

Englanniksiko maailmanmaineeseen? Suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntäminen englanniksi Isossa-Britanniassa vuosina 1945–2003

Raila Hekkanen
Nykykielten laitos
Helsingin yliopisto

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen pienessä juhlasalissa lauantaina 25. syyskuuta 2010 klo 10.

ISBN 978-952-92-7856-5 (nid.)

ISBN 978-952-10-6436-4 (PDF)

Yliopistopaino

Helsinki 2010

Sisällys

English summary.....	5
Tiivistelmä.....	6
Esipuhe ja kiitokset	7
1. Johdanto	9
2. Käännöstutkimuksen ja sosiologian teoriat ja suuntaukset	13
2.1 Käännöstutkimus	13
2.1.1 Deskriptiivinen käännöstutkimus	13
2.1.2 Kääntämisen normit	18
2.1.3 Käännöshistorian tutkimus ja käännösarkeologia	25
2.2 Sosiologian teoriat	29
2.2.1 Pierre Bourdieun kenttäteoria.....	31
2.2.2 Toimijaverkostoteoria (Actor-Network Theory, ANT)	33
2.3 Yhteenveto	40
3. Ulkoisen käännöshistorian tutkimus: aineisto ja menetelmät.....	43
3.1 Käännösarkeologian kartoitus ja aineiston keruu.....	43
3.2 Haastattelut.....	48
3.3 Arkistotutkimus	53
3.4 Vastaanoton tutkimus	54
3.5 Eettiset näkökohdat	58
3.6 Yhteenveto	59
4. Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen	61
4.1 Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen Länsi-Euroopan suurille kielille ...	61
4.2 Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen englanniksi.....	65
4.2.1 Käännöstoiminta Isossa-Britanniassa ja Pohjois-Amerikassa.....	67
4.2.2 Ison-Britannian käännöstilanne.....	76
4.2.3 Englanninkielisten käännösten julkaisu Suomessa	78
5. Suomalaisen proosakaunokirjallisuuden käännökset Isossa-Britanniassa	81
5.1 Kirjojen valinta tarkempaa analyysia varten	82
5.2 Kääntäjät.....	87
6. Käännösten vastaanotto.....	91
6.1 Pienten maiden kirjallisuus anglosaksisissa maissa	91
6.2 Käännösten vastaanotto Isossa-Britanniassa.....	93
6.3 Käännösten vastaanotto Suomessa.....	99
7. Käännökset muuttuvassa kustannuskontekstissa	101
7.1 Suomalaisen kirjallisuuden edistämistyön taustaa	101
7.2 1950-luvun käännöstilanne ja toimijat	106
7.3 1990-luvun ja nykyhetken käännöstilanne ja toimijat.....	118
7.3.1 Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus (FILI).....	118
7.3.2 <i>Books from Finland</i>	125
7.3.3 Kustantamot	130
7.3.4 Kirjailijat	139
7.3.5 Kääntäjät.....	140
7.3.6 Käsitykset kääntäjän työstä ja käännöstoiminnasta	148
7.4 Muuttunut käännöstilanne – eri aikakausien vertailua.....	153
8. Sisäisen käännöshistorian tutkimus: käännösten tekstianalyysi.....	161
8.1 Analyysimenetelmät.....	162
8.1.1. Makrotason käännöspiirteet	165

8.1.2	Mikrotason S-strategiat	166
8.1.3	Mikrotason T-strategiat	174
8.2	Tekstianalyysin tulokset	178
8.2.1	Makrotason käänköspirteet	178
8.2.2	Mikrotason S-strategiat	179
8.2.3	Mikrotason T-strategiat	191
8.2.4	Yhteenveto ja pohdintaa	195
9.	Loppupäätelmät	197
	Lähteet	207
	Haastattelulähteet	207
	Arkistolähteet	207
	Tutkimusaineisto	208
	Muita suomalaisen kirjallisuuden käänköksiä	209
	Kirjallisuuslähteet	212
	Liitteet	227
	Liite 1. Näytelmäkäänköksiä	228
	Liite 2. Haastattelukysymykset	230
	Liite 3. Sisäisen käänköshistorian analyysijä	232

English summary

This doctoral thesis focuses on the translation of Finnish prose literature into English in the United Kingdom between 1945 and 2003. The subject is approached using translation archaeology, interviews, archival material, detailed text analysis and reception material. The main theoretical framework is Descriptive Translation Studies, in addition to which certain sociological theories (Bourdieu's field theory, actor-network theory) are also used. After charting the published translations, two periods of time are selected for closer analysis on the basis of highest translation numbers: an earlier period from 1955 to 1959, involving eight translations, and a later one from 1990 to 2003, with a total of six translations. While these translation numbers may appear low, they are actually rather high in proportion to the total number of 28 one-author literary prose translations published in the UK over the approximately 60 years being studied.

The two periods of time, the 1950s and 1990s, are compared in terms of the sociological context in which translation activity took place, the reception of translations and their textual features. The comparisons show that the main changes in translation practice between these two periods are increased completeness (translations in the 1950s group often being shortened by hundreds of pages) and lesser use of indirect translation via an intermediary language (about half of the 1950s translations having been translated via Swedish). Otherwise, translation practices have not changed much: except for large omissions, which are far more frequent in the 1950s, variation within each group is larger than between groups. Recent translations may not be automatically of a higher quality than earlier ones. As to the sociological context, the main changes are an increase in long-term institution-level contacts and an increase in the promotion of foreign translation rights by Finnish publishing houses. This is in contrast to the 1950s when translation rights were mainly sold through personal contacts by individual authors and translators.

The reception of translations is difficult to study because of scarce material. However, the 1950s translations were aggressively marketed and therefore obtained far more reviews and reprints than the 1990s translations. Several of the 1950s books, mostly historical novels by Mika Waltari, were mainstream bestsellers at the time, while current translations are frequently made for niche markets.

The thesis introduces ample new material on the translation of Finnish prose literature into English in the UK. The results are also relevant to translation from a minority literature into a majority one. As to translation theory, they lead us to question the social nature of translation norms and the assumption of a static target culture. The translations analysed here are rather located in a very fragmented intercultural context and gain a stronger position in the Finnish culture than in the British one.

Tiivistelmä

Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen vieraille kielille on kiinnostanut suomalaisia pitkään, ja suomesta muille kielille käännettyjen kirjojen menestystä on usein seurattu Suomessa tarkkaan. Englannin kielen valta-aseman vuoksi nimenomaan englanninkielisten käännösten saatetaan ajatella antavan käännettäville kirjoille erityistä näkyvyyttä ja laajan yleisön. Suomesta englanniksi on kuitenkin käännetty suhteellisen vähän kaunokirjallisuutta, eikä hyvän näkyvyyden ja laajan yleisönkään saavuttaminen ole ollut selviö. Tämä väitöskirja kuvaa kyseistä aihepiiriä omalta pieneltä osaltaan. Se keskittyy suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämiseen Isossa-Britanniassa ja pyrkii kuvaamaan, mitä suomalaista proosaa Isossa-Britanniassa on käännetty, millaisissa oloissa ja miten käännökset on kulloinkin tuotettu ja miten ne on otettu kohdemaassaan vastaan. Tarkasteluajanjaksona on toisen maailmansodan päättymisen ja Suomen EU-jäsenyyden välinen aika eli vuodet 1945–2003.

Tutkimusajanjaksolla Isossa-Britanniassa julkaistiin vain hyvin vähän suomesta käännettyä proosakaunokirjallisuutta; yhteensä vain 28 romaania ja novellikokoelmaa käännettiin suomesta englanniksi. Eniten käännöksiä julkaistiin 1950- ja 1990-luvuilla. 1950-luvulla kyseessä olivat lähinnä Mika Waltarin historialliset romaanit, joita markkinoitiin niin Isossa-Britanniassa kuin Yhdysvalloissakin suuren markkinointikoneiston voimin, sekä sota-aiheiset romaanit. Niistä *Tuntemattoman sotilaan* käännöstä kritisoitiin Suomessa voimakkaasti jo sen julkaisuvuonna. Sekä monet Waltarin historiallisten romaanien käännökset että *Tuntemattoman sotilaan* käännös ovat silti edelleen myynnissä Suomessa, ja niistä otetaan säännöllisesti uusia painoksia. Monelle ostajalle lienee yllätys, että kirjoista on kuitenkin poistettu käännösvaiheessa jopa kolmannes, mahdollisesti useita satojakin sivuja. 1990-luvulla taas on käännetty mm. Leena Krohnin, Rosa Liksomien ja Arto Paasilinnan teoksia, ja suurista poistoista ja aiemmin yleisestä ruotsin kautta kääntämisestä on luovuttu. Tietyissä muissa suhteissa käännöstävät ovat toisaalta muuttuneet suhteellisen vähän.

2000-luvulla käännöksiä on ilmestynyt aiempaa enemmän, mahdollisesti käännösoikeuksien myynnin ja suomalaisten kirjojen promootion tehostumisen vuoksi. Tähän tutkimukseen uusimpia käännöksiä ei tosin ehditty enää ottaa. Samalla myös kääntäjäsukupolvi on vaihtumassa monien aiempien kääntäjien lopetellessa aktiivista käännösuransa ja uusien voimien tullessa tilalle. Käännöstoiminta elää siis suhteellisen suurta murrosvaihetta. Jääkin nähtäväksi, miten se kehittyi tulevaisuudessa ja millaisen suosion tulevat käännökset saavuttavat kohdemaissaan.

Esipuhe ja kiitokset

Kun aloitin väitöskirjatyöni keväällä 2004, motiivini oli uteliaisuus. Viisi vuotta Skotlannissa asuneena olin huomannut, että suomalaista kirjallisuutta tunnettiin Isossa-Britanniassa tuskin lainkaan. Lisäksi satuin näkemään lyhyen näytteen Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläisen* englanninkielisestä käännöksestä vuodelta 1949. Hämmästykseni alkutekstin toisto, Waltarin tehokeino, oli hävinnyt käännöksessä kokonaan. Mistä oikein oli kyse? Miten suomalaisia kirjoja oli oikeastaan käännetty, vai oliko niitä käännetty lainkaan?

Maailma ei ollut niin mustavalkoinen kuin vuonna 2004 olisi voinut olettaa. Tutkimustyön myötä huomasin, että kysymyksiin oli harvoin selviä vastauksia eivätkä itse kysymyksetkään välttämättä olleet niitä, joita olisin ennalta odottanut. Toivon kuitenkin, että työni vihdoinkin valmistuttuaan tarjoaa ainakin joitakin vastauksia niin kiinnostuneen maallikkolukijan kuin alalla toimivankin kysymyksiin. Joka tapauksessa se valottaa huomattavasti aiempaa tutkimusta laajemmin tätä kiintoisaa aihetta.

Kuten mikään tieteellinen tutkimus, tämäkään työ ei olisi toteutunut ilman useiden ihmisten osallistumista ja apua. Ensimmäisenä kiitän väitöskirjani loistavaa ohjaajaa Andrew Chestermania, joka on ollut suurena tukena ja tuonut sekä runsaasti ideoita että laajan kontaktiverkostonsa nuoren tutkijan käyttöön. Samoin kiitän Outi Paloposkea hänen monista arvokkaista kommentistaan. Kiitän myös MonAKOn tutkijaseminaarin jäseniä, joiden kanssa pääsin keskustelemaan niin omasta kuin muiden tutkimuksesta etenkin työni alkuaikoina, sekä Langnetin tutkijakoulun väkeä vuosilta 2004–2006.

Esitän suuret kiitokset kaikille tätä tutkimusta varten haastattelemilleni kääntäjille ja käännösalan toimijoille. Ilman heidän apuaan, panostaan ja asiantuntemustaan tämä tutkimus olisi jäänyt monin tavoin köyhemmäksi. Toivon, että työstäni on vastavuoroisesti iloa heillekin.

Helsingin yliopiston tiedesäätiö ja Emil Aaltosen Säätiö tukivat tutkimustyötäni vuosina 2004–2006. Kiitän molempia säätiöitä niiden tuesta, jolla on ollut tärkeä merkitys tämän väitöskirjan toteutumiselle.

Työni esitarkastajat, Liisa Tiittula ja Pekka Kujamäki, ovat parantaneet tätä väitöskirjaa suuresti runsaalla ja perehtyneellä palautteellaan. Esitän heille lämpimät kiitokset.

Professori Otso Ovaskaista kiitän ystävällisestä avusta humanistin työhön.

Työnantajaani Anita Paajanen-Mannilaa kiitän joustavuudesta, jonka ansiosta pystyin jatkamaan väitöskirjaani työn ohella vuosina 2006–2010, sekä tietenkin myös näinä vuosina saamastani pitkäjänteisestä perehdytyksestä lääketieteen ja farmasian kääntämisen maailmaan.

Kiitän luonnollisesti myös ystäviäni ja omaisiani näiden vuosien aikana saamastani tuesta.

Puolisoani Samua kiitän siitä, että jaksoit kannustaa minua jatkamaan silloinkin, kun oma usko oli pettänyt. Samalla kiitän rakasta pientä Tuiskua, joka ehti sittenkin syntyä ennen tätä väitöskirjaa. Omistan väitöskirjani teille kahdelle.

1. Johdanto

Tämä väitöskirjatutkimus sai alkunsa asuessani vielä Isossa-Britanniassa, Edinburghissa. Huomasin tuolloin, että suomalainen kirjallisuus oli Britanniassa hyvin huonosti tunnettua – selvästi huonommin kuin esimerkiksi Norjan tai Ruotsin kirjallisuus. Edes pohjoismaiseen kirjallisuuteen erikoistuneet tutkijat eivät välttämättä tienneet suomesta käännetystä kirjallisuudesta mitään. Näin suuri ero muihin pohjoismaisiin kieliin nähden tuntui hämmästyttävältä. Samoihin aikoihin kohtasin sattumalta myös katkelman *Sinuhe egyptiläisen* englanninkielisestä käännöksestä *The Egyptian*. Verratessani sitä alkutekstiin huomasin tekstin tyylin muuttuneen käännöksessä huomattavasti ja monien alkutekstin tyylikeinojen jääneen pois. Tämäkin herätti hämmästystä: miksi käännöksessä oli toimittu näin?

Näiden tapausten pohjalta syntyneen kiinnostuksen vuoksi ryhdyin suunnittelemaan jatko-opintoja, joissa tutkisin aihetta tarkemmin. Alkuperäisenä tavoitteena oli kartoittaa suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämistä englannin kielelle ja julkaisemista Isossa-Britanniassa, silloisessa kotimaassani. Ensisijaisia tutkimuskysymyksiä olivat tuossa vaiheessa se, miksi suomalaista kirjallisuutta on käännetty niin vähän englanniksi ja miksi se on englanninkielisissä maissa niin huonosti tunnettua verrattuna moneen muuhun pieneen kulttuuriin. Johtuiko se käännöksistä – joiden laatua oli kritisoitu joissakin maailman-kirjallisuuden tietosanakirjoissa (esim. Vähämäki 2000) – vai jostakin aivan muusta? Liialta laajuudelta välttyäkseni rajasin heti aluksi aiheen yksityiskohtaisemman tarkastelun vain toisen maailmansodan jälkeiselle ajalle ja vain Isoon-Britanniaan, jossa suomalaissiirtolaisten vähemmistö (ja heidän aikaansaamansa markkinavoima) on huomattavasti Pohjois-Amerikkaa pienempi. Tämän rajauksen tavoitteena on mahdollistaa tutkimuksen keskittyminen vain huomioon, jota suomesta käännetty kirjallisuus on saanut käännöskirjallisuutena sinänsä, ja sulkea mahdollisimman tehokkaasti pois suomalais-taustaisten maahanmuuttajien omia juuriaan kohtaan osoittaman kiinnostuksen vaikutus.

Jatko-opintojeni päästyä käyntiin tämä alkuperäinen, karkea suunnitelma täsmentyi monesta kohtaa ja muutti osin muotoaan. Jo alusta alkaen oli selvää, että aihetta oli tutkittu aiemmin vain vähän ja tällöin lähinnä yksittäistapausten ja tekstianalyysin valossa. Aiempaa materiaalia oli siis olemassa varsin niukasti. Suunnittelinkin tietoisesti tutkimukseni ensisijaisesti kartoittavaan muotoon, jotta se tarjoaisi myös muille tutkijoille mahdollisimman laajan pohjan, jonka perusteella aihetta voitaisiin myöhemmin tutkia tarkemmin ja kohdennetummin.

Tiivistäen voidaan sanoa, että tutkimukseni keskeisinä tutkimuskysymyksinä ovat olleet seuraavat:

- *Mitä suomalaista kaunokirjallista proosaa on käännetty suomesta englanniksi Isossa-Britanniassa, lähinnä vuosina 1945–2003?* Tätä kysymystä olen lähestynyt kartoittamalla suomesta Englantiin käännetyn kirjallisuuden mahdollisimman perusteellisesti, kaunokirjalliseen proosaan keskittyen. Kartoitustyön alkuvaiheissa otin silti huomioon myös muut kirjallisuudenlajit, jotta oleellista materiaalia ei tulisi suljetuksi pois. Liian varhaisten poissulkujen välttämiseksi otin kartoitusvaiheessa huomioon myös muualla kuin Isossa-Britanniassa sekä muina ajankohtina toteutetut käännökset.
- *Millaisessa kontekstissa käännökset on toteutettu?* Tällä tarkoitan käännöstoiminnan sosiologisen kontekstin selvittämistä eli mm. päätöstentekoprosessiin osallistuneiden tahojen ja kääntäjien identifioimista ja eri tahojen roolin ja voimasuhteiden tarkastelua.
- *Millaisia käännökset ovat tekstipiirteiltään?* Tämä tarkoittaa käytännössä käännösten tekstianalyysia.

Kaksi ensimmäistä kysymystä on luonteeltaan sosiologisia ja kolmas tekstilingvistinen. Työni on luonteeltaan historiallisesti orientoitunut, ja kaikkien kolmen keskeisen tutkimuskysymyksen voidaankin ajatella kuuluvan käännöshistorian tutkimuksen piiriin. Kaksi ensimmäistä kysymystä koskevat ulkoista käännöshistoriaa ja kolmas vuorostaan sisäistä (ko. jaottelusta ks. Frank 1990, 2004). Vaikka olen ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla ottanut huomioon myös muualla kuin Isossa-Britanniassa julkaistut käännökset ja muut tekstilajit kuin kaunokirjallisen proosan, keskityn kahden jälkimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla ainoastaan Isossa-Britanniassa julkaistuun kaunokirjalliseen proosaan.

Näiden ensisijaisten tutkimuskysymysten lisäksi ja niitä tarkentamassa tutkimuksessani on ollut myös toissijaisia tutkimuskysymyksiä. Seuraavat kysymykset tarkentavat ensimmäistä tutkimuskysymystä, *mitä on käännetty*:

- *Missä käännöksiä on julkaistu ja mitkä ovat eri maiden ja alueiden keskinäiset suhteet?* Vaikka tutkimukseni keskittyy Isossa-Britanniassa julkaistuihin käännöksiin, olen samalla hankkinut kartoittavaa tietoa laajemmin myös muista maista, esimerkiksi Yhdysvalloista, Kanadasta ja Suomesta, sekä tarkastellut lyhyesti eri julkaisumaiden eroja.
- *Millaisen vastaanoton käännökset ovat saaneet Isossa-Britanniassa?* Vastaanotolla tarkoitan tässä yhteydessä käännösten myyntimenestystä ja arvosteluja. Suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä on seurattu runsaasti myös Suomessa, joten mielestäni on aiheellista käsitellä samassa yhteydessä käännösten vastaanottoa kotimaassa.

Kolmatta tutkimuskysymystä, *millaisia käännökset ovat tekstipiirteiltään*, tarkentaa kaksi toissijaista tutkimuskysymystä:

- *Onko käännösten toteutuksessa tapahtunut ajallisia muutoksia?* Tätä aihetta olen lähestynyt vertaamalla eri aikakausina toteutettuja käännöksiä keskenään ja

selvittämällä, ovatko kullakin aikakaudella käytetyt käännösratkaisut olleet johdonmukaisia vai vaihdelleet tapauskohtaisesti.

- *Jos käännös on toteutettu välikielen kautta, miten välikielen käyttö on vaikuttanut käännösprosessiin ja lopullisiin käännöksiin?* Samalla olen tarkastellut myös välikielen kautta kääntämiseen johtaneita syitä.

Vaikka tutkimukseni ensisijaisiin tutkimuskysymyksiin kuuluu myös käännösten tekstianalyysi, työni pääpaino on kuitenkin ollut käännöstoiminnan kartoittamisella ja käännösten sosiologisen toteutuskontekstin tutkimisella. Tämä on tietoinen ratkaisu, sillä tekstianalyysi oli ollut vahvasti esillä aiemmissa tutkimuksissa, jotka tosin keskittyivät lähinnä yksittäistapauksiin. Kahta muuta ensisijaista tutkimuskysymystä taas ei ollut tutkittu aiemmin juuri lainkaan, joten uuden tutkimuksen tarve oli niiden kohdalla selvästi suurempi. Tekstianalyysiin keskittyminen ei myöskään vaikuttanut mielestäni ensisijaisen tärkeältä siksi, että katson käännöstoiminnan olevan ensisijaisesti sosiaalisessa kontekstissa tapahtuvaa toimintaa, jonka puitteet määritellään eri tahojen kesken. Jokainen ammattikäntäjä tietää, miten paljon käytettävissä oleva aika ja asiakkaan vaatimukset vaikuttavat työn tulokseen. Huonoissa työoloissa on vaikeaa tuottaa hyvää käännöstä, ja tietyissä tilanteissa voidaan jopa sanoa, että käännöksen huono laatu on pohjimmiltaan sen tilaajan tietoinen päätös. Näin on esimerkiksi asian laita, jos vaikean tekstin käntäjäksi valitaan tietoisesti hyvin kokematon käntäjä ja hänelle asetetaan erittäin tiukka aikataulu. Tällaisia lopputuloksen kannalta oleellisia seikkoja ei kuitenkaan saada esiin pelkän tekstianalyysin keinoin. Tekstianalyysin avulla voidaan toki osoittaa esimerkiksi, että alkutekstistä on poistettu runsaasti materiaalia, mahdollisesti jopa kolmannes. Tämä ei kuitenkaan kerro mitään poistojen motiiveista eli esimerkiksi siitä, onko poistot tehty huolimattomuudesta vai mahdollisesti tarkoituksella ja kustantamon vaatimuksesta, mikä oli esimerkiksi 1950-luvulla yleistä.

Kun tekstianalyysi ei siis ole tutkimuksessani etusijalla, voidaan hyvin kysyä, miksi sitä on käsitelty lainkaan. Tekstianalyysin jättäminen täysin pois tutkimuksesta olisi ehkä mahdollistanut tarkemman paneutumisen nimenomaan sosiologiseen kontekstiin ja käännösympäristöön. Mielestäni myös tekstianalyysillä on silti oleellinen rooli tutkimuksessani. Haastattelujen, arkistojen ja arvostelujen kautta saatava kuva käännösprosessista jää näet helposti yksipuoliseksi, ellei sitä voida tukea myös yksityiskohtaiseen käännösanalyysiin perustuvilla empiirisillä tiedoilla siitä, millainen käännös on lopulta päätynyt kirjakaupan hyllylle ja lukijan käteen. Mielestäni on myös aiheellista puuttua esimerkiksi tutkimukseni haastatteluissa usein esitettyyn väitteeseen, että aiempien käännösten huono menestys johtuisi pitkälti niiden huonosta laadusta. Tähän asiaan on mahdoton ottaa kantaa ilman empiiristä, tekstianalyysiin pohjautuvaa tietoa. Aiheen käsittely on silti mielestäni tärkeää, jotta tämä nähtävästi suhteellisen yleinen oletus voidaan joko vahvistaa tai kumota edes osittain. Esimerkiksi tulevan käännöstoiminnan suunnittelun kannalta on nimittäin oleellista tietää, onko syynä huonoksi katsottuun menestykseen todella ollut aiempien käännösten laatu vai jokin muu, mahdollisesti edelleen vaikuttava tekijä, johon on mahdollista puuttua. Käännöksen tekstipiirteet riippuvat hyvin pitkälti kontekstista, jossa käännös on toteutettu.

Vaikka mainitsen edellä useaan otteeseen käännösten laadun ja sen arvioinnin, oma työni ei kuitenkaan pyri arvioimaan käännöslaatua sinänsä. Tämä edellyttäisi mm. käännöslaadun käsitteen ja sen osatekijöiden laajaa analysointia eri toimijoiden näkökulmista. Käännöslaatua ja sen konkreettista arviointia on toki käsitelty laajalti eri lähteissä (esim. House 1977 ja 2005, Brunette 2000, Williams 2004 ja 2009), mutta katson kuitenkin, että aihe ei ole oman tutkimuskysymyksen kannalta etusijalla. Kuten monissa muissakin käännöstilanteissa, on tässäkin tapauksessa todennäköistä, että eri tahojen näkökulmat käännöslaadusta ja siihen vaikuttavista tekijöistä ovat ainakin osittain ristiriidassa keskenään. Tutkijan näkökulma laadusta ei myöskään vastaa välttämättä käytännön toimijoiden käsityksiä. Näistä syistä pyrin varsinaisen laadun arvioinnin sijasta tuottamaan tutkimuksessani empiiristä tietoa tekijöistä, joiden voidaan ajatella vaikuttavan käännöslaatuun. Näin lukija pystyy tekemään antamani aineiston pohjalta omat johtopäätöksensä haluamiaan kriteerejä käyttäen.

Väitöskirjani rakenne etenee teorioiden ja materiaalien esittelyn jälkeen kartoituksen laajemmista tuloksista spesifimpien aiheiden käsittelyyn. Kuvailen aluksi tutkimuksessa käyttämiäni teorioita luvussa 2 ja aineistoja ja metodeja luvussa 3. Tämän jälkeen esittelen englanniksi käännettyä suomalaista kirjallisuutta koskeneen kartoitukseni tuloksia luvussa 4. Luvussa 5 tarkastelen Isossa-Britanniassa julkaistua suomesta käännettyä proosakaunokirjallisuutta lähemmin sekä valitsen näistä käännöksistä tarkempaa analyysiä varten kaksi eri aikakausina käännettyjen kirjojen alaryhmää (vuosina 1955–59 eli lyhyemmin ”1950-luvulla” ja vuosina 1990–2003 eli lyhyemmin ”1990-luvulla” käännetyt kirjat). Luvussa 6 käsittelen näiden alaryhmien käännösten eli yhteensä 14 kirjan vastaanottoa Isossa-Britanniassa ja Suomessa. Kyseisten käännösaikakausien käännöstoiminnan verkostoja ja kääntäjien työskentelykontekstia kuvataan luvussa 7, ja luku 8 keskittyy kyseisistä käännöksistä valittujen esimerkkikatkelmien tekstianalyysiin. Työni viimeinen luku, luku 9, sisältää tulosten yhteenvedon ja pohdinnan sekä työn teoreettiselta kannalta kiinnostavien implikaatioiden tarkastelun.

2. Käännöstutkimuksen ja sosiologian teoriat ja suuntaukset

Käsittelen työni aluksi tutkimuksessani käyttämiäni käännöstieteen ja sosiologian teorioita ja suuntauksia. Eri näkökulmien yhdistely tarjoaa näet mahdollisuuden uusiin, hedelmällisiin oivalluksiin, joita yhden ainoan tutkimusperinteen piirissä pysyminen ei välttämättä sallisi. Se antaa myös tilaisuuden tarkastella tutkimusaiheeseen kiinteästi liittyviä seikkoja, joita pääasiallisen tutkimusalan – tässä tapauksessa käännöstutkimuksen – pohja ei riitä kattamaan. Työni sijoittuu ensisijaisesti käännöstutkimuksen alalle, mutta hyödynnän siinä lisäksi myös sosiologian teorioita. Käsittelen tässä luvussa näitä kahta aluetta tässä järjestyksessä. Tarkastelen aluksi käyttämiäni käännöstutkimuksen suuntauksia eli deskriptiivistä käännöstutkimusta, kääntämisen normeja ja käännöshistorian tutkimusta. Näistä deskriptiivinen käännöstutkimus muodostaa työni tärkeimmän viitekehyksen. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään käyttämiäni sosiologian teorioita eli Pierre Bourdieun kenttäteoriaa ja toimijaverkostoteoriaa. Käytännön menetelmiä kuten haastattelujen toteutusta ja arkistotyötä sekä työhöni liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä käsittelen erikseen luvussa 3.

Esittelen käyttämiäni teorioita ja suuntauksia vain suhteellisen lyhyesti, sillä kaikkia hyödyntämiäni teorioita on käsitelty laajemmin toisaalla. Lukija voi perehtyä niihin tarkemmin kyseisten kohtien lähteiden avulla, joten käsittelen niitä tässä väitöskirjassa vain siinä määrin kuin se on oman tutkimukseni kannalta aiheellista. Näin teoriaosa ei paisu viemään suhteettoman paljon tilaa itse aineistoltani ja sen analyysiltä.

2.1 Käännöstutkimus

2.1.1 Deskriptiivinen käännöstutkimus

Työni yleisenä viitekehyksenä on deskriptiivinen käännöstutkimus (DTS¹), joka on nykyään yksi käännöstutkimuksen laajimmin käytetyistä suuntauksista. Deskriptiivinen käännöstutkimus alana mainitaan jo James Holmesin käännöstutkimuksen kartassa (Holmes 1988a), mutta sen tärkeimpänä perustajahahmona pidetään silti yleensä Gideon Tourya (esim. Toury 1980, 1995). Alan kehitykseen pitkällä aikavälillä vaikuttaneista tutkijoista voidaan mainita Touryn lisäksi esimerkiksi Mona Baker, jonka edustama korpustutkimus sijoittuu deskriptiivisen alan piiriin, sekä esimerkiksi Theo Hermans ja José Lambert. Tyhjentävää listaa on toki mahdotonta antaa.

---

¹ Lyhenne englanninkielisestä nimestä Descriptive Translation Studies.

Deskriptiivinen käännöstutkimus asettui alun perin Holmesin käännöstutkimuksen kartassa puhtaan (vs. soveltavan) käännöstutkimuksen toiseksi haaraksi, kun taas toinen on teoreettinen tutkimus. Kuten Holmesin mallista voidaan todeta, deskriptiivinen eli kuvaileva käännöstutkimus toimii eräänlaisena soveltavan tutkimuksen vastinparina. Touryn kirjoitusten pohjalta kehittynyt deskriptiivinen käännöstutkimus olikin alun perin nimenomaan tavoitteellinen vastareaktio aiempaan käännöstutkimukseen, jossa oli vallalla preskriptiivinen, oikeita ratkaisuja hakeva ja ohjaamaan pyrkivä suuntaus. Esimerkiksi Venuti (2000: 121) tiivistää 1960–70-lukujen käännöstutkimuksen seuraavasti:

The controlling concept for most translation theory during these decades is equivalence. Translation is generally seen as a process of communicating the foreign text by establishing a relationship of identity or analogy with it.

Vahvasta soveltavuuspainotteisuudesta huolimatta konkreettinen empiirinen tutkimus jäi tällöin kuitenkin varsin vähälle huomiolle. Toury pyrkikin erikseen korostamaan kirjoituksissaan nimenomaan empiirisen tutkimuksen keskeistä merkitystä ja ohjaamaan tutkijoita tähän suuntaan. Hän kritisoi erittäin vahvasti aiempaa soveltavuuspainotteista tutkimusta ja toteaa sen nojautuneen usein tieteellisesti riittämättömiin, lähinnä anekdoottimaisiin todisteisiin: ”What the application-oriented variety of Translation Studies normally amounts to is an admixture of speculation, if not sheer wishful thinking, and research work pertaining to some *other* discipline” (Toury 1995: 2).

Deskriptiivinen käännöstutkimus erkani aiemmasta perinteestä pyrkimällä ensisijaisesti kuvailemaan tietyllä alueella vallitsevaa tilannetta ilman preskriptiivistä arvolatausta.² Kuten Toury korostaa, empiirinen, kuvaileva tutkimus on välttämätöntä mm. teorioiden testaamiselle ja kehittämiseksi ja muodostaa siten myös soveltavan tutkimuksen perustan (ibid.: 15–17). Arvottavien johtopäätösten teko sen sijaan ei hänen arvionsa mukaan kuulu empiirisesti orientoituneelle tutkijalle, vaan käytännön työtä tekeville: “drawing conclusions is up to the *practitioners*, not to the scholars” (ibid.: 17, korostus alkutekstissä).³

Deskriptiivinen käännöstutkimus pohjautuu vahvasti Even-Zoharin (1971, 1990) polysysteemiteoriaan. Tässä lähinnä kirjallisuudentutkimuksen ja käännöstutkimuksen alalla käytetyssä teoriassa polysysteemillä tarkoitetaan lyhyesti kuvattuna eri kirjallisuusmuotojen muodostamaa laajempaa, monitasoista kokonaisuutta, jossa eri kirjallisuusmuodot sijoittuvat toisiinsa nähden erilaisiin keskeisiin tai perifeerisiin asemiin. Käännösten voidaan ajatella muodostavan oman, itsenäisen järjestelmänsä polysysteemin sisään tai toisaalta sijoittuvan tiettyihin vastaanottavan polysysteemin kohtiin. Käännösten asemaa lähde- ja kohde-kulttuurien kirjallisuuden polysysteemissä on käytetty esimerkiksi käännösstrategioiden, kääntämisen normien, käännösvirtojen (keskeisestä perifeeriseen tai päinvastoin) ja

---

² Tieteenfilosofiassa esitetyn näkemyksen mukaan tämä on tosin sinänsä mahdotonta; aiheesta tarkemmin, ks. Lacey 1999 ja jäljempänä.

³ Toury ei kuitenkaan viittaa tällä kääntäjiin, vaan lähinnä käännöskriitikoihin ja kääntämisen opettajiin ja suunnittelijoihin (ibid.).

käännösten vastaanoton selittämiseen. Polysysteemiteoriasta käänöstutkimuksessa ks. esim. Lambert 1995.

Deskriptiivisen käänöstutkimuksen laaja suosio saattaa johtua siitä, että se sijoittuu soveltavan tutkimuksen tai teoreettisen perustutkimuksen sijasta konkreettisiin empiirisiin löydöksiin pohjaavan perustutkimuksen alueelle. Toury itse toteaa (Toury 1995: 1–3), että deskriptiivinen perustutkimus on koko tutkimusalan edistymisen kannalta erittäin tärkeää, sillä se kykenee soveltavaa tutkimusta paremmin tuottamaan systemaattista, empiiristä perustietoa tutkimastaan aiheesta soveltavien tutkimusalojen hyödynnettäväksi. Toury viittaa myös deskriptiivisen perustutkimuksen keskeiseen asemaan missä tahansa empiirisessä tutkimuksessa, sillä ”no empirical science can make a claim for completeness and (relative) autonomy unless it has a proper *descriptive branch*” (ibid.: 1, korostus alkuperäinen). Empiirinen, deskriptiivinen tutkimus tarjoaa hänen mukaansa myös hyödyllisen mahdollisuuden todentaa teoreettisen tutkimuksen oletukset ja edistää näin osaltaan teoreettisen tutkimuksen kehitystä (ibid.). Tämä on loogista, sillä teoreettisen tutkimuksen tulokset perustuvat yleisemminkin empiiriseen, deskriptiiviseen tietoon, ja ne tulee myös pystyä vahvistamaan empiirisen, deskriptiivisen tiedon avulla.

Toinen tärkeä seikka on deskriptiivisen käänöstutkimuksen pyrkimys tuottaa objektiivista tietoa tutkimastaan kohteesta ilman ennalta määrättyjä näkemyksiä siitä, millainen hyvän käänöksen tulee olla. Tämä on sinänsä aiheellista, sillä käänöksen hyvää laatua on vaikea määrittellä yksiselitteisesti, mikä asettaa huomattavia rajoituksia tällaisista lähtökohdista ponnistavalle tutkimukselle: tutkimus on silloin jo alusta lähtien sidottu omiin taustaoletuksiinsa hyvän käänöksen ominaisuuksista. (Ks. Touryn näkemys aiheesta, ibid.: 264. Käänöslaadusta ja sen arvioinnista muutoin, ks. esim. House 1977 ja 2005, Brunette 2000, Williams 2004 ja 2009.) Deskriptiivinen lähestymistapa laajentaa myös mahdollisten tutkimuskohteiden valikoimaa, kun käänöksiä ei tarvitse valita tutkittavaksi niiden laadun tai niihin liittyvien hyötynäkökohtien perusteella.

Hyödynnän tutkimuksessani myös Anthony Pym (Pym 1998: 177–192, Pym 2000 *passim*) käyttämää *interkulttuurien* ajatusta, joka sijoittuu selvästi deskriptiivisen käänöstutkimuksen piiriin. Pym tarkoittaa interkulttuureilla käytäntöjä, jotka sijoittuvat eräänlaiselle harmaalle alueelle kahden tai useamman kulttuurin välimaastoon: ”beliefs and practices found in intersections or overlaps of two cultures, where people combine something of two or more cultures at once” (Pym 1998: 177). Hän huomauttaa, että kääntäjien on yleensä oletettu kuuluvan vain yhden kohdekulttuurin eli lähdekulttuurin piiriin, ja käyttää esimerkkeinä tästä Lefeveren, Venutin ja Touryn teoksia (ibid.: 178–180). Oman tutkimukseni kontekstissa suomalaisten, englannin kieltä osaavien henkilöiden voidaan ajatella sijoittuvan suomalaisen ja brittiläisen kulttuurin väliseen interkulttuuriin. Sama pätee myös esimerkiksi henkilöihin, jotka ovat pääasiassa brittikulttuurin vaikutuspiirissä mutta joilla on silti kontakteja Suomeen. Hekin sijoittuvat vastaavasti samanlaiseen interkulttuuriin suomalaisen ja brittiläisen kulttuurin välille.

Kääntämisen tutkimus kattaa monta eri osa-aluetta, muun muassa alkutekstin, käännöstekstin, käänносprosessin ja käänноsten vastaavuuden. DTS:n piirissä alkuteksti jää yleensä vähemmälle huomiolle, ja tutkimus keskittyy sen sijasta pikemminkin itse käännösteihin, jotka mielletään tutkimusalalla vakiintuneesti kohdekulttuuriin kuuluviksi. Touryn sanoin ”translations are facts of target cultures; on occasion facts of a special status, sometimes even constituting identifiable (sub)systems of their own, but of the target culture in any event” (Toury 1995: 29). Kohdekulttuurissaan käännökset asettuvat aina tiettyyn kontekstiin, joka ei välttämättä ole itsestään selvästi pääteltävissä pelkästä kohdekielestä (ibid.: 29–30). Toury toteaa, että käänöstutkimuksen kannalta keskeisin on se konteksti, jota varten käänнос alun perin tuotettiin:

The systemic position most relevant to the kind of questions we wish to pursue is of course the one a translation was designed to occupy when it first came into being. This is the only position which may be claimed to have actually governed its generation and the decision made in its course. (Ibid.)

Samalla Toury kuitenkin korostaa, että käänноksen varsinainen, toteutunut positio pystytään lopulta päättämään suhteellisen varmasti vasta tutkimuksen loppuvaiheessa ja että aiemmat oletukset saattavat osoittautua vääriksi (ibid.).

Touryn näkemyksen mukaan käännökset voidaan määritellä ja erotella ei-käänноksistä kolmen perusolettaman avulla, jotka ovat *alkutekstiolettama* (käänноksellä on alkuteksti), *siirto-olettama* (teksti on läpikäynyt tietyn siirtoproessin, ts. kääntämisen) ja *suhdeolettama* (teksti on jonkinlaisessa suhteessa alkutekstiinsä) (ibid.: 33–35). Tekstin kohdekulttuurisen aseman painottumisen ja alkutekstin toissijaisuuden vuoksi deskriptiivisen käänноstutkimuksen puitteissa on kiinnitetty vähemmän huomiota vastaavuuden ja alkutekstien tutkimiseen, joka oli aiemman preskriptiivisen suuntauksen vallitessa hyvin keskeisellä sijalla. Sen sijasta deskriptiivisessä tutkimuksessa on esimerkiksi tarkasteltu käännöstejä korpuslingvistisin menetelmin (esim. Baker 1995, Laviosa 1998, Laviosa-Braithwaite 1996), käsitelty kulttuurien välisiä suhteita ja käänноshistoriaa (Pym 1998), etsitty kääntämisen universaaleja ja lakeja (Mauranen ja Kujamäki 2004) sekä tarkasteltu empiirisistä lähtökohdista kääntämisen sosiologiaa.

Myös deskriptiiviseen käänноstutkimukseen liittyy luonnollisesti omat ongelmansa. Yksi niistä on se, että tällainen viitekehys mahdollistaa tutkijan eräänlaisen piiloutumisen deskriptiivisyyden taakse, jolloin hänen ei tarvitse antaa avointa kuvaa omasta arvomaailmastaan. Kaikki tutkimus perustuu silti väistämättä ainakin implisiittisiin arvovalintoihin: täysin objektiivista, arvoista vapaata tutkimusta ei olekaan. Jo niinkin perustaviksi katsottavat seikat kuin tutkimuksen objektiivisuus, lähteiden käyttö ja mainitseminen tutkimuksessa, tietojen tai tulosten väärentämisen kielto ja tutkimuksen riippumattomuus ja toistettavuus ovat itse asiassa arvovalintoja, tiedeyhteisön näkemyksiä siitä, millaista tutkimuksen *tulisi* olla – ei siitä, millaista se *väistämättä* tai *itsestään selvästi* on (ks.

laajemmin esim. Lacey 1999 *passim*). Tutkimustyö, joka ei tuo omia arvojaan esiin, ei siis ole missään tapauksessa arvovalinnoista vapaata, vaan se pikemminkin piilottaa omat arvonsa ja samalla mahdollisesti myös motiivinsa sekä sisäisen että ulkopuolisen kritiikin ulottumattomiin (ibid.). Tämä pätee myös käännöstutkimuksen alalla, jossa täysin objektiivinen kuvailu on mahdotonta, aivan kuten muillakin tutkimusaloilla.

Toinen mielenkiintoinen kysymys on deskriptiivisen käännöstutkimuksen tapa suhtautua kohdeaineistonsa käännöslaatuun. Kirsten Malmkjaer käsittelee aihetta havainnollisella tavalla Mary Howittin käännöksiä koskevassa artikkelissaan, jossa hän toteaa, että deskriptiiviseltä käännöstutkimukselta puuttuvat keinot virheiden ja laadullisesti heikkojen käännösten käsittelyyn (Malmkjaer 2004). DTS:n näkökulmasta näet käännöksiksi hyväksytään kaikki tekstit, joita niiden kohdekulttuuri pitää käännöksinä, laadusta riippumatta. DTS pyrkii myös välttämään arvottamista. Jonkinlaista arvottamista sisältyy kuitenkin kaikkiin tutkimuksiin, halusipa tutkija sitä tai ei (esim. edelleen Lacey 1999 *passim*). Deskriptiivisen käännöstutkimuksen tulokset palautuvat myös todennäköisesti käytännön käännöstyön todelliseen, soveltavaan kenttään, jossa laadun tarkkailu, seuranta ja varmistaminen ovat keskeisellä sijalla. Mielestään objektiivista materiaalia tuottava deskriptiivinen käännöstutkija tuottaa siis tosiasiasa aineksia, joiden perusteella preskriptiivisesti suhtautuvat tahot kuten kustantamot ja kriitikot voivat arvioida ja arvottaa käännöksiä. Tältä kannalta katsottuna deskriptiivinen käännöstutkimus voi olla varsin vahvasti sidoksissa käännöstyön arvottamiseen ja ohjaamiseen (ks. Hekkanen 2007). Tämä sidoksia ei välttämättä ole ongelma sinänsä. Tutkijan on silti hyvä ottaa se huomioon työssään, jotta se ei muodostuisi kunkin tutkimuksen kohdalla ongelmaksi.

Soveltavan käännöstutkimuksen aloille deskriptiivisyys keskeisenä lähestymistapana on vieras. Täysin deskriptiivinen lähestymistapa soveltuu huonosti esimerkiksi kääntäjien koulutukseen, jossa tavoitteena on nimenomaan opettaa noviisikäytäjiä tuottamaan laadukkaita käännöksiä työssään. Deskriptiivinen lähestymistapa ei tarjoa tähän riittäviä mahdollisuuksia, vaan mukana on oltava ohjaava komponentti. Muita aloja, joille deskriptiivinen lähestymistapa soveltuu suhteellisen huonosti, ovat esimerkiksi käännösten tarkastamisen tutkimus ja opetus sekä käännöslaadun tutkimus. Tämä on sinänsä täysin ymmärrettävää, sillä deskriptiivinen suuntaus syntyi nimenomaan reaktiona aiemmin vallinneeseen vahvaan preskriptiiviseen ja soveltavaan suuntaukseen. Se ei pyrkinyt korvaamaan soveltavaa käännöstutkimusta eikä käännösteoriaa, vaan pikemminkin tuottamaan empiiristä materiaalia, joka sekä testaisi käännösteorian tuottamia hypoteesejä että tuottaisi tietoa soveltavan käännöstutkimuksen käyttöön (Toury 1995: 14–19). Liian yksipuolisesti deskriptiivisyyteen painottuva lähestymistapa tuottaa toisaalta sekin ongelmia. Deskriptiivisen lähestymistavan pulmia käytännön käännöstyön kannalta ja deskriptiivisen tutkimuksen ja käytännön käännöstyön välille muodostuvaa kuilua on käsitellyt esimerkiksi Chesterman (1999b), joka ehdottaa artikkelissaan mahdolliseksi ratkaisuksi mm. käännösten *vaikutusten* tarkastelua empiirisen, deskriptiivisen tutkimuksen avulla.

Oma tutkimukseni on sijoittunut vahvasti deskriptiivisen käännöstutkimuksen kenttään jo siksin, että kartoitan, kuvailen ja analysoin siinä tietyllä aikakaudella ja tietyssä kontekstissa tuotettuja käännöksiä, niiden kielellisiä piirteitä ja niiden julkaisuun johtanutta toimintaympäristöä. Työni edetessä olen kuitenkin jossakin määrin erkaantunut tietyistä deskriptiivisen käännöstutkimuksen oletamista. Näistä ensimmäinen on DTS:n käsitys, että käännökset kuuluvat kiinteästi kohdekulttuuriinsa. Oma aineistoni on lähes pakottanut kyseenalaistamaan tämän oletuksen, sillä sen käännökset ovat olleet aivan yhtä kiinteästi, ehkä kiinteämminkin sidoksissa suomalaisen lähdekulttuuriin, joka on monessa tapauksessa sekä käynnistänyt käännösprosessin että tukenut sen kulkua. Työn aikana olen myös huomannut potentiaalisen ristiriidan deskriptiivisen perustutkimuksen ja sitä hyödyntävän soveltavan toiminnan välillä. Joissakin tapauksissa deskriptiiviseen tutkimukseen liittyy myös eettisiä kysymyksiä, joita on toistaiseksi käsitelty käännöstutkimuksessa vain vähän. Tarkastelen näitä kysymyksiä lähemmin luvussa 3.

Deskriptiiviseen käännöstutkimukseen kuuluu myös kääntämisen normien tutkimus, jota käsitellään seuraavassa tarkemmin. Lyhyesti tiivistäen kyseessä voidaan sanoa olevan kääntämisessä havaittavien säännönmukaisuuksien analysointi käännöstoiminnan sosiaalisessa kontekstissa vallitsevien arvojen ja normien perusteella. Aihetta on tutkittu runsaasti eri näkökulmista, joihin lukija voi tutustua tarkemmin kyseisissä kohdissa mainittavien lähteiden avulla.

2.1.2 Kääntämisen normit

Kääntämisessä esiintyviä säännönmukaisuuksia on analysoitu useiden eri käsitteiden avulla, esimerkiksi kääntämisen normien ja universaalien avulla. Nämä lähtökohdat ovat perustaltaan hyvin erilaisia. *Universaalit* perustuvat oletukseen, että käännösprosesseissa on kieliparista riippumattomia yhteisiä piirteitä, jotka selittyvät esimerkiksi kognitiivisilla syillä. *Normien* tutkimuksen perusoletuksena taas on, että säännönmukaisuudet perustuvat kääntämisen sosiaalisessa kontekstissa vallitseviin arvoihin ja niiden perusteella ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta muodostuviin normatiivisiin käsityksiin, normeihin. Kuten Brownlie (1999: 7) toteaa, kääntämisen normit toivat käännöstutkimuksessa aikoinaan esille jo Levý (Levý 1969) ja Even-Zohar (Even-Zohar 1971). Sittemmin kääntämisen normeja on nostanut voimakkaimmin esiin Gideon Toury (esim. Toury 1995), ja asiasta on keskusteltu laajalti esimerkiksi Christina Schäffnerin toimittamassa teoksessa *Translation and Norms* (Schäffner 1999b). Normeista on kirjoitettu myös lukuisia artikkeleja (esim. Boztas ja Yener 2003, Brownlie 1999, Hermans 1996, 1999a ja 1999b, Malmkjaer 2007), ja niitä on käytetty keskeisenä teoreettisena osana monissa muissa julkaisuissa (esim. Lindqvist 2002, Martin 2001).

Normin käsite on saanut alkunsa sosiologian alalta, mutta sitä käytetään nykyään laajalti hyvin monilla muilla aloilla. Tämä on johtanut jossakin määrin käsitteen väljenemiseen, mikä

saattaa aiheuttaa määritelmällisiä ongelmia. Kielen normeja laajalti käsitellyt Bartsch (1987) viittaa kirjassaan Ullmann-Margalit (1977) määritelmään, jonka mukaan ”[a] social norm is a prescribed guide for conduct or action which is generally complied with by the members of society” (Ullman-Margalit 1977: 12; viittaus teoksessa Bartsch 1987: 105). Bartsch itse käyttää normeista kuvausta ”the social reality of correctness notions” (ibid.: xii). Malmkjaer (2007) esittelee normin käsitteestä neljä pääpiirteissään yhteneväistä määritelmää, jotka perustuvat esimerkiksi sanakirjalähteisiin. Käännöstutkimuksen alalla normeista on käytetty mm. Gideon Touryn kuvausta, jonka mukaan

[s]ociologists and social psychologists have long regarded norms as the translation of general values or ideas shared by a community – as to what is right or wrong, adequate or inadequate – into performance instructions appropriate for and applicable to particular situations, specifying what is prescribed and forbidden as well as what is tolerated and permitted in a certain behavioural dimension (Toury 1995: 54–55).

Normit ovat tämän näkemyksen mukaan sosialisoinnin aikana omaksuttuja, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kehittyviä yhteisiä käsityksiä tai ajatuksia, jotka ohjaavat yksilöiden käyttäytymistä tietyssä yhteisössä ja määrittelevät sallitun, kielletyn ja hyväksytyt rajat. Niihin liittyy aina mahdollisia sanktioita, jotka eivät tosin välttämättä realisoidu vaan saattavat olla ainoastaan potentiaalisia (ibid.). Normit toimivat myös toteutuneen käyttäytymisen arviointikriteereinä: käyttäytymistä voidaan arvioida sen perusteella, miten se noudattaa tiettyjä yleisempiä normeja. Toury nostaa normit keskeiseen asemaan käännöstutkimuksessa ja katsoo niiden olevan jopa ”the main factors ensuring the establishment and retention of social order” (ibid.). Hän tuo silti selvästi esille, että normeihin sinänsä ei pystytä pääsemään käsiksi tutkimuksen avulla, vaan tutkijan käsitykset tai tulkinnat normeista ovat perimmältään vain teoreettisia konstruktioita ilman itsenäistä olemusta ja luonteeltaan lähinnä selittäviä hypoteeseja, ”explanatory hypotheses” (Toury 1999: 17).

Yleisemmin tarkastellen normien voidaan ajatella sijoittuvan sosiaalisen kontrollin jatkumolle, jonka toisessa päässä on täydellinen normittomuus (Touryn mukaan *idiosynkrasia*), toisessa päässä taas ehdottomat säännöt (ks. esim. Toury 2000: 199). Näiden väli- maastoon sijoittuvat normit, jotka asettuvat pakottavuutensa ja määräävyytensä mukaan eri kohtiin samaa asteikkoa (ibid.) Toury itse jakaa nämä normit edelleen kolmeen osaan: ensisijaisiin normeihin, joita tulee noudattaa mahdollisimman tarkoin; toissijaisiin normeihin eli tendensseihin, joita suositaan, mutta jotka eivät ole pakollisia; sekä sallittuun/siedettyyn käytökseen, joka hyväksytään, mutta jota ei varsinaisesti suosita (ibid.: 208).

Theo Hermans vertaa normeja David Lewisiltä (Lewis 1969) omaksumaansa *konvention* käsitteeseen. (Hermans 1991: 160–162; ks. myös Nord 1991: 96. Normeista, säännöllisyyksistä, konventioista, määräyksistä ja näiden käsitteellisistä eroista tarkemmin, ks. esim. Bartsch 1987: 166–169.) On hyvä huomata, että eri kirjoittajat ovat käyttäneet kyseisiä käsitteitä osin eri tavoin. Esimerkkinä tästä mainittakoon Nord, jonka työssä konvention käsite muistuttaa ajoittain varsin läheisesti normin käsitettä (ks. esim. Nord 1991: 96–101).

Hermans määrittelee tekstissään konventiot väljästi ottaen yhteisesti hyväksytyiksi vakiintuneiksi tavoiksi, joiden rikkomisesta ei seuraa sanktioita. Hän korostaa edelleen Lewisin lähestymistapaa käyttäen, että normien kohdalla sanktioiden mahdollisuus on oleellisen tärkeä: ”An essential aspect of a norm is that it possesses normative force, a modal ’ought’-character, whether weak or strong” (ibid.). Tästä näkökulmasta normit ovat siis välttämättä velvoittavia ja sanktioin suojattavia, kun taas säännönmukaisuudet, joihin ei liity sanktioiden mahdollisuutta, sijoittuvat pikemminkin konventioiden luokkaan.⁴

Normit muodostuvat sosiaalisessa ja kontekstisidonnaisessa vuorovaikutuksessa, joten niissä esiintyy suurta kontekstuaalista, ajallista ja tilannekohtaista vaihtelua. Ne ovatkin luonteeltaan *sosiokulttuurisesti spesifisiä* ja epästabiileja eli periaatteessa jatkuvasti muuttuvia ja kehittyviä (Toury 1995: 62). Samassa toimintaympäristössä voi esiintyä samanaikaisesti useita erilaisia normeja, jotka saattavat kuulua ajallisesti eri vaiheisiin (edistyksellinen vs. vanhentunut normi, esim. ibid.: 63) tai esiintyä vain tietyssä rajallisessa kontekstissa. Esimerkiksi runouden, asiatekstin ja proosan kääntäjien erilaiset työtehtävät edellyttävät erilaisten normien käyttöä tehtävätyypin mukaan (Toury 1999: 16–17). Kontekstuaalisen ja ajallisen vaihtelun lisäksi normeissa esiintyy vaihtelua sekä eri henkilöiden välillä (interpersoonallinen vaihtelu) että yksittäisen henkilön eri hetkinä noudattamien normien välillä (intrapersonallinen vaihtelu). Intrapersonallinen ajallinen vaihtelu ilmenee tietyn henkilön sisäistämien normien muuttumisena ajan myötä.

Hermans laajentaa ja muokkaa Touryn käsitystä normeista esittämällä, että normit eivät ilmene ainoastaan käyttäytymisen säännönmukaisuuksina vaan myös yksilön odotuksina siitä, mitä muut odottavat ja mitä ratkaisuja pidetään sopivina (”the expectation of expectations”, Hermans 1999b: 52). Hän viittaa tällä normien kykyyn ohjata tietyn käännösvaihtoehdon valikoitumista useampien joukosta (ibid.: 57) sekä niiden yhteyteen kääntäjän ja yhteisön arvojen kanssa (ibid.: 58).

Normien sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostuvan luonteen vuoksi on luontevaa, että eri tutkijat, kuten Hermans (ibid.), ovat ehdottaneet myös sosiologian teorioiden kuten Pierre Bourdieun kenttäteorian yhdistämistä normien tutkimukseen. Tällaista lähestymistapaa ovat soveltaneet esimerkiksi Sela-Sheffy (2005) ja Simeoni (1998), jotka ovat tarkastelleet kääntämisen normien suhdetta Bourdieun kenttäteoriaan sisältyvään habituksen käsitteeseen, jota käsittelen tarkemmin toisaalla tässä luvussa. Tiedyt samankaltaisuudet ovatkin selkeitä. Sekä normit että habitus perustuvat tietyssä määrin yksilön sisäistämiin ulkoisiin tekijöihin, jotka ohjaavat hänen käytöstään. Normien kohdalla kyseessä ovat kuitenkin alkujaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa määräytyneet rajoitteet ja ohjeet, kun taas habitus kattaa niiden lisäksi myös muita yksilön sisäistämiä ominaisuuksia, joita voivat olla esimerkiksi poliittiset mielipiteet tai käsitys omasta roolista tietyssä yhteisössä. Molemmille on toki yhteistä yksilön sisäistämisen materiaalin ajallinen kehittyminen ja muuttuminen.

---

⁴ Huom. kuitenkin Hermansin lausuma ”non-compliance with a norm in particular instances does not invalidate the norm” (Hermans 1991: 62, mainittu lähteessä Toury 1995: 55).

Yleisesti ottaen normeja voidaan jaotella moniin eri kategorioihin ja monin eri perustein. Kinnunen (2006: 106–107) kuvaa normien luokittelua esimerkiksi käyttäytymisnormeihin, konstituoviin normeihin, kompetenssinormeihin ja menettelynormeihin tai toisaalta lupa-, käsky- ja kieltonormeihin sekä regulatiivisiin ja konstitutiivisiin normeihin. Kinnusen työssä kyseessä on juridiikan konteksti, mutta samaa jaoteltua voidaan luonnollisesti soveltaa muillakin aloilla. Schäffner (1999a: 1) taas viittaa Bartschin (1987) tapaan jaotella normit prosessi- ja produktinormeihin.

Myös kääntämisen normien tarkastelua on pyritty strukturoimaan jakamalla normeja erilaisiin kategorioihin. Tunnetuin ratkaisu lienee Touryn järjestelmä, jossa normit jaetaan kolmeen laajaan kategoriaan sen mukaan, mitä toiminta-alueita ne säätelevät. Nämä kolme kategoriaa ovat *ennakkonormit* ('preliminary norms'), *alkunormit* ('initial norms') ja *toimintanormit* ('operational norms') (ks. Toury 1995: 56–59). Ennakkonormit säätelevät ennen käännöstopahtuman alkua tehtäviä laajempia päätöksiä, kuten tekstien ja käännösmenetelmän valintaa (suora/epäsuora käännös). Alkunormien taas voidaan ajatella säätelevän koko käännöstopahtumaa koskevia suuria linjoja kuten kohde- tai lähdetekstipainotusta. Itse käännöstopahtumaa ohjaavat toimintanormit Toury jakaa edelleen matriisinormeihin ja tekstilingvistisiin normeihin. Matriisinormit säätelevät esimerkiksi tekstiin tehtäviä lisäyksiä tai poistoja, kun taas jälkimmäiset säätelevät tekstin käännösvalintoja (ibid.).

Chesterman on vuorostaan esittänyt normien jakoa niitä määrittelevän tahoon mukaan *odotusnormeihin* ja *ammattinormeihin* (Chesterman 1997: 64–70). Odotusnormit viittaavat lukijoiden ja asiakkaiden määrittelemiin odotuksiin käännösten suhteen, kun taas ammattinormit viittaavat siihen, miten kääntäjä ottaa odotusnormit huomioon työssään. Chesterman katsookin kääntämisen normien olevan lähes kausaalissa yhteydessä käännösstrategioihin: ”Strategies are ways of responding to norms” (Chesterman 1999a: 95).

Normien tutkimusta hankaloittaa se, että normeja ei voida havainnoida sellaisinaan, vaan lähinnä niiden ilmenemismuotojen kuten niiden vaikutuksen, esimerkiksi niiden teksteihin tuottamien säännönmukaisuuksien, kautta ('textual sources', Toury 1995: 65). Tällaiset säännönmukaisuudet eivät kuitenkaan ole normeja itsessään (Toury 1999: 15) eivätkä myöskään todista normin olemassaoloa. Samojen säännönmukaisuuksien syynä voi olla normien sijasta tai niiden lisäksi myös mikä tahansa muu syy, esimerkiksi kustannusmenettelyt tai jopa sattuma (Brownlie 2003: 125). Tällaiset sekoittavat tekijät hankaloittavat normien tutkimusta oleellisesti.

Kääntämisen normeja ei siis voida tarkastella suoraan niiden (mahdollisesti) aikaansaamien säännönmukaisuuksien kautta. Toisaalta niitä ei myöskään voida lähestyä suoraan niistä annettujen kuvauksien eli normilausumien kautta ('normative formulations', Toury 1999: 15; 'extratextual sources', Toury 1995: 65). Normeja koskevat lausumat eivät näet välttämättä vastaa todellista toimintaa. Kuten esimerkiksi Brownlie osoittaa (Brownlie 2003: 120),

kääntäjien lausumat heidän käyttämistään käänösstrategioista eivät välttämättä vastaa heidän tuottamassaan käänöksessä havaittavia strategioita. Normilausumat eivät välttämättä ole sen luotettavampia. Niihin saattaa usein vaikuttaa myös halu muokata normeja ja vallitsevaa tilannetta pelkän kuvailun sijasta, ts. pyrkimys muiden toimijoiden kontrolloimiseen (Tourey 1995: 55), joten ilmaistut normilausumat eivät välttämättä vastaa ilmaisijansa todellisia normiuskomuksia. Tourey'n käsityksen mukaan normilausumat soveltuvatkin ainoastaan epäsuoriksi todistuskappaleiksi (Tourey 1999: 15). (Ks. toisaalta kuitenkin Brownlie 1999: 18–19 tämän näkemyksen sisäisestä ristiriitaisuudesta.)

Edellä mainituista syistä sen paremmin säännönmukaisuudet kuin normilausumatkaan eivät yksinään riitä todistamaan normin olemassaoloa. Chesterman (2006) esittää erilaisia mahdollisuuksia selvittää normien olemassaoloa eri testikeinoja käyttäen. Hän ehdottaa, että tietyn normin olemassaoloa voitaisiin testata esimerkiksi *rikkomalla* tai *noudattamalla* normeja ja seuraamalla tämän aikaansaamia reaktioita tai *elisitoimalla normilausumia*. Näilläkin keinoilla saadaan toisaalta ainoastaan aiempia oletuksia vahvistavaa tai heikentävää tietoa normin olemassaolosta, mutta ei varmaa käsitystä siitä, johtuuko tietty säännönmukaisuus normista. Mainittujen keinojen ongelmana on myös se, että useita niistä voidaan soveltaa ainoastaan nykyhetkiseen aineistoon eikä siis esimerkiksi historiallisen materiaalin arviointiin.

Chestermanin ehdottamista lähestymistavoista toimivimmalta vaikuttaa *triangulaatiomenetelmä*, jota esimerkiksi Brownlie (2003) soveltaa. Sillä tarkoitetaan eri menetelmien yhdistämistä ja niistä saatujen tulosten tarkastelua suhteessa toisiinsa. Brownlie yhdistää työssään sekä tekstuaalista (tekstien analyysiin perustuvaa) että ekstratekstuaalista (haastattelusta kerättyä) materiaalia ja pyrkii tarkastelemaan normeja sovittamalla näin saadut tiedot yhteen. Tällöin molempien menetelmien kautta saadut tiedot tukevat toisiaan, mikä vähentää molempiin tietolähteisiin liittyvien metodiongelmien vaikutusta kokonaisuuteen. Kuten Brownlie toteaaakin, ”[i]n the face of the problems in both observation of behaviour and verbal statements, the two types of data can be mutually corrective” (Brownlie 1999: 19).

Kääntämisen normien tutkimukseen liittyy myös runsaasti erilaisia metodisia kysymyksiä. Teoreettisesti ongelmallista on esimerkiksi sanktioiden mahdollisuus käänösnormeja rikottaessa. Käänöstutkimuksessa on tarkasteltu lähinnä ulkoisesti valvottavia normeja, joiden valvonta tapahtuu yhteisön asettamien sanktioiden avulla. Sanktiot katsotaan keskeisiksi normien säätelyn kannalta (esim. Hermans 1991: 160–162). Toisaalta tiedetään, että käänösnormien rikkomisesta aiheutuvat sanktiot eivät välttämättä toteudu eli käänösnormien sanktiovarmuus (käsitteestä esim. Lappi-Seppälä 2000: 50–54, 64–65) on varsin heikko. Esimerkiksi erään julkaistun keskustelun pohjalta (Schäffner 1999b: 86) on selvää, että normien rikkomisesta seuraavat sanktiot ovat monissa käänösympäristöissä ja -tilanteissa vähäisiä tai olemattomia. Said Faiq mainitsee kyseisessä keskustelussa (ibid.) hallitusten viralliset käänökset, joiden virallinen luonne estää selvienkin virheiden korjaamisen, kun teksti on kertaalleen ehditty julkaista. Myös Jean-Pierre Mailhac toteaa

samassa yhteydessä (ibid.), että normin rikkominen yksittäistapauksissa (esimerkiksi julkaistun käännöksen yksittäisten metaforien kohdalla) ei todennäköisesti johda sanktioihin, ja jos johtaakin, yksittäisen normirikkomuksen roolia sanktiossa on vaikea selvittää.⁵

Sanktioiden rooli on ongelmallinen myös tilanteissa, joissa toimijoiden määrä on vähäinen tai heidän välillään on vain vähän tai epäsäännöllisiä yhteyksiä. Asia tulee selvästi esille myöhemmin tässä työssä kuvatessani suomalaisen kirjallisuuden kääntämistä, joka on ollut määrällisesti hyvin vähäistä. Myös käännösten saaman huomion määrä on ollut minimaalinen. Tällaisessa tilanteessa käännösnormien rikkominen ei välttämättä tule ilmi, sillä käännettyjen kirjojen saama vähäinen huomio ei aina riitä normirikkomuksen paljastumiseen missään vaiheessa. Vaikka normirikkomus paljastuisikin, se ei myöskään vaikuta välttämättä mitenkään kääntäjän tilanteeseen. Hyvä esimerkki tästä on Alex. Matsonin rooli kääntäjänä 1920-luvulla. Aino Kallas mainitsee tällöin päiväkirjassaan, että hänen Matsonilta tilaamansa käännös vaikutti ”jossain määrin puiselta” (Kallas 1955, merkintä 28.10.1922; ks. myös merkinnät 2.3.1923 ja 6.6.1924). Tällä Kallas nähtävästi tarkoittaa, että käännös ei ollut hänen mielestään riittävän sujuva.⁶ Matsonin voidaan siis ajatella rikkoneen tilanteessa vallinnutta odotusnormia, että käännöksen tulee olla sujuva. Mikäli näin oli, toimeksiantajalla eli Kallaksella olisi ollut mahdollisuus asettaa Matsonille sanktioita esimerkiksi lopettamalla käännösyhteistyö, pienentämällä käännöspalkkiota tai vaatimalla Matsonia korjaamaan tekstiään. Sanktioiden asettaminen olisi toisaalta vaarantanut yhteistyön jatkumisen tulevaisuudessa, mikä olisi ollut kirjailijan kannalta ongelmallista. Suomesta englantiin kääntävien kääntäjien määrä oli tuolloin erittäin pieni, ja Matsonille olisi ollut vaikeaa löytää vaihtoehtoja kääntäjää. Saadakseen kirjansa käännettyksi Kallas oli siis riippuvainen toimivasta yhteistyöstä Matsonin kanssa. Sanktioihin ryhtyminen olisi vaarantanut tämän yhteistyön ja ollut siis Kallaksen omalta kannalta haitallista. Kyseisessä tapauksessa tilanne johti siihen, että toinen henkilö stilisoi Matsonin käännöksen ennen sen julkaisua ja Kallaksen kustannuksella (ibid.: 24.6.1923).⁷ Tapaus kuvaa hyvin sanktioihin liittyviä sosiaalisia ongelmia pienessä toimintaympäristössä, jossa muodollisten sanktioiden toteutuminen voi vaarantaa toiminnan jatkumisen.

Sanktioiden mahdollisuuteen ja rooliin liittyvien ongelmien lisäksi kääntämisen normien tutkimuksessa on ollut ongelmana voimakas panostus ulkoisesti valvottuihin normeihin. Normien sisäistä, yksilötasolla tapahtuvaa valvontaa on tarkasteltu vähemmän, vaikka sillä on todennäköisesti tärkeä merkitys itse toiminnan kannalta. Vaikka normit muodostuvatkin

---

⁵ On toki myös mahdollista, että normirikkomus ei johda sanktioihin lainkaan vaan luo uuden, hyväksyntää saavuttavan normin. Mahdollisia esimerkkejä tästä ovat Pentti Saarikosken käännökset *Katukiviä* (Cleve 1960) ja *Sieppari ruispellossa* (Salinger 1961), joissa Saarikoski rikkoi käännöksissä aiemmin vallinnutta normia käyttämällä Helsingin slangia. On kuitenkin mahdotonta ennustaa etukäteen, tuleeko teoksen vastaanottava yleisö hyväksymään normirikkomuksen ja sen edustaman uuden normin vai tuomitsemaan sen aiemman normin rikkomisena.

⁶ Kirjailijan rooli oman tekstin käännöksen arvioijana on toki kyseenalaistettavissa. Tässäkin tapauksessa kyse on periaatteessa voinut olla muutoin hyvästä käännöksestä, jonka tyylistä Kallas ei itse pitänyt. Ulkopuolista arviota on kuitenkin tässä vaiheessa mahdotonta saada.

⁷ Tämä ei sinänsä ollut aikakauden normien välttämättä vaatimaa, vaikkakin toivottua (ks. laajemmin luvussa 7).

sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, niiden ylläpito ja valvonta tapahtuu kuitenkin myös yksilötasolla toteutuvan sisäisen valvonnan kautta. Kääntäjä tai kustantamo voi noudattaa tiukasti tiettyä normia ilman, että mikään ulkopuolinen taho vaatisi tai edes seuraisi sen noudattamista. Olisikin siis hyödyllistä selvittää, miten yksilötason toimijat tarkalleen ottaen ylläpitävät ja valvovat soveltamiaan normeja. Lähimmäksi tätä kysymystä on todennäköisesti päästy esimerkiksi TAP-tutkimusten, raakakäännösten tarkastelun sekä Translog-ohjelmaa ja muita tekstinmuokkauksen tallentamiskeinoja hyödyntävän tutkimuksen avulla. Näillä menetelmillä pystytään selvittämään oletettujen käännösnormien ilmenemistä yksittäisten kääntäjien työprosessin aikana esimerkiksi tekstiä muokattaessa. Myös ulkopuolisen revision tarkastelun avulla voidaan saada tietoa tekstiä korjaavan henkilön normeista sekä sellaisista normirikkomuksista tai normista poikkeavuuksista, joihin hän puuttuu (revision tutkimuksista esim. Künzli 2007, Mossop 2007, Brunette, Gagnon ja Hine 2005).

Kokonaisuutena ajatellen tieto normien toteutumisen mekanismeista yksilötasolla sekä normien toteutumiseen ja valvontaan liittyvästä tulkinnan tarpeesta on riittämätöntä. Vallitsevan käsityksen mukaan toimijat sisäistävät normit sosialisationsa aikana ja hyödyntävät niitä myöhemmin (Toury 1995: 54–55). Tämän soveltamisen tarkemmat mekanismit, etenkin normien tulkinta yksilötasolla, ovat kuitenkin jääneet vähemmälle huomiolle. Osa normeista on luonteeltaan hyvin konkreettisia, ja niiden noudattamiseen liittyy vain vähän tulkinnan mahdollisuuksia. Joissakin tilanteissa tällainen normi voisi olla esimerkiksi ”älä käytä alaviitteitä”.⁸ Kyseistä normia soveltavalla toimijalla on periaatteessa kaksi selvää ja toisensa poissulkevaa vaihtoehtoa, normin noudattaminen (ei alaviitteitä) tai sen rikkominen (alaviitteitä käyttäen). Muita vaihtoehtoja ei ole. Suuri osa normeista on kuitenkin luonteeltaan väljempää, ja niiden noudattaminen perustuu pitkälti yksilötasolla tapahtuvaan tulkintaan. Tällainen väljästi tulkittava normi voi olla esimerkiksi ”pyri olemaan uskollinen alkutekstin tyyllille”. Tällaisiin normeihin sisältyy runsaasti yksilöllisiä tulkintamahdollisuuksia riippuen esimerkiksi siitä, miten kukin kääntäjä käsittää uskollisuuden alkutekstin tyyllille. Mielestään samaa normia noudattavat henkilöt saattavat käsittää normin eri tavoin ja tuottaa siksi hyvin erilaisia käännöksiä. Mikäli käännöksiin ei kohdistu sosiaalista valvontaa, lopullisen käännöksen muoto jää täysin tämän yksilötason normitulkinnaan varaan. Olisikin hyvä selvittää, missä määrin kääntämisen normeja todella valvotaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja missä määrin huomio tulisi keskittää nimenomaan yksilötasolla, kääntäjän mielessä tapahtuvaan tapauskohtaiseen tulkintaan ja arviointiin. Yksittäiset tapahtumat ovat usein luonteeltaan uniikkeja ja mahdollisesti myös ennakoimattomia. Jokaisen mahdollisen tapahtuman normittaminen erikseen johtaisi siis normiviidakkoon, jota olisi vaikea muistaa ja noudattaa. Käytännössä normi määrittääkin yleisluontoiset kehykset, joita tulkitsemalla yksittäistapaukset ratkaistaan. Juuri tällainen tapauskohtainen tulkinta voi selittää osaltaan esimerkiksi normilausemien ja tekstuaalisten esimerkkien välisiä eroja:

---

⁸ Kyseessä on hypoteettinen esimerkki normista, jota saatettaisiin käyttää tietyssä kontekstissa ja tietyille kohde-ryhmälle suunnatuissa käännöksissä. Esimerkin tavoitteena on ainoastaan havainnollistaa, miten konkreettinen normi voi periaatteessa olla, eikä sinänsä väittää, että tällainen normi on olemassa.

kääntäjän muotoilema normilausuma ei välttämättä vastaa sitä, miten hän kyseistä normia tulkitsee.

Normeihin ja niiden yksilötasolla tapahtuvaan tulkintaan vaikuttaa myös ajallinen kehitys, joka on sekin yksilöllistä. Vaikka henkilöt olisivatkin aluksi sisäistäneet samat normit tarkalleen samassa muodossa, heidän erilaiset kokemuksensa johtavat todennäköisesti vähitellen siihen, että samat normit tulkitaan samassakin kontekstissa enenevässä määrin eri tavoin. Ajatellaan esimerkiksi yliopistosta valmistuvia kääntäjiä, jotka ovat sisäistäneet koulutuksensa aikana samat normit, mutta joutuvat valmistuttuaan erilaisiin työympäristöihin. Nämä ympäristöt muokkaavat kunkin kääntäjän sisäistämää normistoa uniikkiin suuntaan sekä lisäämällä uusia, kontekstisidonnaisia normeja että vaikuttamalla kunkin kääntäjän tulkintaan hänen aiemmin omaksumistaan normeista. Esimerkiksi kirjallisuuden, lakitekstien ja lääketieteellisten tekstien kääntäjille muodostuu siten erilaisia tulkintoja siitä, millainen käänнос on paitsi tietyssä kontekstissa myös kääntämisessä yleisemmin esimerkiksi riittävän lähellä alkutekstiä. Käytännössä nämä eriävät tulkinnat voivat johtaa siihen, että heidän samassakin tilanteessa tuottamansa käännökset samasta tekstistä ovat hyvin erilaisia. Siitä huolimatta kukin kääntäjä voi silti katsoa noudattavansa edelleen alun perin omaksumaansa normia, jonka mukaan käännoksen tulee olla uskollinen alkutekstilleen. Kukin kääntäjä tulkitsee tällöin kyseisen normin omalla, yksilöllisellä tavallaan, jossa ajan myötä tapahtunut muutos perustuu yksilön uniikkiin kokemuspohjaan.

Normien ilmenemistä ja valvontaa yksilötasolla olisi mielestäni aiheellista tutkia tarkemmin. Yksi mahdollisuus olisi ajatella normien ja niiden tulkinnan ilmenevän yksilötasolla tavallaan yksilön periaatteina ja asenteina, jotka vastaavat jossakin määrin tiettyjä yleisempiä normeja, mutta eivät välttämättä ole niiden kanssa identtisiä. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostuva, yhteisössä havaittava normi saattaisi olla eräänlainen yleisluontoinen prototyyppi, jonka keskeiset piirteet ovat useimpien yksilöiden kohdalla samanlaisia, mutta jossa esiintyy kuitenkin runsaasti yksilöllistä variaatiota esimerkiksi tulkintatasolla. Asian selvittäminen perusteellisesti vaatii kuitenkin huomattavasti laajempaa tutkimusta, joka ei ole mahdollista oman tutkimukseni puitteissa.

2.1.3 Käännoshistorian tutkimus ja käännoсарkeologia

Deskriptiivisen käännostudkimuksen ja normien tutkimuksen lisäksi myös käännoshistorian tutkimus ja käännoсарkeologia on työssäni keskeisellä sijalla, sillä tutkimukseni on luonteeltaan osittain historiallinen katsaus tietyn aikakauden käännostoimintaan. Kartoitan siinä eri aikakausien käännostoimintaa ja analysoin lähemmin tiettyjen ajanjaksojen käännoksiä. Tästä syystä onkin aiheellista käsitellä tässä luvussa käännoshistorian tutkimuksen ja käännoсарkeologian menetelmiä, joita työssäni sovellan, sekä aihetta koskevaa tutkimusta.

Käännöshistorian tutkimusta on kirjallisuudessa käsitelty laajasti etenkin Anthony Pym, joka määrittelee käännöshistorian seuraavasti teoksessaan *Method in Translation History*:

Translation history ('historiography' is a less pretty term for the same thing) is a set of discourses predicating the changes that have occurred or have actively been prevented in the field of translation. Its field includes actions and agents leading to translations (or non-translations), the effects of translations (or non-translations), theories about translation, and a long etcetera of causally related phenomena. (Pym 1998: 5.)

Pymmin määritelmän ongelmana voidaan pitää sitä, että se ei varsinaisesti sulje mitään pois; periaatteessa kaikki jo toteutettuja käännöksiä koskeva käännöstutkimus voitaisiin tulkita käännöshistorian tutkimukseksi. Omassa tutkimuksessani olen rajannut tätä määritelmää katsomalla käännöshistorian tutkimuksen olevan käännöstutkimuksen alue, joka keskittyy aiempien aikakausien käännösten, käännöstoiminnan ja käännöskontekstin tutkimukseen. Pymmin määritelmään (joskin ei hänen tutkimukseensa) nähden tämä rajaus sulkee pois ei-käännökset ja toisaalta korostaa käännöstoiminnan historiallista kontekstia.

Käännöshistorian tutkimus ei sinänsä ole Pymmin luoma tutkimusala, vaan samoja menetelmiä on käytetty laajalti jo huomattavasti aiemmin.⁹ Pymmin teos on kuitenkin tässä luvussa näkyvästi esillä, sillä siinä kuvataan ansiokkaasti käännöshistorian ja etenkin käännös-
arkeologian menetelmiä, jotka jäävät löydösten raportointiin painottuvissa teksteissä yleensä taka-alalle.

Pym jakaa käännöshistorian tutkimuksen kolmeen eri osa-alueeseen, jotka ovat käännös-
arkeologia, historiallinen kritiikki ja selittäminen (ibid.: 5–6). Hän määrittelee käännös-
arkeologian kattavan esimerkiksi luetteloiden tekemisen ja kääntäjien elämäkertojen selvittämisen. Pym asettaa kuitenkin jaossaan selittämisen erilliseen kategoriaan, mikä antaa olettaa, että hän tarkoittaa käännösarkeologialla ainoastaan historiallisten yksityiskohtien mekaanista etsimistä ja yhdistämistä. Tämä on toki tärkeää tiedon saamisen kannalta, mutta on tuskin minkään työn ainoa tarkoitus. Olenkin katsonut työssäni, että käännösarkeologia on oleellisessa yhteydessä selittämiseen. Sen tavoitteena on kerätä tietoa, joka mahdollistaa tietyn historiallisen ilmiön selittämisen. Nämä kaksi työvaihetta – arkeologia ja selittäminen – ovat niin kiinteästi yhteydessä toisiinsa, että niitä ei mielestäni ole aiheellista käsitellä erillään. Pymmin vähemmälle huomiolle jättämä ja metodisesti arvosteleva historiallinen kritiikki taas viittaa keskusteluun, jossa arvioidaan, missä määrin käännökset ovat edistäneet tai estäneet kehitystä ("assess the way translations help or hinder progress", ibid.: 5; Pym jättää tosin kuvauksessaan määrittelemättä, mitä kehityksellä tarkoitetaan, mutta oletettavasti kyseessä on jonkinlainen sosiaalisesti merkityksellinen muutos). Tällaisen käännöskritiikin arvostelu on sinänsä aiheellista, sillä tietyn aikakauden tuottamien käännösten arviointi anakronistisesti nykyajan arvojen mukaan repäisee käännökset niiden syntykontekstista – esimerkiksi tuossa kontekstissa vallinneista yleisistä käännöstavoista ja käännösnormeista – ja

---

⁹ Esimerkiksi varhaisten raamatunkäännösten tutkimuksen voidaan ajatella sijoittuvan käännöshistorian tutkimuksen piiriin, jos nimenomaan kääntämiseen liittyvät kysymykset ovat siinä keskeisellä sijalla.

vääristää kritiikkiä. Olen pyrkinyt työssäni välttämään yksipuolisen anakronistista lähestymistapaa parhaani mukaan ja tarkastelemaan käännöksiä suhteessa niiden alkuperäisen julkaisuajankohdan ympäristöön. Joissakin tilanteissa on silti ollut aiheellista tarkastella myös käännösten suhdetta niiden tämänhetkiseen käyttöympäristöön.

Tarkastelen työssäni käännöshistoriaa kahdesta näkökulmasta, jotka voidaan Göttingenin koulukunnan käyttämää terminologiaa noudatellen nimetä *ulkoiseksi* ja *sisäiseksi* käännöshistoriaksi. Termit on esitellyt alun perin Frank (1990), joka toteaa ulkoisen käännöshistorian tutkimuksen olevan ”concerned with the circumstances and the institutions involved in the translational transfer, as well as the agents” (Frank 1990: 9; lainattu lähteestä Koster 2000: 121). Sisäisen käännöshistorian tutkimuksessa taas pääpaino on Frankin määritelmän mukaan

with the texts themselves, with work, author and period styles, with the modifications and deviations that the works have undergone in translational transfer, and hence with the resultant differences that exist between the potential for imaginative experience which the source text offers to its readers and which the translations offer to theirs (ibid.).

Käännöshistorian tutkimuksen jaottelusta ulkoiseen ja sisäiseen käännöshistoriaan ks. myös Frank 2004: 808–810.

Käännöshistorian tutkimus Suomessa

Suomennosten merkitys suomalaiselle kirjallisuudelle on ollut niin suuri, että suomalaista käännöshistoriaa on tutkittu innokkaasti. Varhaisin usein mainittu teksti on Jarl Hellemannin artikkeli ”Suomennoskirjallisuus” (Hellemann 1970). 1980-luvulla aihetta kartoitettiin laajasti Jyväskylän yliopiston vuonna 1983 käynnistyneessä Suomennoskirjallisuuden historia-projektissa. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen monistesarjassa julkaistiin projektin tuloksena useita tekstejä (esim. Kovala 1986a ja 1986b, Lahdelma, Kovala ja Ollikainen 1983, Ollikainen ja Pulakka 1987). Niiden lisäksi projektin puitteissa valmistui myös itsenäisiä teoksia, esimerkiksi Urpo Kovalan teos *Väliin lankeaa varjo: angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*, jossa tarkastellaan angloamerikkalaisen kirjallisuuden kääntämistä Suomessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa (Kovala 1992). Projekti ei kuitenkaan tuottanut laajempaa esitystä käännöskirjallisuudesta Suomessa. Vuonna 2002 käynnistetty Suomennoskirjallisuuden historia -hanke¹⁰ sen sijaan johti laajan *Suomennoskirjallisuuden historia* -hakuteoksen julkaisuun vuonna 2007 (Riikonen ym. 2007). Teoksen toimittajat ja muut kirjoittajat ovat käsitelleet aihetta myös monissa kotimaisissa ja ulkomaisissa julkaisuissa. Muista yksittäisistä teoksista mainittakoon esimerkiksi Outi Paloposken varhaista suomennoshistoriaa käsittelevä väitöskirja (Paloposki 2002) sekä Silja Saksan laatima käännöshistorian oppikirja *Baabelin perilliset* (Saksa 2004).

---

¹⁰ Hankkeen kotisivut, ks. <http://kvl.joensuu.fi/suomennoskirjallisuus/1.php?Aihe=17>.

Suomalaisessa käännöshistorian tutkimuksessa on tarkasteltu muista kielistä suomennettuja kirjoja huomattavasti runsaammin kuin suomesta muille kielille käännettyjä teoksia. Tämä on ymmärrettävää jo käännettyjen kirjojen määrän vuoksi. Esimerkiksi StatFin-palvelun tietojen mukaan suomen kielelle on käännetty vuosina 1990–2001 vuosittain noin 1 500–2 200 kaunokirjallista kirjaa, joista vähintään 50 % on joka vuosi käännetty englannista.¹¹ Samana aikana suomesta, suomenruotsista ja saamesta tehtiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokannan mukaan yhteensä 2 502 käännöstä muille kielille eli keskimäärin 208,5 käännöstä vuodessa.¹² Lukuun sisältyy myös esimerkiksi asiategstin ja kuunnelmien käännöksiä.¹³ Suomalaisen käännöshistorian tutkimuksen keskittyminen suomeen päin käännettyihin kirjoihin onkin jo pelkkien käännösmäärien pohjalta perusteltua. Suomenoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä ja tilasto- ja laskentakriteerien ongelmista, ks. Sevänen 2007.

Suomessa on toki kartoitettu myös suomesta muille kielille tehtyjä käännöksiä. Näistä kartoituksista ehdottomasti laajin on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta,¹⁴ jonka ylläpito on äskettäin lopetettu ja jonka tietoja siirretään nyt vähitellen SKS:n uudempaan Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokantaan.¹⁵ Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokantaan kootaan myös tiedot uusista käännöksistä, ja sitä päivitetään säännöllisesti. SKS:n tietokannat pyrkivät kattamaan kaikki suomalaisen kirjallisuuden käännökset vuodesta 1853 alkaen, mutta käytännössä niiden kattavuudessa on puutteita. Näiden tietokantojen lisäksi Suomessa on kartoitettu myös esimerkiksi tiettyjen kirjailijoiden kuten Mika Waltarin teosten käännöksiä (Vallinkoski ja Juurinen 1978) sekä tiettyjen kirjallisuudenlajien kuten lasten- ja nuortenkirjojen käännöksiä (Kaipiainen ja Virtanen, 1990). Näissä kartoituksissa on ollut kyse lähinnä käännösten luetteloinnista käännös-
arkeologian menetelmin, ja niihin sisältyy vain vähän varsinaista analyysiä. Yrjö Varpio (1979) on kartoittanut ja analysoinut yksityiskohtaisesti Väinö Linnan kirjojen käännöksiä, ja Pekka Kujamäki taas on analysoinut *Seitsemän veljeksien* lukuisia saksannoksia (Kujamäki 1998). Suomen ulkopuolella suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä on tutkittu erittäin vähän, ja niitä käsitellään lähinnä lyhyinä mainintoina maailmankirjallisuuden kokoelmateoksissa (esim. Fleischmann 1969, Buchanan-Brown 1973, Serafin 1999, France 2000). Nämä muutaman sivun artikkelit ovat tyypillisesti yleisluontoisia esittelyjä, joiden kattavuus on vähäinen.

---

¹¹ Lähde: Tilastokeskuksen StatFin-palvelu, <http://statfin.stat.fi/StatWeb/start.asp?PA=Akir4040&D1=a&D2=a&D3=a&LA=fi&DM=SLFI&TT=2>. Luettu esim. 12.8.2004.

¹² Haku tehty 14.1.2007.

¹³ Mukana olevat käännökset kattavat erittäin laajan skaalan, mm. tietokirjallisuutta, muuta asiategstiä, yritys-historiikkeja ja kolumneja. Esimerkiksi vuodelta 1989 tietokannassa mainitaan Lahden hiihdon maailmanmestaruuskilpailujen (1989) virallinen kisakirja, *The official book of the World Ski Championships Lahti Finland 1989* (toim. R. Salmenkylä, käänt. M. Calonius), Suomen International Publications, Vantaa. Vuodelta 1993 on mukana mm. kaksikielinen yrityshistoriikki *The breadwinner: a pictorial history of the Kemi company 1893–1993* (suom. *Kuvia leivän isästä: Kemihtiön taipaleelta 1893–1993*, kirj. S. Virtanen, käänt. englanniksi M. Hicks), Otava, Helsinki. Tiedot haettu 9.12.2009.

¹⁴ <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>

¹⁵ <http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/>

Käännöshistorian selvittäminen on antoisaa ja kiinnostavaa työtä, mutta harvoin itse tarkoitus. Arkeologian luonteva rooli on tuottaa yksityiskohtaista tietoa, jota voidaan käyttää kattavamman analyysin ja selittämisen pohjana. Tämä analyysi ja selittäminen on tapahtunut työssäni muun muassa toimijaympäristöjä ja eri toimijoiden rooleja tarkastelemalla, joten myös erilaiset sosiologian teoriat ovat olleet tutkimukseni kannalta tärkeässä asemassa. Käsittelenkin seuraavaksi erilaisia sosiologian teorioita ja niiden käyttöä käännöstutkimuksen alalla. Lopuksi tarkastelen eri teorioiden tai mallien sopivuutta omaan tutkimuskohteeseeni.

2.2 Sosiologian teoriat

Käännöstutkimuksessa käytetään enenevässä määrin sosiologian teorioita, joiden avulla on pyritty käsitteellistämään mm. eri osallistujien rooleja ja valtasuhteita käännöstoiminnassa. Sosiologisen lähestymistavan tuloa käännöstutkimukseen ("the sociological turn") voidaan pitää vastareaktionä käännöstutkimuksen aiemmalle painottumiselle tekstien ja kirjallisuuden tutkimukseen, jolloin esimerkiksi kääntäjien työskentelyolosuhteet ja eri toimijoiden voimasuhteet jäivät sivuasemaan. Tässä yhteydessä on usein otettu esille mm. Itamar Even-Zoharin runsaasti käytetty polysysteemiteoria (Even-Zohar 1971, 1990), joka ottaa kylläkin huomioon kirjallisuuden ja kulttuurin sosiaalisen kontekstin, mutta jonka on silti katsottu keskittyvän liian ahtaasti kirjallisuuden itseohjautuvana muotona ja sivuuttavan toimijat. Esimerkiksi Theo Hermans arvioi, että

polysystem theory is aware of the social embedding of cultural systems but in practice takes little heed of actual political and social power relations or more concrete social entities such as institutions of groups with real interests to look after. For all its emphasis on models and repertoires, polysystem theory remains thoroughly text-bound. (Hermans 1999b: 118.)

Myös sosiologi Pierre Bourdieu on arvostellut polysysteemiteoriaa voimakkaasti sen mekanistisuudesta ja teoreettisuudesta ja huomauttanut yhteiskunnan ja sosiaalisen kontekstin jäävän siinä liian vähäiselle huomiolle, mikä saa polysysteemin dynamiikan vaikuttamaan irralliselta ja itse itseään ohjaavalta (Bourdieu 1993: 33).

Aiemman teksteihin ja kulttuureihin painottumisen sijasta käännöstieteessä on viime aikoina tarkasteltu laajalti nimenomaan eri toimijoiden ja sosiologisen toimintakontekstin merkitystä käännösprosessissa. Chesterman (2009) käsittelee käännöstutkimuksen etenemistä sosiologian ja toimijatutkimuksen suuntaan ja näiden suuntausten suhdetta esimerkiksi Holmesin käännöstutkimuksen karttaan ja toteaa, että käännöstutkimukseen on mahdollisesti kehittymässä *kääntäjätutkimuksen* alue (ibid.; *passim*). Konkreettisempi esimerkki kääntäjien toiminnan ja kääntämisen sosiologisen kontekstin nousemisesta esiin löydetään Anthony Pymillä mainitusta teoksesta *Method in Translation History* (Pym 1998), jossa Pym korostaa kääntäjien ja heidän toimintaympäristönsä tarkastelun tärkeyttä:

the central object of historical knowledge should not be the text of the translation, nor its contextual system, nor even its linguistic features. The central object should be the human translator, since only humans have the kind of responsibility appropriate to social causation. Only through translators and their social entourage (clients, patrons, readers) can we try to understand why translations were produced in a particular historical time and place. To understand why translations happened, we have to look at the people involved. (ibid., ix)

Pym viittaa teoksessaan nimenomaan käännöshistoriaan, mutta samat periaatteet pätevät myös nykyajan käännöstoiminnan tutkimukseen. Hyviä esimerkkejä toimijoiden ja heidän toimintaympäristönsä merkityksestä käännöstutkimuksessa, ks. esim. Milton ja Bandia (2009), *Hermes*-lehden erikoisnumero 2009 sekä Koskinen (2000a, 2008).

Viime aikoina käännöstieteessä on laajalti ryhdytty täydentämään polysysteemiteoriaa ja deskriptiivistä käännöstutkimusta erilaisilla sosiologian teorioilla, joista tunnetuin lienee Pierre Bourdieun kenttäteoria (mm. Gouanic 1999, Lindqvist 2002, Simeoni 1998). Myös useita muita sosiologisia taustateorioita on sovellettu. Theo Hermans on verrannut Bourdieun teorioita Niklas Luhmannin systeemiteorioihin (Hermans 1999b: 120–144), joiden käyttöä käännöstutkimuksessa on kuitenkin vaikeuttanut niiden abstraktius ja vaikeaselkoisuus. Kristiina Abdallah (2004, 2005, tulossa) ja Héléne Buzelin (2005) taas ovat soveltaneet laajalti ranskalaisten sosiologien Michel Callonin ja Bruno Latourin 1990-luvun alussa kehittämää toimijaverkostoteoriaa.

Käsittelen tässä lyhyesti oman tutkimukseni kannalta keskeisimpiä sosiologian teorioita eli Pierre Bourdieun kenttäteoriaa ja toimijaverkostoteoriaa, tarkastelen niiden etuja ja puutteita käännöstutkimuksen kannalta sekä mainitsen keinoja, joilla aukkokohdat voidaan paikata mahdollisimman eheäksi kokonaisuudeksi (Granovetterin heikot ja vahvat siteet sekä Burtin sosiaalisen rakenteen aukot, ks. jäljempänä). Alun perin valitsin Bourdieun kenttäteorian ja toimijaverkostoteorian tutkimukseeni osittain siksi, että ne edustavat kahta erilaista ja eri asemassa olevaa näkökulmaa. Bourdieun kenttäteoria on saavuttanut käännöstutkimuksessa vankan aseman, ja sitä on hyödynnetty runsaasti. Toimijaverkostoteoria taas on noussut varsinaisesti esille käännöstutkimuksessa vasta tutkimukseni toteutusaikana ja edustaa siis vähemmän käytettyä, mutta mielestäni hyvin hyödyllistä näkökulmaa. Sen edut tulevat erityisen hyvin esiin, kun niitä tarkastellaan suhteessa jo vakiintuneeseen teoriaan, tässä tapauksessa Bourdieun kenttäteoriaan.

Olen aiemmassa artikkelissani (Hekkanen 2009) tarkastellut Bourdieun kenttäteoriaa ja toimijaverkostoteoriaa enemmän metodiselta kannalta. Tässä väitöskirjatyössä keskityn tarkastelemaan käännöstoimintaan osallistuvien toimijoiden valtaa ja toimintamahdollisuuksia tietyissä spesifisissä konteksteissa, kuvaamaan vallan jakautumista kyseisten käännöstilanteiden toimijoiden kesken ja pohtimaan, miten vallan jakautuminen käännösverkostossa vaikuttaa ja on vaikuttanut eri toimijoiden päätöksenteko- ja toimintamahdollisuuksiin.

Mielestäni vallan ja toimintaympäristön vaikutukset voidaan jäljittää aina tekstin mikrotasolle asti, kysymyksiin siitä, miksi tietyt kirjat on käännetty ja toisia ei, miksi tietty kääntäjä on valittu kääntämään ne ja miksi eri toimijat ovat toimineet tai kyenneet toimimaan tietyllä tavalla. Sosiologian teorit tarjoavat hyvän pohjan näiden kysymysten lähestymiseen.

2.2.1 Pierre Bourdieun kenttäteoria

Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu (1930–2002) oli tunnettu ja vaikutusvaltainen ajattelija (ks. esim. Rahkonen 1999: 13–14), jonka teorioita on sovellettu laajalti eri tieteenaloilla, myös käännettieteessä (ks. mm. Simeoni 1998, Gouanvic 1999, Hermans 1999b, Lindqvist 2002, Wolf 2006). Käännöstutkimuksen näkökulmasta Bourdieun teorit muistuttavat läheisesti Even-Zoharin polysysteemiteoriaa. Even-Zoharin tapaan Bourdieu olettaa maailman koostuvan useista erilaisista tuotantopiireistä, joiden asema laajemmassa sosiaalisessa ja kirjallisessa järjestelmässä vaikuttaa niiden statukseen. Even-Zoharin polysysteemiteoria keskittyy Bourdieun näkemyksen mukaan kuitenkin liian yksioikoisesti vain kieleen ja kirjallisuuteen eikä ota yhteiskuntaa eikä sen vaikutusta kirjallisuuteen riittävässä määrin huomioon (Bourdieu 1993: 33). Tällöin kirjallisuutta käsitellään ikään kuin tyhjiössä ja yhteiskuntaa tarkastellaan vain abstraktilla tasolla, mikä luo Bourdieun mielestä illuusion kirjallisuuden sisäisestä itseohjautuvuudesta jättämällä sosiaalisen kontekstin ja valtapelin vaikutukset huomiotta (ibid.).

Bourdieu keskittyi työssään sosiologiaan ja toimijoiden välisiin valtasuhteisiin erilaisissa kentissä. Hän käsittelee teoksissaan monia eri alueita, mm. kirjallisuuden tuotantoa ja kustannustoimintaa, joita hän tarkastelee mm. teoksissa *The Field of Cultural Production* (Bourdieu 1993¹⁶) ja *Les règles de l'art: Gèneses et structure du champ littéraire* (Bourdieu 1998). Aiemmassa teoksessaan *Distinction* (Bourdieu 1979) hän kuvaa, kuinka taloudellisen ja kulttuurillisen pääoman epätasainen jakautuminen tuottaa ihmisten yksilöllisiksi luullut mieltymykset.

Bourdieu katsoo sosiaalisen maailman pitävän sisällään useita eri *kenttiä*, joissa yksilö- ja instituutiotoimijat käyvät taistelua pääomasta ja vallasta kunkin kentän sääntöjen mukaisesti. Bourdieu ja Wacquant (1992) määrittelevät kentän seuraavasti:

In analytic terms, a field may be defined as a network, or a configuration, of objective relations between positions. These positions are objectively defined, in their existence and in the determinations they impose upon their occupants [...] as well as by their objective relation to other positions. (Bourdieu ja Wacquant 1992: 97.)¹⁷

---

¹⁶ Kirja on englanninkielinen esseekokoelma, joka ei perustu mihinkään yksittäiseen ranskankieliseen alkutekstiin vaan on koottu useammassa lähteessä esiintyneiden tekstien käännöksistä.

¹⁷ Kirja on julkaistu alun perin englanninkielisenä.

Yhteiskunnan laajin kenttä on vallan kenttä (*champ du pouvoir*), joka määritellään yksinomaan valtasuhteiden pohjalta:

The field of power is a *field of forces* defined by the structure of the existing balance of forces between forms of power, or between different species of capital. It is also simultaneously a *field of struggle for power among the holders of different forms of power*. It is a space of play and competition in which the social agents and institutions [...] confront one another in strategies aimed at preserving or transforming this balance of forces. (Bourdieu ja Wacquant 1992: 76, viite 16, korostukset minun.)

Vallan kenttä sisältää useita pienempiä kenttiä, joiden autonomisuus vaihtelee ja joiden sisällä voi edelleen olla uusia, pienempiä kenttiä kuin maatuskanukessa. Kenttien sijainti määritellään ensisijaisesti sen mukaan, minne ne sijoittuvat vallan kenttää halkovien kaksinaapaisten taloudellisen ja kulttuurillisen pääoman akselien varrella. Esimerkiksi kirjallisuuden tuotannon kenttä sijaitsee laajemmassa kulttuurin tuotannon kentässä, joka taas sijaitsee tuotannon ja vallan kenttien *hallitussa* eli alisteisessa päässä, *hallitsevan* pään vallan alaisena. Kirjallisuuden tuotannon kenttä voidaan edelleen jakaa alakenttiin, kuten esimerkiksi Wolf tekee olettaessaan feministisen kustannuskentän olemassaolon Saksassa (Wolf 2006). Kunkin kentän logiikka on omanlaisensa, mutta tietyt periaatteet säätelevät niiden kaikkien toimintaa. Näistä keskeisin on taistelu vallasta:

Il y a des *lois générales des champs* : des champs aussi différents que le champ de la politique, le champ de la philosophie, le champ de la religion ont des lois de fonctionnement invariantes. [...] [O]n sait que dans tout champ on trouvera une lutte, dont il faut chaque fois rechercher les formes spécifiques. (Bourdieu 1980: 113.)

Bourdieun käsityksen mukaan kunkin kentän toimijat taistelevat jatkuvasti vallasta ja valtasemasta omassa kentässään. Kunkin toimijan omistama *pääoma*, hänen habituksensa ja hänen ominaisuutensa (dispositions) määrittelevät toimijan paikan valtarakenteessa.¹⁸ Pääoma voi olla luonteeltaan taloudellista (omaisuus), symbolista (kulttuurista, kuten koulutus, tai sosiaalista, kuten laajat kontaktiverkostot) tai kyseiselle kentälle spesifistä (esim. alan arvostetut palkinnot ja muut tunnustukset). Se voidaan joko saada perintönä tai koulutuksen avulla tai saavuttaa myöhemmin kentän omien palkitsemismekanismien avulla. Bourdieu korostaa, että pääoman arvo on sidoksissa kyseessä olevaan kenttään ja on siten kontekstisidonnaista, ”le capital étant un rapport social, c’est-à-dire une énergie qui n’existe et ne produit ses effets que dans le champ où elle se produit et se reproduit” (Bourdieu 1979: 127). Kunkin kentän arvostama pääoma vaihtelee siis kenttäkohtaisesti.

Kentän ja pääoman käsitteiden lisäksi myös *habituksen* käsitteellä on keskeinen rooli Bourdieun työssä. Sillä tarkoitetaan toimijan pysyvien ominaisuuksien kokoelmaa, “comme le mot le dit, c’est ce que l’on a acquis, mais qui s’est incarné de façon durable dans le corps

¹⁸ Bourdieu käyttää silloin tällöin myös kaavaa ”[(habitus) (capital)] + champ = pratique” [Bourdieu 1979: 112] eli [(habitus) (pääoma)] + kenttä = käytäntö. Kaavan käytännön relevanssi jää kuitenkin epäselväksi.

sous forme de dispositions permanentes” (Bourdieu 1980: 134), joka muodostuu yksilöllisesti henkilön kokemusten perusteella ja kehittyy ajan myötä. Aiemmat kokemukset saavat henkilön valitsemaan tietyt toimintamallit sekä muokkaavat sitä, miten hän kokee uudet tilanteet vastaisuudessa. Näin muodostuu vähitellen yhtenäinen habitus, joka vaikuttaa henkilön tekemiin ratkaisuihin, toimintaan ja käytäntöihin ja luo niihin johdonmukaisen pohjan (Bourdieu 1979: 191). Bourdieu toteaaakin habituksen olevan luonteeltaan sekä (aiemmista kokemuksista) rakentuva että (toimintamalleja ja käytäntöjä) rakentava rakenne:

Structure structurante, qui organise les pratiques et la perception des pratiques, l’habitus est aussi structure structurée : le principe de division en classes logiques qui organise la perception du monde social est lui-même le produit d’incorporation de la division en classes sociales. (Ibid.: 191.)

Keskeistä tämän rakenteen kannalta on sekä se, mitä henkilö on, että se, mitä hän ei ole: ”l’identité sociale se définit et s’affirme dans la différence” (ibid.). Laajemmin habituksen käsitteestä, ks. esim. ibid.: 189–248.

Bourdieun vähemmän käytetty, mutta nimenomaan käännöstutkimuksen ja kirjallisuuden kannalta hyödyllinen ajatus on myös kulttuurisen tuotannon jako rajalliseen ja massatuotantoon (*production restreinte*, *grande production* tai *production en masse*). Ajatus palautuu Bourdieun jo kirjassaan *Distinction* esittämään ajatukseen siitä, kuinka eri yhteiskuntaluokat suosivat eri kulttuurityyppejä omaamansa kulttuurisen, taloudellisen, sosiaalisen ja spesifisen pääoman mukaan (Bourdieu 1979, *passim*). Rajallisella tuotannolla tarkoitetaan tiivistettynä vain harvojen saatavilla tai ymmärrettävissä olevaa korkeakulttuuria, massatuotannolla taas suurten massojen saatavilla olevaa, helposti ymmärrettävää tuotantoa, jonka lähestyminen ei vaadi suurta kulttuurista pääomaa. Käsitteet vaativat eri pääomatyypin tuntemusta, sillä rajallisen tuotannon kohdalla käytettävissä on mahdollisesti vain vähän taloudellista pääomaa, mutta runsaasti symbolista pääomaa; massatuotannon kohdalla tilanne on päinvastainen. Aihetta on käsitelty esim. Hesmondhalgh (2006: 213–215).

2.2.2 Toimijaverkostoteoria (Actor-Network Theory, ANT)

Toimijaverkostoteorian (Actor-Network Theory, ANT) kehittivät ranskalaiset tutkijat Michel Callon, Michel Serres ja Bruno Latour. Sen rakenne ja menetelmät ovat sittemmin levinneet laajaan käyttöön, ja niistä ovat kirjoittaneet laajalti esimerkiksi Bruno Latour ja John Law. Lancasterin yliopisto on osallistunut erityisen aktiivisesti teorian kehittämiseen ja tuonut sen tekstejä esille verkkosivuillaan. Kuten jo teorian nimikin osoittaa, ANT:n keskeisiä käsitteitä ovat toimijat ja verkostot. Molemmat näistä käsitteistä on kuitenkin tulkittu usein väärin (näistä tulkinnoista ks. Latour 1996). On esimerkiksi hyvä huomata, että ANT:n nimessä esiintyvät toimijat eivät välttämättä ole ihmisiä, vaan kyseessä on “a semiotic definition – an actant – that is, something that acts or to which activity is granted by others. It implies *no*

special motivation of *human individual* actors, nor of humans in general” (Latour 1996: 373, korostus minun). Käsite on melko vapaasti määritelty: “[ANT] is based on no stable theory of the actor; rather it assumes the *radical indeterminacy* of the actor” (Callon 1999: 181, korostus minun). Pikemminkin oliot muotoutuvat ja saavat ominaisuutensa suhteessa muihin olioihin (Law 1999: 3). Myöskään sana ”verkosto” ei Latourin mukaan tarkoita arkikielen sosiaalisia verkostoja, eikä kyse lopulta ole hänen mukaansa lainkaan teoriasta, vaan metodista (molemmista kohdista ks. Latour 1996). Toimijaverkostoteorian nimen vakiintuneisuuden vuoksi viitataan kuitenkin toimijaverkostoteoriaan tässä tekstissä sanalla *teoria*, vaikka kyseessä voidaan hyvin ajatella olevan pikemminkin menetelmä. En käsittele tässä tarkemmin inhimillisen ja ei-inhimillisen toimijan rinnakkaisuuden merkitystä tutkimukselle, sillä tämä aihe, joka on kiinnostava monen muun käännöstutkijan kannalta ja mahdollistaa esimerkiksi käännösmuistien sisällyttämisen kääntäjän verkostoon, ei ole oman tutkimukseni kannalta erityisen relevantti. Oman tutkimukseni kannalta on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että toimijaverkostoteorian toimijat voivat olla sekä yksilöitä että institutionaalisia toimijoita, joiden sisäinen rakenne muodostaa uuden verkoston.

ANT:n käsitteistö vaihtelee runsaasti, mikä johtuu muun muassa taipumuksesta hyödyntää tutkimuskohteen omaa käsitteistöä ja terminologiaa. Teorian tyypillisiä käsitteitä ovat kuitenkin toimijoiden ja verkostojen lisäksi mm. käännöstieteen kannalta hieman harhaanjohtavasti nimetty translaation (*translation*) käsite, jolla viitataan lähinnä siihen, miten toimija muokkaa esimerkiksi tiettyjä periaatteita soveltaessaan niitä omassa toiminnassaan käytäntöön. Tämän käsitteen vuoksi koko teoriaa on joskus kutsuttu translaation sosiologiaksi, ”sociology of translation” (esim. Law 1992). Homonymiasta huolimatta käsite ei liity sinällään kääntämiseen, vaan sitä käytetään toimijoiden käyttäytymisen selvittämiseen. Callon ja Law (1982) katsovat, että toimijat muodostavat itselleen eräänlaisia intressikarttoja (“interest maps”, Callon ja Law 1982: 617), joiden he selittävät olevan “*reductionistic simplifications* of a complex social world” (ibid., korostus minun). Kukin toimija muodostaa käsityksen omista intresseistään ja selvittää, miten ne voitaisiin muuntaa (translate) sellaiseen muotoon, jonka muut toimijat omaksuisivat, ts. “how their interests might be transformed so that other actors would fall in with its schemes” (ibid.: 620). Intressikartat muuttuvat sitä mukaa kuin toimijoiden käsitykset heidän omista intresseistään kehittyvät (ibid.: 618). Näin toimijoiden käytöksen voidaan ajatella perustuvan heidän omaan asemaansa verkostossa, heidän riippuvuuteensa muista verkoston toimijoista ja heidän arvioonsa muiden toimijoiden intresseistä.

Toinen ANT:ssä laajalti käytetty käsite on ns. pakollisen kauttakulkupaikan (obligatory passage point, OPP) käsite, joka on peräisin Michel Callonin tutkimuksesta Saint-Brieucin lahden simpukoista (Callon 1986). Tällä käsitteellä tarkoitetaan toiminnan onnistumisen kannalta välttämätöntä ja ”pakollista” tapahtumaa. Esimerkiksi Rhodes (2009) määrittelee OPP:n tapahtumaksi, joka “must occur for all the actors to achieve their interests... It controls the resources needed to achieve the actant’s outcome” (Rhodes 2009: 5). Hyvä esimerkki OPP-tapahtumasta on esimerkiksi tietyissä tutkimuskonteksteissa vaadittava tutkimusluvan

saanti: tutkimus voidaan toteuttaa vain, jos sille on myönnetty tutkimuslupa. Tämä esimerkki tuo hyvin esiin pakollisen kauttakulkupaikan merkityksen toimijoiden valtasuhteissa. Kauttakulkupaikkaa kontrolloiva toimija pystyy näet säätelemään voimakkaasti muiden toimijoiden toimintaa. Esimerkiksi tutkimusluvan myöntämisestä päättävällä taholla on valta ratkaista, toteutuuko tietty tutkimus vai ei. Käännöstoiminnassa vastaavia pakollisia kauttakulkupaikkoja voisivat olla esimerkiksi kustantajan löytäminen (ei kustantajaa, ei julkaistua käännöstä) tai käännösoikeuksien saaminen alkutekstin kirjoittajalta (ei oikeuksia, ei käännöstä).

Kuten edellä mainittiin, ANT ottaa huomioon sekä inhimilliset että ei-inhimilliset toimijat ja hyödyntää usein tutkimuskohteen omaa käsitteistöä ja terminologiaa. Teorian suuria etuja onkin sen mukautuvuus erilaisiin tilanteisiin ja niiden kuvaamiseen. Tämä on tietoista ja tarkoituksenmukaista, sillä kuten John Law kuvaa,

If we want to understand the mechanics of power and organisation it is important not to start out assuming whatever we wish to explain. For instance, it is a good idea not to take it for granted that there is a macrosocial system on the one hand, and bits and pieces of derivative microsocial detail on the other. If we do this we close off most of the interesting questions about the origins of power and organization. Instead we should start with a clean slate. (Law 1992)

Pyrkimyksenä ei siis ole verkostojen luominen, vaan niiden havaitseminen ja kuvaaminen, eräänlainen ”network-tracing activity” (Latour 1996: 378, kursiivi alkutekstissä). Myös Brown ja Capdevila huomauttavat, että verkostot saavat nousta vapaasti esiin tutkittavasta aineistosta, puhtaasta toiminnasta: ”First comes *a plane of pure action* out of which *networks* subsequently emerge” (Brown ja Capdevila, 1999: 35, kursivointi alkutekstissä). Ajatus on tietenkin sinänsä kyseenalainen, sillä mikään tutkimusaineisto ei kirjaimellisesti nouse esiin itsestään, ja myös verkoston kuvaaminen on pitkälti subjektiivista tulkintaa. Latour korostaa, että vaikka tarkoituksena on kuvata toimintaa, on tärkeää, että tutkija ei puutu tai vaikuta siihen millään tavalla: ”a strong polemical stance has to be taken so as to forbid the analyst to dictate to the actors what they should do” (Latour 1996: 375). On silti epäselvää, missä määrin tämä objektiivisuuden ja noninvasiivisuuden vaatimus toteutuu käytännössä.

Toimijaverkoston toinen huomattava etu on sen kyky käsittää kaikki tarpeelliset osallistujat ilman ennalta piirrettyjä rajoja. Tutkittavaa verkostoa ei välttämättä tarvitse rajata etukäteen, vaan tutkimus voi periaatteessa kohdistua miten laajaan kohteeseen tahansa. Verkosto ei näet sijaitse tyhjiössä, vaan tietyssä ympäristössä, joka voidaan myös todeta osaksi suurempaa verkostoa. Niinpä verkostojen ulkopuolelle ei periaatteessa jääkään mitään, vaan verkostot kattavat kaiken olemassa olevan tilan: ”A network is never *bigger* than another one, it is simply *longer* or *more intensely* connected [...] Literally, a network has no outside” (Latour 1996: 371–2, korostus minun).

Toimijaverkostoteorian heikkoutena on toisaalta sen suhteellinen vähäinen kyky erotella eri yhteyksien luonnetta. Bruno Latour onkin todennut, että vaikka ANT onkin tehokas työkalu tietyillä alueilla, se on toisaalta ”an extremely bad tool for differentiating associations” (Latour 1996: 380). Esimerkiksi translaation käsite ei kykene selittämään sen paremmin ihmisen, koneen kuin instituutionkaan toimintaa. ANT:tä onkin pidetty huonona keinona ihmistoimijoiden motivaation selittämiseen, ja sen on jopa katsottu olevan kykenemätön selittämään ihmisen toiminnan subjektiivisuutta (Albertsen ja Diken 2003: 26). Tästä syystä esimerkiksi Petri Ruuskanen on täydentänyt ANT:tä lisäämällä siihen muita sosiologian näkökulmia, esimerkiksi Granovetterin heikot ja vahvat siteet (Ruuskanen 2003: 72). Kyseessä on Granovetterin 1973 esittämä ajatus sosiaalisten siteiden jakautumisesta kahteen ryhmään, heikompiin ja vahvempiin. Alun perin Granovetter tarkoitti vahvoilla siteillä henkilön siteitä esimerkiksi ystäviin ja sukulaisiin ja heikoilla taas hänen siteitään kaukaisempiin tuttaviiin (Granovetter 1973, 1983). Kajanoja (2009: 74) määrittelee vahvat siteet väljemmin: ”Vahvat siteet ovat kiinteää yhteyttä lähipiiriin: sukulaisiin, ystäviin, työtovereihin ja vastaaviin. Heikot siteet ylittävät lähipiirin ja samalla yhdistävät yli suku-, ammatti- ja luokkarajojen vähemmän tuttuihin elämäntilanteisiin.” Käytännössä siteiden vahvuus tai heikkous on luonteeltaan jatkumo, ei mustavalkoinen kahtiajako, ja eri lähteissä käytetyt vahvojen ja heikkojen siteiden määritelmät vaihtelevat suuresti (ks. esim. Granovetter 1983: 217). Tärkeää on kuitenkin yleensä toimijoiden välisten siteiden suhteellinen vahvuus, ei niinkään niiden absoluuttinen vahvuus.

Toinen käsite, jota Ruuskanen käyttää ANT:n täydentämiseen, ovat Burtin ”sosiaalisen rakenteen aukot” (Burt 1992). Burt määrittelee käsitteen seuraavasti: ”A structural hole is a relationship of nonredundancy between two contacts. The hole is a buffer, like an insulator in an electric circuit.” (Burt 1992: 18.) Kyseessä on siis tilanne, jossa kahden toimijan välillä ei ole yhteyttä, joka mahdollistaisi esimerkiksi suoran tiedonkulun.¹⁹ Sosiaalisen rakenteen aukot toisaalta mahdollistavat sosiaalisten verkostojen laajentamisen pienentämällä niiden ylläpidon vaatimaa vaivaa mutta voivat toisaalta mm. vaikeuttaa toimijoiden tiedonsaantia tahoilta, joihin heillä ei ole suoraa yhteyttä. Yksittäisen toimijan toiminta- ja tiedonsaanti-mahdollisuuksien kannalta onkin tärkeää sekä se, keihin hän on suoraan yhteydessä, että se, missä verkostoasemassa hän sijaitsee muiden toimijoiden suhteen – onko hänellä esimerkiksi mahdollisuus olla suoraan tai helposti yhteydessä saman alan keskeisiin toimijoihin vai estääkö sosiaalisen rakenteen aukko tällaiset kontaktit. Kuten Ruuskanen toteaa (2003: 66), ”sosiaalinen pääoma ei siis liity suoranaisesti toimijaan (yksilöön, organisaatioon, oikeudelliseen kokonaisuuteen tms.), vaan hänen omaamiinsa sosiaalisiin suhteisiin” (ibid.: 66). Keskeisen verkostoaseman omaava taho saavuttaa etua saadessaan arvokasta tietoa runsaalta kontaktiverkostoltaan nopeammin kuin kilpailevat toimijat, joilla on vähemmän kontakteja ja jotka saavat ehkä tietoa vain kiertoteitse tai tietyn välikäden kautta. Jos tiedonkulku kahden tai useamman tahon välillä tapahtuu näet yksinomaan tietyn yksittäisen välikäden kautta, näin muodostuvaa ”sosiaalisen rakenteen aukkoa hallitsevalla toimijalla on

---

¹⁹ Sosiaalisen rakenteen aukkojen eduista mm. kontaktiverkostojen laajentamisen kannalta ks. Burt 1992: 20–25.

mahdollisuus toimia välittäjänä rakenteen kahden tai useamman muun jäsenen välillä ja säädellä näiden välillä kulkevaa informaatiota” (ibid.: 67). Tämä taas tarjoaa mahdollisuuden muiden toimijoiden toiminnan kontrollointiin ja heidän vertailemiseensa, kaupankäyntitilanteessa esimerkiksi eri tarjoajia kilpailuttamalla (Burt 1992: 30–34). Kajoja toteaa, että ”Ronald Burtin ’rakenteellisten aukkojen teoriassa’ toimija käyttää hyväkseen asemaansa tiedonkulussa. Hän hyödyntää omaa strategisesti edullista asemaansa ja toisten puutteellista asemaa omien taloudellisten pyrkimystensä ja valtapyrkimystensä toteuttamisessa” (Kajoja 2009: 75).

Bourdieuun kenttäteorian ja toimijaverkostoteorian käyttö kään- nös- tutkimuksessa

Pierre Bourdieu kuvasi elinaikanaan tarkoin, miten kenttien tutkimuksen tulisi käytännössä alkaa. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija analysoi kyseisen kentän aseman vallan kentässä, minkä jälkeen hän kartoittaa eri toimijoiden ja instituutioiden positoiden objektiiviset suhteet ja suhderakenteen, “the objective structure of the relations between the positions occupied by the agents or institutions” (Bourdieu ja Wacquant 1992: 104–105). Lopuksi analysoidaan toimijoiden habitus. Käännytutkimuksessa tätä ohjetta ei ole pyritty noudattamaan orjallisesti, ja Bourdieuun teorian tiettyjä osia on sovellettu huomattavasti laajemmin kuin toisia. Laajimmin on käytetty peruskäsitteitä eli kentän, habituksen ja pääoman käsitteitä. Gouanic (1999) tarkastelee scifikirjallisuuden saapumista Ranskan kirjallisuuden kenttään ja yhdistää tämän kehityksen tiettyihin vaikutusvaltaisiin toimijoihin, joiden kulttuurinen ja kenttäspesifinen pääoma edistivät uuden kirjallisuudenlajin hyväksymistä osaksi kirjallisuuden kenttää. Kyseessä on siis periaatteessa sama ilmiö, jota Lefevre kutsuu nimellä *patronage* (Lefevre 1992: 15–20), vaikka Gouanic lähestyykin sitä Bourdieuun kenttäteorian näkökulmasta. Simeoni (1998) ja Inghilleri (2003) tarkastelevat kääntäjien ja tulkkien habituksen vaikutusta heidän tapaansa toimia ammatissaan. Lindqvist (2002) on hyödyntänyt Bourdieuun ajatusta massatuotannon ja rajallisen tuotannon kentistä. Eräät toiset tutkijat taas ovat tarkastelleet hallitsemisen periaatetta. Gouanic (2002) käsittelee kääntämistä legitimaatiomekanismina symbolisten tuotteiden globalisaatioprosessissa eli käsittää sen työkaluksi, jota voidaan käyttää kansainvälisten valta-asetelmien määrittämisen välineenä (vrt. esimerkiksi Venuti 1995).

Bourdieuun mallin soveltamien käännytutkimukseen ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta, kuten mm. Simeoni huomauttaa (Simeoni 1998: 32–34). Ongelmallinen peruskysymys on käännyttoiminnan luonne *kenttänä*. On näet epäselvää, voidaanko kääntämisen katsoa olevan oma kenttensä ja voidaanko siihen siis soveltaa itsenäisen kentän olemassaoloa vaativia käsitteitä. Simeoni viittaa kääntämisen kenttään vale- tai epäkenttänä, “[t]he pseudo- or would-be field of translation” (Simeoni 1998: 19), kun taas Wolf pyrkii ratkaisemaan ongelman tarkastelemalla hyvin pientä ja erikoistunutta feministisen kääntämis- ja kustannustoiminnan kenttää ja toteaa kääntämisen olevan aina eri kenttien välimaastossa esimerkiksi

kirjallisuuden, akateemisen tutkimusyhteisön, politiikan ja muiden kenttien välissä (Wolf 2006).

Kentän käsitteen kannalta ongelmallista on se, että kuten Simeoni toteaa, kääntämiseen osallistuvat toimijat ja käytännöt ovat usein heterogeenisiä ja yhteyksiä on vähän. Kentän käsitteen kannalta on kuitenkin välttämätöntä, että kentän toimijat pystyvät kommunikoimaan keskenään esimerkiksi omaamastaan pääomasta vahvistaakseen omaa asemaansa tai siirtääkseen pääomaa toisilleen. Kääntämisessä toimijoiden välillä on usein vain vähän yhteyksiä, mikä vaikeuttaa pääomasta kommunikoimista, sen siirtoa ja valtataistelun muodostumista kentän periaatteiden määrittämiseksi. On vaikeaa olettaa, että tällainen ”taistelu” voisi tapahtua sellaisten toimijoiden välillä, joiden välillä on vähän tai ei lainkaan kontakteja.

Mikäli oletamme, että spesifisiä kääntämisen kenttiä on olemassa, on pohdittava, millainen näiden kenttien sisäinen rakenne on ja miten hallitsevan ja hallitun pään välinen jatkuva taistelu niissä ilmenee. Tämä taisteluhan on, kuten edellä huomattiin, eräs kenttien käsitteellisistä peruspiireistä. Kuten Rahkonen tämän ilmaisee,

[i]t truly seems that Bourdieu’s ‘world view’ is that of a struggle *mutatis mutandis* between dominators and the dominated. To put it roughly, according to Bourdieu, basically all interests are submitted to this process of domination; there is no art for art’s sake. (Rahkonen 1999: 17, kursivi alkutekstissä.)

Bourdieu onkin jopa kuvannut, että kenttä lakkaa olemasta, kun sen sisällä tapahtuva taistelu lakkaa, ja muuttuu tällöin mekaanisesti toimivaksi koneeksi: “Un champ devient un appareil lorsque les dominants ont les moyens d’annuler la résistance et les réactions des dominés” (Bourdieu 1980: 136). Tämä korostaa entisestään taistelun tärkeyttä kentän käsitteessä.

Kuten Chesterman (2006a: 19) huomauttaa, Bourdieun kenttäteorian voidaan katsoa korostavan liiaksi toimijoiden välistä ristiriitaa ja kilpailua. Tällöin kääntämisen kentän kuvaaminen ennen kaikkea eri toimijoiden väliseksi valtataisteluksi vie huomiota pois toiminnan jatkumisen kannalta elintärkeästä yhteistyöstä ja jättää myös varsin vähälle huomiolle toimijoiden muut mahdolliset motiivit (esim. halun tuottaa laadukkaaksi koettuja käännoiksi). Kenttien sisäisen taistelun ajatus on kuitenkin Bourdieun tuotannossa ja kentän käsitteessä niin keskeinen, että sitä ei voi yksinkertaisesti sivuuttaa. Kentän käsitteen ideologinen, implisiittinenkin muotoilu käännoistutkijan (oletettuun) ideologiseen taustaan sopivammaksi repäisee käsitteen alkuperäisestä kontekstistaan ja hämärtää (toki myös helpottaa) sen systemaattista käyttöä.

Käännoistominnan kenttiin liittyvistä ongelmista huolimatta monet Bourdieun kenttäteorian käsitteet ovat hyödyllisiä käännoistutkimuksen kannalta, vaikka itse kentän käsitteen käyttöä haluttaisiinkin välttää. Esimerkiksi habituksen käsite soveltuu hyvin käännoistoverkoston toimijoiden tilanteen ja toimintaperiaatteiden tarkasteluun ja selittämiseen esimerkiksi heidän sisäistämiensä asenteiden ja toimintatapojen kautta. Bourdieun ajatus pääoman jakautumisesta

eri tyyppeihin (symbolinen, taloudellinen, sosiaalinen pääoma) taas sopii käännoympäristön eri toimijoiden välisten suhteiden, mm. valtasuhteiden, analysoimiseen. Tutkimuksen kannalta hyödyllisenä näyttäytyy myös massatuotannon ja rajoitetun tuotannon erottelu toisistaan.

Pienissä käännoympäristöissä, kuten omassa tutkimuksessani esiintyvissä suomesta englantiin tapahtuvan kääntämisen ympäristössä, on kiinnostavaa tarkastella myös kääntäjien habitusten vaikutusta käänno toimintaan ja pohtia, selittävätkö nämä erot esimerkiksi käännostrategioissa ilmeneviä eroja. Näissä pienissä toimintaympäristöissä pätee näet erityisen hyvin Simeonin huomautus, että kääntäjien habitusta ei voida pitää yksinkertaisena kokonaisuutena, sillä sen muodostuminen on todennäköisesti tapahtunut “in a special field distinct from that which we-as-scholars take to be the sphere of translation” (Simeoni 1998: 20), esimerkiksi runouden, akateemisen opetuksen tai muiden kieliparien välisen kääntämisen alueella. Eri oloissa muodostuneiden habitusten vaikutus käänno tapoihin olisikin hyvin kiinnostava aihe, jonka tarkempi käsittely ei kuitenkaan mahdu oman tutkimuksen puitteisiin vaan vaatisi laajempaa tutkimusta. Tällöin voitaisiin esimerkiksi miettiä, onko kääntäjän omalla kirjallisella uralla vaikutusta hänen käännoksiinsä tai missä määrin lähdekulttuurin tuttuus kääntäjälle erottuu hänen käännoksistään. On myös mahdollista, jopa todennäköistä, että esimerkiksi filologisen tai asiatekstipainotteisen taustan ja habituksen omaava kääntäjä kääntää eri tavalla kuin toinen, jonka habitus on muodostunut toisen kieliparin kirjallisuuden kääntämisen yhteydessä. Aihetta on käsitellyt esimerkiksi Tymoczko (1999: 122–141), joka analysoi havainnollisesti irlantilaisen kirjallisuuden kääntäjäprofiilien eroja. Aihe vaatisi silti edelleen lisää tutkimusta muissa konteksteissa. Tämä ei ole toteutettavissa oman työni puitteissa, mutta aihepiiri tarjoaa kuitenkin oivallisia mahdollisuuksia käänno tutkimukselle tulevaisuudessa.

Bourdieuin kenttäteoria on toistaiseksi saanut käänno tutkimuksessa runsasta huomiota, kun taas toimijaverkostoteoriaa on toistaiseksi käytetty käänno tutkimuksessa vain vähän. Aiheesta ovat julkaisseet lähinnä Hélène Buzelin (2005) ja Kristiina Abdallah (2004, 2005, tulossa). Teoriaa on kuitenkin sovellettu laajalti muualla ja hyvinkin erilaisilla aloilla, kuten lääketieteen, terveydenhoidon ja maatalouden tutkimuksessa. Suomessa sitä on hyödynnetty mm. tieteenhistorian alalla (esim. Huomo 2006).

Toimijaverkostoteorian käyttö käänno tutkimuksessa tarjoaa hyvän mahdollisuuden analysoida tietyn käänno ympäristön riippuvaista luonnetta suhteessa muihin, vakiintuneempiin kääntämisen aloihin ja osana laajempaa kokonaisuutta. Jos tietyn käänno toiminnan verkoston tapahtumia ei voida selittää verkoston sisäisen dynamiikan pohjalta, verkostoa voidaan yksinkertaisesti laajentaa. Esimerkiksi käänno prosessi on usein riippuvainen mm. kirjallisuuden ja kustannusmaailman tapahtumista, jotka eivät sinänsä ole suoraan yhteydessä kääntämiseen. Jos nämä tekijät lasketaan osaksi käänno toiminnan verkostoa, mukaan saadaan runsaasti selittävää kontekstia. Toimijaverkostoteoriaa käytettäessä analyysiin voidaan sisällyttää myös ei-inhimillisiä toimijoita, esimerkiksi eri instituutioita ja mahdollisesti jopa alkuteksti ja käänno sinänsä. Tämä voi avata kiinnostavia mahdollisuuksia. Monissa

tapauksissa käännöksen menestys ei esimerkiksi ole nähtävästi ollut juurikaan yhteydessä käännöslaatuun, vaan huomattavasti suuremmassa määrin alkutekstin ja lähdekulttuurin maineeseen kohdemaassa. Suositun tai tunnetun romaanin käännös saa todennäköisesti suosiota myös kohdemaassa käännöslaadusta (tai sen puutteesta) huolimatta. (Samankaltaista aihetta on käsitellyt käännöstutkimuksessa myös Lefevere 1992: 87–91.) Olisiko näissä tapauksissa mahdollista ajatella, että käännöksen alkuteksti, sen maine ja mahdolliset arvostelut olisivat jo sinänsä saman tekstin käännöksen suosioon vaikuttava toimija? Voitaisiinko ajatella, että hyvin myyvä kirja itse asiassa osallistuisi aktiivisesti tähän toimintaan? Tällainen lähestymistapa voi hyvin olla tarkoituksenmukainen.

Myös toimijaverkostoteorian soveltaminen käännöstutkimukseen on kuitenkin ongelmallista, mutta eri syistä. ANT:n tapa käsitellä inhimillisiä ja ei-inhimillisiä toimijoita pitkälti samaan tapaan aiheuttaa ongelmia, sillä se ei ota huomioon esimerkiksi ihmistoiminnan subjektiivisuutta. Jo yhdenkin kääntäjän subjektiivisilla mielipiteillä ja tyylliratkaisuilla voi olla huomattava merkitys pienissä käännösympäristöissä, joissa kääntäjiä on vähän. ANT ei myöskään selitä juurikaan, miten verkoston eri suhteet eroavat toisistaan. Tätä ongelmaa voidaan korjata esimerkiksi soveltamalla samalla Granovetterin ajatusta heikoista ja vahvoista siteistä ja pyrkimällä osoittamaan eri toimijoiden välisiä pitkäkestoisempia tai tiiviimpiä yhteyksiä esimerkiksi tutkimalla eri kustantamojen julkaisuluetteloita useiden vuosien ajalta. Luettelot viittaavat usein pitkäaikaisiin siteisiin tiettyjen kustantamojen ja kääntäjien välillä; sama kustantamo on esimerkiksi saattanut julkaista useita saman kääntäjän tekstejä ripeässä tahdissa peräkkäin. Kustantamot saattavat toimia yhteistyössä tiettyjen kääntäjien kanssa myös esimerkiksi julkaisemalla heidän muuta kirjallista tuotantoaan tai palkkaamalla heitä kustantamojen lukijoiksi, mikä vahvistaa edelleen toimijoiden välisiä siteitä. Esimerkiksi tällaisissa tilanteissa vahvojen ja heikkojen siteiden käsitteen käyttö parantaa suuresti toimijaverkostoteorian omaa selitysvoimaa.

2.3 Yhteenveto

Olen yhdistänyt tutkimuksessani sekä käännöstutkimuksen suuntauksia että sosiologian teorioita, joista lähes kaikki ovat käännöstieteessä jo ennestään tunnettuja. Työni tärkeimpänä viitekehysenä on deskriptiivinen käännöstutkimus, jonka lisäksi hyödynnän kääntämisen normien tutkimusta ja käännöshistorian menetelmiä, lähinnä käännösarkeologiaa ja selittämistä, välttäen kuitenkin historiallista käännöskritiikkiä. Lähestyn tutkimuksessani kääntämisen normeja kahdesta eri suunnasta samaan tapaan kuin Brownlie (2003) eli sekä kuvaamalla toimintaympäristössä ilmaistavia normilausemia (luku 7) että tarkastelemalla niiden suhdetta varsinaisiin käännöksiin kyseisissä käännöksissä käytettyjen käännösstrategioiden kautta, mitä kuvaan tarkemmin yksityiskohtaisempia analyysitapoja ja -tuloksia käsittelevässä osiossa (luku 8). Koska tarkastelen normien olemassaoloa ja valvontaa pienessä toimijaympäristössä, työni muodostaa myös tapauskuvauksen normien roolista ja asemasta pienessä, rajatussa toimintaympäristössä. Käännöshistorian osalta tutkimukseni voidaan jakaa

ulkoisen ja sisäisen käännohistorian tutkimukseen. *Ulkoisen* käännohistorian tutkimusta edustaa työssäni käännoarkeologinen kartoitus ja käänno toiminnan sosiologisen kontekstin kuvaus eli se, mitä tekstejä on käännetty ja missä ulkoisessa kontekstissa kääntäminen on tapahtunut. Tässä yhteydessä pienimpiä tarkasteltavia yksiköitä ovat julkaistut teokset ja käännoympäristön toimijat. Esittelen käännojen kartoituksen ja sosiologisen toteutus-kontekstin tutkimusmenetelmät luvussa 3 ja käsittelen konkreettisia löydöksiä luvuissa 4, 5, 6 ja 7. *Sisäistä* käännohistoriaa taas edustaa tutkimuksessani käännojen rakenteellisten mikrotason piirteiden tarkastelu lähinnä tekstianalyysin avulla. Tässä yhteydessä pienimpiä tutkimiani yksiköitä ovat käännojen virkkeiden rakenteelliset piirteet, esimerkiksi subjektit ja virkerajat. Esittelen konkreettiset tutkimusmenetelmät luvussa 8 ja käsittelen tarkempia löydöksiä samassa luvussa.

Käänno tutkimuksen viitekehyksen lisäksi käytän työssäni kahta sosiologian teoriaa eli Bourdieun kenttäteoriaa ja toimijaverkostoteoriaa (ANT). Toimijaverkostoteoria on käänno-tieteen näkökulmasta vielä suhteellisen uusi teoria, jota on alettu käyttää käänno-tutkimuksessa vasta 2000-luvulla. Oman tutkimukseni kohdalla se osoittautui hyödylliseksi, sillä tarkastelemani toimintaympäristö on luonteavaa käsittää toimijaverkostoteorian olettamien mukaisena verkostona, joka laajenee ulkopuolisten kontaktiensa kautta kattamaan periaatteessa rajattoman alan (Latour 1996: 372). ANT-pohjaiseen lähestymistapaan ei myöskään liity Bourdieun kenttäteorian sisältämän valtataistelun ideologista taakkaa eikä vaatimusta kentän suhteellisesta autonomiasta. Toimijaverkostoteoria muodostaakin tutkimani käännoympäristön sosiologisen analyysin perustan. Sen kyky selittää toimijoiden välisten yhteyksien luonnetta on kuitenkin rajallinen, joten olen täydentänyt sitä muilla käsitteillä, jotka soveltuvat paremmin tähän tarkoitukseen. Näitä käsitteitä ovat Granovetterin heikot ja vahvat siteet ja Burtin sosiaalisen rakenteen aukot. Bourdieun kenttäteoria on sen sijaan soveltunut varsin huonosti oman tutkimusaiheeni käsittelyyn lähinnä siksi, että tutkimani alue on hajanainen ja toimijoiden välillä on vain vähän kontakteja (Hekkanen 2009) eikä kyseistä käännoympäristöä siis voida mieltää omaksi kentäkseen. Kentän käsite soveltuu todennäköisesti paremmin laajempien, sisäisesti koherentimpien alojen tutkimukseen kuin oman tutkimukseni pienen tekstiryhmän tarkasteluun. Käytän kuitenkin tutkimuksessani muita Bourdieun kenttäteorian ajatuksia, lähinnä habitusta, pääomaa ja tuotannon jaottelua rajoitettuun ja massatuotantoon.

3. Ulkoisen käännöshistorian tutkimus: aineisto ja menetit

Työni perustana käytettyjen teorioiden tarkastelun jälkeen käsittelen seuraavaksi tutkimuksen ulkoisen käännöshistorian osan käytännön toteutusta eli käyttämiäni aineistoja ja käytännön metodeja. Käännösarkeologian kartoituksen lisäksi tärkeimpiä käytännön metodeja ovat olleet kääntäjien, kustantamojen edustajien ja muiden käännöstoimintaan osallistuvien tahojen kanssa tekemäni haastattelut sekä arkistotutkimus mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, WSOY:n ja Otavan arkistoissa. Lisäksi olen tutkinut myös käännösten vastaanottoa. Esittelen näitä menetelmiä tässä luvussa ja käsittelen niiden avulla saamiani tuloksia erikseen luvuissa 4–7. Sisäisen käännöshistorian tutkimuksen eli tiettyjen aikakausien käännösten tekstianalyysin menetelmät ja löydökset käsittelen erikseen luvussa 8.

Aineiston ja metodien kuvauksen lisäksi käsittelen tämän luvun lopussa tutkimuksen eettisiä näkökohtia. Aihetta on järkevää tarkastella tässä luvussa, sillä se liittyy omassa tutkimuksessani läheisimmin nimenomaan haastattelumateriaalin ja arkistolöydösten käsittelyyn ja analyysiin.

3.1 Käännösarkeologian kartoitus ja aineiston keruu

Tutkimukseni käännösarkeologinen osa perustui tutkimani aikakauden eli vuosien 1945 ja 2003 välisen ajan käännöstuotannon kartoittamiseen ja tarkastamiseen eri lähteistä, etenkin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokannasta, Unescon *Index translationumista* ja brittiläisestä kustantamojen julkaisusta nimeltä *Whitaker's Cumulative Book List*. Kartoitin aluksi kyseisen aikakauden aikana julkaistut käännökset ja loin niistä tutkimusaineiston, josta valitsin tämän jälkeen kaksi aikakautta tarkemman tutkimuksen ja tekstianalyysin kohteeksi. Kerron seuraavaksi menetelmistä ja lähteistä, joiden avulla tämä kartoitus käytännössä toteutettiin, sekä selvitän siihen liittyneitä ongelmia. Kartoituksen tulokset esitellään luvuissa 4 ja 5 ja tarkempaan analyysiin valittujen aikakausien käännösten tekstianalyysi taas luvussa 7.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta

Lopullinen tutkimusaineisto muodostettiin useiden eri aineistojen pohjalta. Yksi hyödyllisimmistä yksittäisistä lähdeaineistoista oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta, joka sisältää suhteellisen kattavaa tietoa suomalaisen kirjallisuuden käännöksistä vieraille kielille. Tietokantaan voi tutustua osoitteessa <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>. Sen ylläpito on äskettäin lopetettu, ja tietoja siirretään nyt vähitellen SKS:n uudempaan Suomen kirjalli-

suuden käännökset -tietokantaan,²⁰ johon kootaan myös tiedot uusista käänöksistä. SKS:n omien tietojen mukaan käännöstietokannassa on tiedot suomalaisen kaunokirjallisuuden, kansanrunouden, lastenkirjallisuuden ja yleisen tietokirjallisuuden käänöksistä vuodesta 1853 alkaen. Suomalaiseen kirjallisuuteen lasketaan suomen- ja saamenkielinen sekä suomenruotsalainen kirjallisuus.²¹ Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto kerättiin vuoden 2004 aikana, joten siinä on käytetty tältä osin tietokannan vuonna 2004 julkaistua muotoa.²²

Käännöstietokannan laajuudesta huolimatta sen aineisto ei sovellu käytettäväksi sellaisenaan tämän tyyppisessä tutkimuksessa. Tietokanta sisältää tietoja suomalaisesta kirjallisuudesta, johon luetaan niin suomen-, ruotsin- kuin saamenkielinenkin kirjallisuus. ”Suomalaista kirjallisuutta” ei määritellä tietokannassa erikseen, mutta sen implisiittinen määritelmä perustuu tässä yhteydessä maantieteellisten, poliittisten ja etnisten seikkojen yhdistelmään ja kattaa käsitykseni mukaan Suomen valtion alueella tuotetun tai taustaltaan suomalaisten kirjailijoiden tuottaman kirjallisuuden. Suomenruotsalaisen kirjallisuuden käänöksillä on luonnollisesti tiettyä relevanssia myös suomenkielisen kirjallisuuden kääntämisen kannalta, mutta ruotsinkielisen kirjallisuuden kääntämistä ei voida suuren kielieron vuoksi suoraan rinnastaa alun perin suomenkielisen kirjallisuuden kääntämiseen. Sama pätee saamesta käännettyyn kirjallisuuteen.

Tietokanta ei myöskään rajoitu tämän tutkimuksen tavoin vain käännetyn proosakaunokirjallisuuden tarkasteluun. Päinvastoin, jo SKS:n omasta määritelmässä todetaan, että tietokanta sisältää myös tietoa kansanrunouden, lastenkirjallisuuden ja tietokirjallisuuden käänöksistä, jotka eivät ole tämän tutkimuksen kysymysten kannalta oleellisia ja joita en siksi ole ottanut mukaan tutkimukseni kaunokirjalliseen proosaan rajautuvaan tutkimusaineistoon. Rajanveto eri kirjallisuudenlajien välillä ei tosin ole aina yksiselitteisen selvää, ja rajatapauksia on paljon. Valtaosa hankalimmista tapauksista on omaelämäkerrallisia tekstejä, jotka sijoittuvat usein ongelmallisesti kauno- ja tietokirjallisuuden välimaastoon. (Omaelämäkerrroista ja omaelämäkerrallisesta kirjallisuudesta tarkemmin esim. Saresma 2007, Eakin 1985, Lejeune 1980 ja 1986, Olney 1980 ja 1988, Sturrock 1993.) Olen ratkaissut nämä rajatapaukset soveltamalla lähinnä Lejeunen esittämää omaelämäkerran määritelmää (Lejeune 1986: 14), jonka mukaan kyseessä on ”[r]écit rétrospectif en prose qu’une personne réelle fait de sa propre existence, lorsqu’elle met l’accent sur sa vie individuelle, en particulier sur l’histoire de sa personnalité”. Kuten tästä määritelmästä huomataan, omaelämäkerrallisen kirjallisuuden sijoittuminen osaksi tieto- tai kaunokirjallisuutta²³ perustuu lähinnä tekstin omaan painotukseen eli siihen, asettuuko tekstin pääpaino elämän tapahtumien subjektiivisten kokemusten kuvaamiseen vai esimerkiksi ympäröivän tilanteen yksityiskohtien selittämiseen

---

²⁰ <http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/>, luettu esim. 30.12.2009.

²¹ Lähteenä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta, <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 29.12.2004.

²² Tietokantaan tämän jälkeen tehdyt muutokset eivät näy tutkimuskorpuksekseni.

²³ Tällainen erottelu on tässä tapauksessa tarpeellista ainoastaan tutkimusaineiston johdonmukaista rajaamista varten, enkä siksi puutu tässä yhteydessä tarkemmin kyseisen erottelun tarpeellisuuteen tai siihen liittyviin ongelmiin muissa konteksteissa.

pääasiassa objektiivisesta näkökulmasta katsoen. Tätä menetelmää soveltaen olen päätenyt rajaamaan varsinaisesti tutkimusaineistooni kuuluviksi ainoastaan sellaiset omaelämäkerralliset tekstit, joiden pääpaino on oman arvioni mukaan kirjoittajan omien kokemusten subjektiivisessa kuvaamisessa ja joita pidän luonteeltaan ensisijaisesti kaunokirjallisina. Tällaisia ovat esimerkiksi Unto Parvilahden *Berijan tarhat* ja Toivo Pekkasen *Lapsuuteni*.

Tutkimukseni suuntautuminen kokonaisuun teksteihin vaikutti suuresti tutkimusaineiston valintaan. Halusin keskittyä tutkimuksessani nimenomaan itsenäisinä kokonaisuuksina julkaistuihin käännöksiin ja päädyin siksi jättämään tutkimusaineistoni ulkopuolelle sellaiset suomenkielisen kaunokirjallisuuden käännökset, jotka on julkaistu vain osana laajempaa kokonaisuutta, jolla ei ole varsinaista yhteyttä Suomeen. Tällaisia olivat esimerkiksi laajemmissa teoksissa, kuten antologioissa, julkaistut yksittäiset novellit.²⁴ Kartoituksen alkuvaiheissa otin huomioon myös antologiat, jotka sisälsivät yksinomaan suomalaista kirjallisuutta, lyhytproosaa tai runoutta. Tällaisia ovat esimerkiksi *Snow in May: An anthology of Finnish writing 1945–1972* (Dauenhauer ja Binham 1978), *Three Finnish poets* (Lomas 1999) tai *On the border: New writing from Finland* (Hawkins ja Lehtonen 1995).

Edellä mainitun itsenäisiin kokonaisuuksiin keskittymisen vuoksi päädyin rajaamaan pois tutkimusaineistosta myös artikkelit ja eri aikakauslehdissä, kuten *Norsemanissa* ja *London Magazinesissa*, julkaistut novellit tai katkelmat. Katkelmilla on sinänsä tietty kirjallinen arvo, ja ne lisäävät myös tehokkaasti lähdeensa kirjallisuuden tunnettuutta ulkomailla. Tähän vaikuttaa oleellisesti myös kustannusten suhteellinen pienuus verrattuna esimerkiksi kokonaisen romaanin kääntämiseen. Tekstikatkelmien kääntäminen onkin tältä kannalta hyvä matalan kynnyksen keino saada suomalaista kirjallisuutta esille. Sen tarkempi tutkiminen on kuitenkin tämän työn puitteissa mahdotonta.

Käännöstietokannan laajuudesta huolimatta tutkimusaineistoa koottaessa kävi ilmi, että tietokannassa on edelleen puutteita. Tietokannasta puuttuu ajoittain teoksen julkaisseen kustantamon nimi tai julkaisuvuosi. Julkaisuvuosi tai julkaisupaikka saattaa myös olla väärä. Esimerkiksi Jussi Talven *Ystäviä ja vihollisia* käännettiin englanniksi vuonna 1958, ei vuonna 1957, kuten tietokanta lukuhetkellä väitti. Omia ongelmiaan tuottavat kirjat, jotka on julkaistu samanaikaisesti sekä Yhdysvalloissa että Isossa-Britanniassa, sillä näiden painoksista annettu tieto ei välttämättä koske kumpaakin maata. Kirja, jonka on julkaissut Lontoossa ja New Yorkissa toimiva Putnam & Co., on saatettu julkaista vain Lontoossa tai vain Yhdysvalloissa, mikä ei välttämättä näy käännöstietokannan tiedoista. Näiden ongelmien vuoksi käännöstietokannan tietoihin ei voi luottaa sokeasti. Näistä syistä päädyin käyttämään tietokantaa työssäni eräänlaisena karkeana seulana, josta saatavat tiedot todensin ja täydensin myöhemmin mahdollisimman varmoista lähteistä, mm. Fennica-tietokannasta (ja tarvittaessa kansalliskokoelman alkuperäiskappaleista) sekä *Whitaker's Cumulative Book List* -julkaisusta, josta lisää jäljempänä.

---

²⁴ Esimerkkinä mainittakoon Pentti Kirstilän tekstin käännös ”Brown eyes and green hair”, joka julkaistiin vuonna 2000 antologiakirjassa *The Oxford book of detective stories* (Craig 2000).

Index translationum

Toisena käännösarkeologisen kartoituksen keskeisenä lähteenä oli Unescon julkaisema *Index translationum*, jota on julkaistu yhtäjaksoisesti vuodesta 1949 lähtien. *Index translationum* on saatavilla useissa eri muodoissa, ja vuoden 1970 jälkeen ilmestyneet kirjat on luetteloitu myös sen verkkosivuille. *Index translationumissa* käytetyt tiedot ovat arvovaltaisten lähteiden toimittamia. Isossa-Britanniassa julkaistut käännökset on luetteloinut British Museum ja Yhdysvaltojen käännöstiedot Library of Congress (molemmat tiedot *Index translationumista* vuosilta 1964 ja 1975). Arvovaltaisista lähteistä huolimatta *Index translationumin* tietoja voidaan pitää hyvin epäluotettavina ja puutteellisina suhteessa muihin lähteisiin. Hyvänä esimerkkinä on esimerkiksi K. M. Walleniuksen *Miesten meren* ranskannos. *Index translationum* mainitsee tämän ranskannoksen ensimmäistä kertaa vuonna 1957, jolloin kirjasta on sen mukaan julkaistu seitsemäs painos. Ensimmäisiä kuutta painosta ei kuitenkaan mainita lainkaan. Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläisen* Isossa-Britanniassa julkaistu englanninnos puuttuu *Indexistä* täysin, vaikka kirja ilmestyi jo 1949 ja siitä otettiin uusia painoksia vuosina 1956, 1959 ja 1973. Tavallista on myös, että kirjan julkaisutiedoissa mainitaan väärä alkukieli. Suomea tarkoittavan Suo-tunnuksen sijasta *Index* ilmoittaa usein alkukieleksi ruotsin, Sve. On mahdollista, että osa näistä käännöksistä on todellakin tehty välikielen kautta, sillä *Index* mainitsee välikielen kautta tehdyistä käännöksistä usein vain välikielen. Näin ollen esimerkiksi Ensio Tiiran kirjan *Epätoivon lautta* saksalaisen käännöksen alkukieleksi mainitaan Englanti ja kirjan alkuperäiseksi nimeksi *Raft of Despair* (*Index* 1956). Tässä tapauksessa käännös on tehty englanninkielisestä käännöksestä, vaikka suoraan suomesta tehty käännös olisi myös ollut mahdollinen. *Indexin* tietojen perusteella tätä olisi kuitenkin ollut vaikea päätellä, etenkin siksi, että englanninkielisestä, vuonna 1954 julkaistusta käännöksestä ei ole kirjassa merkintää. Suomen ja ruotsin kohdalla tilannetta saattaa vielä sekoittaa lyhenteiden samankaltaisuus, sillä *Index* ilmoittaa ajoittain alkukielen lyhenteellä Svo. Tällöin on käytännössä mahdotonta päätellä, onko tekstissä viitattu alkukielenä suomeen vai ruotsiin. Välillä mukana on myös selviä virheitä: esimerkiksi Irmelin Sandman Liliuksen kirjat *Gold Crown Lane*, *Goldmaker's house* ja *Horses of the night* on merkitty alun perin suomenkieliseksi, vaikka niiden todellinen alkukieli on ruotsi.

Indexin ongelmana on myös sen laajuus. Kooste kattaa näet kaikki julkaistut käännökset, jotka on sittemmin luokiteltu eri osioihin. Esimerkiksi teksti, joka sisältää myös uskonnollista materiaalia, on saatettu luokitella uskonnollisten tekstien kategoriaan. Varmasti kattavan luettelon saaminen *Indexin* tietojen perusteella edellyttäisikin siis kaikkien eri kategorioiden läpikäymistä, mikä on ainakin kirjamuodossa julkaistujen luetteloiden kohdalla käytännössä mahdotonta. Se on myös muista syistä aiheutonta, sillä kuten edellä todettiin, *Indexistä* puuttuu usein tietoja tai tietojen selvittäminen on kirjoitusvirheiden vuoksi hankalaa. Kokonaisuutena *Index translationumia* on siis mahdollista käyttää lähes yksinomaan muiden lähteiden tukemiseen ja vertailuun, sillä tietojen luotettavuusongelmien vuoksi sen käyttäminen jonkin tiedon ainoana lähteenä ei ole järkevää.

Tietojen kokoaminen ja varmistaminen

Eri lähteiden puutteellisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa käytetyt tiedot kirjojen painoksista ja julkaisuajankohdista on koostettu eri lähteitä vertaillen. Käännöstietokannasta haettiin englanninkieliset, tietynä aikana julkaistut kaunokirjalliset tekstit, joista valikoitiin Isossa-Britanniassa julkaistut kirjat kaikkine painoksineen. Tiedot tarkistettiin hakemalla *Index translationumista* tiedot Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa julkaistuista käännöksistä ja yhdistämällä nämä tiedot käännöstietokannan tietoihin. Näin saadun listan tiedot tarkistettiin ja niitä täydennettiin brittiläisen *Whitaker's Cumulative Book List* -julkaisun avulla. *Whitaker's Cumulative Book List* (WCBL) kokosi *Bookseller* -ammattilehdessä annetut julkaisutiedot kirjamuotoon. Se erosi siis *Global Books in Print* -tietokannan kaltaisista lähteistä siinä, että se ei luetellut saatavilla olevia kirjoja, vaan ilmestyviä kirjoja niiden ilmestymisajan mukaan. *Global Books in Printin* kaltaiset lähteet saattavat olla hyödyttömiä, jos kirja on esimerkiksi myyty loppuun ennen sen ilmestymistä *Global Books in Printissä*. WCBL:ssä tätä ongelmaa ei ole. WCBL oli valitettavasti saatavilla vain vuoteen 1992 asti, joten tämän jälkeisistä vuosista on jouduttu käyttämään muita lähteitä, mm. *Global Books in Printiä* (esim. 1995).

WCBL on todennäköisesti ainoa julkaisu, jonka tietoja voidaan pitää lähes täysin luotettavina, sillä se luettelee julkaistut kirjat julkaisuajankohdan mukaan riippumatta siitä, oliko niitä enää saatavilla esimerkiksi kaupoissa. Vuosien 1973–1975 *Whitaker's Cumulative Book List* kuvaa tätä seuraavasti:

These book lists [...] record books as they are published [...] and comprise the most comprehensive catalogues of British book output that exist. They record more titles than any comparable lists in the United Kingdom. [...] *Whitaker's Cumulative Book List* provides the only complete record of every book that has been published for sale. (*Whitaker's Cumulative Book List* 1973–75: iii.)

Mahdollisesta mainospuheesta huolimatta WCBL tarjoaa todellakin kirjoista hyvin laajat tiedot, jotka kattavat mm. julkaisuajankohdan kuukauden tai viikon tarkkuudella, kustantamon ja sen yhteystiedot, kirjan koon, muodon, tyypin, kuvituksen ja hinnan. Sarjassa julkaistaan myös kokoomatilastoja Isossa-Britanniassa kunakin vuonna julkaistujen kirjojen määrästä ja niiden tyypistä. WCBL:ssä julkaistuja tietoja voidaan yleensä pitää luotettavina, mutta niissäkin esiintyy joskus puutteita. Esimerkiksi K. M. Walleniuksen *Miesten meren* englanninnoksen kohdalla WCBL ei mainitse kirjan julkaissutta kustantamoa, julkaisuajankohtaa tai kääntäjän nimeä. Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin erittäin harvinaisia.

Luotettavuus

Kuten edellä kuvattiin, tutkimusaineisto on kerätty useista eri lähteistä, koska kaikissa lähteissä on ollut tiettyjä ongelmia. Eri lähteiden tietoja on kuitenkin voitu verrata toisiinsa. Käännöstietokannasta saadut tiedot on tarkistettu ja korjattu WCBL:n tietojen perusteella, ja saatuja tietoja on verrattu *Index translationumiin* ja Fennica-tietokantaan. Lisäksi tietoja on verrattu suomalaista kirjallisuutta tai sen käännöksiä esitteleviin hakuteoksiin. Saatu aineisto on siinä mielessä luotettava, että siinä ilmoitetut kirjat on varmasti julkaistu Isossa-Britanniassa ilmoitettuun aikaan. Periaatteessa on kuitenkin edelleen mahdollista, että joitakin kirjoja on saattanut jäädä aineiston ulkopuolelle, mikäli niitä ei ole mainittu *Index translationumissa*, SKS:n käännöstietokannassa eikä hakuteoksissa tai mikäli ne on aina luokiteltu näissä lähteissä kaunokirjallisuuden sijaan esimerkiksi uskonnollisen kirjallisuuden tai sotakirjojen luokkiin. Tämä on mahdollista, mutta ei erityisen todennäköistä. Lähteiden tarkempi tutkiminen olisi myös vaatinut runsaammin aikaa kuin olisi ollut käytännössä mahdollista tai järkeväkään järjestää tätä tarkoitusta varten.

Edellä kuvatun arkisto- ja kokoamistyön lisäksi olen kerännyt tutkimustani varten runsaasti haastatteluaineistoa, jota käytän ja analysoin lähinnä tutkimukseni sosiologisessa osassa. Kerron seuraavaksi lyhyesti haastattelumateriaalin keräämisestä ja siihen liittyvistä seikoista, jotka saattavat olla tutkimuksen validiteetin kannalta merkittäviä.

3.2 Haastattelut

Käännösarkeologian kartoituksen ja tekstianalyysin lisäksi tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on myös käännöstoiminnan sosiologisen kontekstin analysoiminen. Tätä kontekstia koskevat tiedot perustuvat suurelta osin tekemiini haastatteluihin, joita oli yhteensä 12. Haastateltavia oli yhteensä 10, ja kahta heistä haastateltiin kahteen otteeseen. Kolme haastateltavista oli kääntäjiä, neljä eri kustantamojen edustajia, kaksi käännöstoimintaa tukevien tahojen edustajia ja yksi kirjallisuuskriitikko. Pyysin haastateltaviksi eri tahojen edustajia, jotta haastattelut tuottaisivat mahdollisimman monipuolisen kuvan tutkittavasta ilmiöstä eli käännöstoiminnasta ja käännösprosessin eri vaiheista. Haastateltavat lähestyivät näet käännöstoimintaa eri näkökulmista, ja myös heidän asiantuntemuksensa painoutuivat eri tavoin. Kääntäjähaastateltavat taas valittiin niistä kääntäjistä, jotka olivat kääntäneet aktiivisesti suomalaista proosakaunokirjallisuutta englanniksi 1990-luvun ja 2000-luvun alun aikana, kuitenkin pyrkien mahdollisimman laajaan otantaan. Kerron seuraavassa tarkemmin haastattelujen rakenteesta ja toteutuksesta. Haastatteluista saadun materiaalin konkreettisen analyysin ja sen löydökset taas esittelen luvussa 7.

Haastattelujen rakenne ja luonne

Haastattelut voidaan jaotella eri muotoihin niiden strukturointiasteen mukaan, täysin avoimesta tiukasti strukturoituun (esim. markkinatutkimukset, survey-tutkimukset; esim. Gillham 2000: 1-8). Näiden ääripäiden välille asettuu monia eri variantteja, joista valitaan kuhunkin tutkimustilanteeseen parhaiten soveltuva vaihtoehto esimerkiksi sen perusteella, aiotaanko haastatteluissa käytettävää tietoa analysoida kvantitatiivisesti vai kvalitatiivisesti. Jos haastattelujen tavoitteena on saada yksityiskohtaisempaa, kvalitatiivisesti analysoitavaa tietoa, luonteva haastattelumuoto on ns. teemahaastattelu (ks. esim. Hirsjärvi ja Hurme 2001). Tämänäyttypisten haastattelujen perustana ovat avoimet kysymykset, jotka ohjaavat haastateltavaa tiettyyn suuntaan (Gillham 2000: 40).

Tutkimukseni haastattelujen muodoksi valikoitui luontevasti avoimiin kysymyksiin perustuva ja melko vapaa teemahaastattelu. Syynä valintaan oli etenkin tutkimuksen lähtötilanne. Tein ensimmäiset haastattelut tilanteessa, jossa varsinaisesta aineistosta oli kerätty vain osa ja käännöstoiminnan sosiologista puolta ei ollut käsitelty lainkaan. Oli keskeistä saada mahdollisimman paljon tietoa tilanteesta, käännösprosessin kulusta ja suomalaisen kirjallisuuden asemasta. Tiukasti rakennettu haastattelumalli olisi korostanut etukäteen muotoilemiini kategorioihin sopivaa tietoa, mutta vaikeuttanut uuden tai odottamattoman tiedon saamista. Vaikutti myös aiheettomalta pyrkiä rajaamaan esimerkiksi kysymyksenasettelua tiukasti yhtenäiseen muottiin, sillä haastateltavat edustivat toisistaan jonkin verran eroavia käännöstoiminnan aloja (kustantamot, kääntäjät, käännöstoimintaa tukevat tahot), ja mahdollisimman kattavan tiedon saamiseksi oli tärkeää pystyä muokkaamaan haastatteluja kunkin henkilön osaamisalueen ja roolin mukaiseksi. Myös haastattelutilanteissa oli väistämättä jonkin verran vaihtelua. Osa haastatteluista oli tehtävä englanniksi, mikä periaatteessa muuttaa keskustelun luonnetta oleellisesti.²⁵ Yksi haastattelu taas tehtiin väistämättömistä syistä puhelimitse ja toinen sähköpostin välityksellä, mikä on jälleen saattanut vaikuttaa tilanteeseen.

Tutkittavaan prosessiin nähden haastateltavat olivat keskeisessä ja arvovaltaisessa asemassa, joten kyseessä oli erityisryhmähaastattelu (ks. esim. Gillham 2000: 81–84). Tämä vaikutti huomattavasti haastattelujen rakenteeseen. Myös haastateltavien erikoisalajat vaihtelivat suuresti, mikä vaikutti puolestaan haastattelukysymysten valintaan. Esimerkiksi kirjallisuuskriitikolta ei olisi ollut aiheellistakaan kysyä kääntäjän valinnasta tai sen perusteista, kun taas esimerkiksi kustantamojen edustajilta olisi ollut yhtä tarpeetonta kysyä kirjallisuusarvostelujen kirjoittamisesta tai siihen vaikuttavista tekijöistä. Myös haastateltavien omat pyynnöt ja kysymykset aiheuttivat eroja eri haastattelujen välille. Haastateltavien kiireisen aikataulun vuoksi osa haastatteluista oli myös toteutettava hyvin nopeasti ja lyhyellä varoitusaajalla.

---

²⁵ Yksi haastatteluista ei osannut lainkaan suomea, joten kielivaihtelun aiheuttama epävarmuustekijä olisi voitu välttää ainoastaan tekemällä kaikki haastattelut englanniksi eli käymällä englanninkielisiä keskusteluja äidin- kieleltään suomalaisten puhujien välillä. Tätä taas ei missään tapauksessa olisi voitu pitää hyväksyttävänä.

Ensimmäisen vaiheen haastattelujen muodoksi valittiin edellä kuvatuista syistä teema-haastattelu (ks. esim. Hirsjärvi ja Hurme 2001: 47–48). Haastattelut koostuivat siis avoimista kysymyksistä, jotka oli ryhmitelty kuuteen ryhmään: prosessi, tekstin valintaperusteet, kääntäjän valintaperusteet, menestys, suomen- ja ruotsinkielinen kirjallisuus ja kohdema. (Haastattelukysymykset, ks. liite 1.) Prosessi-ryhmään kuului 5 kysymystä ja tekstin valintaperusteiden ryhmään 10. Muihin ryhmiin kuului kuhunkin 3–10 kysymystä. Haastateltavien erikoisalajat ja roolit vaihtelivat suuresti, eivätkä kaikki kysymykset olisi olleet kaikkien haastateltavien kohdalla lainkaan relevantteja. Kussakin haastattelussa esitettyjen kysymysten lopullinen määrä vaihtelikin haastateltavasta ja tämän erikoisalasta riippuen. Myös eri aihepiirien suhteellinen painoarvo haastatteluissa vaihteli: esimerkiksi käännösoikeuksien markkinointia ulkomaille käsiteltiin selvästi enemmän kustantamojen ja käännöstoimintaa edistävien tahojen kanssa kuin kääntäjien kanssa. Kysymyksiä ei myöskään aina esitetty samassa järjestyksessä. Mikäli haastateltava vastasi kysymykseen niin laajasti, että saatu vastaus kattoi myös toisen kysymyksen, ei toista samansisältöistä kysymystä enää esitetty. Neljä haastatteluista tehtiin suomeksi. Kaksi haastattelua taas tehtiin suomenkielisten kysymysten pohjalta englanniksi, koska yksi haastateltava ei osannut suomea ja yksi halusi kysyttäessä puhua mieluummin englantia. Useille haastatelluille lähetettiin etukäteen haastattelukysymykset, joihin kaikki eivät kuitenkaan tutustuneet ennen haastattelua. Kahdessa tapauksessa kysymysten toimittaminen etukäteen oli mahdotonta lähinnä lyhyen varoitusaajan vuoksi. Toisessa haastatteluvaiheessa kysymykset olivat avoimia ja kutakin haastateltavaa varten kohdennettuja. Haastattelulähteet on lueteltu tarkemmin tämän tutkimuksen lähdeosassa kohdassa Haastattelulähteet.

Ruusuvuori ja Tiittula (2005a) korostavat artikkelissaan haastattelujen vuorovaikutuksellisuutta ja haastateltavan ja haastattelijan välillä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Etenkin ensimmäisen vaiheen haastatteluissa pyrin aluksi mahdollisimman neutraaliin lähestymistapaan, mikä osoittautui käytännössä kuitenkin hankalaksi. Haastateltavat sekä halusivat tietää taustoistani että taustaoletuksistani ja ennen kaikkea tavoitteistani (”mihin kaikkiin asioihin sä oot nyt perehtynyt tässä?”; ”mihin sä niinku laajemmin pyrit?”). He kommentoivat varsin suorasukaisesti myös haastattelijan taustatietoja ja oletuksia. Haastattelutilanteen kannalta oli jossain määrin ongelmallista, että ensimmäiset haastattelut tehtiin aivan tutkimuksen alkuvaiheissa, jolloin tutkimuskysymykset olivat vasta muotoutumassa. Myös haastattelutilanteen vuorovaikutuksellisuuteen olisi jälkeenpäin ajatellen ollut hyvä kiinnittää enemmän huomiota. Haastattelutaito on kuitenkin pitkälti käytännön harjoittelun kautta opittava taito, jota on vaikea oppia muita koptioimalla, sillä se muotoutuu myös haastattelijan persoonan kautta (ks. esim. Gillham 2000: 4 ja 25–43).

Haastateltaville kerrottiin etukäteen suullisesti tai kirjallisesti tutkimuksen tarkoituksesta ja luonteesta, mutta erillistä suostumus- tai tiedotelomaketta ei käytetty. (Tutkittavien informoinnista yleisemmin, ks. Kuula 2006, s. 99–131.) Haastateltaville tarjottiin myös mahdollisuutta esiintyä nimettömänä, mutta kukaan ei pitänyt sitä aiheellisenä. Useat haastateltavat mainitsivat sen sijaan, että alan pienuuden vuoksi heidät olisi helppo tunnistaa

joka tapauksessa. Haastattelujen toteutuksen ja analyysin jälkeen toimitin haastateltaville heitä erikseen koskevan materiaalin ja pyysin heitä käymään sen läpi ja ehdottamaan tarvittaessa materiaaliin korjauksia sekä toteutin pyydyt korjaukset. Haastatteluaineisto kerättiin vain tätä tutkimusta varten, joten se hävitetään tutkimukseni valmistuttua.

Käytännön toteutus: vaihe I

Tutkimuksen alkuvaiheissa nykyistä käännöstoimintaa ja sen rakennetta kartoitettiin tekemällä sarja haastatteluja (6 kpl) alan toimijoiden eli yhden brittiläisen kääntäjän, kahden suomalaisen kustantamon edustajien, kahden käännöstoimintaa tukevan suomalaisen tahon (Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus FILIn ja *Books from Finland* -lehden edustajien) sekä yhden brittiläisen kirjallisuuskriitikon kanssa. Tarkoituksena oli kerätä tietoa mm. käännösprosessin kulusta haastateltavien omakohtaisesti tuntemana toiminta-aikana eli 1990- ja 2000-luvuilla sekä eri toimijoiden rooleista ja kääntäjien asemasta käännöstoiminnassa. Tein kevään ja kesän 2004 aikana yhteensä kuusi haastattelua kuuden eri henkilön kanssa. (Tarkemmat tiedot haastatteluista, ks. kohta Haastattelulähteet.) Näiden kuuden haastateltavan lisäksi lähestyin yhtä kääntäjää, joka kieltäytyi kuitenkin haastattelusta.

Tutkimusaiheen rajallisuuden vuoksi oli selvää, että haastateltavien joukko olisi pieni ja haastattelumateriaalia analysoitaisiin kvalitatiivisesti. Haastateltavien joukkoon pyrittiin kuitenkin saamaan mukaan edustava joukko käännösprosessin eri toimijoita, joilta voitaisiin saada tietoa prosessin eri vaiheista. Haastateltavat valittiin lumipallo-otannan tyyppisesti, mm. pyytämällä jo haastatelluilta henkilöiltä ehdotuksia. Yhteys haastateltaviin saatiin useissa tapauksissa FILIn tai FILIn tarjoamien materiaalien kautta.

Haastateltavien joukko oli hyvin heterogeeninen. Kuten edellä mainittiin, haastateltavat kuuluivat eri ammattiryhmiin (kustantamojen edustajat, käännöstoiminnan järjestäjät ja tukijat, kääntäjä ja kirjallisuuskriitikko). Jotkut heistä olivat suhteellisen uusia alalla, kun taas toiset olivat toimineet alalla jo 1980-luvulta saakka eli noin 20 vuoden ajan.

Haastattelujen toteutustapa, paikka ja tallentaminen vaihtelivat. Yksi haastattelu tehtiin puhelimitse, kolme haastateltavan toimistoon luo tehdyllä käynnillä ja kaksi muualla. Toimistohaastattelut nauhoitettiin haastateltavien luvalla ja litteroitiin myöhemmin tarpeellisilta osiltaan. Muualla tehtyjen haastattelujen nauhoittamisesta keskusteltiin, mutta se osoittautui haastattelupaikkojen meluisuuden vuoksi mahdottomaksi (nauhasta ei olisi saanut selvää taustahälyn vuoksi). Näistä haastatteluista tehtiin käsin muistiinpanoja, jotka kirjattiin tarkemmin muistiin samana päivänä. Nauhoitettujen haastattelujen litterointi tapahtui sanatasolla, eikä haastateltujen puhetta yritetty täydentää kokonaisiksi lauseiksi tai välimerkittää. Litterointiin merkittiin kuitenkin mahdollinen nauru, hämmentynyt äänensävy tms. Tauot merkittiin litterointiin, mutta niiden pituutta ei mitattu. Litteroitua materiaalia on käytetty tekstissä sellaisenaan haastateltavien luvalla; useat haastatellut pyysivät kuitenkin, että haastatteluista lainatut katkelmat muokattaisiin yleiskielisiksi. Luvussa 7 esiintyvät

nauhoitettujen haastattelujen suorat lainaukset perustuvat litteroituun tekstiin, jota on mahdollisesti muokattu yleiskieliseksi.

Nauhoittamattomien haastattelujen kohdalla vastaava tarkkuus oli mahdotonta, sillä haastattelutilanteessa tehtiin lähinnä lyhyitä muistiinpanoja sekä merkittiin muistiin joitakin yksittäisiä suoria lainauksia. Näitä sanatarkkoja lainauksia lukuun ottamatta haastattelijat referoi haastattelut omin sanoin ja kokonaisiin lausein. Luvussa 7 esiintyvät nauhoittamattomien haastattelujen suorat lainaukset perustuvat haastattelun aikana käsin muistiin merkittyihin yksittäisiin suoriin lainauksiin. Jos luvussa 7 esiintyvät tiedot perustuvat muihin haastattelijan tekemiin muistiinpanoihin, ne on aina raportoitu epäsuorasti, ilman suoraa lainausta.

Haastateltavat ilmoittivat silloin tällöin tiettyjen kohtien olevan luottamuksellisia. Nämä kohdat jätettiin litteroimatta ja referoimatta. Myös selvästi haastatteluun liittymättömät keskustelukohdat jätettiin litteroimatta tai referoimatta (mm. kysymykset haastattelijan taustasta tai lukumieltymyksistä). Mahdollinen referointi tapahtui samalla kielellä, jolla keskustelu oli käyty. Referoinnissa käytettiin täsmälleen samoja käsitteitä ja sanoja kuin itse keskustelun aikana.

Käytännön toteutus: vaihe II

Toisen vaiheen haastattelut (5 kpl) tehtiin kesällä 2006 ja keväällä 2007 (yksi syksyllä 2007). Kolme niistä oli kääntäjien haastatteluja (yhtä kääntäjää haastateltiin uudelleen, kahta ensimmäistä kertaa). Myös kahden kustantamon edustajia haastateltiin, toista ensimmäistä kertaa ja toista uudelleen. Tämän vaiheen haastattelut olivat teemahaastatteluja, jotka keskittyivät kohdennetusti kunkin henkilön omaan toimintaan ja hänen käsittelemisi yksittäistapauksiin. Haastatteluja ei nauhoitettu,²⁶ vaan tiedot perustuvat haastattelijan muistiinpanoihin ja ovat haastateltavien myöhemmin vahvistamia. Aiheesta kerrottiin haastateltaville yleisesti ennen tapaamista. Yksi haastattelu toteutettiin puhelimitse ja yksi sähköpostitse.

Käännösarkeologian kartoituksen ja haastattelutyön lisäksi käytän tutkimukseni ulkoisen käännöshistorian osassa myös arkistotutkimusta ja käännösten vastaanoton tutkimusta. Esittelen seuraavaksi näiden aiheiden tutkimuksessa käyttämäni metodit ja lähteet.

---

²⁶ Kahdessa tapauksessa haastattelupaikka oli nauhoittamisen kannalta liian meluisa, ja yksi haastattelu toteutettiin puhelimitse, joten nauhoittaminen ei ollut teknisesti mahdollista. Yhdessä tapauksessa taas oli alusta alkaen selvää, että suuri osa keskustelusta olisi luottamuksellista, eikä haastateltava halunnut keskustelua nauhoitettavan.

3.3 Arkistotutkimus

Käytän tutkimuksessani arkistomateriaalia käännösten sosiologisen kontekstin kartoittamiseen ja niiden vastaanoton analysoimiseen. Tätä tarkoitusta varten olen tutustunut arkistomateriaaliin eli kirjeenvaihtoon, lehtileikkeisiin ja julkaisemattomiin käännöskäsikirjoituksiin yhteensä neljässä arkistossa eli WSOY:n ja Otavan arkistoissa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa²⁷ ja Sariola-Seuran arkistossa. Tutkimani lehtileikkeet ovat olleet lähinnä kirja-arvosteluja, mutta mukana on ollut myös esimerkiksi kirjailijahaastatteluja ja suomalaista kirjallisuutta tai tiettyä kirjailijaa koskeneita teema-artikkeleja. Tutkimani kirjeenvaihto on ollut valtaosin kääntäjien, kirjailijoiden ja kustantamojen välistä ja suomen-, ruotsin- tai englanninkielistä. Tutkin arkistot pääosin vuosina 2004–2005. Joihinkin aineistoihin pääsin kuitenkin tutustumaan vasta vuonna 2007 niitä koskeneiden rajoitusten päätyttyä.

Arkistotutkimus rajautui ajallisesti kahdelle eri ajanjaksolle eli vuosille 1900–1970 ja vuosille 1990–2003. Toteutin arkistotutkimuksen itse etsimällä arkistoista materiaalia niiden kääntäjien nimillä, jotka olivat kääntäneet suomalaista proosakaunokirjallisuutta englanniksi kyseisenä aikana, sekä niiden kirjailijoiden nimillä, joiden suomenkielisiä romaaneja tai novelleja oli julkaistu englanniksi. Otavan arkistojen kohdalla Otavan henkilöstö haki tiedot pyynnöstäni samalla periaatteella eli kääntäjien ja kirjailijoiden nimien perusteella.

Tiedot kääntäjien ja kirjailijoiden nimistä perustuivat tekemääni käännösarkeologian kartoitukseen, jonka toteutuksesta olen kertonut tarkemmin edellä. On siis mahdollista, että hakemani arkistomateriaali ei ole täysin kattavaa, sillä käännösarkeologian kartoituksesta on periaatteessa saattanut jäädä pois esimerkiksi tietoa kirjailijoista, joiden teoksia on käännetty, tai nämä käännökset toteuttaneista kääntäjistä. Pidän tätä kuitenkin epätodennäköisenä. Lisäksi on mahdollista, että osa materiaalista on jäänyt löytymättä esimerkiksi hakuvirheiden vuoksi. Koska aloitin arkistotutkimuksen vasta tutustuttuani alustavasti eri vuosikymmenten käännöstietoihin ja käännösten ajalliseen jakaumaan, kohdensin arkistohaut ajanjaksoihin, jolloin käännöstoiminta on ollut runsainta, eli itsenäisyyden alkuvuosiin, 1940–1960-luvuille ja 1990–2000-luvuille. Myös tämä ajallinen raja on saattanut johtaa siihen, että oleellista aineistoa on jäänyt huomaamatta, mutta pidän tätä epätodennäköisenä.

Käännösten sosiologisen kontekstin tutkimukseen käyttämäni arkistomateriaali perustuu lähinnä SKS:n kirjallisuusarkistosta Mika Waltarin, Alex. Matsonin ja Alan Blairin nimillä löytyvään kirjeenvaihtoon, Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston pöytäkirjoihin sekä Mika Waltarin nimellä arkistoituihin lehtileikkeisiin. Edistämisrahaston pöytäkirjat ovat peräisin 1900–1930-luvuilta. Kirjeenvaihto ja leikkeet ovat peräisin lähinnä 1920–1960-luvuilta, ja ne on siirretty kirjallisuusarkistoon eri henkilöiden omista arkistoista heidän kuolemansa jälkeen. Muita erityisen tärkeitä arkistolähteitä olivat WSOY:n arkistossa olevat Mika

---

²⁷ Viittaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistoon tekstissä lyhenteellä SKS/KIA.

Waltarin teosten kirja-arviot sekä Otavan arkistossa oleva kirjeenvaihto Alan Blairin ja Otavan välillä. Sariola-Seuran arkistosta löysin vain vähän materiaalia. Kyseiseen arkistoon kuuluva julkaisematon käännöskäsikirjoitus tarjoaa kuitenkin harvinaisen mahdollisuuden tutustua siihen, missä muodossa tietty käännöskäsikirjoitus on lähetetty eteenpäin ja missä vaiheessa käännöstä on muokattu. Käsittelen tutkimuksen tämän osan konkreettisia tuloksia luvussa 7.

Etsin samoista lähteistä myös kirjeenvaihtoa ja lehtileikkeitä 1990–2000-luvuilta, kuitenkin niukin tuloksin. Tältä ajanjaksolta arkistoissa ei ollut lainkaan kirjeenvaihtoaineistoa, ja myös lehtileikkeitä oli vain vähän. Kyseessä olivat lähinnä kirja-arvostelut ja suomalaista kirjallisuutta tai tiettyjä kirjailijoita koskevat teema-artikkelit. 1990- ja 2000-lukujen käännös-toiminnan sosiologisen kontekstin analyysi perustuukin käytännössä yksinomaan haastattelu-tietoihin, joita esittelen luvussa 7.

3.4 Vastaanoton tutkimus

Käännösten vastaanoton eli reseption tutkimus soveltuu hyvin tässä käsiteltävään tutkimukseen. Vastaanottoa tutkimalla voidaan näet periaatteessa selvittää, miten käännökset ovat menestyneet kohdekulttuurissaan, mikä on yksi tämän tutkimuksen (toissijaisista) tutkimuskysymyksistä. Reseptiotutkimuksen avulla voidaan myös tarkastella, miten käännöstä on arvioitu kohdekulttuurissa: onko sitä esimerkiksi pidetty sujuvana tai kömpelönä. Olen lähestynyt tutkimuksessani käännösten vastaanottoa lehti- ja verkkoarvostelujen ja kirjallisuudentutkimuksen julkaisujen kautta. Sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistut arvostelut ovat tärkeässä roolissa. Käännösten arvostelua esimerkiksi tieteellisissä lehdissä en sen sijaan ole pystynyt tarkastelemaan juurikaan aineiston niukkuuden vuoksi.

Kirjallisuuden vastaanoton eli reseption käsite on keskeinen käännöskirjallisuuden reseptio-tutkimuksen kannalta. Termi *vastaanotto* sinänsä on monitulkintainen, sillä tekstien vastaanottoa voidaan lähestyä sekä ns. reseptioestetiikan keinoin (jolloin keskiössä on tekstin vaikutus lukijaan ja lukijan kokemus tekstistä; tästä laajasta aiheesta ks. esim. Iser 1978 ja Jauss 1982) että kollektiivisemmalla tasolla, jolloin tarkastelukohteina ovat esimerkiksi tekstin kaupallinen vastaanotto ja sen saama kritiikki. Keskityn tässä tutkimuksessa yksinomaan jälkimmäistä tyyppiä edustavaan vastaanottoon enkä siis tarkastele lainkaan sitä, miten suomalaisen kirjallisuuden käännökset ovat vaikuttaneet yksittäiseen lukijaan tai miten lukijat ovat ne kokeneet.²⁸

---

²⁸ Esimerkkinä teoksesta, jossa tarkastellaan lähemmin yksittäisen suomalaisen kirjallisuuden käännöksen vaikutusta lukijoihin, voidaan kuitenkin mainita Urpo Kovalan ja Erkki Vainikkalan toimittama teos *Reading cultural difference: the reception of a short story in six European countries* (Kovala ja Vainikkala [toim.] 2000), jossa analysoidaan Rosa Liksomien novellin ”Me mentiin naimisiin marraskuun neljästoista...” vastaanottoa ja lukijoiden näkemyksiä kuudessa Euroopan maassa.

Kun vastaanotto rajataan edellä kuvattuun tapaan, sen keskeisiä tekijöitä ovat toisaalta kirjan kaupallinen vastaanotto (myyntitulos, uudet painokset merkinä edellisten painosten hyvästä myyntituloksesta) ja toisaalta sen arvosteluvastaanotto (teoksen saama määrällinen ja laadullinen julkisuus, joka kattaa sekä sen arvostelujen ja esittelyjen määrän sinänsä että palautteen positiivisuuden tai negatiivisuuden). Näiden kahden osa-alueen välillä ei välttämättä ole minkäänlaista korrelaatiota. Kaupallisesti erittäinkin hyvän vastaanoton saanut kirja ei välttämättä saa myönteisiä arvosteluja, eivätkä hyvät arvostelut toisaalta takaa runsasta myyntiä. Kaupallisen vastaanoton ja arvosteluvastaanoton välillä on silti selvä yhteys, sillä esimerkiksi teoksen saama julkisuus lisää usein ostajien ja kirjastojen mielenkiintoa teosta kohtaan ja saattaa siksi parantaa myös sen kaupallista menestystä. Tutkijan kannalta kaupallisen vastaanoton tutkimista vaikeuttaa se, että esimerkiksi myyntitiedot eivät ole julkisia, vaan kustantamojen sisäistä tietoa. Tiedot välitetään toki edelleen esimerkiksi kirjailijalle itselleen rojaltien laskemisen ja maksun yhteydessä, mutta tällöinkin niihin on mahdollista päästä käsiksi vain ottamalla yhteyttä lukuisiin kirjailijoihin ja pyytämällä mahdollisuutta tutustua heidän rojaltituloihinsa useiden vuosien ajalta. Jonkinlainen käsitys kirjan kaupallisesta vastaanotosta voidaan saada tarkastelemalla sen painosmääriä. Voidaan näet hyvin olettaa, että kirjasta otetaan uusi painos vain siinä tapauksessa, että ensimmäisen painoksen myynti on ollut vähintään kohtalaista. Tieto pelkistä painosmääristä ei tosin kerro paljoakaan, ellei tiedossa ole myös painoskokoja, joita taas kustantamot eivät yleensä julkista. Erityisen hyvin myyvät teokset ovat poikkeustapaus, sillä tällöin kirjan suuria myyntilukuja saatetaan julkaista markkinointitarkoituksessa.

Kuten kirjan kaupallisen menestyksen, myös sen arvosteluvastaanoton tutkiminen saattaa olla vaikeaa esimerkiksi siksi, että tutkijan on vaikeaa etsiä kaikkia tiettyä kirjaa koskevia arvosteluja edes sanomalehdistä. Arvostelut eivät välttämättä ilmesty kovinkaan pian kirjan julkaisun jälkeen vaan mahdollisesti jopa viikkoja tai kuukausia myöhemmin, joten kattavan kuvan saaminen ilman esimerkiksi kustantamon keräämää materiaalia vaatii satojen lehtien läpikäymisen, usein tuloksitta. Tämä taas on vaatimansa työpanoksen vuoksi hyödytöntä, vaikka tarkasteltavaksi valittaisiinkin vain keskeisimmät lehdet.²⁹ Täysin kattavan kuvan saaminen arvosteluista vaatii mahdollisuuksia ammattimaiseen lehdistöseurantaan, mikä taas on kustannustensa vuoksi mahdollista lähinnä kaupallisille toimijoille kuten kustantamoille, jotka seuraavatkin tarkoin omien tuotteidensa arvosteluja ja myyntiä. Toisaalta ulkomaiset kustantamot eivät välttämättä välitä tarkkoja tietoja eteenpäin suomalaisille kustantamoille tai muille toimijoille,³⁰ eikä niiden omiin arkistoihin tutustuminen ole välttämättä helppoa tai lainkaan mahdollista. Tämä rajoittaa jonkin verran vastaanoton tutkimusta, ellei tutkija keskity tarkoin rajattuihin ja siksi mahdollisimman helposti hallittaviin aihepiireihin tai toisaalta pitäydy katsausluonteisessa lähestymistavassa, jossa pikemminkin esitellään yksittäisiä tapauksia kuin pyritään hyvään kattavuuteen. Peter Fawcett keskittyy artikkelissaan

---

²⁹ Tällöin jäävät luonnollisesti huomaamatta ne arvostelut, jotka on julkaistu hyvinkin pienissä lehdissä tai lehdissä, joissa julkaistaan yleensä suhteellisen vähän kirjallisuusarvosteluja. Esimerkiksi Rosa Liksomien kirja *One night stands* arvosteltiin mm. *Face*-lehdessä (*Face*, elokuu 1993: ”lap attack”), joka ei ole erityisen tunnettu kirjallisuusarvosteluistaan. Arvostelujen löytäminen tällaisista lähteistä onkin pitkälti sattuman kauppa.

³⁰ Ks. esimerkiksi Iris Schwanckin ja Soila Lehtosen haastattelut luvussa 7.

”Translation in the Broadsheets” (Fawcett 2000) yhdentoista käännösjulkaisun arvosteluihin lähinnä *Observer*-lehdessä. Jeremy Munday taas on tarkastellut Gabriel Garcia Marquezin englanninkielisten artikkelien vastaanottoa (Munday 1998). Peter Graves on selvittänyt englanniksi käännetyn pohjoismaisen kirjallisuuden vastaanottoa Isossa-Britanniassa (esim. Graves 1998a, 1998b).³¹ Suomessa käännöskirjallisuuden vastaanottoa ja kritiikkiä ovat käsitelleet mm. Riikonen (2000, 2007), Chesterman (2000), Kujamäki (2000), Paloposki (2007) ja Stöckell (2007).

Olen kartoittanut tutkimuksessani suomalaisen kirjallisuuden vastaanottoa uusien painosten, lehti-arvostelujen ja kirjallisuushistorian teoksissa olevien arvostelujen pohjalta ja pyrkinyt näin selvittämään, missä määrin suomesta käännetyt teokset ovat menestyneet ja saaneet huomiota ulkomailla. Edellä kuvaamistani syistä kokoamani aineiston ei voi sanoa olevan kattava, mutta sen avulla voidaan kuitenkin saada melko realistinen käsitys tarkastelemieni käännösten vastaanotosta Isossa-Britanniassa. Suuri osa lehti-arvosteluaineistosta, johon olen tutustunut, on peräisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ylläpitämän kirjallisuusarkiston kokoelmista, joissa on runsaasti esimerkiksi Mika Waltarin kirjojen arvosteluja. Ne ovat peräisin Waltarin jäämistöstä ja ovat alun perin saapuneet Waltarille hänen kirjallisuus-agenttiltaan Marion Saundersilta tai toisaalta esimerkiksi suoraan kustantamolta. Lisäksi olen kerännyt aineistoa myös WSOY:n arkistosta, Otavan arkistosta sekä suoraan alkuperäislehdistä esimerkiksi Helsingin yliopiston ja Skotlannin kansalliskirjaston kokoelmista. Alkuperäislehdistä pyrin keräämään mahdollisimman kattavaa aineistoa suurimmista päivälehdistä (*Times*, *Sunday Times*, *Observer*, *Guardian* [aiemmin *Manchester Guardian*]), aikakauslehdistä (*New Statesman*, *Spectator*), Pohjoismaita käsittelevistä brittiläisistä aikakauslehdistä (*Norseman*) sekä kirjallisuuslehdistä (*Times Literary Supplement*, *Books and Bookmen*, *Bookseller*, *London Review of Books*). Keräsin suuren osan aineistosta käymällä alkuperäislehtiä läpi manuaalisesti eri kirjastoissa, joten aineiston keruu tarjosi samalla erinomaisen tilaisuuden tutustua käännösten arvosteluun samana ajanjaksona yleensä.

Kartoituksen tekemiseksi oli tärkeää kohdentaa kartoitus lupaavimmilta vaikuttaviin ajanjaksoihin. Tätä varten selvitin kirjojen tarkat julkaisuajankohdat *Whitaker’s Cumulative Book Guide* -kirjasarjasta, jossa mainitaan yleensä kunkin teoksen julkaisuajankohta vähintään kuukauden tarkkuudella, monesti jopa viikon tai päivän tarkkuudella. Näin pystyin etsimään kyseistä teosta koskevaa tietoa varsin täsmällisesti ajalta, jolloin sitä olisi todennäköisimmin käsitelty. Hyödyllinen tietolähde olivat myös lehdissä ilmestyneet kustantamojen kirjamainokset, joita on helppo seurata alkuperäislehtiä läpi käydessä. Mainoksissa viitattiin näet usein kyseisen kustantamon julkaisemien teosten suotuisiin arvosteluihin muissa lehdissä, jolloin nämä arvostelut oli melko helppoa selvittää. Tästä huolimatta vastaanoton selvittäminen oli työlästä. Arvostelutietoa löytyi lopulta suhteellisen

---

³¹ Gravesin tutkimusalue sijoittuu 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen vastaanottoon, jolloin julkaisutoiminta oli huomattavasti nykyistä vähäisempää ja sen kartoittaminen näin ollen jonkin verran nykyistä helpompaa. Toisaalta sähköiset arkistot ja tietokannat ovat tietenkin helpottaneet huomattavasti nykyiseen materiaaliin tutustumista.

runsaasti, ja sen voidaan mielestäni katsoa antavan realistisen kuvan tutkimieni käännösten todellisesta vastaanotosta. Edellä mainituista syistä on kuitenkin mahdollista, että arvosteluja on jäänyt löytymättä esimerkiksi siksi, että ne on julkaistu pienemmissä lehdissä tai lehdissä, joita en pystynyt käymään tutkimuksessani läpi esimerkiksi resurssipulan vuoksi.

Uudempien kirjojen arvostelumenesityksen tutkimista helpottaa se, että 1990- ja 2000-luvuilla käännösten arvosteluja on alettu julkaista enenevässä määrin myös internetissä. Monien lehtien verkkosivustot tarjoavat mahdollisuuden artikkelien ja arvostelujen selaamiseen lehden arkistoista useiden vuosien takaa. Esimerkiksi Johanna Sinisalon kirjan *Ennen päivänlaskua ei voi* käännöksen arvostelu vuodelta 2003 löytyy pikaisella haulla *Guardian*-lehden arkistosta.³² Hakumahdollisuuksilla on kuitenkin rajansa, sillä vaikka verkkoarkistot ulottuvatkin usein melko pitkälle taaksepäin, ne eivät välttämättä kata kovinkaan hyvin vanhempaa aineistoa. Esimerkiksi Rosa Liksomien novellien käännöskokoelman *One night stands* (1993) laaja koko sivun arvostelu (*Guardian*, 26.8.1993) ei ole mukana lehden nykyisissä verkkoarkistoissa. Tulevaisuudessa verkkoarkistojen kattavuus kuitenkin todennäköisesti paranee, ja mahdollisesti myös muiden verkkopohjaisten arvostelumuotojen merkitys korostuu. Tällaisia verkkopohjaisia arvostelumuotoja saattavat olla esimerkiksi verkkolehdet, kirjallisuusblogit ja keskustelusivut. Internetistä on jo nyt suhteellisen helppoa löytää perinteisten sanomalehtiarvostelujen verkkoversioiden lisäksi täysin verkkopohjaisissa julkaisuissa ilmestyneitä arvosteluja ja myös lukijoiden omia arvioita tutkittavista kirjoista. Kirjallisuuteen panostavat verkkosivustot saattavat koota yhteen muualla ilmestyneitä arvosteluja ja esittää omia arvostelujaan. Hyväksi esimerkiksi sopii Complete Reviews -sivuston esittely *Not before sundownista*.³³ Siihen kuuluu lyhennelmiä kuudesta laaja-levikkisissä julkaisuissa ilmestyneestä arvostelusta, linkit näihin arvosteluihin, lyhyt yleisarvio sekä sivuston oma, pitkäkö arvostelu. Leena Krohnin *Tainaronin* Yhdysvalloissa ilmestynyttä käännöstä *Tainaron: Mail from another city* taas on arvosteltu mm. scifi- ja fantasiakirjallisuuteen keskittyvällä SF Site -sivustolla,³⁴ *Transcript*-verkkolehdestä³⁵ ja kirjallisuutta sivuavissa blogeissa³⁶. Verkossa julkaistavia arvosteluja koskevat luonnollisesti samat luotettavuus- ja asiantuntijuuskysymykset kuin muutakin verkkoaineistoa. Näitä seikkoja ei niiden laajuuden vuoksi kuitenkaan käsitellä tässä yhteydessä tarkemmin.

Arvostelujen etsimisen lisäksi olen tarkastellut lyhyesti löytämieni arvostelujen jakautumista eri ryhmiin Gullinin (Gullin 1998: 238–240) laatiman käännösten kirjallisuusarvostelujen arviointiasteikon perusteella. Asteikko ulottuu alimmasta ryhmästä x (edes kääntäjän nimeä ei mainita) ylimpään ryhmään VI (käännöksen laatua arvioidaan ja perusteluja esitetään sekä kääntäjän työtä käsitellään myös yleisemmin). Ryhmässä I arvostelussa mainitaan muiden julkaisutietojen ohella vähintään kääntäjän nimi, ja ryhmässä II tekstin kieliasua kommentoi-

³² <http://books.guardian.co.uk/review/story/0,,991399,00.html>, luettu esim. 5.11.2006.

³³ <http://www.complete-review.com/reviews/suomi/sinisaj.htm>, luettu esim. 17.2.2008.

³⁴ <http://www.sfsite.com/03b/ta196.htm>, luettu esim. 17.2.2008.

³⁵ <http://www.transcript-review.org/sub.cfm?lan=en&id=2434>, luettu esim. 17.2.2008.

³⁶ <http://mumpsimus.blogspot.com/2005/02/leena-krohn.html>, <http://vanderworld.blogspot.com/2005/01/leena-krohns-tainaron-brilliant-work.html>, luettu esim. 17.2.2008.

daan kiinnittämättä kuitenkaan erityistä huomiota siihen, että kyseessä on käännös. Ryhmässä III itse tekstissä mainitaan, että kyseessä on käännös, ja ryhmissä IV ja V käännöksestä esitetään yleisluontoisia (ryhmä IV) tai tarkemmin perusteltuja (ryhmä V) kommentteja. Gullin käsittelee työssään myös arvostelujen määrällistä jakautumista eri ryhmiin (Gullin 1998: 241–249). Omassa tutkimuksessani arvostelujen määrä on kuitenkin ollut niin vähäinen, että arvostelujen määrällinen jakautuminen eri ryhmiin ei vaikuta mielekkäältä analyysikohteelta.

3.5 Eettiset näkökohdat

Käsittelemän tämän luvun lopuksi tutkimuksessani esiin tulleita eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät lähinnä ulkoisen käännöshistorian tutkimukseen. Aiheella on relevanssia myös tutkimukseni sisäisen käännöshistorian osan kannalta, joskin vähemmän. Tästä syystä en käsittele sitä enää uudelleen luvussa 8.

Käännöstutkimuksen etiikkaa on toistaiseksi käsitelty käännöstutkimuksen kirjallisuudessa hyvin vähän, kun taas kääntäjän etiikka on ollut laajalti esillä (lähteistä esim. Laygues 2007, Chesterman 2001, Koskinen 2000a, Pym 1997). Kääntäjän etiikka on kuitenkin luonteeltaan spesifinen ammattietiikka, joka ei ole suoraan relevantti käännöstutkijan hyvin erilaisen työn kannalta. Käännöstutkimuksen etiikka vaatisikin mielestäni selvästi nykyistä laajempaa huomiota. Olen käsitellyt asiaa laajemmin toisaalla (Hekkanen 2007), joten keskityn tässä vain käytännön näkökohtiin ja tässä työssä esille nousseisiin kysymyksiin. Todettakoon, että tutkimukseni puitteissa tekemäni eettiset ratkaisut ovat perustuneet sekä hyvään tapaan ja hyviin tieteellisiin käytäntöihin (ks. etenkin Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, mutta myös Karjalainen ym. 2002) että myös laajempaan tutkimuksen etiikan pohdintaan. Tutkimusetiikasta sinänsä on saatavilla laajasti sekä yleisluontoista että yliopistokohtaista³⁷ materiaalia. Oman tutkimukseni tyyppisen käännöstutkimuksen kannalta relevanteinta on yhteiskuntatieteellistä tutkimusta koskeva materiaali. (Aiheesta laajemmin, ks. esim. Yhteiskuntatieteellisen tietoariston tietopankin tutkimusetiikkasivut.³⁸)

Omassa tutkimuksessani eettisiä kysymyksiä on herättänyt lähinnä haastattelujen ja arkistotutkimuksen yhteydessä saamani materiaalin ja siihen liittyvän yksilönsuojan riittävyyden arviointi. Tutkimukseni kohdistuu pieneen toimijaryhmään, joten anonymisointi on käytännössä mahdotonta. Alan pienuuden vuoksi toimijat olisi suhteellisen helppo tunnistaa, vaikka he esiintyisivätkin nimettöminä. Tutkimukseni luoma kuva haastateltavista voisi siten vaikuttaa heidän toiminta- ja mahdollisesti työmahdollisuuksiinsa. Tilanne eroaa siten huomattavasti tutkimuskonteksteista, joissa anonymisointi on mahdollista. Haastattelujen ja arkistotutkimuksen yhteydessä on silti tullut ajoittain ilmi sensitiivistä materiaalia. Kyseessä

³⁷ Helsingin yliopisto, ks. <http://www.helsinki.fi/tutkimus/tutkimusetiikka.html>. Luettu esim. 19.12.2009.

³⁸ http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html, luettu esim. 19.12.2009.

ei yleensä ollut ns. arkaluonteinen tieto (jonka määrittelystä ks. henkilötietolaki 1999/523, 11 §), vaan esimerkiksi erimielisyydet tietyistä toimintatavoista, jollaisia tietysti esiintyy lähes missä tahansa kontekstissa tai ihmisryhmässä. Useat haastateltavat toivoivat myös, että tietyt mielipiteet jätettäisiin tutkimuksen ulkopuolelle. Tällaisia toiveita on luonnollisesti noudatettu.

Myös käännosten tarkka tekstianalyysi voi herättää eettisiä kysymyksiä. Tutkimustyössä käännoksiä voidaan analysoida huomattavasti tarkemmin kuin tavallinen lukija tai kääntäjä normaalisti niitä analysoisi. Olen analysoinut käännostekstejä mittareilla ja tekniikoilla, jotka ovat mielestäni tavallisen kääntäjän kannalta ymmärrettäviä mutta joita harva varmaankaan ottaa tietoisesti huomioon jokapäiväisessä työssään. Tarkemman analyysin avulla yksittäisten kääntäjien tekniikoissa ja toimintatavoissa on helppo havaita yksilöllistä vaihtelua, ja useilla kääntäjillä on persoonalliset, selvästi tunnistettavat tyyli. Mielestäni ei kuitenkaan ole itsestään selvää, tulisiko tällaisten tyylien tarkemman analysoinnin kuulua tutkimuksen piiriin. Kääntäjä ei tässä mielessä ole asemaltaan verrattavissa kirjailijaan, joka voi paneutua yksittäiseen kirjaan ehkä vuosienkin ajan. Syynä ei ole se, etteikö kääntäjä voisi olla taiteilija – kuten hän monesti onkin – vaan se, että kääntäjän ja kirjailijan työolosuhteet eroavat usein suuresti toisistaan. Lisäksi kääntäjän työskentelymahdollisuuksia ohjaavat ja usein rajoittavatkin sekä alkuteksti että esimerkiksi kustantamon vaatimukset, kohdemaan ja lähde- maan kulttuurien erot, kirjailijan asema ja toiveet sekä kääntäjän omat näkemykset esimerkiksi kääntäjien roolista ja näkyvyydestä yleensä. Tästä syystä katson, että kääntäjien työn tutkimus sijoittuu tässä mielessä luontevammin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kuin esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksen, taiteentutkimuksen tai kritiikin piiriin. Tämä tulisi mielestäni ottaa huomioon myös menetelmiä valittaessa. (Kirjallisuudentutkimuksen ja kritiikin arvoista ja etiikasta laajemmin, ks. esim. Eaglestone 1997, Miller 1987.)

3.6 Yhteenveto

Yhdistän tutkimukseni ulkoisen käännoshistorian osassa useita menetelmiä, joista esimerkiksi toimijaverkostoteoriaa on alettu hyödyntää käännostudkimuksessa vasta suhteellisen äskettäin. Käännoсарkeologian ja haastattelumateriaalin lisäksi käytän myös arkistotutkimusta ja käännosten vastaanoton tutkimusta. Tällaisella lähestymistavalla on sekä etunsa että heikkou- tensa. Tärkein heikkous lienee se, että se ei salli perehtymistä yksinomaan tiettyyn aiheeseen, esimerkiksi haastattelumateriaaliin. Tässä mielessä tilannetta vielä vaikeuttaa se, että tutkimukseeni kuuluu myös lähinnä tekstianalyysiin perustuva sisäisen käännoshistorian osa. Suurimpana riskinä on tällöin menetelmällinen sekavuus ja se, että käytettävät menetelmät eivät tue toisiaan riittävässä määrin. Useiden menetelmien yhdistäminen ei tässä tapauksessa johdakaan synergiaetuihin, vaan kaikkien aineistojen analyysi jää pinnalliseksi ja niiden yhteensopivuus epäselväksi.

Toisaalta eri menetelmiä yhdistävällä triangulaatiomenetelmällä voi olla selviä etuja etenkin, jos aihepiiri on suhteellisen rajattu, kuten on tässä tutkimuksessa ollut asian laita. Suomenkielistä proosakaunokirjallisuutta on käännetty englanniksi niin vähän, että aiheetta on vielä mahdollista tarkastella useista eri lähtökohdista. Aiemman tutkimuksen niukkuuden ja käänösarkeologisten lähteiden ongelmien vuoksi käännöstoiminnan laajuudesta, julkaistujen kirjojen määrästä ja julkaisuajankohdista ei myöskään ollut entuudestaan saatavilla kattavaa, kartoitusluonteista tietoa. Tästä syystä tutkimuksessa oli mielestäni aiheellista pyrkiä tässä vaiheessa nimenomaan toiminnan kartoitukseen ja laajapohjaisen kokonaiskuvan laatimiseen, jotta tutkimus tarjoaa tuleville tutkijoille hyvän pohjan spesifisemmän ja menetelmiltään rajatumman tutkimuksen suunnitteluun.

Useiden menetelmien yhdistämistä on puoltanut tutkimuksessani myös aineiston niukkuus. Tutkimusta olisi ollut käytännössä vaikea rajata esimerkiksi käänössosiologian tutkimukseen ja sen aineistoa vastaavasti haastattelu- ja arkistomateriaaliin. Vähintään tämä olisi vaatinut selvästi enemmän haastattelukontakteja kuin oli käytännössä mahdollista saada, mielellään myös mahdollisuuden tiiviiseen osallistuvaan havainnointiin yhdessä tai useammassa käänösprosessissa jo käännösoikeuksien myyntivaiheesta alkaen. Tämä olisi tuottanut suuria ongelmia jo liikesalaisuuksienkin kannalta. Tutkimuksen rajaaminen käännösten tekstianalyysiin olisi vuorostaan jättänyt syrjään käännöstoiminnan sosiologisen kontekstin, jolla on kuitenkin ollut ilmeisen tärkeä merkitys nimenomaan käännösten tekstipiirteiden kannalta. Täsmällistä syy-seuraussuhdetta on tietenkin käytännössä mahdotonta osoittaa. Mielestäni on silti todennäköistä, että käänöksen sosiologisen toteutuskontekstin tuntemus auttaa selittämään, miksi käännökset ovat tekstipiirteiltään sellaisia kuin ovat. Myös vastaanoton tutkimuksen merkitys kokonaisuuden kannalta on mielestäni selvä: sen avulla pystytään näet kuvaamaan sekä teosten toteutunutta vastaanottoa kohdekulttuurissa, mikä on suhteessa käännöstoiminnan tavoitteisiin erittäin tärkeää. Näistä syistä katsonkin, että eri menetelmien yhdistäminen on ollut tutkimusaiheeni kohdalla paitsi hyödyllistä, jopa välttämätöntä.

Tutkimukseni tavoitteiden ja tutkimuskysymysten (luku 1), teoriapohjan (luku 2) ja sen ulkoisen käännöshistorian osan menetelmien ja aineistojen esittelyn (luku 3) jälkeen siirryn seuraavaksi käsittelemään tutkimuksen ulkoisen käännöshistorian osan konkreettisia löydöksiä luvuissa 4, 5, 6 ja 7. Ensimmäiseksi, luvussa 4, kuvaan suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämistä Länsi-Euroopan suurille kielille ja englanniksi ja esittelen työni käänösarkeologisen kartoitusvaiheen tuloksia.

4. Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen

Tässä luvussa esittelen lyhyesti tutkimukseni laajempaa historiallista kontekstia ja annan yleiskuvan aiheesta. Käsittelen aluksi suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntämistä Länsi-Euroopan kielille luvussa 4.1. Tarkastelen sitten lähemmin suomesta englanniksi käännettyjä tekstejä luvussa 4.2 ja siirryn tämän jälkeen selvittämään, millaista suomalaista proosakaunokirjallisuutta on käännetty englanniksi Isossa-Britanniassa ja Pohjois-Amerikan englanninkielisissä maissa eli Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Lopuksi käsittelen lyhyesti suomesta englanniksi tapahtuvaa kääntämistä Suomessa. Aihe havainnollistaa näet selvällä ja kiintoisalla tavalla, että käännöksillä saattaa tietyissä tapauksissa olla huomattavasti voimakkaammat siteet lähde- kuin kohdekulttuuriinsa, ja kyseenalaistaa siten deskriptiivisen käännöstutkimuksen tunnettua olettamaa (ks. esim. Toury 1995: 29), että käännökset olisivat ensisijaisesti kohdekulttuuriinsa sijoituvia tekstejä. Esimerkiksi suomesta englanniksi käännetty kaunokirjallisuus on ollut usein hyvin voimakkaasti sidoksissa nimenomaan lähdekulttuuriinsa, kun taas sen rooli kohdekulttuurissaan on ollut vähäinen tai täysin merkityksetön.

4.1 Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen Länsi-Euroopan suurille kielille

Suomalaisen kaunokirjallisuuden kääntämisen voidaan katsoa alkaneen laajamittaisemmin 1800-luvun loppupuoliskolla, vaikka yksittäisiä käännöksiä on toki tehty ennen tätäkin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta tuntee vanhimpana suomen kielestä tehtynä kaunokirjallisena käännöksenä Pietari Hannikaisen kirjan *Serkukset* ruotsinkielisen käännöksen *Syskonbarnet: Originalberättelse af Faster Ulla* (käänt. J. F. Lagervall, 1853).³⁹ Vuosisadan loppua kohti suomesta käännetyn kirjallisuuden määrä lisääntyi suuresti, mihin vaikutti todennäköisesti suomenkielisen kirjallisuuden voimakas kehitys samaan aikaan (aiheesta ks. esim. Ihonen 1999, Rojola 1999: 8-91). Tärkeimmäksi kohdekieleksi muodostui ruotsi (38 kirjaa vuosina 1853–1900⁴⁰), mutta käännöksiä tehtiin jonkin verran myös saksaan (13 kpl⁴¹), viroon (9 kpl), venäjään (6 kpl), tanskaan (6 kpl) ja norjaan päin (5 kpl).⁴²

³⁹ Jätän tässä sivuun yleisesti esitetyn näkemyksen, jonka mukaan suomalainen kaunokirjallisuus olisi itse asiassa saanut alkunsa vasta 1860-luvulla.

⁴⁰ SKS: n käännöstietokannan mukaan suomesta ruotsiin tehtiin vuosina 1853–1900 yhteensä 38 kaunokirjallista käännöstä, joista yksi 1850-luvulla, yksi 1870-luvulla, yksitoista 1880-luvulla ja 21 1890-luvulla. Vuonna 1900 julkaistuja käännöksiä mainitaan neljä. Lähde: <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 4.6.2007.

⁴¹ Vastaavana ajanjaksona SKS: n tietokannan mukaan 13 kaunokirjallista käännöstä, joista 10 julkaistiin 1890-luvulla. Kirjailijoista tärkeimmässä asemassa olivat Juhani Aho (6 kirjaa) ja Pietari Päivärinta (2 kirjaa). Lähde: <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 4.6.2007.

⁴² Kaikki luvut SKS: n käännöstietokannasta <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 4.6.2007. Norjaan ja tanskaan on käännetty lähes yksinomaan Juhani Ahon kirjoja, kun taas viroksi ja venäjäksi käännettyjen tekstien valikoima on ollut vaihtelevampi.

Kääntäminen jatkui suurin piirtein samoissa suhteissa itsenäisyyden aikaan saakka, minkä jälkeen kielisuhteet muuttuivat jonkin verran: esimerkiksi vuosina 1918–1930 käännettiin vain hyvin vähän suomalaista kirjallisuutta venäjäksi, norjaksi ja tanskaksi, kun taas ruotsi, saksa ja viro säilyivät edelleen tärkeinä kohdekielinä.⁴³ Myös useille muille kielille, kuten englanniksi tai ranskaksi, tehtiin muutamia käännöksiä.

Itsenäisyyden alkuvuosina suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen ja sen viennin edistäminen miellettiin hyväksi tavaksi antaa tietoa Suomesta ja tuoda Suomea esille ulkomailla (aiheesta tarkemmin ks. luku 7.1). Myös suomalaisen kirjallisuuden edistämistyö alkoi jo tuolloin, vuonna 1918, ja oli perusteiltaan selvästi poliittista. Kirjallisuuden vientistrategiassa panostettiin etenkin suuriin valtakielisiin, joiden toivottiin edistävän suomalaisen kirjallisuuden leviämistä laajemmallekin. Tärkeimpinä tällaisina kielinä pidettiin ruotsia, saksaa, ranskaa ja englantia. Käsittelen itsenäisyyden alkuaajan käännöstilannetta laajemmin luvussa 7, jossa tarkastelen eri aikakausien käännoisympäristöjä ja kääntämisen sosiaalista kontekstia kullakin aikakaudella.

Tosiasiassa suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen Länsi-Euroopan kielille painottui alusta alkaen lähinnä ruotsin ja saksan kieliin, ja nämä kielet ovat edelleen suomalaisen kirjallisuuden käännoisten tärkeimpiä kohdekieliä (tarkemmat lukumäärätiedot, ks. jäljempänä). Ruotsin- ja saksankieliset käännökset ovat olleet myös tärkeitä leviämisreittejä, sillä niitä on usein käännetty edelleen muille kielille. Esimerkiksi ruotsinkielisiä käännöksiä on käännetty edelleen norjan ja tanskan kielille, ja saksalaisia käännöksiä taas on saatettu käyttää välikielenä esimerkiksi Itä-Euroopan kielille käännettäessä. Saksalainen kielialue tunnetaan yleisemminkin käännoiskirjallisuudelle avoimena ja sitä runsaasti vastaanottavana alueena (ks. esim. Kittel ja Poltermann 1998: 424–428). Ruotsi taas on Suomen ja Ruotsin välisen läheisen kulttuurisen yhteyden ja mahdollisesti myös suomenruotsalaisen väestön vuoksi ollut luonteva kohdekieli. Kuten esimerkiksi Fennica-tietokannan ja *Index translationumin* tiedoista ilmenee, ruotsinkieliset käännökset on usein toteutettu suomenruotsalaisten ja ruotsalaisten kustantamojen yhteistyönä ja julkaistu samanaikaisesti tai nopeasti peräjälkeen molemmissa maissa.⁴⁴ Ruotsintajat ovat useasti olleet käytännössä kaksikielisiä suomenruotsalaisia, jotka ovat osanneet molempia kieliä erittäin sujuvasti. Myös yhteistyömahdollisuudet kirjailijoiden kanssa ovat maantieteellisen läheisyyden vuoksi olleet hyvät. Ruotsin kautta muille kielille tehdyt käännökset ovatkin monesti olleet erittäin lähellä suomalaista alkutekstiä; esimerkiksi käynee Yrjö Varpion kuvaus Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* käännoksistä ruotsin, norjan ja tanskan kielille (ks. Varpio 1979). Välikielen kautta kääntäminen on tietenkin oma, laaja aihepiirinsä, jota ovat käsitelleet mm. von Stackelberg (1984) ja Ringmar (2004, 2007).

---

⁴³ Suomesta ruotsiin tehtyjä kaunokirjallisuuden käännöksiä julkaistiin vuosina 1918–1930 47 kpl, saksankielisiä käännöksiä 18 kpl ja vironkielisiä 64 kpl. Kaikki luvut SKS: n käännoistietokannasta <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 4.6.2007. Huom: luvut koskevat vain suomenkielisten tekstien käännöksiä.

⁴⁴ Pääasiallinen lähde: *Index translationum*.

Venäjän ja Suomen maantieteellisen läheisyyden ja kontaktien vuoksi myös suomenkielisen kirjallisuuden kääntäminen venäjäksi on kiinnostava ja tärkeä aihe. Suomen ulkopoliittinen tilanne on kuitenkin vaikuttanut suuresti venäjän kielelle tehtyihin käännöksiin ja kirjavalintoihin niin itsenäisyyden alkuaikoina kuin myöhemminkin. En käsittele venäjäksi käännettyjä tekstejä työssäni lähemmin, vaan keskityn myös tässä taustoittavassa osassa vain suomalaisen kirjallisuuden kääntämiseen Länsi-Euroopan kielille.

Länsi-Euroopan eri kielille tehtyjen käännösten tosiasiallisen määrän ja merkityksen vertailu on vaikeaa, sillä useita kielialueita kattavia, täysin luotettavia aineistoja ei ole. Eri kielialueiden suhteellisten käännösmäärien selvittämiseen sopivat todennäköisesti parhaiten *Index translationum* ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta, joiden luotettavuuteen liittyviä ongelmia olen käsitellyt edellä luvussa 3. On silti aiheellista täsmentää uudelleen, että eri virhelähteiden vuoksi näiden tietokantojen absoluuttisia lukuja käännöksistä ei voida verrata keskenään etenkin, jos kyse on vain tietystä kirjallisuuden alueesta kuten tässä tapauksessa kaunokirjallisesta proosasta. Absoluuttisten käännöslukujen perusteella ei myöskään voida arvioida käännettyjen tekstien vastaanottoa eikä niiden todellista asemaa kohdemaassa.

Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokannan⁴⁵ mukaan vuosina 1980–2009 on julkaistu 319 saksankielistä, 259 ruotsinkielistä, 127 ranskankielistä ja 113 englanninkielistä suomalaisen proosakirjallisuuden käännöstä. Vuosina 2000–2009 taas on saman tietokannan mukaan julkaistu 186 saksankielistä, 72 ruotsinkielistä, 56 ranskankielistä ja 50 englanninkielistä suomalaisen proosakirjallisuuden käännöstä. Haut kattavat kaikki alkukielet eli suomen, ruotsin ja saamen. *Index translationumin* verkkoversio⁴⁶ taas löytää vuosilta 1980–2009 yhteensä 338 saksankielistä, 353 ruotsinkielistä, 152 ranskankielistä ja 144 englanninkielistä suomenkielisen kirjallisuuden käännöstä. Vuosilta 2000–2009 se löytää 121 saksankielistä, 77 ruotsinkielistä, 56 ranskankielistä ja 32 englanninkielistä suomenkielisen kirjallisuuden käännöstä.⁴⁷ Kyseisiin tietokantoihin liittyvien ongelmien (ks. luku 3.1) vuoksi nämä luvut ovat lähinnä suuntaa antavia. Luvut havainnollistavat kuitenkin karkeasti, että saksan- ja ruotsinkielisten käännösten määrä on edelleen selvästi esimerkiksi ranskan- ja englanninkielisten käännösten määrää suurempi.

Tietokantojen tuottama tietuemäärä vaikuttaa huomattavalta, mutta on kuitenkin hyvä korostaa vielä kerran, että niissä mainitut tekstit ovat monissa suhteissa hyvin heterogeenisiä. Esimerkiksi pituutta ei ole rajattu, vaan esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta sisältää jopa vain yhden sivun mittaisia tekstejä.⁴⁸ Kirjojen eri painokset on usein määritelty eri tietueiksi, joten yksi käännös, kuten Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläisen* suosittu käännös *The Egyptian*, saattaa helposti tuottaa kymmenenkin tietuetta. Tämän tutki-

---

⁴⁵ <http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/>, luettu esim. 20.12.2009.

⁴⁶ <http://databases.unesco.org/xtrans/xtra-form.shtml>, luettu esim. 20.12.2009.

⁴⁷ Haut tehty 20.12.2009.

⁴⁸ Tietokannassa mainitaan mm. Hannele Huovin artikkeli (Huovi 2000), jonka pituudeksi on merkitty yksi sivu.

muksen tarkoituksena on ollut tutkia käännöstoimintaa nimenomaan Isossa-Britanniassa, joten muissa maissa, kuten Unkarissa, Intiassa ja Australiassa, julkaistut käännökset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Näiden rajausten vuoksi tämän tutkimuksen kannalta relevantti tekstimäärä on siis todennäköisesti ilmoitettuja tietuemääriä pienempi.⁴⁹

Ottaen huomioon, että todellisten käännösmäärien vertailu ei ole mahdollista tietokantojen raakatietojen perusteella, olen kartoittanut karkean vertailun mahdollistamiseksi *Index translationumin* tietojen pohjalta suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämistä eri maissa vuosina 1949–75. Tämä tapahtui poimimalla manuaalisesti Ison-Britannian, Ranskan, Ruotsin, Saksan demokraattisen tasavallan, Saksan liittotasavallan, Suomen ja Yhdysvaltojen käännösluetteloiden aikuisten proosakaunokirjallisuuden osioista romaanit ja novellikokoelmat, joiden alkukieleksi oli ilmoitettu suomi tai joiden kirjoittaja oli nimestä tunnistettavissa suomalaiseksi.⁵⁰ Samalla luetteloista etsittiin myös Suomessa julkaistut kirjat esimerkiksi suomenruotsalaisten käännösten löytämiseksi. Tiedot on kerätty *Index translationumin* kirjaversiosta vuosilta 1949–1975⁵¹ ja sen verkkotietokannasta vuosilta 1975 eteenpäin. Kirja-*Indexien* haku rajoittui kaunokirjallisten tekstien osaan ja Isoon-Britanniaan sekä Yhdysvaltoihin, joiden tiedot ovat toimittaneet British National Library ja Yhdysvaltojen kongressin kirjasto. Verkkohaut osoitteesta <http://databases.unesco.org/xtrans/xtra-form.html> tehtiin ainoastaan lähde- ja kohdekielten perusteella, ja ne käsittivät siis kaikki suomesta Englantiin käännetyt tekstit aihealueesta tai julkaisumaasta riippumatta.⁵²

Näiden hakujen ja eri lähteiden vertailujen perusteella kootun luettelon mukaan Saksoissa olisi julkaistu vuosina 1949–1975 59 suomesta käännettyä kaunokirjallista kirjaa, Ranskassa 14, Isossa-Britanniassa 14, Yhdysvalloissa 22, Ruotsissa 80 ja Suomessa ruotsiksi käännettyinä 73. Näistä luvuista saa jo karkean käsityksen siitä, missä suhteessa suomenkielistä kirjallisuutta käännettiin aiempina vuosikymmeninä eri kielille. Ehdottoman ensisijainen käännöskieli oli ruotsi, ja suuri osa suomesta ruotsiksi käännetyistä kirjallisuudesta julkaistiin sekä Suomessa että Ruotsissa. Seuraavaksi tärkein kohdekieli oli saksa, minkä jälkeen seurasivat huomattavasti vähälukuisempina ranska ja Englanti. Yhdysvalloissa julkaistiin näiden tietojen mukaan jossain määrin enemmän suomesta käännettyä kirjallisuutta kuin Isossa-Britanniassa.

Samojen vertailutietojen perusteella huomataan myös, että suomesta on käännetty eri kielille varsin erityyppistä kirjallisuutta. Saksan ja ruotsin kielille on käännetty suhteellisen runsaasti ajankohtaista nykykirjallisuutta⁵³ ja esimerkiksi Paavo Haavikon, Pentti Haanpään, Veijo

---

⁴⁹ Tutkimukseni alustavassa kartoitusvaiheessa kartoitin Isossa-Britanniassa julkaistujen käännösten lisäksi myös Suomessa julkaistut käännökset, sillä tätä sinänsä tärkeää aihetta on aiemmin käsitelty vain erittäin vähän tutkimuksessa. Kyseiset käännökset eivät ole mukana tutkimusaineistossa eivätkä Ison-Britannian käännöstoimintaa koskevissa luvuissa.

⁵⁰ Muilla kielillä kuin suomeksi kirjoittaneita suomalaisia ei kuitenkaan otettu laskuissa huomioon.

⁵¹ Sarjan julkaisu alkoi vuonna 1949.

⁵² Haku tehty 24.9.2004.

⁵³ ”Ajankohtaisella” tarkoitan tässä kirjoja, joiden alkuteos oli julkaistu Suomessa käännöksen julkaisua edeltävien 10 vuoden aikana.

Meren, Hannu Salaman ja Lauri Viidan tekstejä. Saksaksi käännettiin 1950- ja 60-luvuilla useita F. E. Sillanpään kirjoja, ja ruotsiksi taas on käännetty esimerkiksi useita Eeva Joenpellon, Toivo Pekkasen, Paavo Rintalan ja Maila Talvion kirjoja. Väinö Linnan trilogia *Täällä Pohjantähden alla* käännettiin ruotsiksi jo vuosina 1959–62. Englannin kielelle näistä kirjoista on käännetty vain muutamia, silloinkin lähinnä Yhdysvalloissa, missä Wisconsin University Press julkaisi pohjoismaisen kirjallisuuden Nordic Translation Series -sarjassa kaksi Toivo Pekkasen ja F. E. Sillanpään teosten käännoä vuonna 1966.⁵⁴ Tätä lukuun ottamatta vastaavia kirjoja ei ole käännetty englanniksi (*Täällä Pohjantähden alla* -trilogia tosin englanninnettiin 2000-luvun alussa), vaan englanninkieliset käännökset ovat olleet pääasiassa Mika Waltarin historiallisia romaaneja, ajoittaisia rikosromaneja ja satunnaisia muita nykykirjailijoiden teoksia.

Edellä esitetty luettelo päättyy jo 1970-luvulle, minkä jälkeen tilanne on luonnollisesti muuttunut huomattavasti. Muutokseen vaikuttaneita tekijöitä on mahdotonta määrittää yksityiskohtaisesti, mutta tärkeässä asemassa ovat todennäköisesti olleet esimerkiksi Suomen poliittinen tilanne (Suomen sijainti Neuvostoliiton naapurimaana, Euroopan unionin jäsenyys), kirjallisuuden edistämistyön muutokset, uusien kustantamojen perustaminen ja toisaalta myös yksittäisten kirjailijoiden suosio tietyissä kohdemaissa. Esimerkiksi käy vaikkapa Arto Paasilinnan kirjojen ehkä yllättävänkin suuri suosio Ranskassa, jossa on julkaistu kahdeksan Paasilinnan romaanikäännoä.⁵⁵ Peruspiirteissään tilanne on silti pysynyt samana. Suomesta käännetään säännöllisesti kaunokirjallisia tekstejä ruotsin ja saksan kielille, kun taas englannin ja ranskan kielille käännettävän kaunokirjallisuuden määrä on eri tuki-muodoista huolimatta vähäinen ja kehitys repaleista. Suosittuja kirjailijoita kuten Arto Paasilinnaa lukuun ottamatta kunkin kirjailijan tuotannosta käännetään useimmiten vain yksi kirja. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa on 1990- ja 2000-luvulla julkaistu yksi käännoä useiden eri suomalaikirjailijoiden tuotannosta (Idström, Joensuu, Krohn, Lehtinen, Liksom, Paasilinna, Sinisalo), mutta vain yhdeltä kirjailijalta eli Paasilinnalta on tullut markkinoille toinen kirja. Tässäkin tapauksessa kirjojen välillä on ollut yli 12 vuotta, ja myös kirjan julkaissut kustantamo on vaihtunut. Huomio kiinnittyy suomesta käännettyjen kirjojen hajanaisuuteen ja viime vuosiin saakka myös kustannustoiminnan vähäiseen jatkuvuuteen. Kontrasti etenkin ruotsiin ja saksaan käännetyn kirjallisuuden kanssa on huomattava.

4.2 Suomalaisen kaunokirjallisuuden käänttäminen englanniksi

Suomesta on käännetty englannin kielelle laaja skaala hyvinkin erityyppisiä tekstejä, muun muassa kansanrunoutta, runoutta, kaunokirjallista proosaa, näytelmiä ja asiatekstejä. Kansanrunous on ollut merkittävässä asemassa, ja tunnetuin suomesta englannin kielelle käännetty

---

⁵⁴ Tietoa sarjasta, ks. <http://digicoll.library.wisc.edu/Literature/subcollections/NordicTransAbout.shtml>. Luettu esim. 23.8.2007.

⁵⁵ Yksi ranskannoksista, *Le meunier hurlant*, on myös käännetty sittemmin englanniksi nimellä *The howling miller* (2007).

teksti onkin *Kalevala*, joka on käännetty englanniksi ainakin vuosina 1907 (käänt. W. F. Kirby), 1950 (käänt. Aili Kolehmainen Johnson), 1963 (käänt. Francis Peabody Magoun), 1988 (käänt. Eino Friberg) ja 1989 (käänt. Keith Bosley). Samasta tekstistä on siis viisi eri käännöstä, mikä on ainutlaatuista Suomen kirjallisuuden käännösten joukossa. Tämän lisäksi teoksesta on käännetty myös irrallisia osia useaan otteeseen (esim. Impola 1998, Deutsch 1940). Myös muuta kansanrunoutta on käännetty (esim. Bosley 1990, Henderson 1992).

Suomalaista draamaa käännetään nykyään suhteellisen runsaasti suomesta Englantiin. Työhön on osallistunut aktiivisesti Suomen näytelmäkirjailijaliitto, joka on julkaissut englanninkielisiä käännöksiä kymmenistä näytelmistä. Liitteessä 1 esitetään esimerkin omaisesti joitakin Suomen näytelmäkirjailijaliiton ja Teatterin tiedotuskeskuksen käynnättämiä näytelmiä. Muutamia suomesta englanniksi käännettyjä näytelmiä ovat julkaisseet myös International Theatre Institute⁵⁶ sekä kirjailijat itse omakustanteina. Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus FILI on osaltaan edistänyt draaman kääntämistä järjestämällä nimenomaan tähän käännösmuotoon keskittyviä kurseja nuorille ja alalla jo toimiville kääntäjille, mistä on nähtävästi saatu runsaasti hyviä kokemuksia.⁵⁷

Suomesta Englantiin on käännetty jonkin verran myös lastenkirjallisuutta, esimerkiksi Kristiina Louhen Aino-kuvakirjoja⁵⁸ ja Mauri Kunnaksen kuvakirjoja⁵⁹. Runoutta on käännetty suhteellisen paljon, ja runouden kääntäjinä ovat olleet aktiivisia esimerkiksi itsekin runoilijoina tunnetut Anselm Hollo ja Herbert Lomas. Molemmat heistä ovat tuottaneet useita kymmeniä käännöksiä ja kääntävät säännöllisesti suomalaista runoutta esimerkiksi *Books from Finland* -kirjallisuuslehteen. Esimerkkeinä runoantologioista ja yksittäisten runoilijoiden runokokoelmien käännöksistä mainittakoon esimerkiksi *Trilogy* (Saarikoski 2003, käänt. Anselm Hollo; teos voitti Harold Morton Landon Translation Award -käännöspalkinnon vuonna 2004⁶⁰), *A Tenant Here* (Holappa 1999, käänt. Herbert Lomas) ja *Serious Poems* (Nieminen 2000, käänt. Anselm Hollo).

Valtaosa suomesta Englantiin tehtävistä käännöksistä on kuitenkin asiatekstejä, jotka

---

⁵⁶ Ks. <http://www.iti-worldwide.org/>. Luettu esim. 30.12.2009.

⁵⁷ Iris Schwackin nauhoitettu haastattelu 17.8.2004 ja David Hackstonin nauhoittamattomat haastattelut 5.5.2004 ja kesällä 2006.

⁵⁸ Kristiina Louhen kirjat *Ainon kanssa* (engl. *Annie's day*, 1986), *Ainon vuosi* (engl. *Annie's year*, 1986), *Aino ja Pakkasen Poika* (engl. *Annie and the new baby*, 1987) ja *Aino, pikkuinen tyttö* (engl. *Annie is nearly three*, 1987) on kääntänyt englanniksi David Ross ja julkaissut Methuen, Lontoo.

⁵⁹ Mauri Kunnaksen kirjat *Koiramäen lapset kaupungissa* (*The Doghill kids go to town*, 1983), *Suuri urheilukirja* (*The dogs' olympics*, 1984), *Yökirja* (*The great big night-time book*, 1985), *Hui kauhistus!* (*The great big spooky book*, 1986) on julkaissut Methuen, Lontoo (useita eri kääntäjiä). Kunnaksen kirjat *12 lahjaa joulupukille* (*Twelve gifts for Santa Claus*, 1988), *Joulupukki ja noitarumpu* (*Santa and the magic drum*, 1996), *Koirien Kalevala* (*The Canine Kalevala*, 1997), *Joulupukki* (*Santa Claus. A book about Santa Claus and his elves at Mount Korvatunturi, Finland*, 1998), *Kuningas Artturin ritarit* (*The tails of King Arthur and the knights of the round table: a chapter of early feline history*, 1999), *Suomalainen tonttukirja* (*The book of Finnish elves*, 1999), *Puhveli-Billin lännensirkus* (*Buffalo-Bill's Wild West circus*, 1999), *Hyvää yötä, herra Hakkaraainen* (*Good night Mr Clutterbuck!*, 2000) ja *Seitsemän koiraveljestä* (*The seven dog brothers*, 2003) on julkaissut Otava, Helsinki (useita eri kääntäjiä).

⁶⁰ Ks. esim. <http://www.poets.org/page.php/prmID/112>, luettu 1.10.2007.

käännetään useimmiten suoraan Suomessa suomalaisten toimijoiden toimeksiannosta. Esimerkkinä voidaan mainita Suomen lainsäädännön englanninkieliset käännökset, eri julkis-oikeudellisten toimijoiden tekstit (esim. kaupunkien, yliopistojen, terveydenhuollon ja koulutuksen esittelytekstit) sekä luonnollisesti suomalaisten yritysten tekstit, joita käytetään tilaaja-yritysten esittelyyn ulkomaisille liike-elämän tahoille sekä niille suunnattuun viestintään. Asiatekstien käännökset kasvattavat huomattavasti suomesta englantiin käännettyjen tekstien tilastoja, vaikka kaikkia niistä ei tietenkään edes tilastoida. Tämä antaa usein virheellisen vaikutelman, että suomesta englanniksi käännetään paljon myös kaunokirjallisuutta. Etenkään kaunokirjallisen proosan kohdalla näin ei kuitenkaan ole asian laita.

4.2.1 Käännöstoiminta Isossa-Britanniassa ja Pohjois-Amerikassa

Suomesta englanniksi käännetty kirjallisuus on ollut varsin erilaisessa asemassa Isossa-Britanniassa ja Pohjois-Amerikassa. 1900-luvun alussa suuri osa suomesta englanniksi käännettyistä kirjoista julkaistiin ensiksi Isossa-Britanniassa, minkä jälkeen samoja käännöksiä saatettiin tarjota myös Yhdysvaltoihin. Näin tapahtui esimerkiksi Aino Kallaksen kirjojen käännösten kohdalla (Kallas 1956), ja myös Linnankosken teoksen *Laulu tulipunaisesta kukasta* sekä F.E. Sillanpään kirjojen *Nuorena nukkunut* ja *Hurskas kurjuus* käännökset julkaistiin samaan tapaan ensimmäiseksi Isossa-Britanniassa ja vasta tämän jälkeen Yhdysvalloissa.⁶¹ Iso-Britannia siis toimi eräänlaisena porttimaana, jonka kautta suomalaiset kirjat saattoivat päästä englanninkielisen kirjallisuuden kentälle. Suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä myytiin kuitenkin myös Yhdysvalloista Isoon-Britanniaan, joskin vähemmän. *Seitsemän veljeksien* käännös *Seven brothers* julkaistiin ensin Yhdysvalloissa ja myytiin sieltä Isoon-Britanniaan,⁶² ja samoin tapahtui myös Unto Seppäsen romaanin *Markku ja hänen sukunsa* kohdalla.⁶³

Toisen maailmansodan jälkeen tilanne kuitenkin kääntyi päinvastaiseksi. Ensimmäinen esimerkki tästä olivat Mika Waltarin historialliset romaanit, jotka julkaistiin suuren markkinoinnin saatelemina Yhdysvalloissa. Kun Yhdysvaltojen suosio oli varma, samat käännökset tuotiin Isoon-Britanniaan, jossa niiden markkinoinnissa pystyttiin hyödyntämään Yhdysvaltojen markkinamenestystä. Waltarin kirjat ovat kuitenkin poikkeustapaus, sillä ne ovat olleet ainoita suomesta englantiin käännettyjä kirjoja, jotka ovat saavuttaneet laajaa suosiota kohdemaissaan.

---

⁶¹ *Laulu tulipunaisesta kukasta* ilmestyi Isossa-Britanniassa vuonna 1920 ja Yhdysvalloissa vuonna 1921 (lähde: Fennica-tietokanta). *Nuorena nukkuneen* käännös *Fallen asleep while young* ilmestyi Isossa-Britanniassa vuonna 1933, Yhdysvalloissa taas nimellä *The Maid Silja* myöhemmin samana vuonna. *Hurskaan kurjuuden* käännös *The Meek Heritage* ilmestyi molemmissa maissa vuonna 1938. Molempien kääntäminen tapahtui brittikustantamo Putnam'sin välityksellä (Alex. Matsonin kirjeenvaihto, SKS/KIA).

⁶² *Seven brothers* julkaistiin Yhdysvalloissa vuonna 1929 ja vielä samana vuonna Isossa-Britanniassa. Käännösprosessin aikana Matsonin yhteistyökumppanina oli yhdysvaltalainen kustantamo Coward McCann (SKS/KIA).

⁶³ Julkaistu Yhdysvalloissa nimellä *Sun and storm* vuonna 1939 ja Isossa-Britanniassa nimellä *The house of Markku* vuonna 1940.

Kuva 4.1. Mika Waltarin kirjojen *Sinuhe egyptiläinen*, *Johannes Angelos* ja *Turms kuolematon* englanninkielisten käännösten kansikuvat. Ensimmäiset brittiläiset painokset vuosilta 1949, 1953 ja 1957.

Waltarin historiallisten romaanien aikakauden jälkeen suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen hiipui sekä Isossa-Britanniassa että Pohjois-Amerikassa lähes olemattomaksi. 1990- ja 2000-luvuilla suomesta englanniksi käännetty kirjallisuus on painottunut entistäkin korostuneemmin Pohjois-Amerikan mantereelle, ja Yhdysvalloissa ja Kanadassa julkaistaan nykyään huomattavasti enemmän suomalaisen kaunokirjallisen proosan käännöksiä kuin Isossa-Britanniassa. Käännösvirtojen suuruusluokasta saa hyvän käsityksen vertaamalla esimerkiksi toisaalta Isossa-Britanniassa ja toisaalta Yhdysvalloissa ja Kanadassa vuosina 1990–2003 käännetyn kaunokirjallisen proosan määrää. Isossa-Britanniassa on tänä aikana julkaistu 7 suomesta käännettyä romaania ja novellikokoelmaa, kun taas Yhdysvalloissa ja Kanadassa tällaisia kirjoja julkaistiin 20 eli lähes kolminkertainen määrä. Käännöstoiminnan voimistuminen Yhdysvalloissa johtuu suuresti amerikansuomalaisten omien yhdistysten ja kustantamojen aktiivisuudesta. Nämä suomalaisomistuksessa olevat tai suomalaisyhteisöön sidoksissa olevat pienkustantamot ovat pystyneet kääntämään esimerkiksi useitakin suomalaisia klassikkoja, kuten Kalle Päätalon ja Väinö Linnan kirjoja. Suomalaisten siirtolaisten johtama Aspasia on julkaissut laajan valikoiman suomalaista kirjallisuutta, mm. suomalaisia satuja, Antti Tuurin *Talvisodan* käännöksen *Winter war* (2000) ja suomalaisen kirjallisuuden klassikkoja, kuten Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian käännökset (2001, 2002 ja 2003). Toinen tärkeä toimija on suomalais-amerikkalaisten kääntäjien yhdistys FATA, joka on julkaissut muun muassa Richard Impolan kääntämiä Kalle Päätalon kirjoja.⁶⁴ Painokset ovat melko pieniä, mutta kirjojen menekki on toisaalta suhteellisen varma.

⁶⁴ FATA: n julkaisemia kirjoja on lueteltu osoitteessa <http://www.kantele.com/fata/translatedbooks.html>. Luettu 6.10.2005.

Ero Ison-Britannian ja Pohjois-Amerikan käännöstilanteen välillä näkyy selvästi taulukoista 4.1 ja 4.2. Niissä luetellaan suomesta englantiin käännetyt kaunokirjalliset proosakirjat, jotka on julkaistu yhden kirjoittajan nimellä, romaanin tai novellikokoelman muodossa vuosien 1893–2003 välillä joko Isossa-Britanniassa (38 kpl; taulukko 4.1) tai Yhdysvalloissa tai Kanadassa (48 kpl; taulukko 4.2). Luettelot perustuvat edellä käsiteltyihin lähteisiin, *Index translationumiiin*, *Whitaker's Cumulative Book Listiin* sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokantaan. Niistä on rajattu pois alle 50-sivuiset tekstit ja pienpainatteet.⁶⁵ Yhdysvaltoja ja Kanadaa käsitellään tässä yhteydessä yhdessä, sillä maiden läheisen kontaktin vuoksi osa kustantamoista on toiminut samanaikaisesti tai peräkkäin molemmissa maissa.

Tekstin määrittelemisen kaunokirjalliseksi proosaksi on tämän tutkimuksen kannalta keskeinen, mutta ei yksiselitteinen kysymys. Hosiaisuusluoman (2003) mukaan *kaunokirjallisuutta* on "[s]epitteellinen, kuvitteellinen, fiktiivinen, mielikuvitukseen vetoava kirjallisuus, joka käsittää sekä epiikan että lyriikan ja draamakirjallisuuden, sekä taiteellisesti korkeatasoisen sanataiteen että viihteellisen kirjallisuuden" (2003: 405). Saman kirjoittajan mukaan *proosaa* on "[s]uorasanainen puhe, tyyli tai kirjallisuus; kirjallisuus, joka ei ole järjestetty säkeisiin, eikä noudata runomittaa tai ole sidottu säännölliseen rytmiiikkaan" (ibid.: 742). Olen määritellyt kaunokirjallisen proosan tutkimuksessani fiktiiviseksi, kaunokirjallisuuden keinoja hyödyntäväksi suorasanaiseksi kirjallisuudeksi, joka ei ole runoutta eikä draamaa. Fiktiivisyyden ja kaunokirjallisuuden keinojen hyödyntämisen vaatimus sulkevat tästä määritelmästä pois myös muistelmat. Elämäkerrallisten teosten rooli kauno- tai tietokirjallisuutena on sinänsä mielenkiintoinen kysymys, jota olen käsitellyt tarkemmin edellä luvussa 3. Määritelmästä (esim. Lejeune 1986: 14) huolimatta joitakin rajatapauksia jää väistämättä. Alla esitetyissä taulukoissa tällainen rajatapaus on lähinnä Unto Parvilahden *Berijan tarhat*, joka on voimakkaasti poliittis- ja elämäkerrallissävyyinen romaani Parvilahden kokemuksista Siperian vankileireillä (käännetty nimellä *Beria's gardens*, 1959). Olen katsonut sen kaunokirjalliseksi proosatekstiksi siksi, että sen tarkoituksena on melko korostuneesti lukijaan vaikuttaminen kaunokirjallisuuden keinoin. Arvio on väistämättä jossakin määrin subjektiivinen.

Omaelämäkerrallista kirjallisuutta olisi luonnollisesti ollut mahdollista tarkastella myös toisin. Tällöin kaunokirjalliseksi proosaksi olisi mahdollisesti voitu katsoa myös useita poliittis-elämäkerrallisia muistelmakirjoja, jotka olen nyt arvioinut ensisijaisesti asiateksteiksi. Tällaisia rajatapauksia olisivat olleet esimerkiksi Väinö Tannerin, Mauno Koiviston, C. G. E. Mannerheimin ja Ensio Siilasvuon muistelmat (Mannerheim 1953, Tanner 1957, Siilasvuo 1992, Koivisto 1997). Ensio Tiiran omaelämäkerrallinen *Raft of despair*, jonka olen katsonut matkakertomukseksi, olisi mahdollista tulkita myös romaaniksi. Päätökset yksittäisten kirjojen ottamisesta aineistoon ovat väistämättä jossakin määrin subjektiivisia.

---

⁶⁵ Esim. John Desboroughin kääntämä Eino Leinin novelli *Musti*, julk. The Finnish Spitz Club, Bracknell, Berkshire, 1986.

Taulukko 4.1. Isossa-Britanniassa julkaistut englanninkieliset suomalaisen proosakaunokirjallisuuden käännökset vuosina 1893–2003.

Kirjailija	Käännös	Alkuteksti	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Juhani Aho	<i>Squire Hellman and other stories</i>	useita alkutekstejä	R. Nisbet Bain	1893	T. Fisher Unwin	
Johannes Linnankoski	<i>The song of the blood-red flower</i>	<i>Laulu tulipunaisesta kukasta</i>	W. Worster	1920	Gyldendal	1920
Aino Kallas	<i>The white ship. Estonian tales</i>	<i>Valkea laiva</i>	Alex Matson	1924	Jonathan Cape	1927
Aino Kallas	<i>Eros the slayer. Two Estonian tales</i>	useita alkutekstejä	Alex Matson	1927	Jonathan Cape	
Aleksis Kivi	<i>Seven brothers</i>	<i>Seitsemän veljestä</i>	Alex Matson	1929	Faber & Faber	
Aino Kallas	<i>The wolf's bride. A tale from Estonia</i>	<i>Sudenmorsian</i>	Alex Matson ja Bryan Rhys	1930	Jonathan Cape	
F.E. Sillanpää	<i>Fallen asleep while young</i>	<i>Nuorena nukkunut</i>	Alex Matson	1933	Putnam's	1939
Aino Kallas	<i>Bath-Sheba of Saaremaa</i>	<i>Bathseba Saarenmaalta</i>	Alex Matson	1934	Lovat Dickson Ltd	
Larin-Kyösti	<i>Northern lights. A collection of short stories</i>	useita alkutekstejä	Alex Matson ja Valfrid Hedman	1937	Tekijä	1938
F.E. Sillanpää	<i>Meek heritage</i>	<i>Hurskas kurjuus</i>	Alex Matson	1938	Putnam's	1940
Unto Seppänen	<i>The house of Markku</i>	<i>Markku ja hänen sukunsa</i>	Kenneth Kaufman	1940	Duckworth	
Mika Waltari	<i>Sinuhe the Egyptian</i>	<i>Sinuhe egyptiläinen</i>	Naomi Walford	1949	Putnam's	1956, 1959, 1973
Mika Waltari	<i>Michael the Finn</i>	<i>Mikael Karvajalka</i>	Naomi Walford	1950	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The sultan's renegade</i>	<i>Mikael Hakim</i>	Naomi Walford	1951	Putnam's	1961
Mika Waltari	<i>A stranger came to the farm</i>	<i>Vieras mies tuli taloon</i>	Naomi Walford	1953	Putnam's	1960
Mika Waltari	<i>The dark angel</i>	<i>Johannes Angelos</i>	Naomi Walford	1953	Putnam's	1964
Yrjö Kokko	<i>The way of the four winds</i>	<i>Neljän tuulen tie</i>	Naomi Walford	1954	Victor Gollancz	
Mika Waltari	<i>A nail merchant at nightfall</i>	<i>Neljä päivänlaskua</i>	Alan Beesley	1954	Putnam's	

Kirjailija	Käännös	Alkuteksti	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantamo	Uudet painokset
K. M. Wallenius	<i>The men's sea</i>	<i>Miesten meri</i>	Alan Blair	1955	Staples Press	
Mika Waltari	<i>Moonscape and other stories</i>	useita alkutekstejä	Naomi Walford	1956	Putnam's	
Väinö Linna	<i>The unknown soldier</i>	<i>Tuntematon sotilas</i>	Alex Matson nimettömänä	1957	Collins	1959
Mika Waltari	<i>The Etruscan</i>	<i>Turms, kuolematon</i>	Evelyn Ramsden	1957	Putnam's	1959
Jussi Talvi	<i>Friends and enemies</i>	<i>Ystäviä ja vihollisia</i>	Alan Blair	1958	Angus & Robertson	1959
Mika Waltari	<i>The tongue of fire</i>	<i>Felix onnellinen</i>	Alan Blair	1959	Putnam's	
Unto Parvilahti	<i>Beria's gardens</i>	<i>Berijan tarhat</i>	Alan Blair	1959	Hutchinson	
Mika Waltari	<i>The secret of the kingdom</i>	<i>Valtakunnan salaisuus</i>	Naomi Walford	1961	Putnam's	1963
Mika Waltari	<i>The tree of dreams and other stories</i>	<i>Koiranheisipuu ja neljä muuta pienoisromaania</i>	Lily Leino, Alan Beesley, Paul Sjöblom	1965	Hodder and Stoughton	
F.E. Sillanpää	<i>People in the summer night</i>	<i>Ihmiset suviyössä</i>	Alan Blair	1966	University of Wisconsin Press	
Mika Waltari	<i>The Roman</i>	<i>Ihmiskunnan viholliset</i>	Joan Tate	1966	Hodder and Stoughton	1968, lyhennetty painos.
Paavo Rintala	<i>The long distance patrol</i>	<i>Sissiluutnantti</i>	Maurice Michael	1967	Allen & Unwin	
Mauri Sariola	<i>The Helsinki affair</i>	<i>Lavean tien laki</i>	Alan Blair	1970	Cassell	
Matti Yrjänä Joensuu	<i>Harjunpaa and the stone murders</i>	<i>Harjunpää ja poliisin poika</i>	Raili Taylor	1986	Gollancz	
Lasse Lehtinen	<i>Blood, sweat and bears</i>	<i>Tuntematon kersantti</i>	Jeremy Parsons	1990	Brasseys	
Annika Idström	<i>My brother Sebastian</i>	<i>Veljeni Sebastian</i>	Joan Tate	1991	Forest Books	
Rosa Liksom	<i>One night stands</i>	useita alkuteoksia	Anselm Hollo	1993	Serpent's Tail	
Arto Paasilinna	<i>The year of the hare</i>	<i>Jäniksen vuosi</i>	Herbert Lomas	1995	Peter Owen	1996, 2000
Leena Krohn	<i>Doña Quixote and other citizens; Gold of Ophir</i>	kaksi alkuteosta	Hildi Hawkins	1995	Carcenet	
Johanna Sinisalo	<i>Not before sundown</i>	<i>Ennen päivänlaskua ei voi</i>	Herbert Lomas	2003	Peter Owen	

Taulukko 4.2. Yhdysvalloissa ja Kanadassa julkaistut englanninkieliset suomalaisen proosakaunokirjallisuuden käännökset vuosina 1893–2003.

Kirjailija	Käännös	Alkuteksti	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Johannes Linnankoski	<i>The song of the blood-red flower</i>	<i>Laulu tulipunai- sesta kukasta</i>	W. Worster	1921	Moffat, Yard & Co.	
Aino Kallas	<i>The white ship. Estonian tales</i>	<i>Valkea laiva</i>	Alex Matson	1924		
Aleksis Kivi	<i>Seven brothers</i>	<i>Seitsemän veljestä</i>	Alex Matson	1929		
F.E. Sillanpää	<i>The maid Silja</i>	<i>Nuorena nukkunut</i>	Alex Matson	1933	Putnam's	1990
F.E. Sillanpää	<i>Meek heritage</i>	<i>Hurskas kurjuus</i>	Alex Matson	1938	Putnam's	
Unto Seppänen	<i>Sun and storm</i>	<i>Markku ja hänen sukunsa</i>	Kenneth Kaufman	1939	Bobbs-Merrill	
Mika Waltari	<i>The Egyptian</i>	<i>Sinuhe egyptiläinen</i>	Naomi Walford	1949	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The adventurer</i>	<i>Mikael Karvajalka</i>	Naomi Walford	1950	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The wanderer</i>	<i>Mikael Hakim</i>	Naomi Walford	1951	Putnam's	
Mika Waltari	<i>A stranger came to the farm</i>	<i>Vieras mies tuli taloon</i>	Naomi Walford	1952	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The dark angel</i>	<i>Johannes Angelos</i>	Naomi Walford	1953	Putnam's	
Mika Waltari	<i>A nail merchant at nightfall</i>	<i>Neljä päivänlaskua</i>	Alan Beesley	1954	Putnam's	
Mika Waltari	<i>Moonscape and other stories</i>	useita alkutekstejä	Naomi Walford	1954	Putnam's	
Yrjö Kokko	<i>The way of the four winds</i>	<i>Neljän tuulen tie</i>	Naomi Walford	1954	Putnam's	
K. M. Wallenius	<i>Men from the sea</i>	<i>Miesten meri</i>	Alan Blair	1955		
Mika Waltari	<i>The Etruscan</i>	<i>Turms, kuolematon</i>	Lily Leino	1956	Putnam's	
Väinö Linna	<i>The unknown soldier</i>	<i>Tuntematon sotilas</i>	Alex Matson nimettömänä	1957	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The secret of the kingdom</i>	<i>Valtakunnan salaisuus</i>	Naomi Walford	1960	Putnam's	
Mika Waltari	<i>The Roman</i>	<i>Ihmiskunnan viholliset</i>	Joan Tate	1966	Putnam's	

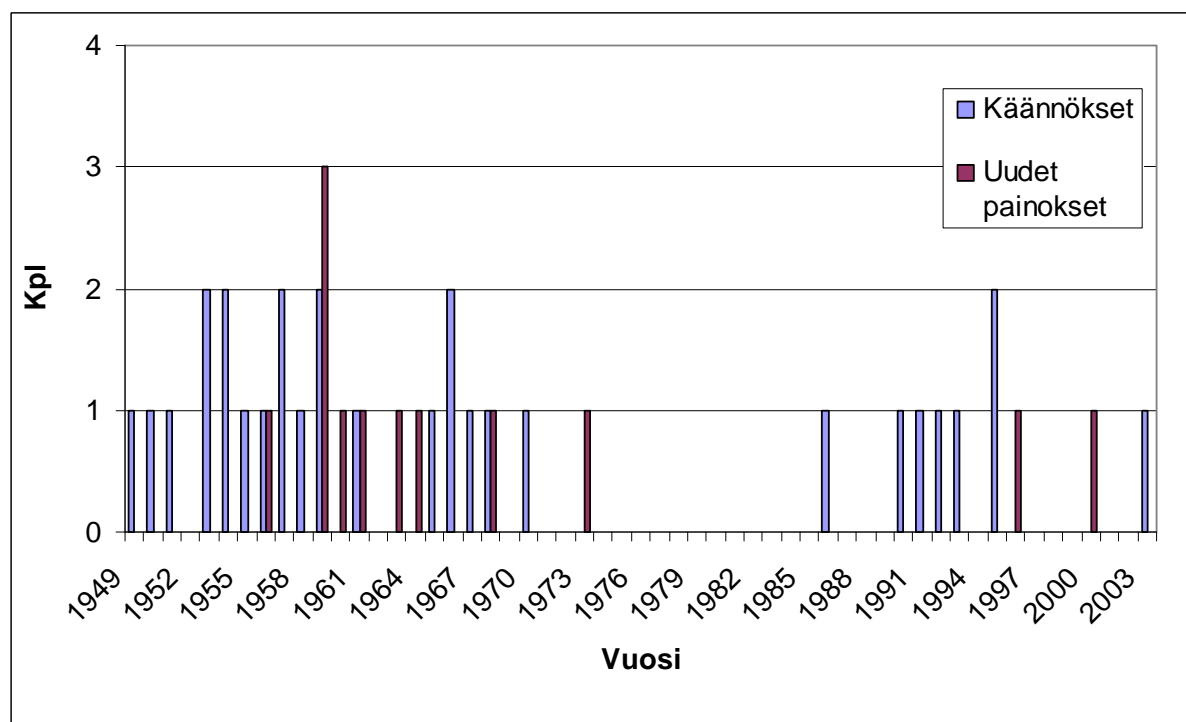
Kirjailija	Käännös	Alkuteksti	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Toivo Pekkanen	<i>My childhood</i>	<i>Lapsuuteni</i>	Alan Blair	1966	University of Wisconsin Press	
F. E. Sillanpää	<i>People in the summer night</i>	<i>Ihmiset suviyössä</i>	Alan Blair	1966	University of Wisconsin Press	
Veijo Meri	<i>The manila rope</i>	<i>Manillaköysi</i>	John McGahern ja Annikki Laaksi	1967	Knopf	
Mauri Sariola	<i>The Helsinki affair</i>	<i>Lavean tien laki</i>	Alan Blair	1970	Walker	
Aino Kallas	<i>The white ship. Estonian tales</i>	<i>Valkea laiva</i>	Alex Matson	1971	Books for Libraries P.	
Mauri Sariola	<i>The Torvick affair</i>	<i>Punaisen kukon laulu</i>	Alan Blair	1972	Walker	
Kaarlo Korpela	<i>The money maker or the sins of the fathers and Raggedy Maija</i>	<i>Rahan tekijä; Renttu Maija</i>	Mildred Korpela Dahlbacka	1975		
Eeva Kilpi	<i>Tamara</i>	<i>Tamara</i>	Philip Binham	1978	Delacorte Press	
Samuli Paulaharju	<i>Arctic twilight: old Finnish tales</i>	<i>Tunturien yöpuolta</i>	Allan M. Pitkänen	1982	Finnish-American Literary Heritage Foundation	
Kalle Päätalo	<i>Our daily bread</i>	<i>Koillismaa</i>	Richard A. Impola	1990	Finn Heritage	
Aleksis Kivi	<i>Seven brothers</i>	<i>Seitsemän veljestä</i>	Richard A. Impola	1991	FATA	
Kirsti Simonsuuri	<i>Boy devil</i>	<i>Paholaispoika</i>	Seija Paddon	1992	Exile	
Tauno Yliruusi	<i>Hand in hand</i>	<i>Käsi kädessä</i>	Richard Impola	1992	Paul S. Eriksson	
Kalle Päätalo	<i>Storm over the land</i>	<i>Myrsky Koillismaassa</i>	Richard Impola	1993	FATA	
Juhani Aho	<i>Forbidden fruit and other tales</i>	useita alkutekstejä	Inkeri Väänänen-Jensen	1994	Penfield Press	
Eeva Joenpelto	<i>The bride of life</i>	<i>Elämän rouva, rouva Glad</i>	Ritva Koivu	1995	FATA	
Heimo Lampi	<i>Death stalks Meteora</i>	<i>Kuolema kulkee Meteoralla</i>		1995	Vantage Press	
Leena Lander	<i>Cast a long shadow</i>	<i>Lankeaa pitkä varjo</i>	Seija Paddon	1995	Second Story Press	

Kirjailija	Käännös	Alkuteksti	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Eeva Joenpelto	<i>Rich and respected</i>	<i>Rikas ja kunniallinen</i>	Irma Margareta Martin	1997	FATA	
Juhani Aho	<i>Juhani Aho's shavings</i>	useita alkutekstejä	Ralph V. Larson	1998	Sampo Publishing	
Laila Hietamies	<i>Red moon over white sea</i>	<i>Vienan punainen kuu</i>	Börje Vähämäki	2000	Aspasia Books	
Kalle Päätalo	<i>Before the storm</i>	<i>Selkosen kansaa</i>	Richard Impola	2000	FATA	
Väinö Linna	<i>Under the North Star</i>	<i>Täällä Pohjan- tähdien alla I</i>	Richard Impola	2001	Aspasia Books	
Antti Tuuri	<i>A day in Ostrobothnia</i>	<i>Pohjanmaa</i>	Anselm Hollo	2001	Aspasia Books	
Väinö Linna	<i>Under the North Star 2: The uprising</i>	<i>Täällä Pohjan- tähdien alla II</i>	Richard Impola	2002	Aspasia Books	
Kalle Päätalo	<i>The winter of the black snow</i>	<i>Mustan lumen talvi</i>	Richard Impola	2002	FATA	
Kalle Päätalo	<i>After the storm</i>	<i>Myrskyn jälkeen</i>	Richard Impola	2002	FATA	
Väinö Linna	<i>Under the North Star 3: Reconciliation</i>	<i>Täällä Pohjan- tähdien alla III</i>	Richard Impola	2003	Aspasia Books	
Antti Tuuri	<i>The winter war</i>	<i>Talvisota</i>	Richard Impola	2003	Aspasia Books	

Kuten taulukosta 4.1 huomataan, vuonna 1893 julkaistu *Squire Hellman and other stories* (Aho 1893) on ensimmäinen Isossa-Britanniassa julkaistu suomenkielisen proosakaunokirjallisuuden käännös. Sen jälkeen Isossa-Britanniassa on tässä käytettyjen lähteiden mukaan julkaistu vuodesta 1893 vuoteen 2003 yhteensä 37 suomalaista romaania tai novellikokoelmaa. Toisen maailmansodan jälkeen eli vuodesta 1945 vuoteen 2003 Isossa-Britanniassa julkaistiin 27 suomalaista romaania tai novellikokoelmaa. Vuoden 2003 jälkeen julkaistuja teoksia, jotka siis jäävät tämän luettelon ulkopuolelle, ovat esimerkiksi Matti Yrjänä Joensuun kirjojen *Pahan pappi* ja *Harjunpää ja rakkauden nälkä* käännökset *The priest of evil* (2005⁶⁶) ja *To steal her love* (2008), Arto Paasilinnan *Ulvovan myllärin* käännös *The howling miller* (2007), Elina Hirvosen kirjan *Jotta hän muistaisi saman* käännös *When I forgot* (2007) ja Sofi Oksasen *Puhdistuksen* käännös *Purge* (2010).

Ison-Britannian käännösten ajallinen jakauma vuosina 1945–2003 nähdään kuvasta 4.2.

Kuva 4.2. Isossa-Britanniassa yhden kirjailijan nimellä julkaistut suomalaiset romaanit ja novellikokoelmat, 1945–2003.

Uusien käännösten ja uusien painosten välinen ero on käännöstoiminnan kartoituksen kannalta relevantti lähinnä siksi, että niiden julkaisukonteksti on hyvin erilainen. Täysin uuden käännöksen julkaiseva kustantamo ottaa taloudellisen riskin: käännös saattaa tuottaa

⁶⁶ <http://www.arcadiabooks.co.uk/>, luettu 5.10.2005. Sivulla mm. lainaus kriitikko Boyd Tonkinin arvostelusta *Independent*: ”Investigate the psychological mysteries of Matti Yrjänä Joensuu, very much a cousin of Ian Rankin in Scotland or Henning Mankell in Sweden” – Boyd Tonkin, *Independent*”. Kirja arvosteltiin myös *Guardian*issa 8.11.2008 (<http://www.guardian.co.uk/books/2008/nov/08/priest-evil-review>).

tappiota, myydä vain vähän tms. On myös mahdollista, että käännös ei tekstipiirteidensä, esimerkiksi käytettyjen käännösstrategioiden, vuoksi vastaa kohdeyleisön odotuksia. Uuden painoksen julkaiseva kustantamo taas tietää jo julkaisupäätöstä tehdessään, että teoksen edellinen painos on pystytty myymään, joten taloudellinen riski on pienempi. Samoin on jo tiedossa, että käännösstrategiat ovat kohdeyleisön kannalta ainakin siinä määrin hyväksyttäviä, että ne eivät uhkaa kirjan myyntiä. Edellä olevasta kuvasta nähdään, että 1950- ja 1960-luvuilla käännöksistä on otettu useita uusia painoksia. Voidaan siis olettaa, että kustantamoilla on ollut kyseisten kirjojen kaupallisesta vastaanotosta suhteellisen hyvät kokemukset. Vuosina 1990–2003 taas ainoastaan yhdestä kirjasta, *Jäniksen vuoden* käännöksestä *The year of the hare*, on otettu uusia painoksia (1996, 2000). Tämä viittaa siihen, että muiden vuosina 1990–2003 julkaistujen käännösten kaupallinen vastaanotto on jäänyt sen verran ohueksi, että kustantamot eivät ole olleet halukkaita ottamaan niistä uusia painoksia.

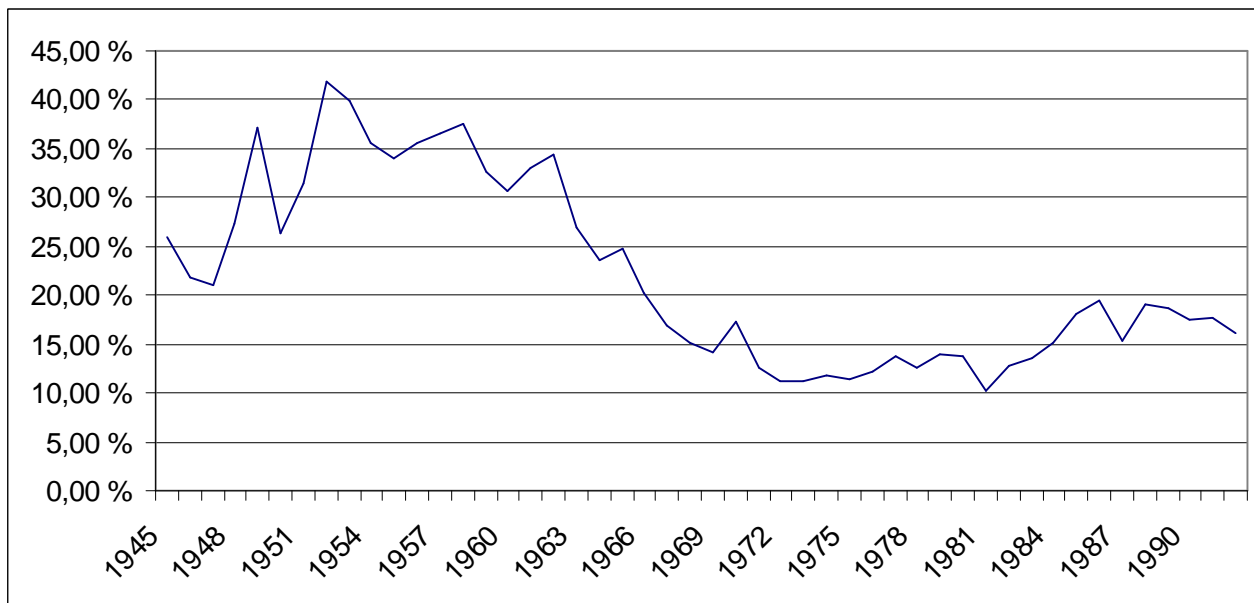
4.2.2 Ison-Britannian käännöstilanne

Suomalaisen kirjallisuuden kääntämisen vähäisyyttä Isossa-Britanniassa on usein perusteltu anglosaksisen kirjallisuusmaailman sulkeutuneisuudella. Kuten yleisesti tiedetään, Iso-Britannia ja Yhdysvallat ottavat vastaan vain pieniä määriä käännöskirjallisuutta, mutta ovat toisaalta varsin keskeisessä roolissa sitä vievinä lähdemaina (ks. esim. Venuti 1995, Pym 1999). Useissa lähteissä viitataan siihen, että käännöskirjallisuuden osuus esimerkiksi Isossa-Britanniassa julkaistuista kirjoista on vain 2 %.⁶⁷ Tämä nykytilannetta koskeva luku jättää kuitenkin huomiotta sen, että käännöskirjallisuutta on vielä suhteellisen äskettäin julkaistu Isossa-Britanniassa selvästi nykyistä runsaammin ja että mainittu pieni prosenttiosuus koskee lähinnä proosakirjallisuutta. Kuten kuvasta 4.3 havaitaan, käännösten osuus Isossa-Britanniassa julkaistuista kirjoista on ollut aiemmin huomattavasti suurempi. Kuvasta 4.4 nähdään, että myös käännösten osuus Isossa-Britanniassa julkaistusta proosakaunokirjallisuudesta oli vielä 1960-luvulla lähes 10 %. Käännösrunouden osuus kaikesta julkaistavasta runoudesta on edelleen 10 prosentin luokkaa.

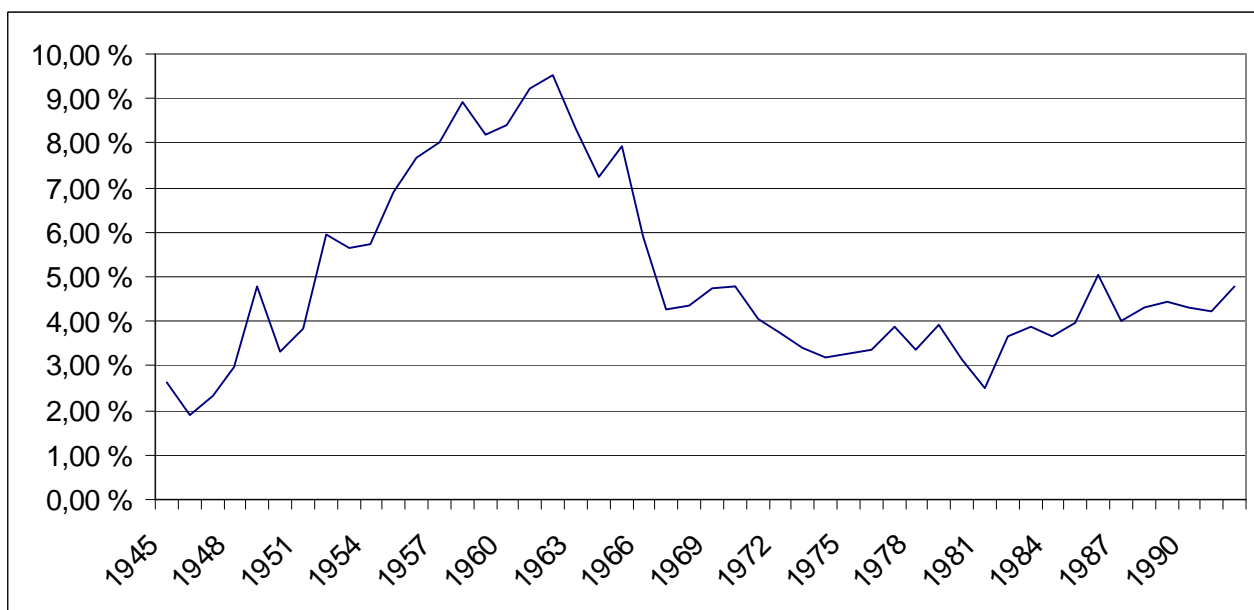
---

⁶⁷ Joidenkin näkemysten mukaan pieni prosentuaalinen osuus saattaa toisaalta johtaa lukijaa harhaan, jos julkaitavan kirjallisuuden absoluuttinen määrä on esimerkiksi hyvin suuri. Tällöin myös käännösten absoluuttinen määrä on suuri, vaikka vaikuttaakin prosentuaalisesti pieneltä.

Kuva 4.3. Käännösten osuus Isossa-Britanniassa julkaistuista kirjoista vuosina 1945–1992.

Kuva 4.4. Käännösten osuus Isossa-Britanniassa julkaistusta kaunokirjallisesta proosasta samalla ajanjaksolla.

Molemmat taulukot perustuvat *Whitaker's Cumulative Book Guiden* tietoihin, jotka päättyvät valitettavasti vuoteen 1993. Julkaisu on näet siirretty julkaisemaan sähköisessä muodossa, jossa esimerkiksi eri vuosien julkaisutilastot eivät ole vastaavalla tavalla saatavilla.

Kuten edellä esitetyistä tiedoista ilmenee, suomesta englantiin käännettyä kirjallisuutta on julkaistu Isossa-Britanniassa eniten 1920- ja 30-luvuilla (Kallas, Sillanpää) ja 1950-luvulla

(Waltari, sota-aiheiset romaanit). Tällöin valtaosa käännöstoiminnasta keskittyi ajan-kohtaisten, kansainvälisesti tunnettujen suomalaiskirjailijoiden teksteihin sekä 1950-luvun lopulla myös ajankohtaisiin aiheisiin kuten toista maailmansotaa käsitteleviin teksteihin. Näiden aikakausien jälkeen suomesta käännetty kirjallisuus vaikuttaa huomattavasti hajanaisemmalta, ja kirjat näyttävät itse asiassa valikoituneen pitkälti sattumanvaraisesti.⁶⁸ Luonto on toki monessa kirjassa selvästi esillä, samoin tietynlainen myyttisyys tai lyyrisyys. Vasta 2000-luvun alussa on palattu tilanteeseen, jossa suomesta englanniksi käännettävät kirjat edustavat järjestelmällisesti Suomessa menestynyttä, ajankohtaista kirjallisuutta. Tähän muutokseen ovat todennäköisesti vaikuttaneet esimerkiksi kirjallisuuden edistämistoiminnassa tapahtuneet muutokset, joiden vuoksi kirjallisuuden kääntämisen painopiste on siirtynyt entistä voimakkaammin institutionaaliseen, pitkäkestoiseen toimintaan ja aiemman toiminnan hajanaisuus on jäänyt taka-alalle. Kyseessä on laaja aihepiiri, jota käsitellään tarkemmin luvussa 7.

4.2.3 Englanninkielisten käännösten julkaisu Suomessa

Käsittelen edellä suomalaisen kirjallisuuden englannintamista Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Suomenkielisen kirjallisuuden käännöksiä ei kuitenkaan julkaista ainoastaan englanninkielisissä kohdemaissa. Päinvastoin, monet suomalaiset toimijat (esim. Teatterin tiedotuskeskus) ja kansainväliset tahot (esim. ITI) ovat osallistuneet hyvin aktiivisesti suomalaisen kirjallisuuden kääntämiseen englanniksi, kuten edellä huomattiin. Suomessa julkaistavat käännökset voidaan luokitella karkeasti kahteen ryhmään sen mukaan, onko ne tuotettu aiemmin jotakin muuta kohdemaata varten vai julkaistu alun perin juuri Suomessa. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvia kirjoja ovat esimerkiksi F. E. Sillanpään, Aino Kallaksen ja Mika Waltarin romaanit, jotka ovat siirtyneet alkuperäisiltä Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen markkinoiltaan Suomen markkinoille.

Suomenkielisen kaunokirjallisuuden englanninkielisiä käännöksiä ovat Suomessa julkaisseet myös esimerkiksi Oikeuspoliittinen tutkimuskeskus⁶⁹ ja Suomen sotaveteraaniliitto⁷⁰. Kaunokirjallisuuden käännösten lisäksi Suomessa julkaistaan myös runsaasti englanniksi tai useille kielille käännettyjä kuva- ja valokuvakirjoja sekä suomalaista kulttuuria esitteleviä kirjoja, kuten Arto Paasilinnan suomalaista historiaa ja saunakulttuuria käsittelevät *Businessman's guide* -kirjat.⁷¹ Joitakin kirjoja on julkaistu myös Internetissä, esimerkiksi Kalle Könkkölän *The world became my room*⁷² ja Leena Krohnin *Sphinx or robot*⁷³. Myös Leena Krohnin

---

⁶⁸ Tämä voi olla osittain näköharhaa, sillä myös aiemmin käännetty kirjallisuus oli varsin hajanaista. Käsitys aiempina aikakausina vallinneesta jonkinasteisesta yhdenmukaisuudesta johtunee siitä, että muutamilta menestyneemmiltä kirjailijoilta (Kallas, Waltari) julkaistiin useita teoksia.

⁶⁹ *The autobiographical papers of Jani, the butcher's son*, Oikeuspoliittinen tutkimuskeskus, 1986.

⁷⁰ *Artillery barrage at Taipaleenjoki*, Suomen sotaveteraaniliitto, 1996.

⁷¹ *A businessman's guide to Finnish history*, WSOY, 1984; *Businessman's guide to the Finnish sauna*, WSOY, 1993.

⁷² Käänt. Kaarina Rauramo ja Philippe Khalifeh, saatavilla osoitteesta

romaani *Tainaron: kirjeitä toisesta kaupungista* ilmestyi aluksi Hildi Hawkinsin kääntämänä Internet-versiona, joka julkaistiin kirjamuodossa Yhdysvalloissa vuonna 2004 (*Tainaron: mail from another city*⁷⁴). Nämä käännökset eivät sisälly tutkimusaineistooni. Käsittelen kuitenkin lyhyesti tätä aihetta tutkimuksessani, sillä siihen on aiemmin kiinnitetty vain vähän huomiota.

Vaikuttaa selvältä, että Suomessa julkaistaville kaunokirjallisuuden käännöksille on olemassa tietty tilaus. Käännöksen Suomessa kustantava taho saattaa esimerkiksi toivoa tekstin leviävän ulkomaisen yleisön saataville siinä esitettävien kulttuuristen tai sosiaalisten näkökohtien vuoksi (ks. esim. Oikeuspoliittisen tutkimuskeskuksen ja Suomen sotaveteraaniliiton kustantamat esimerkkiteokset edellä). Tekstin kääntämisen merkitys määrittyy näissä tapauksissa pikemminkin sen kääntämisestä toivovan lähdekulttuurin tahon kuin potentiaalisen vastaanottavan kohdekulttuurin näkökulmasta (vrt. esim. Toury 1995: 29). Näiden käännösten sijoittumista keskeisemmin lähde- kuin kohdekulttuurinsa piiriin korostaa entisestään se, että Suomessa julkaistujen englanninkielisten käännösten tosiasiallinen leviäminen muun kuin suomalaisyleisön saataville on varsin epävarmaa, ellei tehokkaita ulkomaille suuntautuvia välityskanavia ole. Käännöksen Suomessa kustantava taho saattaa kyetä edistämään kirjan menekkiä omien kanaviensa kautta, mutta toisaalta käännös ei tällöin saavuta laajempaa ulkomaista kohdeyleisöä kuin satunnaisesti, oletettavasti esimerkiksi Suomessa vierailevien matkailijoiden ja Suomesta käsin annettavien kirjalahjojen kautta. Muun muassa näistä syistä esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus FILI ei myönnä Suomessa kustannettaville käännöksille käännöstukea, ja myös kustantamot saattavat suhtautua niihin nuivasti. (Asiaa käsitellään lyhyesti luvussa 7.) Näistä seikoista huolimatta kotimaisten toimijoiden kannalta saattaa silti olla toivottavaa, että tietyistä tekstistä on olemassa englanninkielinen käännös, jolla on periaatteessa mahdollisuudet tulla luetuksi myös suomalaisen kielialueen ulkopuolella. Joissakin tapauksissa oleellista saattaa jopa olla nimenomaan tekstin olemassaolo eikä se, saavuttaako se missään vaiheessa yleisöä. Vastaavaa aihetta on käsitellyt mm. Koskinen (2000b), joka kutsuu sitä EU-käännöksiä käsittelevässä artikkelissaan käännöksen *eksistentiaaliseksi arvoksi*.

Pyrin tässä luvussa antamaan lyhyen yleiskatsauksen suomenkielisen proosakaunokirjallisuuden kääntämiseen tietyille Länsi-Euroopan suurille kielille, tarkastelemaan käännöstilannetta eri kohdemaissa kuten Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa sekä esittelemään lyhyesti Suomessa tapahtuvaa käännöstoimintaa. Seuraavissa luvuissa paneudun tarkemmin nimenomaan Isossa-Britanniassa käännettyihin teksteihin ja Ison-Britannian käännösympäristöön. Yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa keskityn tuolloin ainoastaan

---

<http://personal.inet.fi/koti/maiya.konkkola/kalle/room.htm>, luettu 7.10.2005.

⁷³ Käänt. Miriam Leino Eldridge; saatavilla osoitteesta <http://www.kaapeli.fi/krohn/sphinx/>, luettu esim. 6.10.2005.

⁷⁴ Prime Books, 2004; kirja on saatavilla myös sähköisesti osoitteesta http://www.kaapeli.fi/krohn/tainaron/english/3/leena_krohn/tainaron.leena_krohn.1998/. Luettu esim. 31.12.2009.

proosakaunokirjallisuuden käännöksiin sekä tiettyihin, käännösmääriltään keskeisiin ajanjaksoihin eli vuosiin 1955–1959 ja 1990–2003.

5. Suomalaisen proosakaunokirjallisuuden käännökset Isossa-Britanniassa

Aiemmissä luvuissa on tarkasteltu suomalaisen kirjallisuuden kääntämistä Länsi-Euroopan eri kielille melko yleisellä tasolla ja kvantitatiivisesta näkökulmasta. Tässä ja myöhemmissä luvuissa siirryn tarkastelemaan suomesta englanniksi käännettyä kaunokirjallista proosaa nimenomaan Isossa-Britanniassa.

Isossa-Britanniassa julkaistun englanniksi käännetyn suomalaisen proosakaunokirjallisuuden luetteloiden pintapuolinenkin tarkastelu (ks. taulukko 4.1) osoittaa, että julkaistut käännökset ovat jakautuneet hyvin epätasaisesti eri aikakausille. Taulukon kattamana aikana käännöksiä on ilmestynyt eniten 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa, kun taas 1970- ja 1980-luvuilla suomalaista proosakaunokirjallisuutta on käännetty hyvin vähän (yksi kirja vuonna 1970 ja yksi vuonna 1986). Vuodesta 1990 alkaen kirjallisuuden kääntäminen on taas hieman runsastunut, ja myös muutamia uusia painoksia on otettu.

Suomesta englanniksi käännetty kaunokirjallinen proosa koostuu lähinnä nimekkäiden, runsaasti julkaisseiden ja yleensä jo useille kielille käännettyjen suomalaikirjailijoiden teoksista. Valtaosa kirjailijoista on saanut vähintään yhden tärkeän kirjallisuuspalkinnon tai muun kunnianosoituksen. Selkeimmin nousee esiin nobelisti F. E. Sillanpää. Mika Waltarille taas myönnettiin akateemikon arvo vuonna 1957, Leena Krohn sai Finlandia-palkinnon 1992 ja Johanna Sinisalo vuonna 2000. Annika Idström oli Finlandia-ehdokkaana 1985 ja 1989, samoin Matti Yrjänä Joensuu vuonna 1984 ja sittemmin vuonna 1993. Rosa Liksom on saanut useita kirjallisuuspalkintoja kuten J. H. Erkon palkinnon 1985, Kalevi Jäntin palkinnon 1986 ja Valtion kirjallisuuspalkinnon 1987. Juhani Ahon ja Aleksis Kiven arvostus kotimaassa on lähes itsestäänselvyys. Mika Waltarin, Väinö Linnan, Mauri Sariolan, Matti Yrjänä Joensuun, Arto Paasilinnan ja Rosa Liksomin teokset ovat saavuttaneet Suomessa suurta suosiota myös kaupallisesti. Kirjailijan menestys kotimaassa ei toisaalta ole minkäänlainen taie siitä, että hänen teoksiaan käännettäisiin esimerkiksi englannin kielelle. Vain harvalta palkitultakaan nykykirjailijalta on käännetty kokonaista kirjaa englanniksi, ja esimerkiksi useilta toistuvasti Finlandia-ehdokkaina olleilta nykykirjailijoilta ei ole julkaistu yhtäkään englanninkielistä käännöstä. Tällaisia kirjailijoita olivat tätä kirjoitettaessa esimerkiksi Pentti Holappa (proosa), Kari Hotakainen, Jari Tervo, Pirjo Hassinen, Juha Ruusuvuori ja Hannu Raittila.⁷⁵ Tässä mielessä eri kirjailijoiden kirjojen valikoituminen käännettäviksi on edelleen hyvin pitkälti sattuman kauppaa.

Englannin kielelle käännetty teos on vain harvoin kirjailijansa ensimmäinen käännös. Päin-

---

75 Ks. esim. palkintoa jakavan Suomen Kirjasäätiön kotisivut, http://www.skyry.net/s_palkinnot.htm. Luettu esim. 16.12.2007.

vastoin, useimmilta kirjailijoilta on käännetty jo aiemmin useita teoksia eri kielille. Hyvä esimerkki on Mika Waltari, jonka teoksia oli käännetty yhdeksälle kielelle ennen ensimmäistä englanninkielistä käännöstä.⁷⁶ Toisaalta joukossa on myös varsin tuntemattomia kirjailijoita, joilta englanniksi käännetty kirja on mahdollisesti tekijänsä ainoa suurempaa menestystä saavuttanut teos. Tällaisia ovat esimerkiksi K. M. Wallenius ja Unto Parvilahti. Valtaosassa tapauksista (17 kirjailijaa) kirjailijalta on julkaistu vain yksi englanniksi käännetty kirja. Tässä suhteessa poikkeuksia ovat Mika Waltarin (12 kirjaa) lisäksi Aino Kallas (3 teosta), Sillanpää (2) ja nyttemmin myös Arto Paasilinna ja Matti Yrjänä Joensuu (molemmat 2). Ison-Britannian käännöstilanne poikkeaa tässä suhteessa suuresti esimerkiksi Pohjois-Amerikan tilanteesta, jossa useilta tunnetuilta suomalaiskirjailijoilta on käännetty useita kirjoja ja jopa kokonaisuuksia (esim. Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia ja Kalle Päätalon romaanit). Tätä selittää todennäköisesti ero eri käännösympäristöjen kustannuskentässä. Isossa-Britanniassa käännöksiä ovat julkaisseet monet valtavirtaa edustavat kustantamot, mutta Aino Kallaksen kirjat julkaissutta Jonathan Capea, Mika Waltarin kirjat julkaissutta Putnam'sia ja kaksi kirjaa julkaissutta Peter Owenia lukuun ottamatta kukin kustantamo on julkaissut yleensä vain yhden kirjan. Kuten Vähämäki (2000: 569) toteaa, syynä saattavat olla kustantamojen huonot kokemukset: kun yksi suomalaisen kirjan käännös ei ole menestynyt, sama kustantamo on haluton ottamaan valikoimaansa toista, mahdollisesti tappiollista käännöshanketta. Käännöskulujen vuoksi käännöksen julkaiseminen on näet aina suurempi taloudellinen riski kuin alun perin alkukielellä julkaistavan kirjan kustantaminen, ja ulkomaisten kirjailijoiden suhteellisesti heikompi tunnettuus kohdemaassa vaikeuttaa tilannetta entisestään. Tämä johtaa toisaalta helposti myös liialliseen pessimismiin käännöskirjojen mahdollisuuksien suhteen. Suurempien riskien vuoksi kustantamot ovat haluttomia tarttumaan käännöskirjoihin ja käännöksiä tukevat tahot ovat valmiimpia hyväksymään käännösten huonon menestyksen. Tämä siitä huolimatta, että käännöskirjallisuudelle on myös Isossa-Britanniassa selvät markkinat ja monet brittikustantamot ovat panostaneet onnistuneesti juuri käännöksiin (esim. Harvill Press, Peter Owen). Tarkastelen käännöstoiminnan taloudellisia puolia ja mm. käännöstukia tarkemmin luvussa 7.

5.1 Kirjojen valinta tarkempaa analyysia varten

Tutkimusaineistoni kattaa laajan ajanjakson ja käsittää yhteensä lähes 30 kirjaa, joten kaikkien sen kirjojen yksityiskohtainen tarkastelu olisi erittäin aikaavieppää. Monet kirjat on myös julkaistu käytännössä täysin erillään muista kirjoista; kuten taulukosta 4.2 huomataan. Kun esimerkiksi Raili Taylorin kääntämä Matti Yrjänä Joensuun romaani *Harjunpaa and the stone murders* julkaistiin 1986, edellisen suomesta käännetyn romaanin tai novellikokoelman jälkeen oli kulunut jo 16 vuotta. Seuraava suomesta käännetty romaani, Lasse Lehtisen *Blood, sweat and bears*, julkaistiin neljä vuotta myöhemmin vuonna 1990. Myös 1970-luvulla ja

---

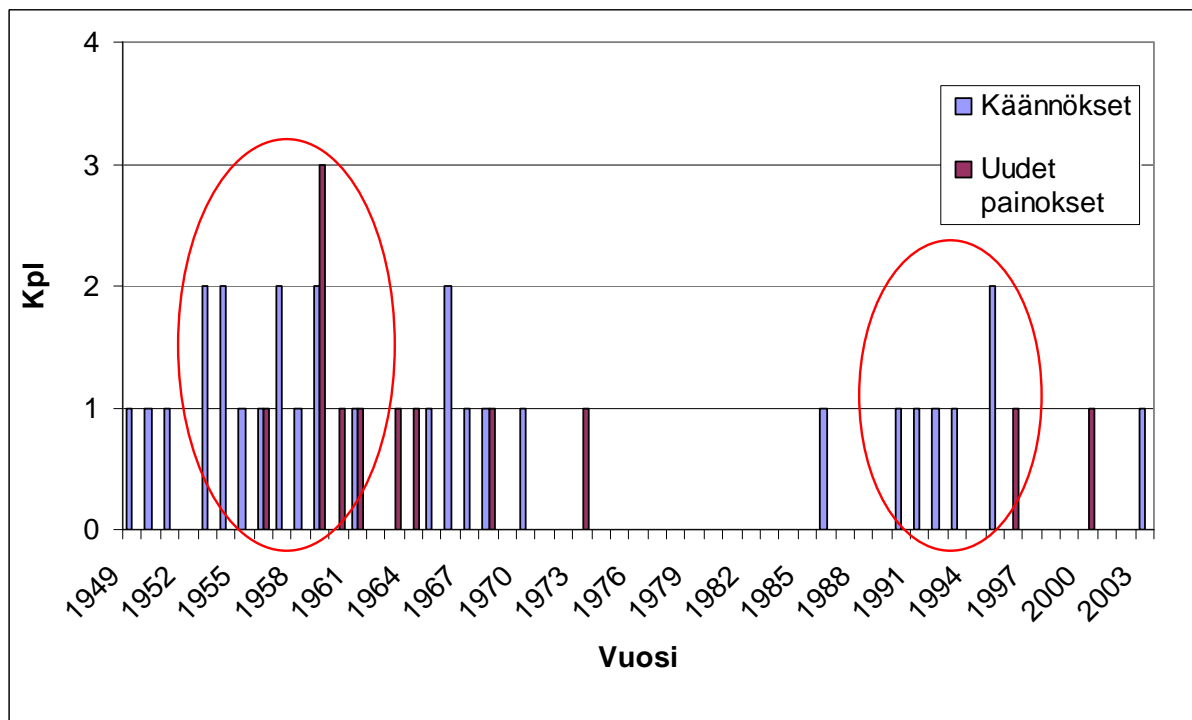
⁷⁶ Hollanti, islanti, italia, latvia, norja, ruotsi, saksa, tanska, viro. Lähde: Fennica-tietokanta, 2004.

1940-luvun alussa julkaistiin vain yksi uusi romaanikäännös. Tämä vaikeuttaa käännöskirjojen ja esimerkiksi käänösstrategioiden tarkempaa analyysiä. On tuskin järkevää verrata kahdessa yksittäisessä, 15 vuoden välein käännettyssä kirjassa käytettyjä käänösstrategioita, ellei kumpaakaan kirjaa voi asettaa laajempaan kontekstiin.

Olen tästä syystä valinnut tutkimusaineistostani eli Isossa-Britanniassa 1945–2003 käännettyjen kirjojen joukosta kaksi alaryhmää, joiden kirjoja on mahdollista verrata sekä synkronisesti, saman aikakauden sisällä, että diakronisesti, pidemmällä aikavälillä. Pysin valitsemaan ryhmät niin, että niihin kuuluu mahdollisimman suuri määrä kirjoja, joiden välillä on mahdollisimman vähän ajallista vaihtelua. Näin kyseiset alaryhmät tarjoavat myös suhteellisen edustavan otoksen suomenkielisen proosakaunokirjallisuuden kääntämisestä englanniksi kyseisinä ajanjaksoina.

Vaatimus, että kirjojen tuli olla ajallisesti melko lähellä toisiaan julkaistuja, sulki väistämättä pois 1960-luvun lopun ja 1980-luvun lopun välillä julkaistut kirjat. Tällä ajanjaksolla julkaistiin näet vain muutamia suomesta käännettyjä kirjoja. Tämän ajanjakson molemmin puolin, 1950-luvulla ja 1990-luvulla, käännöstoiminta on kuitenkin ollut hieman vilkkaampaa. Pitkälti määrällisin perustein päädyin valitsemaan tarkastelun kohteeksi kaksi melko lyhyttä ajanjaksoa, vuodet 1955–1959 ja 1990–2003, sekä niillä käännetyt kirjat. Kyseiset ajanjaksot näkyvät melko havainnollisesti kuvasta 5.1. Ryhmien kirjat on julkaistu noin 40 vuotta erillään toisistaan, joten ryhmät tarjoavat myös hyvän tilaisuuden diakroniseen vertailuun. Jälkimmäinen ryhmä sijoittuu myös sen verran lähelle nykyaikaa, että se kuvaa kohtalaisen luotettavasti nykyistä tilannetta. Lyhyiden vuoksi viittaaan kyseisiin ajanjaksoihin jatkossa yksinkertaisesti nimillä ”1950-luku” ja ”1990-luku”, vaikka edellinen ajanjakso itse asiassa kattaakin vain 1950-luvun loppupuolen ja jälkimmäinen taas 1990-luvun lisäksi myös 2000-luvun ensimmäiset vuodet.

Kuva 5.1. Lähempää tarkastelua varten valitut kirjaryhmät.

Ensimmäinen tutkimusajanjakso kattaa siis vuosina 1955–1959 käännetyt romaanit ja novelli-kokoelmat sekä tuolloin julkaistut uudet painokset. Tänä ajanjaksona Isossa-Britanniassa julkaistiin 7 uutta käännöstä sekä otettiin uusia painoksia yhdestä aiemmin käännetystä kirjasta, Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläisen* käännöksestä *The Egyptian*. Tähän ajanjaksoon kuuluu siis yhteensä kahdeksan eri kirjaa, jotka on kääntänyt englanniksi yhteensä neljä eri kääntäjää. Kirjat luetellaan taulukossa 5.1.

Taulukko 5.1. Ensimmäisen tutkimusajanjakson aikana (1955–1959) julkaistut romaanit ja novellikokoelmat tai niiden uudet painokset.

Kirjailija	Käännös	Kääntäjä	Käännöksen julkaisuvuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Mika Waltari	<i>Sinuhe the Egyptian</i> ⁷⁷	Naomi Walford	1949	Putnam's	1956, 1959, 1973
K. M. Wallenius	<i>The men's sea</i>	Alan Blair	1955	Staples Press	
Mika Waltari	<i>Moonscape and other stories</i> ⁷⁸	Naomi Walford	1956	Putnam's	
Väinö Linna	<i>The unknown soldier</i>	Alex Matson nimettömänä	1957	Collins	1959
Mika Waltari	<i>The Etruscan</i>	Evelyn Ramsden	1957	Putnam's	1959
Jussi Talvi	<i>Friends and enemies</i>	Alan Blair	1958	Angus & Robertson	1959
Mika Waltari	<i>The tongue of fire</i>	Alan Blair	1959	Putnam's	
Unto Parvilahti	<i>Beria's gardens</i>	Alan Blair	1959	Hutchinson	

Toiseksi tutkimusajanjaksoksi valittu vuosien 1990–2003 ajanjakso on huomattavasti lähempänä nykyaikaa. Vuosina 1990–1995 Isossa-Britanniassa julkaistiin yhteensä 5 suomesta käännettyä romaania tai novellikokoelmaa, jotka on kääntänyt yhteensä 5 eri kääntäjää. Tähän ryhmään kuuluu melko luontevasti myös seuraavaksi näiden kirjojen jälkeen, seitsemän vuoden tauon kuluttua julkaistu käännös Johanna Sinisalon romaanista *Ennen päivänlaskua ei voi*, joten se on otettu mukaan samaan tarkasteluryhmään aikaerosta huolimatta. Kirjan kääntänyt Herbert Lomas on kääntänyt myös yhden muista saman ryhmän kirjoista. Tämän ryhmän kirjat on esitetty taulukossa 5.2.

⁷⁷ Raportoinnin helpottamiseksi viitataan kirjaan tekstissä lyhyemmin nimellä *The Egyptian*.

⁷⁸ Raportoinnin helpottamiseksi viitataan kirjaan tekstissä lyhyemmin nimellä *Moonscape*.

Taulukko 5.2. Toisen tutkimusajanjakson aikana (1990–2003) julkaistut romaanit ja novellikokoelmat tai niiden uudet painokset.

Kirjailija	Käännös	Kääntäjä	Käännöksen julkaisuvuosi	Kustantamo	Uudet painokset
Lasse Lehtinen	<i>Blood, sweat and bears</i>	Jeremy Parsons	1990	Brasseys	
Annika Idström	<i>My brother Sebastian</i>	Joan Tate	1991	Forest Books	
Rosa Liksom	<i>One night stands</i>	Anselm Hollo	1993	Serpent's Tail	
Arto Paasilinna	<i>The year of the hare</i>	Herbert Lomas	1995	Peter Owen	1996, 2000 (myös 2006) ⁷⁹
Leena Krohn	<i>Doña Quixote and other citizens; Gold of Ophir</i> ⁸⁰	Hildi Hawkins	1995	Carcanet	
Johanna Sinisalo	<i>Not before sundown</i>	Herbert Lomas	2003	Peter Owen	

Tarkasteltavien kirjaryhmien välillä on helppo havaita suuria eroja. Ensimmäisestä käännösryhmästä tasan puolet on Mika Waltarin kirjoja, joista kolme (*The Egyptian*, *Moonscape*, *The Etruscan*) on käännetty välikielen eli ruotsin kautta. Loput neljä kirjaa käsittelevät pääasiassa toista maailmansotaa (*The unknown soldier*, *Friends and enemies*) ja idänsuhteita (*Beria's gardens*). Ainoa näiden pääryhmien ulkopuolelle jäävä kirja on K. M. Walleniuksen eksoottinen novellikokoelma (*The men's sea*). Kirjat ovat tyypillisesti massiivisia, puolet niistä yli 310-sivuisia. 1990- ja 2000-luvuille sijoittuvan kirjaryhmän kirjat taas sijoittuvat aivan eri tyypeihin. Niiden joukossa on esimerkiksi kaksi tieteisteemoja käsittelevää kirjaa (*Doña Quixote* ja *Not before sundown*) sekä kaksi humoristista romaania, *Blood, sweat and bears* ja *The year of the hare*. Kolme kirjaa (*Blood, sweat and bears*, *The year of the hare* ja *Not before sundown*) sijoittuu ainakin osittain luontoon, kun taas Rosa Liksomien novellikokoelma *One night stands* ja osittain myös *Not before sundown* sijoittuvat urbaaniin kaupunkiympäristöön. Yli puolet kirjailijoista on naisia, ja kirjojen pituus on selvästi entistä pienempi, kaikissa tapauksissa enintään 310 sivua ja puolessa tapauksista alle 160 sivua. Painotus on siis siirtynyt massiivisista historiallisista tai idänsuhteita käsittelevistä teoksista lyhyempiin, useimmiten naiskirjailijoiden kirjoittamiin teoksiin, ja myös aihevalikoima on laajentunut kattamaan niin tieteisteemat, luonnon, urbaanin kaupunkielämän kuin huumorinkin. Toisaalta idänsuhteet, joilla oli aiemmin keskeinen rooli tematiikassa, ovat jääneet lähes täysin sivuun.

Näiden muutosten lisäksi voidaan olettaa, että esimerkiksi rikoskirjallisuuden merkitys saattaa jatkossa vahvistua. Pohjoismainen rikoskirjallisuus on jo saavuttanut suurta suosiota niin englanninkielisissä maissa kuin Euroopassakin, mistä parhaana esimerkkinä lienevät Henning

⁷⁹ SKS: n käännöstietokannan mukaan (www.finlit.fi/) kirjasta on otettu uusi painos myös 1997. Global Books in Print -palvelun mukaan (haku lokakuussa 2007) taas vuoden 2006 painos on kirjan seitsemäs painos. On siis mahdollista, että kirjasta on useitakin muita painoksia. Näitä tietoja ei ole kuitenkaan voitu varmistaa muista lähteistä, joten ne on jätetty pois tästä taulukosta. Yksittäisten lähteiden luotettavuudesta, ks. 3.2.

⁸⁰ Raportoinnin helpottamiseksi viitataan käännökseen tekstissä lyhyemmin nimellä *Doña Quixote*.

Mankellin rikoskirjat. Isossa-Britanniassa on toki käännetty silloin tällöin suomalaisia rikoskirjoja jo aiemmin, esimerkiksi vuosina 1970 ja 1986, mutta ne eivät nähtävästi ole menestyneet juurikaan. On mahdollista, että vuonna 2006 käännetty *The priest of evil* ja vuonna 2008 käännetty *To steal her love* edustavat myös suomalaisen rikoskirjallisuuden nousukauden alkua Isossa-Britanniassa.⁸¹

5.2 Kääntäjät

Tarkasteltavat kirjaryhmät eroavat toisistaan suuresti myös kääntäjiensä suhteen. Ensimmäistä käänносryhmää leimaa muutaman keskeisen ammattikäntäjän työpanos. Kyseiset kääntäjät ovat lähinnä Mika Waltarin kirjoja ruotsin kautta kääntänyt Naomi Walford sekä Suomessakin asunut suomen ja ruotsin kääntäjä Alan Blair. Molemmat heistä sekä *Turms, kuolemattoman* kääntänyt Evelyn Ramsden olivat hyvin tuotteliaita kääntäjiä, jotka työskentelivät useille eri kustantamoille ja käänsivät useista kielistä. Sekä Waldorf että Blair käänsivät esimerkiksi useita nobelisti Pär Lagerkvistin romaaneja amerikkalaiselle Random House -kustantamolle vuosina 1951–1966 ja vähintään yhden Mika Waltarin romaanin Putnam'sille. Blair käänsi myös Capelle, Staples Pressille, E. P. Duttonille, Hutchinsonille ja Angus Robertsonille. Kaikki kolme olivat myös alun perin kotoisin Isosta-Britanniasta. Alan Blairia ja ryhmän neljättä kääntäjää, Alex Matsonia, käsitellään tarkemmin luvussa 7.

Toisessa käänносryhmässä tilanne on hyvin erilainen. Kirjailijoiden profiili on muuttunut selvästi, sillä yli puolet teoksista on nyt naiskirjailijoiden kirjoittamia. Kääntäjät, joista ensimmäisessä ryhmässä oli noin puolet naisia ja puolet miehiä, ovat nyt valtaosin miehiä, ja heidän ikänsä on yleensä melko korkea. Vaikka näiden kirjojen kääntämisestä on kulunut melko lyhyt aika, 15–20 vuotta, vain muutama kääntäjästä on enää nykyään aktiivisia. Lasse Lehtisen romaanin *Tuntematon kersantti* kääntänyt Jeremy Parsons on sittemmin kuollut, samoin Annika Idströmin romaanin *Veljeni Sebastian* ruotsin kautta kääntänyt Joan Tate. Runoilijat Anselm Hollo ja Herbert Lomas ovat edelleen aktiivisia, mutta ikänsä vuoksi jo uransa loppupuolella (molemmat ovat syntyneet 1920–30-luvuilla). Ainoa kääntäjä, joka on edelleen aktiiviurallaan, on vuonna 2006 Suomen valtion kääntäjäpalkinnon saanut Hildi Hawkins.

Käänностoimintaan on toisaalta tullut viime aikoina mukaan useita uusia, aktiivisia kääntäjiä, jotka eivät vuonna 2003 olleet vielä julkaisseet yhtään kaunokirjallista proosakäännöstä. Tärkeä esimerkki on vuonna 2007 valtion kääntäjäpalkinnon saanut David Hackston, jonka käänनोंksistä on 2000-luvulla julkaistu Matti Yrjänä Joensuun *Priest of evil* (2005) ja *To steal her love* (2008) sekä Maria Peuran *At the edge of light* (2007). Muita uusia kääntäjiä ovat esimerkiksi Owen Witesman ja Sofi Oksasen *Puhdistuksen* (2010) kääntänyt Lola Rogers, joista

---

⁸¹ Yhdysvaltojen osalta taas on hyvä mainita esimerkiksi Jarkko Sipilän rikoskirjan *Seinää vasten* käänнос Helsinki Homicide: Against the wall (2009) ja kirjan *Prikaatin kosto* käänнос Helsinki Homicide: Vengeance (2010).

molemmat kääntävät aktiivisesti muun muassa *Books from Finland* -lehdelle. Uusien kääntäjien rekrytointia on viime vuosina tehostanut Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen (FILI) tarjoama mahdollisuus kääntäjäharjoitteluun. Muun muassa Hackston ja Witesman ovatkin toimineet FILIssä kääntäjäharjoittelijoina.

Voidaankin sanoa, että valitsemani toinen käännösaikakausi sijoittuu eräänlaiseen murros-aikaan, jolloin aiempien sukupolvien tuotteliaat kääntäjät lopettelevat aktiiviuraansa ja tilalle tulee uusia, nuoria kääntäjiä. Muutoksen voimakkuus on itse asiassa tullut esille vasta tutkimukseni aikana eli vuoden 2004 jälkeen. Käännettyjä kirjoja tarkasteltaessa muutos vaikuttaa luontevalta, sillä myös käännettävät tekstit painottuvat nyt enenevässä määrin nuorten naiskirjailijoiden teoksiin ja myös niche-kulttuurit kuten scifi ja seksuaalivähemmistöt ovat enemmän esillä (ks. esim. *One night stands* ja *Not before sundown*). Mieskirjailijoista sekä Lasse Lehtiseltä että Arto Paasilinnalta on mukana humoristinen kirja, johon sisältyy myös poliittista ja yhteiskunnallista pohdintaa. Kun käännettävien kirjojen piirteet alkavat painottua tähän suuntaan, voidaan ajatella, että kääntäjäsukupolven nuorentuminen saattaa olla tässä käännöstilanteessa hyväksi. Yleisemmin ottaen kysymys, missä määrin käännettävän teoksen piirteet vaikuttavat ja missä määrin niiden tulisi vaikuttaa kääntäjän valintaan, on jäänyt käännöstudkimuksessa varsin vähälle huomiolle. Voidaan mielestäni kuitenkin hyvin miettiä, onko järkevää, että kääntäjä sijoittuu esimerkiksi useita kymmeniä vuosia vanhempaan sukupolveen kuin kyseisen kirjan tuottanut kirjailija. Tämä on silti ollut tähän saakka tilanteena, ja esimerkiksi nuorehkojen naiskirjailijoiden Rosa Liksom ja Johanna Sinisalon kirjat on kääntänyt 60–70-vuotias mieskääntäjä. Kyseessä on molemmilla kerroilla ollut arvostettu kääntäjä, jonka työn jälkeä en pyri kyseenalaistamaan. Voidaan silti miettiä, onko tällainen asetelma yleisemmin ottaen käännöstoiminnan kannalta paras mahdollinen.

Suomalaisen kirjallisuuden kääntäjien arvostus Suomessa on ollut suurta. Tätä osoittavat mm. valtion ulkomaiset kääntäjöpalkinnot, joita opetusministeriö on jakanut erityisen ansioituneille suomalaisen kirjallisuuden kääntäjille vuodesta 1975 lähtien.⁸² Englannin kielelle tehdään suhteessa melko vähän käännöksiä, mutta englannin kääntäjät ovat silti hyvin voimakkaasti edustettuina kääntäjöpalkinnon saajien joukossa. Englannin kääntäjät ovat esimerkiksi saaneet tämän vuosittaisen palkinnon yhteensä kahdeksan kertaa eli selvästi useammin kuin minkään muun kielen edustajat.⁸³ Tämä näkyy selvästi aineistoni toisen käännösr ryhmän kääntäjien parissa, sillä kaikki heistä Jeremy Parsonsia lukuun ottamatta ovat saaneet kääntäjöpalkinnon. Englannin kääntäjillä näyttääkin olevan poikkeuksellisen hyvät mahdollisuudet saada valtiolta konkreettista rahallista tunnustusta käännöstyöstään. Kääntäjöpalkinnon saaneet kääntäjät ovat toki olleet aktiivisia muillakin kirjallisuusviennin aloilla kuin pelkän kääntämisen parissa. He ovat esimerkiksi tehneet näytekäännöksiä ja arviointeja, esitelleet kirjoja kustantamoille, oikolukeneet niitä ja osallistuneet erilaisiin tilaisuuksiin kuten kirjamesuihin ja konferensseihin. Tämä pätee toisaalta aivan samassa määrin myös muiden kielten kuin

---

⁸² Kääntäjöpalkinnon saajat, ks. esim. <http://www.finlit.fi/fili/fi/fili/toiminta/palkinto.html>. Luettu 16.12.2007.

⁸³ Palkinto on myönnetty esimerkiksi ruotsin kääntäjälle kuudesti, saksan kääntäjälle viidesti ja ranskan kääntäjälle neljästi, vaikka näille kielille käännetään selvästi enemmän kuin englanniksi.

englannin kääntäjien työhön ja on erityisen keskeistä esimerkiksi uusissa kirjallisuusviennin kohdemaissa kuten Itä-Euroopassa.

Valtio tukee suomesta vieraille kielille kääntämistä myös monin muin tavoin. Käsittelem käännöstoiminnan muita rahallisia tukimuotoja tarkemmin luvussa 7. Seuraavaksi, luvussa 6, käyn kuitenkin läpi käännösten vastaanottoa Isossa-Britanniassa.

6. Käännösten vastaanotto

Käsittelen luvussa 6 aluksi lyhyesti pienten maiden kirjallisuuden käännösten vastaanottoa Isossa-Britanniassa ja siirryn sitten tarkastelemaan lähemmin luvussa 5 tarkempaa analyysiiä varten valitsemiini 1950- ja 1990-luvuilla julkaistujen kirjojen vastaanottoa. Tarkempaa tietoa menetelmistä ja aihetta koskevasta käännöstutkimuksen kirjallisuudesta, ks. luku 3.4.

6.1 Pienten maiden kirjallisuus anglosaksisissa maissa

Kun tarkastellaan suomalaisen kirjallisuuden asemaa Isossa-Britanniassa, on oleellista ymmärtää, millaiseen kirjallisuusympäristöön käännökset saapuvat. Iso-Britannia ja muut anglosaksiset maat ovat tämän hetken kirjallisuusmaailmassa vahvassa asemassa. Niiden oma kirjallinen tuotanto on runsasta, ja niiden kirjallisuutta viedään runsain mitoin myös ulkomaille. Toisaalta Iso-Britannia ja muut anglosaksiset maat ovat myös käännöksiä vastaanottavia maita, joihin tuodaan jatkuvasti kirjallisuutta eri kulttuureista. Ison-Britannian kirjallisuusmarkkinat ja anglosaksinen maailma yleensä ovat silti tunnettuja siitä, että käännöskirjallisuuden asema on niissä lähinnä marginaalinen. Käännöksiä julkaistaan nykyään niin Isossa-Britanniassa kuin Yhdysvalloissakin erittäin vähän, noin 2 % kaikesta kirjallisuudesta. Aiemmin, esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen, käännöskirjallisuus on kuitenkin ollut huomattavasti voimakkaammassa asemassa. Kuten luvussa 4 huomattiin, esimerkiksi 1960-luvulla lähes 10 % Isossa-Britanniassa julkaistusta proosakaunokirjallisuudesta oli käännöksiä.⁸⁴

Anglosaksisten maiden omat toimijat ovat tilanteesta hyvin tietoisia, mistä todistavat esimerkiksi Lawrence Venuti (Venuti 1995) ja Anthony Pym (Pym 1999) tekstien lisäksi myös useat muut artikkelit eri julkaisuissa (mm. Lea 2007). Ongelma ei koske ainoastaan tekstien julkaisemista, vaan myös jo julkaistujen käännösten menestymistä markkinoilla. Kuten esimerkiksi kriitikko Paul Binding toteaa, kirjojen markkinointi, kääntäminen ja julkaiseminen Britanniassa on toki vaikeaa, mutta vielä huomattavasti vaikeampaa on saada kirjalle hyvä vastaanotto maassa.⁸⁵ Myös kääntäjä Eric Dickens on käsitellyt laajalti britti-markkinoiden suhtautumista käännöskirjallisuuteen artikkelissaan ”Selective Xenophobia and Literary Translation in Britain” (Dickens 2002). Edinburghin kirjafestivaalilla elokuussa 2006 puhunut kriitikko Boyd Tonkin taas huomautti, että kyseessä on osittain itseään toteuttava ongelma: käännöksiin ei Isossa-Britanniassa useinkaan panosteta, koska niiden ei edes

---

⁸⁴ Tälläkin hetkellä käännöskirjallisuuden marginaalisuus vaikuttaa eri kirjallisuuslajeihin selvästi eri tavoin. Proosakäännöksiä julkaistaan vain vähän, ja niiden osuus kaikesta kirjallisuustuotannosta on vähäinen. Käännetyin runouden osuus kaikesta Isossa-Britanniassa julkaistavasta runoudesta taas on huomattavasti suurempi, noin 10 %. (Lähde: Whitaker’s Cumulative Book List, 1950–1992.)

⁸⁵ Paul Bindingin nauhoittamaton haastattelu 11.6.2004.

odoteta menestyvän, jolloin ne eivät ainakaan menesty.⁸⁶ Samaa ovat huomauttaneet myös muut alan toimijat, mm. Peter Ayrton, joka toteaa: “There’s a general perception in the trade that these books can be difficult to sell [...] and as long as that persists it’s a self-fulfilling prophecy” (Lea 2007).

Vaikka käännöskirjallisuuden asema Isossa-Britanniassa on yleisesti ottaen heikko, tilanne vaihtelee suuresti tekstin alkukielestä riippuen. Yleisesti ottaen voidaan arvioida, että vierailta kieliltä käännetty kirjallisuus hyväksytään Ison-Britannian markkinoille sitä helpommin, mitä tunnetummasta lähdekulttuurista se on peräisin. Tilanne on tässä mielessä helpoin suurten kulttuurien ja pitkään tunnettujen kulttuurikielten kuten italian, ranskan ja saksan kohdalla. Näistä kielistä käännettävä kirjallisuus tunnetaan kohdekulttuurissa jo suhteellisen hyvin, mikä helpottaa uusien käännösten saamista julkaistaviksi sekä edistää todennäköisesti niiden menestystä ja myyntiä. Pienten kulttuurien ja kielten kohdalla tilanne on sen sijaan huomattavasti vaikeampi, elleivät ne ole saavuttaneet riittävää tunnettuutta kohdemaassa jo aiemmin. Iso-Britannia on myös ollut haluton edistämään erityisesti pienistä kielistä tapahtuvaa kääntämistä. Esimerkiksi brittiläinen *Financial Times* kirjoitti 20.10.1995, että Iso-Britannia pyrki estämään EU:n sisäisen, pienempien kielten kirjallisuuden kääntämisen edistämiseen tähdänneen ohjelman. Syynä olivat mahdollisesti ohjelmasta aiheutuvat kulut ja velvoitteet.⁸⁷

Käännöskirjallisuuden julkaisemisen vaikeudet ja heikko vastaanotto Isossa-Britanniassa ovat selvästi tiedossa oleva pulma, johon useat kulttuuritahot ovat pyrkineet puuttumaan eri tavoin. Esimerkiksi valtion rahoittama Arts Council of England tarjoaa käännöstukea vieraista kielistä englantiin tehtäville käännöksille. Kaudella 2004/2005 se myönsi käännöshankkeille rahoitusta useiden kymmenien tuhansien puntien edestä.⁸⁸ Arvostettu *Independent* -lehti taas jakaa vuosittain yhteensä 10 000 punnan suuruista Independent Foreign Fiction Prize -palkintoa, joka on suunnattu nimenomaan käännöksille. Käännösten arvostelut ovat runsaasti edustettuina myös esimerkiksi *Times Literary Supplementissa*, *New Statesmanissa*, *Independentissä* ja *London Review of Booksissa*. Myös *Guardian*, *Telegraph*, *Times*, *Sunday Times* ja *Independent on Sunday* käsittelevät käännöskirjallisuutta kirjallisuussivuillaan. Vaikka käännöskirjallisuus onkin ajoittain esillä esimerkiksi monissa arvostetuissa brittisanomalehdissä, esimerkiksi kirjojen saaman arvostelu- ja julkisuusmäärän laajuutta on erittäin vaikea osoittaa.

---

⁸⁶ Boyd Tonkin tapahtumassa ”The Writing Business: The Trade of Translation”, Edinburgh Book Festival, 17.8.2006.

⁸⁷ Referoitu esim. julkaisussa *Financial Times Index* 1995: 20.10. ”UK blocking programme to get EU novels and plays translated into and out of continent’s lesser-used languages”.

⁸⁸ Lähde ladattu osoitteesta http://www.artscouncil.org.uk/funding/gfta_awards2004-5.php, luettu esim. 5.11.2006.

6.2 Käännösten vastaanotto Isossa-Britanniassa

Vastaanotto lehdistössä

Tarkastelen seuraavassa tutkimillani kahdella ajanjaksolla, 1950-luvulla (ts. vuosina 1955–1959) ja 1990-luvulla (ts. vuosina 1990–2003), julkaistujen käännösten vastaanottoa lehdistössä. 1950-luvulla suomesta käännettyjä teoksia on arvosteltu jonkin verran eri sanomalehdissä, esimerkiksi *Timesissa*, *Times Literary Supplementissa* ja (*Manchester*) *Guardianissa*. Lisäksi niitä on käsitelty suhteellisen paljon suomalaisissa sanomalehdissä kuten *Helsingin Sanomissa*. Yhdessä tapauksessa eli *The unknown soldierin* kohdalla käännöstä on ruodittu useissa suomalaisissa lehdissä, ja keskustelu käännöksen laadusta on jatkunut tähän päivään saakka. 1990-luvulla taas arvosteluja on selvästi vähemmän etenkin suurilevikkisissä sanomalehdissä, kun taas pienemmissä ja erikoistuneemmissa tiedotusvälineissä julkaistujen ns. niche-arvostelujen rooli on korostunut.

Sanoma- ja aikakauslehdet, joissa 1950-luvulla julkaistuja suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä on arvosteltu, esitetään taulukossa 6.1. Kuten edellä mainittiin, kyseessä on lähinnä suuntaa antava ja esimerkinomainen luettelo, jonka täydellistä kattavuutta ei voida taata.

Taulukko 6.1. Lehtiä, joissa 1950-luvulla julkaistuja suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä arvosteltiin.

Kirja	Lehtiä, joissa kirjaa arvosteltiin
<i>Beria's gardens</i>	<i>Books and Bookmen, Manchester Guardian, Spectator, Sunday Times, Times Literary Supplement, Yorkshire Post</i>
<i>The Egyptian</i>	<i>Birmingham Mail, Bookseller, Books of To-day, Current Literature, Daily Graphic, Daily Record and Mail, Evening Gazette, Evening News, Illustrated London News, National Newsagent, Northampshire Evening Telegraph, Nottingham Journal, Publishers' Circular, Rochdale Observer, Sphere, Sunday Times, Sussex Daily News, Times Literary Supplement, Tribune, Weekly Mail, Western Morning News</i>
<i>The Etruscan</i>	<i>Birmingham Post, Books and Bookmen, Bristol Evening Post, Church of England Newspaper & Record, Evening Gazette, Illustrated London News, Manchester Guardian, Oldham Evening Chronicle & Standard, Reading Standard, Richmond Herald, Sheffield Telegraph, Southern Daily Echo, Spectator, Sunday Times, Times Literary Supplement, Writer</i>
<i>Friends and enemies</i>	-
<i>The men's sea</i>	<i>Times Literary Supplement</i>
<i>Moonscape</i>	<i>Books and Bookmen, Observer, Sunday Times, Times Literary Supplement</i>
<i>The tongue of fire</i>	<i>Manchester Guardian, Sunday Times, Times Literary Supplement</i>
<i>The unknown soldier</i>	<i>Books and Bookmen, Glasgow Herald, Liverpool Post, Manchester Guardian, New Statesman, Norseman, Observer, Oxford Mail, Sunday Times, Times, Times Literary Supplement, Western Mail, Yorkshire Evening Post</i>

Kuten tästä luettelosta huomataan, runsaimmin arvosteluja ovat keränneet Mika Waltarin historialliset romaanit *The Egyptian* ja *The Etruscan* sekä Suomen ja Neuvostoliiton suhteita käsittelevät *Beria's gardens* ja *The unknown soldier*. Waltarin historiallisten romaanien arvosteluissa useimmin esille nousevia teemoja ovat kuvailun ja historiallisten yksityiskohtien tarkkuus ja runsaus sekä kerronnan elävyys.⁸⁹ *Beria's gardensin* ja *The unknown soldierin* arvosteluissa taas huomio kiinnittyy useimmiten Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin sekä aihetta käsitelleen kirjallisuuden runsauteen. Arvosteluista päätellen sekä *Beria's gardensin* että *The unknown soldierin* taas katsottiin sijoittuvan kirjatyyppiin, jonka kiinnostavuus oli jo kulumassa loppuun. *The unknown soldieria* verrattiin useissa arvosteluissa Erich Maria Remarquen teokseen *Länsirintamalta ei mitään uutta*, mutta sen kirjallisia ansioita ei pidetty erityisen huomattavina.⁹⁰ Myös *Beria's gardensin* arvosteluissa viitataan toistuvasti siihen, että aiheesta on jo kirjoitettu onnistuneempiakin teoksia.

Jos 1950-luvulla ilmestyneiden suomalaisen kaunokirjallisen proosan käännösten arvosteluja arvioidaan Christina Gullinin esittämällä asteikolla (ks. luku 3.4), valtaosa arvosteluista sijoittuu ryhmään x, jossa edes kääntäjän nimeä ei mainita. Osassa arvosteluja tekstin kieliasua kommentoidaan kiinnittämättä kuitenkaan erityistä huomiota siihen, että kyseessä on käännös (ryhmä II). Kääntäjän nimi mainitaan arvosteluissa vain poikkeustapauksissa, jolloin käännöstä saatetaan myös arvioida lyhyesti (ryhmä IV).⁹¹ Huomio kiinnittyy juoneen sekä kirjan vertailuun suhteessa muihin samaa lajityyppiä edustaviin kirjoihin, kuten historiallisiin tai toista maailmansotaa käsitteleviin romaaneihin. Tekstien arviointi käännöksinä on vähäistä tai olematonta. Kirjat sinänsä olivat kuitenkin melko näkyvästi esillä sanomalehdistössä, ja vaikka arvostelut eivät aina olleetkaan yksinomaan myönteisiä, teokset saivat niiden kautta kuitenkin kohtalaisen runsaasti julkisuutta. Monessa tapauksessa niitä myös mainostettiin tarmokkaasti useissa eri lehdissä. Tässä mielessä ainakin joidenkin suomesta käännettyjen kirjojen voidaan katsoa saaneen 1950-luvulla kohtalaisen hyvän vastaanoton brittilehdistössä.

Toisaalta on aiheellista myös muistaa, että vaikka jotkin suomesta käännetyt kirjat saivat kohtalaista huomiota lehdistöstä, noin puolet suomesta tällä ajanjaksolla käännettyistä kirjoista jäi brittilehdistössä erittäin vähälle huomiolle tai täysin huomiotta. Hyviä esimerkkejä ovat esimerkiksi Alan Blairin kääntämät kirjat *The men's sea* ja *Friends and enemies*, joita brittilehdistö ei noteerannut käytännössä lainkaan. *Friends and enemies* ei tietojeni mukaan saanut Isossa-Britanniassa ainoatakaan lehtiarvostelua, kun taas *The men's sea* arvosteltiin ainoastaan *Times Literary Supplementissa*. Molemmat kirjat jäivät vaille uusia painoksia, ja

---

⁸⁹ Esim. *The Etruscanin* arvostelu *Spectator*-lehdessä 4.10.1957: "Mr. Waltari has the rare gift of making the Mediterranean gods seem alive and at work". *Books and Bookmen*, 2.12.1957: "All this is supposed to have happened 2,500 years ago, but Mika Waltari, through the excellent medium of Evelyn Ramsden, writes with such fidelity to significant detail and at times so brilliantly that it seems only yesterday."

⁹⁰ Esim. *Times* 22.8.1957, *Observer* 25.8.1957, *Books and Bookmen*, lokakuu 1957.

⁹¹ Gullin käsittelee työssään myös arvostelujen määrällistä jakautumista eri ryhmiin (Gullin 1998: 241–249). Omassa tutkimuksessani arvostelujen määrä on kuitenkin ollut jonkin verran vähäisempi, eikä niiden määrällinen arviointi siksi vaikuta mielekkäältä.

voidaan olettaa, että sekä niiden arvosteluvastaanotto että myyntimenestys olivat heikot. *The men's sea* menestyi tosin huomattavasti paremmin Yhdysvalloissa ja sai siellä useita arvosteluja mm. laajalevikkisissä *Chicago Sunday Tribune*-, *New Yorker*- ja *New York Herald Tribune* -lehdissä.

1990-luvulla käännosten arvostelutilanne brittilehdistössä on ollut hyvin erilainen. Tutkimukseni perusteella arvosteluja on julkaistu hyvin vähän. Taulukko 6.2 antaa suhteellisen hyvän kuvan siitä, missä määrin suomesta käännettyjä kirjoja on arvosteltu suurimmissa brittilehdissä.

Taulukko 6.2. Julkaisuja, joissa 1990-luvun käännöksiä on/ei ole arvosteltu.

[+ = arvostelu, - = lähde tutkittu, arvosteluja ei löytynyt]

	<i>Guardian</i>	<i>Independent</i>	<i>Independent on Sunday</i>	<i>London Review of Books</i>	<i>Observer</i>	<i>Spectator</i>	<i>Sunday Times</i>	<i>Times</i>	<i>Times Literary Supplement</i>
<i>Blood, sweat and bears</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Dona Quixote</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>My brother Sebastian</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Not before sundown</i>	+	+	+	-	-	-	-	-	-
<i>One night stands</i>	+	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>The year of the hare</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Taulukossa esitetyt lehdet valittiin tarkasteltaviksi lähinnä laajan levikkinsä vuoksi tai siksi, että niiden tiedetään yleisesti julkaisevan runsaasti käänöskirjallisuuden arvosteluja (mm. *London Review of Books*, *Times Literary Supplement*). Se, että kyseisiä kirjoja ei ole arvosteltu näissä lehdissä, ei luonnollisestikaan tarkoita, ettei niitä olisi mahdollisesti arvosteltu muualla. Esimerkiksi *My brother Sebastian* ja *The year of the hare* arvosteltiin yhdysvaltalaisessa *World Literature Today* -kirjallisuuslehdessä ja *One night stands* taas *Image International*- ja *Face*-lehdissä. *Year of the Hare* sai arvosteluja myös *European*-lehdessä ja laajalevikkisessä *Mail on Sunday* -lehdessä. Tästä huolimatta arvostelujen kokonaismäärä jää pieneksi, ja vain muutama käänös arvosteltiin myös suurissa, arvostetuissa lehdissä (esim. *Guardian*, *Independent*, *Observer*, *Sunday Times*, *Times*, *Times Literary Supplement*⁹²). Tilanne on tässä mielessä varsin erilainen kuin 1950-luvulla, jolloin suomesta käännettyjä kirjoja arvosteltiin myös laajalevikkisissä valtakunnallisissa lehdissä kuten (*Manchester*) *Guardian*issa, *Sunday Times*issa, *Times*issa ja *Times Literary Supplement*issa. Tältä kannalta voidaankin hyvin sanoa, että suomesta käännettyjen kirjojen

⁹² Nähtävästi ensimmäinen *Times Literary Supplement*issa arvosteltu suomesta käännetty, Isossa-Britanniassa julkaistu kaunokirjallinen proosateos vuosikymmeniin oli Douglas Robinsonin kääntämä *When I forgot* (Hirvonen 2007). Teos ei kuitenkaan kuulu enää tämän tutkimuksen piiriin julkaisuajankohtansa vuoksi.

arvosteluvastaanotto ja näkyvyys nimenomaan laajalevikkisissä brittilehdissä on heikentynyt huomattavasti, ja tilalle ovat tulleet pienilevikkisemmät niche-arvostelut ja verkkojulkaisujen arvostelut. Myös haastatteleman kääntäjät kiinnittivät huomiota siihen, että heidän käännöksensä olivat saaneet hyvin vähän, jos lainkaan, huomiota lehdistössä. Tällainen tilanne on kääntäjän kannalta turhauttava ja herättää herkästi epäilyksen siitä, onko kirjan julkaissut kustantamo todella pyrkinyt panostamaan kirjan menestykseen. Käsittelen asiaa tarkemmin luvussa 7.

Toisin kuin 1950-luvun käännösten arvostelut, 1990-luvun käännösten arvostelut sijoittuvat Gullinin luokituksen mukaan ryhmiin I–VI eli niissä mainitaan vähintään kääntäjän nimi (ryhmä I). Muutama arvostelu sijoittuu myös ryhmään IV, jossa käännöksestä esitetään yleisluontoisia tai tarkemmin perusteltuja kommentteja.⁹³ Huomio kohdistuu yleensä kuitenkin lähinnä urbaaniin, mutta silti eksoottiseen ympäristöön. On sinänsä huomion arvoista, että nimenomaan *Not before sundown* ja *One night stands* ovat saaneet näkyvyyttä myös laajalevikkisemmissä ja tunnetummissa lehdissä. Molemmat sijoittuvat urbaaniin ympäristöön ja nuorten, 20–35-vuotiaiden sukupolveen. *One night standsin* saamia arvosteluja käsiteltiin mm. WSOY:n *Werner*-henkilöstölehdessä 3/93, jossa mainittiin ”englantilaisen kustantajan suunnittelevan sekä Lixsomin Lappijuttujen että tämänsyksyisen *Bamalama*-novellikokoelman julkaisemista” (*Werner* 3/93: 13). Mahdolliset suunnitelmat eivät nähtävästi kuitenkaan toteutuneet.

Suomalaisen kirjallisuuden edistämistyössä on vuosien ajan pidetty tärkeänä sitä, että suomalaisen kirjallisuuden kautta välitetään samalla tietoa Suomesta ja sen kulttuurissa. Tämä oli oleellinen taustatekijä jo vuonna 1919, kun Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahasto pohti suomalaisten kirjojen kääntämisen tukemista, ja on pysynyt tärkeänä seikkana edelleen (ks. luku 7). Siksi onkin mielenkiintoista tarkastella, millaisen kuvan Suomesta englanniksi käännetty, Isossa-Britanniassa julkaistu suomalainen proosakaunokirjallisuus on lukijoille välittänyt. Tätä voidaan tarkastella esimerkiksi suomalaisen kirjallisuuden arvostelujen kautta.

Edellä mainittujen kirjojen arvosteluista huomataan, että teosten suomalaista alkuperää ei juurikaan noteerata kirjallisuuden arvosteluissa. 1950-luvulla julkaistut Mika Waltarin historialliset romaanit käsittelevät Suomea erittäin vähän, jos lainkaan, mutta kirjailijan suomalaisuus mainitaan ainakin ohimennen useissa arvosteluissa ja Waltarin teosten perusteella esitetään yllättäviä huomioita suomalaisesta kansanluonteesta. Esimerkiksi *Books of To-Dayn* arvostelussa (joulukuu 1949) todetaan: ”If Finland has more writers of Mr. Waltari’s calibre, the sooner we hear of them the better”. *Sinuh*en käännöstä arvosteleva glasgowlainen *Daily Record and Mail* (17.12.1949) taas aloittaa tekstin viittauksella suomalaiseen kansanluonteeseen ja myös sen tuntemattomuuteen: ”Only a Finn (one of that strange, able, brooding race: who are they?) would attempt the task which Mika Waltari has set himself in ”Sinuhe the Egyptian”.” *Times Literary Supplementin* arvostelija taas esittää

---

⁹³ Esim. *Not before sundownin* esittely *Independent on Sunday* -lehdessä 8.6.2003.

Waltarin *Etruscanin* arvostelussa (1.11.1957) näkemyksensä Suomen sijoittumisesta erotiikan suhteen pikemminkin saksalaisen kuin ranskalaisen kuvausperinteen piiriin: ”A smoking-room story can be told in two manners, the French and the German: apparently in this sphere Finland follows the mode of Central Europe.” Muiden tällä aikakaudella julkaistujen kirjojen arvosteluissa keskeisimmässä roolissa on toinen maailmansota ja Suomen asema Neuvostoliiton naapurina. Huomio kiinnittyy näissä arvosteluissa realistiseen, yksityiskohtaiseen kuvaukseen sekä tekstien synkkyyteen, jopa lohduttomuuteen tai brutaaliuteen (ks. esim. *Beria’s gardensin*, *The unknown soldierin* ja *Moonscapen* arvostelut). *The unknown soldierin* arvostelussa *Times Literary Supplementissa* (30.8.1957) todetaan: ”Killing at these latitudes seems like pole-axing. [...] This is Mr. Linna’s main achievement – to show the gradual degeneration, some people may call it increasing resolution, in soldiers, as war makes them nobler and cruder.” Saman lehden arvostelussa *Moonscapesta* (13.4.1956) taas arvioidaan: “in *Moonscape* we are, in spite of its title, back in a world of squalor and misery. The author has an almost Baudelairean enthusiasm for trying to find grandeur in the plight of weakling and prostitute girls. He studies assiduously life’s most defenceless victims [...]”. Suomalaiset katsotaan arvosteluissa ohimennen mainiten niukkasanaiseksi ja rohkeiksi, muttei välttämättä älyn jättiläisiksi; *Times Literary Supplementin* arvostelussa 23.10.1959 arvostelija toteaa, että ”In his courage, resourcefulness and casual acceptance of misfortune Mr. Parvilahti conforms with one’s idea of a typical Finn. Typical also, perhaps, is the rather marked lack of intellectual scintillation.” *Tuntemattoman sotilaan* käännöksen arvosteluissa brutaaliuden ja synkkyyden korostuminen saattaa johtua osittain käännöksen luonteesta. Kuten monesti on huomautettu (mm. Varpio 1979, Suominen 2001, Vakkilainen 1971, Tarkka 2000), käännös tuo voimakkaasti esille esimerkiksi raakuuden ja kiroilun (aiheesta tarkemmin ks. luvut 7 ja 8). Mukana on ainakin yksi sisältöä tarkoituksellisesti raaistava lisäys, jossa Kariluoto ampuu oman sotilaan (aiheesta tarkemmin ks. Leppihalme 2000a: 90–91, 97–98); on periaatteessa mahdollista, että vastaavia muutoksia on enemmänkin. Myös esimerkiksi murteiden alkutekstiin tuottamat erot hahmojen välillä ovat kadonneet. Nämä käännöksen piirteet voivat selittää osaltaan, miksi raakuus ja hahmojen epäyksilöllisyys on otettu toistuvasti esiin arvosteluissa (*New Statesman*, 17.8.1957: ”No characters stand out as individuals, but you get a strong impression of Finnish ruggedness en masse”; *Sunday Times*, 11.8.1957). *The unknown soldierin* arvostelupalaute ei kuitenkaan ole käännöksen ja kieliasun suhteen yksinomaan kielteistä, vaan esimerkiksi *Times Literary Supplementin* arvostelija katsoo kirjan maineen suomalaisena *Länsirintamalta ei mitään uutta* -klassikkona olevan ”almost justified. It is sardonic, brutal and occasionally bawdy. It is well written (why must the translator, with such a mastery of these two dissimilar languages, remain anonymous?)” (TLS 30.8.1957).

1990-luvulla ja 2000-luvun alussa julkaistuja käännöksiä on arvosteltu esimerkiksi vain suhteellisen vähän, eikä arvosteluista siis voikaan vetää juurikaan johtopäätöksiä. Vain kaksi tässä analysoitavista teksteistä, *Not before sundown* ja *One night stands*, on saanut useampia arvosteluja laajalevikkisissä lehdissä. Näiden kahden kirjan arvosteluissa esiin tulevat lähinnä Suomen pohjoinen sijainti, teemojen villiys ja voimakkuus sekä eräänlainen pohjoisen eksotiikka. Arvostelujen vähäisyyden vuoksi vaikuttaa siltä, että 1990-luvun käännösryhmän

kirjat eivät ole monestikaan kyenneet tavoittamaan Ison-Britannian yleisöä siinä määrin, että ne olisivat antaneet mitään erityistä kuvaa alkuperämaastaan.

Vastaanotto kirjallisuudentutkimuksessa

Lehdistössä saadun arvosteluvastaanoton lisäksi on aiheellista selvittää myös suomalaisen kirjallisuuden käännosten vastaanottoa kirjallisuudentutkimuksen piirissä. Tätä selvittääkseni olen etsinyt tietoa suomalaista proosakirjallisuutta ja suomalaisen kaunokirjallisen proosan käännoiksiä koskevista akateemisista kirjoista ja artikkeleista. Hakuihin on käytetty mm. JSTOR- ja Helka-tietokantoja sekä Nelli-tiedonhakuportaalia. Haut on tehty yksinomaan englannin kielellä, joka on Ison-Britannian ja muiden anglosaksisten maiden tieteen ehdoton valtiakieli. On epätodennäköistä, että hakutulokset olisivat muuttuneet oleellisesti, vaikka hakuihin olisikin otettu mukaan myös muut hakukielet (suomea lukuun ottamatta).

Näiden lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että suomalainen proosakirjallisuus ja sen käännot ovat saaneet brittiläisen ja pohjoisamerikkalaisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä erittäin vähän huomiota. Oletettavasti syynä on suomesta käännetyn kirjallisuuden määrällinen vähäisyys sekä monien käännosten erittäin vähäinen myynti- ja arvostelumenestys. Suomesta englanniksi käännettyä kirjallisuutta onkin käsitelty lähinnä erikoistuneissa teoksissa, esimerkiksi eri maiden käännoskirjallisuuteen erikoistuneessa teoksessa kuten *The Oxford guide to literature in English translation* (France 2000, teoksen suomalaista ja suomenruotsalaista kirjallisuutta koskeva artikkeli Vähämäki 2000), Pohjoismaiden kirjallisuuteen erikoistuneissa julkaisuissa (esim. *Norseman, Scandinavian Studies, World Literature Today*) sekä joissakin yksittäisissä englanninkielisissä julkaisuissa (esim. Ahokas 1973 ja Schoolfield 1998). Tällöinkin käsitellään yleensä suomalaista kirjallisuutta sen alkukielellä, ei niinkään sen kääntämistä vieraille kielille kuten englanniksi, eikä suomalaisen kirjallisuuden käännoiksiä mainita erikseen kuin harvoin (esim. Vähämäki 2000). Oman tutkimukseni aiheen eli kaunokirjallisen proosan kannalta on myös huomattava, että suomalaista kirjallisuutta koskevat akateemiset julkaisut ovat usein keskittyneet aivan muihin kirjallisuudenlajeihin kuin proosaan. *Kalevala* lukuisine käännoksineen (mm. W. F. Kirbyn, Keith Bosleyn, Eino Fribergin ja Francis Peabody Magounin käännot) nousee keskeisesti esille, samoin muu kansanrunous. Esimerkiksi suomalaisen nykyproosan käännot jäävät lähinnä marginaaliseen asemaan.

Siinä tapauksessa, että suomesta käännettyä proosakaunokirjallisuutta analysoidaan teksteissä, yleisesti esille nouseva teema ovat suomalaisen kirjallisuuden kääntämisen ongelmat, lähinnä tekstien huono sopivuus käännettäväksi ja käännosten vähäinen vastaanotto englanninkielisessä kohdekulttuurissa (mm. Vähämäki 2000). Esimerkiksi Vähämäki katsoo tämän johtuvan osittain aiempien käännosten (mm. Alex. Matsonin käännot) heikkolaatuisuudesta, osittain myös käännosten huonosta kaupallisesta menestyksestä, jonka vuoksi kustantamot suhtautuvat epäilevästi uusien käännosten julkaisuun. David Barrett viittaa toisaalla suomalaisen ja brittiläisen kulttuurin eroihin ja tämän aiheuttamiin käänno-

ongelmiin, lähinnä tekstin vierauteen ja vähäiseen relevanssiin lukijoiden kannalta, ellei taustaa kuvata erikseen kohtuuttoman laajasti (Barrett 1996a). Myös Branch (1989) viittaa F. E. Sillanpään tekstien vastaanottoa koskevassa artikkelissaan nimenomaan lähdemään ja kohdemaan kirjallisuuden ja historian eroihin ja katsoo tämän olleen käännösten heikohkon menestyksen syy.

6.3 Käännösten vastaanotto Suomessa

Kuten edellä huomattiin, suomesta käännetyn proosakirjallisuuden saamaa huomiota niin brittilehdistössä (lehtiarvostelut) kuin anglosaksisessa kirjallisuudentutkimuksessakin (artikkelit ym.) voidaan yleisesti ottaen pitää hyvin vähäisenä. Tämä kuvaa mielestäni hyvin sitä, että suomesta käännetyt teokset ovat onnistuneet herättämään vain varsin vähäistä mielenkiintoa kohdekulttuurissaan. Suomessa tilanne on täysin erilainen. Suomesta Englantiin tehtyjen käännösten julkaisua on uutisoitu säännöllisesti suomalaisissa tiedotusvälineissä niin 1950-luvulla kuin nykyäänkin,⁹⁴ ja joissakin tapauksissa käännöksiä on myös arvosteltu varsin tarkoin (ks. esim. *Tuntemattoman sotilaan* käännös *The unknown soldier*: HS 25.8.1957, Parnasso 1957: 6). Käännöksiä myös analysoidaan suomalaisissa akateemisissa opinnäytteissä (mm. Suominen 2001, Vakkilainen 1971) ja käsitellään suomalaisten kirjoittamissa akateemisissa artikkeleissa (esim. Leppihalme 2000, 2002, 2005; Puranen 1982). Myös silloin, kun suomalaista kirjallisuutta käsitellään kansainvälisissä akateemisissa julkaisuissa, kirjoittajat ovat yleensä suomalaissyntyisiä tai suomalaisia. Tämä antaa aihetta olettaa, että suomalainen ja suomesta käännetty kirjallisuus herättää mielenkiintoa lähinnä Suomessa, vaikka aihetta koskevaa tutkimusta julkaistaisiinkin kansainvälisillä foorumeilla.

Edellä mainitun perusteella näyttää hyvin todennäköiseltä, että suomalaisen kirjallisuuden käännökset saavat Suomessa huomattavasti enemmän huomiota kuin varsinaisessa kohdemaassaan. Tämä pätee sekä niiden myyntiin, niiden näkyvyyteen lehdistössä että niitä koskevaan akateemiseen tutkimukseen. Vaikuttaa myös siltä, että myös suuri osa suomesta Englantiin käännettyjen kirjojen myynnistä tapahtuu nimenomaan Suomessa. Kuten edellä totesin, tarkoista myynti- ja painosluvuista on vaikea saada varmaa tietoa. Toisaalta tiedetään, että esimerkiksi *The unknown soldier* ja *The Egyptian* ovat olleet myynnissä nimenomaan Suomessa jo useiden vuosikymmenien ajan ja niistä on otettu säännöllisesti uusia painoksia nimenomaan Suomessa. Kun painosmäärät lasketaan yhteen, on selvää, että molemmat näistä käännöksistä ovat saaneet huomattavasti enemmän uusia painoksia Suomessa kuin alkuperäisissä kohdemaissaan Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Elleivät Suomessa julkaistujen painosten koot ole olleet erittäin pieniä, on todennäköistä, että käännöksiä on myös

---

⁹⁴ Mm. HS 4.9.1949, 19.9.1949, 14.10.1949, Akateemisen Kirjakaupan mainos HS: ssä – ”erittäin sopiva joululahja amerikkalaisille ja englantilaisille ystäville” – 19.11.1949, HS 25.11.1949, 15.12.1949; Etelä-Saimaa 14.8.1949, Nya Pressen 28.11.1949, 16.10.1950, Etelä-Pohjanmaa 25.1.1957, HS 4.2.1961, HS 29.9.1956, Ilta-Sanomien 26.11.1949, Uusi Suomi 20.9.1950, Maakansa 11.7.1950, Uusi Aura 30.11.1949, HS 4.2.1961, Putnam’ sin johtajan haastattelu HS: ssa 3.7.1951, HS 11.12.1954, Uusi-Aura 27.6.1955.

myyty selvästi enemmän ja nopeammin Suomessa kuin näissä englanninkielisissä maissa.

Voidaankin todeta, että vaikka englanniksi käännetyn suomalaisen kirjallisuuden kohdekulttuurina on periaatteessa Ison-Britannian kulttuuri, käännökset eivät ole onnistuneet integroitumaan tähän kulttuuriin ja niiden tärkeimmäksi kohdekulttuuriksi on tosiasiaassa muodostunut suomalaisen lähdekulttuurin alue tai segmentti.⁹⁵ Suomesta englantiin käännettyjä kirjoja myös myydään runsaasti nimenomaan Suomessa. Voidaan olettaa, että suomalaisen kirjallisuuden käännösten ”jääminen” lähdemaahansa, Suomeen, ja niiden vähäisempi vastaanotto kohdemaassa on ollut ainakin joidenkin kustantamojen tiedossa, vaikka aihetta ei olekaan käsitelty esimerkiksi akateemisessa keskustelussa.⁹⁶

Olen toistaiseksi käsitellyt tutkimukseni ulkoisen käännöshistorian osassa suomalaisen kirjallisuuden kääntämistä Länsi-Euroopan suurille kielille ja englanniksi (luku 4), tarkastellut lähemmin suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämistä Isossa-Britanniassa ja valinnut kaksi ajanjaksoa tarkempaa tarkastelua varten (luku 5) ja esitellyt käännösten vastaanottoa (luku 6). Seuraava luku, luku 7, on tutkimukseni ulkoisen käännöshistorian osan viimeinen luku. Käsitelen siinä käännöstoiminnan sosiologista kontekstia tarkempaa tutkimusta varten valitsemillani ajanjaksoilla eli 1950- ja 1990-luvuilla. Luvun aluksi esittelen myös suomalaisen kirjallisuuden kääntämistä 1900-luvun alussa ja itsenäisyyden alkuvuosina.

---

⁹⁵ Toury on kylläkin huomauttanut, että tekstin kääntäminen vieraalle kielelle saattaa vaikuttaa sen asemaan myös sen lähdekulttuurissa (Toury 1995: 26). Nähdäkseni suomalaisten kirjojen kohdalla kyse ei kuitenkaan ole tästä ilmiöstä, vaan nimenomaan siitä, että käännökselle on olemassa oma kohdekulttuuri tai -segmentti myös suomalaisen kulttuurin piirissä ja että tämä kohdekulttuuri tai -segmentti on näiden kirjojen tapauksessa oleellisesti tarkoitettua ulkomaista kohdekulttuuria voimakkaampi.

⁹⁶ Ilmiö oli tuttu esimerkiksi haastattelemalleni brittikustantajalle Christopher MacLehoselle (ks. tark. luku 7.3.3).

7. Käännökset muuttuvassa kustannuskontekstissa

Esittelen tässä luvussa suomesta englantiiin käännetyyn proosakaunokirjallisuuden käännösprosessia ja kustannuskontekstia. Luku jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä (luku 7.1) käsittelen suomalaisen kirjallisuuden edistämistyön taustaa ja sen alkuvaiheita 1900–1930-luvuilla, toisessa (luku 7.2) tilannetta 1950-luvulla ja kolmannessa taas 1990- ja 2000-lukujen käännöstilannetta. Lopuksi vertailen käännöstoiminnan sosiologista kontekstia eri aikakausina luvussa 7.4. Luku pohjautuu lähinnä arkisto- (luvut 7.1 ja 7.2) ja haastattelu-materiaaliin (luku 7.3), ja sen tärkeimpänä teoriapohjana on toimijaverkostoteoria (ks. luku 2.2.2). Lisäksi hyödynnän myös muita luvussa 2.2 käsittelemiäni sosiologian käsitteitä eli Granovetterin heikkoja ja vahvoja siteitä ja Burtin sosiaalisen rakenteen aukkoja.

7.1 Suomalaisen kirjallisuuden edistämistyön taustaa

Suomalaisen kirjallisuuden vientiä ulkomaille on pyritty edistämään erilaisin toimin lähes koko itsenäisyyden ajan. Vuosisadan alussa merkittävin toimija oli jo vuonna 1908 perustettu Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahasto. (Rahaston suomennostoiminnasta ks. Sevänen 1994: 195–197.) Itsenäisyyden alkuvuosina myös valtio alkoi korostaa suomalaisen kirjallisuuden vientiä ulkomaille. 8.2.1919 päivätyssä mietinnössään eduskunnan sivistysvaliokunta toteaa ja perustelee tämän linjan selvin sanoin:

Kun Suomi nyt on astumassa itsenäisenä valtiona maailman muiden valtioiden joukkoon, olisi erittäin suotavaa, että se voisi antaa muille maille näytteitä kirjallisesta viljelyksestään. Suomalainen kirjallisuus on siinä omituisessa asemassa, etteivät useimmat sen parhaimmistakaan tuotteista ole kielellisten vaikeuksien vuoksi päässeet vaikuttamaan kotimaan ahtaiden rajojen ulkopuolella. Ja kuitenkin olisi juuri kirjallisuudella tärkeä sivistyksellinen lähetystehtävä suoritettavana koko maan puolesta vierasten kansojen keskuudessa. Tällaisen suomalaisen kirjallisuus- ja kulttuuripropagandan harjoittamiseen olisi suomalainen kaunokirjallisuus sopivin. (Eduskunnan sivistysvaliokunnan mietintö, 8.2.1919, SKS/KIA)

Valiokunnan todettua, että ”edistämisrahaston kaunokirjallisella osastolla lienee tällä alalla paras asiantuntemus”, eduskunta määräsi rahaston käytettäväksi erityisen määrärahan nimenomaan Suomen kirjallisuuden edistämiseksi ulkomailta. Pian tämän jälkeen edistämisrahaston toimikunnan kaunokirjallinen osasto laatikin erityisen ”käännätysohjelman”, johon valikoitiin useita kaunokirjallisia teoksia käännettäväksi Länsi-Euroopan suurille kielille, lähinnä ranskaksi ja saksaksi. Myös englannin kielelle käännettäviä teoksia on useita, esimerkiksi Ahon eläinlastut ja *Juha* ja Pakkalan *Oulua soutamassa*. (Teosten valinnasta ja rahaston kontakteista eri maiden kustantajiin ks. myös Sevänen 1994: 197–198.)

Vaikka teosten valintaa voidaan pitää ylettömän lähdekulttuuripainotteisena – kuten esimerkiksi monet haastateltavistani mainitsivat –, ainakin rahaston puheenjohtajain kokouksen ja kaunokirjallisen osaston pöytäkirjojen mukaan käännettävien kirjojen valintaa harkittiin kuitenkin tarkkaan. Valinnassa korostui Suomen kulttuurin esittely ja mahdollisimman suuren yleisön tavoittelu, mutta myös kohdekulttuurin näkökulma pyrittiin ottamaan huomioon. Etusijalla olivat *Kalevalan* lisäksi uudet, nykyaikaiset kirjat – mm. Ahon teokset –, kun taas esimerkiksi Kiven *Seitsemän veljeksien* katsottiin olevan ”liian vaikea tulkita englantilaiselle”.⁹⁷ Kääntäjien löytäminen koettiin kuitenkin ongelmalliseksi nimenomaan englannin kielen kohdalla. Jo 9.3.1919 pidetyssä puheenjohtajain neuvoston kokouksessa ”huomautettiin, että englanniksi kääntäminen olisi monessa suhteessa tarkoituksenmukaista, mutta kääntäjien harvalukuisuuden vuoksi vaikeata”. Myös kääntäjien taitoa on selvästi epäilty. Pulman ratkaisemiseksi harkittiin lähinnä yhteistyötä suomalaisen kääntäjän ja englanninkielisen kirjailijan välillä tai ruotsin käyttöä välikielenä. Ensin mainitusta on esimerkkinä tohtori Hahlin ehdotus 19.3.1919 pidetyssä kaunokirjallisen osaston kokouksessa, että ”joku suomalainen tekee ensin orjallisen käännöksen kotimaassa ja sitten jonkun ranskal., engl. tai italialaisen kirjailijan avulla jatkaa ja päättää sen”. Ruotsin käytöstä välikielenä esitettiin ristiriitaisia näkemyksiä. Juhani Aho suositti samassa kokouksessa ruotsin käyttöä ”portaana” ja tarkensi myöhemmin, että

moni kirjailija voisi itse auttaa ruotsiksikäntäjää, joten käännökset voisivat tulla jotakuinkin tyydyttäviä. Kun näyttäisi siltä, että suomenkiel. teoksen käännättäminen suoraan ranskan tai engl. kieliin tuottaa suuria käytännöllisiä vaikeuksia, kun on epäselvää, tokko päteviä kääntäjiä löydetäänkään, arveli toht. A. että olisi parempi saada aikaan käännöksiä edes ruotsin välityksellä kuin ei ensinkään. Toht. A:n ruotsinnetuista novelleista oli useita tullut käännetyiksi muihinkin kieliin, jopa kirjottajan pyytämättäkin. (Puheenjohtajain kokous 4.5.1919, SKS/KIA, alleviivaus alkutekstissä.)

Ahon näkemyksestä huolimatta rahasto piti kuitenkin periaatteenaan, että käännökset tuli tehdä suoraan suomen kielestä, eikä välikielen kautta tapahtuvaa kääntämistä hyväksyty.

Englannin kielen kohdalla oli suomalainen kirjailija Aino Malmberg ottanut yhteyttä rahaston kaunokirjalliseen osastoon jo 9.3.1919 ja ilmoittanut olevansa halukas kääntämään suomalaista kirjallisuutta suomesta englanniksi. Malmberg, joka kertoi tuolloin esitelmänsä Suomesta Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa jo kymmenen vuoden ajan, ilmoitti tekevänsä käännökset itse ja suositteli, että tekstien tarkastajaksi palkattaisiin esimerkiksi eräs amerikkalainen kirjailija, jonka kanssa Malmberg oli jo tehnyt yhteistyötä ja jolla oli kokemusta tällaisesta työstä. Malmberg lupautui myös etsimään käännöksille sopivat kustantamot, ensisijaisesti jonkin laajan, kansainvälisen kustantamon. Malmbergin kanssa sovittiinkin *Juhan* kääntämisestä,⁹⁸ mutta käännös peruuntui Malmbergin sairastumisen ja muuton vuoksi.⁹⁹ Kääntäjäksi vuonna 1920 ilmoittautuneen professori Cowlin suomen taitoa

⁹⁷ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja 19.3.1919, SKS/KIA

⁹⁸ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja 15.10.1919, SKS/KIA

⁹⁹ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja 24.3.1920 ja toimikunnan pöytäkirja 7.4.1920, SKS/KIA

taas epäiltiin, ja hanke raukesikin. Lopulta, vuonna 1923, Amerikassa WSOY:llä toiminut Vilho Leikas ehdotti Alex. Matsonia *Seitsemän veljeks*en kääntäjäksi.¹⁰⁰ Matson oli jo tätä ennen kääntänyt Aino Kallaksen novelleja ja novellikokoelmia, jotka Kallas oli saanut julkaistuksi brittiläisissä kirjallisuuslehdissä ja joille tämä oli käännöksiä käsiteltyään löytänyt myös kustantajan. Matson ilmoittaakin heinäkuussa 1923 suostuvansa kääntämään kirjan ja etsivänsä sille brittiläisen ”kirjailija-klubin” kautta ”runollisen ja tieteellisesti pätevän tarkastajan, jonka nimi takaisi työn täysipitoisuuden”. 23.10.1923 pidetyssä kokouksessa päätettiin lehtori Sydney Silvermanin lausunnon perusteella, että Matsonille ”voitaisiin uskoa pohjakäännöksen tekeminen”, mikäli käännös myöhemmin tarkastettaisiin perusteellisesti ”sekä alkutekstin että englanninkielen kannalta”. Syynä esitettyihin epäilyksiin olivat todennäköisesti Silvermanin huomiot, että käännös, vaikkakin kokonaisuutena hyvä, oli usein käännösmäinen (”it reads so obviously like a translation”) ja dialogi paikoittain teennäistä. Tästä huolimatta on epäselvää, löydettiinkö englanninkielistä tarkastajaa koskaan. Vuonna 1924 rahasto kuitenkin valitsi neiti Katri Kotkavuoren tarkastamaan *Seitsemän veljeks*en englanninnoksen alkutekstin osalta, ja kirja ilmestyi Yhdysvalloissa Coward McCann -kustantamon julkaisemana vuonna 1929. Matsonille tulleiden kirjeiden mukaan käännös sai Yhdysvalloissa erittäin hyvän vastaanoton ja arvostelut. Käännöksen kauneutta keuhuttiin arvosteluissa jopa niin paljon, että kustantamo painatti nämä huomiot kirjan kanteen ja omiin lehtiinsä.¹⁰¹ Kirjan oikeudet myytiin samana keväänä Faber + Gwyerille, joka julkaisi saman käännöksen Isossa-Britanniassa vuonna 1929. Kustantaja Thomas R. Coward kirjoitti tuolloin Matsonille mielipiteenään, että amerikkalaiset hyvät kirjallisuusarvostelut olivat edistäneet kirjan promootiota huomattavasti.¹⁰²

Matsonin ja kaunokirjallisen osaston yhteistyö jatkui vielä vuonna 1931, kun Matson haki avustusta Sillanpään *Nuorena nukkuneen* kääntämistä varten. Englantilainen kustantamo Putnam’s oli pyytänyt häntä työhön Lontoon suurlähetystön suositeltua Matsonia tehtävään parhaana saatavilla olevana kääntäjänä.¹⁰³ Kaunokirjallinen osasto päättikin myöntää Matsonille 10 000 markan apurahan, mutta ilmoitti kuitenkin ”ehdottomana vaatimuksenaan, että joku huomattava englantilainen kirjailija tulisi tarkastamaan käännöksen pitämällä erityisesti silmällä sen englantilaista sävyä”.¹⁰⁴ Kirja ilmestyi Putnam’sin julkaisemana Lontoossa vuonna 1933 nimellä *Fallen Asleep While Young* ja Yhdysvalloissa samana käännöksenä nimellä *The Maid Silja*.

Näiden melko harvojen toteutuneiden käännösten lisäksi kirjallisuuden edistämisrahaston pöytäkirjoissa mainitaan useita tuloksettomia yhteydenottoja, joissa rahastolta on haettu avustusta suomalaisen kirjallisuuden englannintamiseen, mutta hakemus on torjuttu eri syistä. Professori Cowlin ehdotus Ahon, Linnankosken ja *Seitsemän veljeks*en kääntämisestä raukesi

---

¹⁰⁰ Alexander Matson käytti itse usein nimestään lyhennystä Alex. Matson. Olen noudattanut samaa käytäntöä omassa tekstissäni.

¹⁰¹ Ernestine Evans/Coward McCann Alex. Matsonille, 14.3.1929, SKS/KIA

¹⁰² Thomas R Coward Alex. Matsonille, 3.4.1929, SKS/KIA

¹⁰³ Putnam’s Alex. Matsonille, 17.11.1931, SKS/KIA

¹⁰⁴ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja, 18.12.1931, SKS/KIA

ehdottajan huonoon suomen taitoon. Rouva Ester Linnankosken teettämä täydennys *Laulu tulipunaisesta kukasta* -kirjan käännökseen taas torjuttiin periaatteellisista syistä, sillä pääosa kirjasta oli käännetty ruotsinnoksen kautta, mitä rahaston periaatteet eivät sallineet. Aino Kallaksen novellikokoelmien ja kirjojen käännöksille myönnettiin käännöstukea vasta Kallaksen voimakassanaisen valituksen jälkeen, sillä kirjailijaa pidettiin hänen virolaisen aviomiehensä vuoksi nyt lähinnä virolaisena ja myös tekstien tapahtumapaikkana oli Viro. Tekstit eivät myöskään vastanneet rahaston käännettävälle kirjallisuudelle asettamia toiveita. Kaunokirjallinen osasto toteaa lopulta pöytäkirjassaan, että tarjoutuvaa tilaisuutta olisi kuitenkin tuettava, ”vaikkakin suomalaisessa kirjallisuudessa olisi paljon sellaista, jonka englanniksi kääntäminen ennen puheena olevia novelleja olisi ollut toivottavaa”.¹⁰⁵ Osasto kieltäytyi tukemasta myös Larin-Kyöstin tuotannon käännöksiä, kuten *Ad astran* käännöstä, sillä se ”ei katsonut ”Ad astra” teoksen kuuluvan siihen kirjallisuuteen, jonka tunnetuksi tekemistä osaston olisi varoillaan tuettava”.¹⁰⁶ Joissakin tapauksissa on taas kustantajan löytyminen ja kielentarkastus asetettu ehdoksi tuen myöntämiselle. Näin tapahtui mm. Artturi Järviluoman *Pohjalaisia*-näytelmän kohdalla. Näytelmän oli jo kääntänyt ja tarkastuttanut Suomen konsulin rouva Betty Rauanheimo, ja tekstin tarkastanut lehtori Sydney Silverman hyväksyi käännöksen. Silverman tarjoutui samoihin aikoihin itsekin kääntäjäksi ja näyttää kääntäneen esimerkiksi kuusi Ahon novellia, joista osan on tarkastanut professori Uno Lindelöf ja osan Alex. Matson.¹⁰⁷ Silvermanin käännettäväksi oli suunniteltu myös Linnankosken *Pakolaisia*, mutta hanke ei nähtävästi kuitenkaan toteutunut. Osasyynä on saattanut olla Silvermanin sittenkin puutteellinen suomen taito; esimerkiksi *Seitsemää veljestä* koskevaa lausuntoa antaessaan hän ei nähtävästi tutustunut alkutekstiin lainkaan ja epäili sitä paitsi sen olevan ruotsinkielinen.

Kaunokirjallisen osaston pöytäkirjat ja Aino Kallaksen samalle ajalle sijoittuvat päiväkirjat, joissa hän kertoo teostensa kääntämisestä englanniksi ja niiden kustantamisessa kokemistaan vaikeuksista (Kallas 1955, 1956), antavat varsin laajan kuvan itsenäisyyden alkuaikojen käännöstilanteesta. Kuvaa täydentää myös Alex. Matsonin kirjeenvaihto (SKS/KIA).

Arkistolähteiden ja Kallaksen päiväkirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että toiminnan alkuaikoina suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen vieraille kielille perustui voimakkaaseen vientistrategiaan, joka vastaa luonteeltaan Cay Dollerupin esittämää käännösten impositiota (Dollerup 1997: 46). Kyseessä oli lähdekulttuurin ajama määrätietoinen strategia, jolla pyrittiin edistämään oman kulttuurin tuntemusta ulkomailla. Päähuomio oli lähdetekstin ja -kulttuurin esittämisessä, ja kohdekulttuurin oma mielenkiinto jäi toissijaiseksi. Vienti-strategia kaatui englannin osalta kuitenkin toimivien yhteyksien ja sopivien kääntäjien puutteeseen. Sopivien kääntäjien löytämisestä pidettiin syystä vaikeana, lähinnä siksi, että suomea taitavia englanninkielisiä oli hyvin vähän eikä heidänkään suomen taitonsa ollut välttämättä riittävä käännöstyöhön. Suomalaisten englannin taito ei toisaalta yleensä riittänyt

¹⁰⁵ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja, 17.4.1923, SKS/KIA

¹⁰⁶ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja 16.11.1929 ja myös esim. 16.12.1932, SKS/KIA

¹⁰⁷ Kaunokirjallisen osaston pöytäkirja, 16.10.1924, SKS/KIA

kääntämiseen. Pulman ratkaisuksi harkittiin toisaalta välikielen käyttöä, toisaalta suomalaisen kääntäjän ja englanninkielisen tarkastajan yhteistyötä. Ruotsin käyttö välikielenä katsottiin tehokkaaksi strategiaksi,¹⁰⁸ mutta rahasto torjui sen periaatteellisista syistä alusta alkaen. Suomalaisen ja ulkomaalaisen tarkastajan yhteistyö asetettiin etusijalle, mutta se osoittautui vaikeaksi toteuttaa. Tarkastajina oli aluksi tarkoitus käyttää ulkomailla asuvia englanninkielisiä kirjailijoita. Rahaston kannalta oli kuitenkin esimerkiksi taloudellisesti järkevämpää teettää käännökset Suomessa ja tarkastuttaa niiden vastaavuus alkukieleen nähden jollakulla suomalaisella tarkastajalla, joten myös englannin kielen tarkastus tapahtui pääasiassa Suomessa. Pöytäkirjoissa olevien lausuntojen perusteella voidaan arvella, että kielentarkastus jäi monesti pintapuoliseksi. Esimerkiksi Alex. Matson ilmoitti kuitenkin sekä kielen-tarkastajalle että kaunokirjalliselle osastolle, että kustantamo Putnam's oli itse lupautunut tarkastamaan esimerkiksi *Nuorena nukkuneen* englanninkielisen käännöksen kieliasun. On silti epäselvää, mitä tapahtui todella.

Kääntäjiksi ehdotettiin nähtävästi hyvin erilaisia ja eritasoisia henkilöitä. Tuolloin lähinnä asiatekstin kääntäjänä toiminut Matson on heistä ainoa, jolla tiedetään olleen aiempaa kokemusta kääntämisestä. Myöskään kääntäjien suomen kielen taidot eivät aina olleet riittävän hyvät, vaan monilla äidinkieleltään englanninkielisillä kääntäjillä oli ongelmia niin suomen kielen tuottamisessa kuin sen ymmärtämisessäkin. Useimmissa tapauksissa kontakti kääntäjien ja rahaston välillä syntyi joko kääntäjien ilmoittautuessa itse rahastolle tai siten, että jokin ulkopuolinen taho, yleensä kirjailija itse, palkkasi heidät tekemään käännöstyön suoraan omaan laskuunsa.

Myös yhteydet kustantamoihin olivat oleellinen tekijä. Toiminnan alkuvaiheissa toivo asetettiin suuriin, kansainvälisiin kustantamoihin. Yhteyksien luominen osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Kirjallisuuden edistämisrahaston pöytäkirjoissa mainitaan vain harvoja yhteyksiä kustantamoihin; pääosassa ovat kaunokirjallisen osaston toistuvat yhteydenotot *Kalevalan* englantilaiseen kustantamoon Dentiin, jonka toivottiin ottavan uuden painoksen *Kalevalasta* ja mahdollisesti kustantavan myös lyhennetyn version. Dent suhtautui ehdotuksiin kuitenkin nuivasti kirjan huonoon menekkiin vedoten. Onkin mielenkiintoista todeta, että itsenäisyyden alkuvuosikymmenten yritykset suomesta englanniksi käännetyn kirjallisuuden edistämiseksi tuottivat tulosta lähes yksinomaan silloin, kun aloite tuli Suomen ulkopuolelta eli kyseessä oli suomalaisen kirjallisuuden kohdemaalähtöinen tuonti kohdekulttuuriin. *Seitsemän veljeksien* kohdalla aloite näyttää tulleen Yhdysvalloissa asuneelta Vilho Leikkaalta, joka on saattanut luoda yhteydet ensimmäiseen kustantamoon, amerikkalaiseen Coward McCanniin. Aino Kallaksen kirjat taas julkaistiin Lontoossa, ja itsekin Lontoossa asunut Kallas osallistui aktiivisesti kustantamon etsimiseen ja kirjojensa markkinointiin ja esittelyyn Britanniassa. *Nuorena nukkuneen* käännösaloite taas tuli Ison-Britannian Putnam'silta, joka sai yhteyden Matsoniin suurlähetystön kautta. Linnankosken *Laulu tulipunaisesta kukasta* käännettiin pääosin ruotsinkielisen käännöksen kautta. Suomalaisten itsensä suosimat kirjat, kuten

---

¹⁰⁸ Ks. esim. Juhani Ahon näkökulma edellä tässä luvussa sekä puheenjohtajain kokouksen 4.5.1919 pöytäkirja muutoinkin (SKS/KIA).

Pakolaiset ja Juha, jäivät kääntämättä yrityksistä huolimatta. Ulkosuomalaisten, kuten Aino Kallaksen ja Vilho Leikkaan, rooli käännöstoiminnassa oli toisaalta huomattava.

Yhteenvedona voidaan todeta, että Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston työ oli englannin kielelle kääntämisen suhteen pitkällä tähtäimellä melko tuloksetonta. Rahasto pystyi tukemaan muutamien teosten kääntämistä ja tarkastamista, mutta ei onnistunut luomaan toimivia suhteita kustantamoihin eikä tehokkaita yhteyksiä suomalaisten kääntäjien ja ulkomaisten kirjailijoiden välille. Koska tavoitteena oli kuitenkin tukea juuri tämän-tyyppistä yhteistyötä ja esimerkiksi välikielen kautta kääntäminen suljettiin pois, käännös-mahdollisuudet kapenivat vähäisiksi. Sitoutuminen tietyllä melko kapealla tavalla määriteltyyn laatukirjallisuuteen sulki pois useita mahdollisuuksia ja olisi estänyt esimerkiksi Aino Kallaksen kirjojen kääntämisen tukemisen, ellei Kallas itse olisi vastustanut päätöstä voimakkaasti.¹⁰⁹ Kirjojen valinta Suomesta käsin ja voimakkaasti Suomea esittelevän kirjallisuuden korostaminen taas vaikeutti valittujen kirjojen kääntämistä. Toisaalta sitä taas helpotti ulkomailla asuvien suomalaisten määrä ja aktiivisuus.

1920- ja 30-lukujen käännöksiä on myöhemmin arvosteltu huomattavasti. Suuri osa kritiikistä on kohdistunut nimenomaan Alex. Matsonin käännöstyöhön, joka on useaan otteeseen katsottu huonolaatuiseksi (esim. Vähämäki 2000: 567; ”Alex Matson’s translations of Kivi’s *Seven Brothers* and of Sillanpää have been severely criticized, mostly due to Matson’s less than adequate work”). Myöhemmin kritisoitu *Seitsemän veljeksien* käännös sai kuitenkin omana aikanaan hyvän vastaanoton, ja nimenomaan käännöksen kauneutta keuhuttiin useissa lähteissä. Sillanpään *Nuorena nukkuneen* kohdalla Matsonia on arvosteltu ankarasti tekstin lyhentämisestä ja muuttamisesta (ks. Vähämäki 2000). Tämä ei kuitenkaan ollut tuolloin erityisen poikkeuksellista, eivätkä Matsonin käytännöt siten rikkoneet juurikaan aikakautensa käännösnormeja. Nykylukijan kannalta 1920- ja 30-lukujen käännökset ovat toki väistämättä vanhentuneita. Syynä lienee kuitenkin vähintään yhtä lailla käännösnormien muuttuminen kuin Matsonin käännöstyö sinänsä. – Sillanpään kirjallisuuden vastaanottoa anglosaksisessa maailmassa Matsonin ja Blairin käännösten välityksellä on käsitelty tarkemmin Branch (1989).

7.2 1950-luvun käännöstilanne ja toimijat

Itsenäisyyden alkuaikoina toimineen Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston varat hupenivat inflaation myötä siinä määrin, että toisen maailmansodan jälkeen ”kaunokirjallisen osaston varat riittivät enää jonkinlaisiksi lisästipendeiksi käännöstöitä varten” (Tuomikoski-Leskelä 1977: 45), eikä uusia kirjallisuusvientiä edistäviä valtion rahoittamia toimijoita syntynyt ennen *Books from Finland* -kirjallisuuslehden ja Suomalaisen kirjallisuuden

---

¹⁰⁹ Ks. edelleen kaunokirjallisen osaston pöytäkirja, 17.4.1923, SKS/KIA. Kallaksen hakemuksia oli tätä ennen hylätty useaan kertaan.

tiedotuskeskuksen perustamista 1970-luvulla. Kirjallisuuden vientiä ulkomaille ei siis tuettu strukturoidusti sodanjälkeisenä aikana. Suomalaisen kirjallisuuden leviämistä ulkomaille edisti toisaalta toisen maailmansodan jälkeinen sosiaalinen ja poliittinen tilanne. Suomi muistettiin sen roolista toisessa maailmansodassa sekä sen sijainnista Neuvostoliiton länsinaapurina, mikä tuli selvästi esiin myös kirjallisuusvalinnoissa. Useat 1950-luvulla käännetyt kirjat käsittelevätkin nimenomaan toista maailmansotaa (*The unknown soldier, Friends and enemies, Beria's gardens*) ja osuvat näin toisen maailmansodan jälkeiseen sota- ja keskitysleirikirjallisuuden aaltoon.¹¹⁰ Suomalaisten kirjojen englanninkielisten käännösten levikkiä lisäsi myös etenkin Yhdysvalloissa Suomesta ulkomaille muuttaneiden ulkosuomalaisten suuri määrä. Ulkosuomalaiset olivat huomattava ostajaryhmä, ja englanninkielisiä käännöksiä mainostettiin myös Suomessa suomalaisten ”amerikkalaisille ja englantilaisille ystäville” sopivina lahjoina (HS 19.11.1945). Suomalainen lehdistö kiinnitti muutenkin runsaasti huomiota suomalaisen kirjallisuuden menestykseen ulkomailla.¹¹¹

Toisaalta suomalaisen kirjallisuuden leviämistä edistivät myös kirjalliset tekijät. Valtaosa tuolloin suomesta englanniksi käännettyistä kirjoista sijoittuu kahteen laajalevikkiseen, osin massatuotettuun kirjaryhmään eli sota- ja keskitysleiriromaaneihin (*The unknown soldier, Friends and enemies, Beria's gardens*) tai historiallisiin romaaneihin, joiden suuri suosio Yhdysvalloissa¹¹² lisäsi niiden mielenkiintoa myös Isossa-Britanniassa (Mika Waltarin kirjat). Lisäksi brittiläinen kustannusympäristö oli 1950-luvulla yleisemminkin varsin vastaanottavainen käännöskirjojen suhteen. Kuten edellä mainittiin, käännösten osuus Isossa-Britanniassa julkaistusta kaunokirjallisesta proosasta oli 1950-luvun lopulla varsin suuri, jopa 9 %. Kustannusmaailman kiinnostus ulkomaisen kirjallisuuden kääntämiseen oli vilkasta, ja Lontoon Putnam'sin John Huntington toteaaakin kirjeessään Alex. Matsonille: ”Competition for good foreign works is very lively here” (3.1.1950, SKS/KIA). Tämä laajempi kiinnostus käännöskirjallisuuteen suosi samalla myös suomalaisen kirjallisuuden käännösten pääsyä Ison-Britannian markkinoille.

Kuvaan seuraavassa eri toimijoiden rooleja 1950-luvun kustannustilanteessa.

Kustantamot

Tällä ajanjaksolla suomesta englanniksi käännettyjen teosten alkutekstit oli julkaissut kaksi kustantamo, WSOY ja Otava. Olen tutustunut näiden kustantamojen arkistoihin ja niissä olevaan kirjeenvaihtoon kääntäjien kanssa sekä kustantamojen keräämiin lehtileikkeisiin. Myös muita kustantamoja mainitaan kääntäjien kirjeenvaihdossa, mutta niistä ei ole suoraa tietoa. Esimerkiksi Putnam'sin John Huntington mainitsee Matsonille lähettämässä kirjeissä

---

¹¹⁰ Aihepiirin suosio tulee erittäin selvästi esille esimerkiksi 1950-luvun lehtiartikkeluista ja kirjamainoksista.

¹¹¹ Tässä mielessä tilanne on edelleen samanlainen; suomalaisen kirjallisuuden menestys ulkomailla kiinnostaa suomalaisia tiedotusvälineitä edelleen.

¹¹² Eri kirjallisuuslajien suosiosta ks. esim. Hackett ja Burke 1977: 145–50, joiden mukaan esimerkiksi Yhdysvalloissa historialliset romaanit dominoivat bestsellerlistoja vuosina 1947–1949 ja kattoivat näinä vuosina yli puolet bestsellerlistojen kymmenen kärjestä.

olleensa yhteydessä (Otavan) Heikki Reenpään ja Gummeruksen kanssa. Yhteydet vaikuttavat kuitenkin hyvin hajanaisilta. Esimerkiksi 13.1.1949 John Huntington kertoo tehneensä Gummeruksen kanssa sopimuksen vuonna 1937, minkä jälkeen Gummeruksesta ei ole kuulunut mitään. Huntington tiedusteleekin Matsonilta, onko yhtiö enää lainkaan toiminnassa. 23.6.1949 saman kustantamon C. Huntington mainitsee saaneensa äskettäin WSOY:lta Väinö Linnan *Mustan rakkauden* kappaleen ilman minkäänlaista saatekirjettä. Tässä valossa vaikuttaa siltä, että suomalaiset kustantamot eivät tuolloin panostaneet suuremmin kirjojensa markkinointiin ulkomaille, vaan yhteyksien luominen ja ylläpito jäi pitkälti muiden toimijoiden kuten kääntäjien ja ulkomaisten kustantamojen varaan. 1950-luvulla julkaistuista kahdeksasta kirjasta ei yhdestäkään tiedetä, että suomalainen kustantamo olisi suoraan tarjonnut niitä ulkomaiselle kustantamolle.

Läheskään aina ei kuitenkaan ole tiedossa, mitä kautta kontaktit ovat syntyneet. Joidenkin sota-aiheisten kirjojen kohdalla (*Tuntematon sotilas*, *Berijan tarhat*) brittikustantamot ovat nähtävästi ottaneet oma-aloitteisesti yhteyttä Suomeen eli kyseessä on ollut kohdekulttuurin aloitteesta tapahtunut tuonti.¹¹³ Mika Waltarin kirjoja taas tarjottiin aktiivisesti ulkomaille agentin kautta,¹¹⁴ ja ensimmäisen yhteyden synnyttyä ruotsalaisen käännöksen kautta yhteydenpitoa tapahtui nähtävästi myös suoraan kirjailijan ja ulkomaisen kustantamon välillä. Suomalaisen kustantamon rooli vaikuttaa olleen hyvin vähäinen.

Kääntäjät

1950-luvun lopun aineiston käännökset, yhteensä kahdeksan kirjaa, tuotti vain muutama kääntäjä: Naomi Walford, Evelyn Ramsden, Alex. Matson ja Alan Blair. Heistä kaksi viimeksi mainittua asui Suomessa, joten olen pystynyt tutustumaan heidän käännöstoimintaansa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston aineistojen kautta. Arkistossa on säilynyt jonkin verran sekä Blairin että Matsonin kirjeenvaihtoa, josta saa melko selvän kuvan sekä käännöstilanteesta että näiden kääntäjien roolista käännösprosessista. Kirjeenvaihto tarjoaa myös jossakin määrin toisen käden tietoa, sillä esimerkiksi Alex. Matsonille lähetetyissä kirjeissä kerrotaan myös kustantamojen käytännöistä muiden kääntäjien kanssa. Alan Blairin kirjeenvaihtoa Otavan kanssa on säilynyt myös Otavan arkistoissa, joissa pääsin tutustumaan niihin vuonna 2005.

Todettakoon, että vaikka 1950-luvulla käännettyä kirjallisuutta on kritisoitu runsaasti, kaikki aineistoni tuottaneet kääntäjät olivat kääntäjinä erittäin tuotteliaita ja kokeneita. Matsonilla oli tässä vaiheessa noin 30 vuoden kokemus sekä kaunokirjallisten että asiatekstien kääntämisestä, ja Naomi Walford oli kääntänyt muun muassa Putnam'sille jo useiden vuosien ajan ennen *Sinuhen* käännöstään. Walford toimi pääasiassa ruotsinkielisen kirjallisuuden kääntä-

---

¹¹³ *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla ks. Maurice Michael, *The Norseman*, maaliskuuhuhtikuu 1956; *Berijan tarhat*, ks. Otavasta lähetetty kirje Lassi Vuorelle, 1.3.1958, Otavan arkisto.

¹¹⁴ Mainintoja aiheesta mm. Nya Pressen 28.11.1949 (agentti Marion Saundersin haastattelu), Uusi Aura 30.11.1949, Maakansa 11.7.1950

jänä ja käänsi myös merkkiteoksia, esimerkiksi Pär Lagerkvistin *Sibyllan*. Myös Alan Blairin tiedetään kääntäneen kymmeniä kaunokirjallisia teoksia sekä jonkin verran asiatekstiä. Hänkin käänsi runsaasti myös ruotsista, esimerkiksi Pär Lagerkvistin suursuosion saavuttaneen *Barabbin* (1951). Walfordin ja Evelyn Ramsdenin rooleista käännösprosessissa on valitettavasti löytynyt vain vähän tietoa. Walfordin saama palkka (2 guineaa / 1 000 sanaa¹¹⁵) mainitaan eräässä kirjeessä, mutta epäselväksi jää mm. se, lyhensikö Walford käännöstekstejä itse vai ovatko lyhennykset kustannustoimittajan tekemiä.¹¹⁶ Selvää kuitenkin on, että sekä Walford että Ramsden työskentelivät ruotsinkielisistä käännöksistä ilman suomen kielen taitoa. Mika Waltarin ja Alex. Matsonin kirjeenvaihdosta päätellen Waltarin kirjojen kääntäjäksi oli ensisijaisesti haettu henkilöä, joka voisi kääntää ne suoraan suomesta.¹¹⁷ Tehtävään ehdotettiin mm. herra Sprenglingiä, jonka vaimo oli suomalainen. Kirjat käännettiin kuitenkin lopulta ruotsin kautta, joten sopivaa suoraan suomesta Englantiin kääntävää henkilöä ei nähtävästi onnistuttu löytämään. Välikielen käyttö oli siis oletettavasti toissijainen ratkaisu, mutta silti hyväksyttävissä.

Epäselvää on myös, missä määrin kääntäjät muokkasivat itse käännöksiään kustantamojen tarpeita vastaaviksi ja missä määrin tästä olivat vastuussa muut tahot. Yksittäistapauksista tämä on toki selvillä; esimerkiksi Waltarin *Feeliks onnellisen* käännös on kokonainen, samoin *Miesten meren* käännös. Ruotsin kautta käännettyjä tekstejä taas on yleensä lyhennetty ainakin ennen ruotsintamista ja välillä myös sen jälkeen. Vaihtelu on hyvin runsasta: esimerkiksi *Sinuhe egyptiläistä* on lyhennetty erittäin voimakkaasti, kun taas esimerkiksi *Kuun maisema* -kokoelmassa poistoja on ollut huomattavasti vähemmän. Näissäkin tapauksissa on epäselvää, tekikö lyhennykset kustantamo vai itse kääntäjä. Toisaalta kuitenkin tiedetään, että ainakin Waltarin tekstien lyhentäminen tapahtui kirjailijan tietäen ja hänen luvallaan.¹¹⁸

Poikkeuksellista tietoa käännösprosessista tarjoaa Alan Blairin julkaisematon käännös Mauri Sariolan tekstistä. Kyseessä on Sariola-seuran arkistossa säilynyt konekirjoitettu kappale Alan Blairin julkaisemattomasta käännöksestä, jonka Sariola lähetti yhdysvaltalaiselle kustantamolle esiteltäväksi. Tekstiä ei hyväksytty julkaistavaksi, joten käsikirjoitusta on työstänyt ainoastaan kääntäjä itse. Vertailu alkutekstiin osoittaa, että tekstiin on selvästi tehty jonkin verran muutoksia jo ennen sen lähettämistä kustantamolle. Keskeisin muutos on päähenkilö Matti Viiman nimen muuttaminen, mutta tekstistä on myös poistettu paikoitellen muutamia rivejä sieltä täältä. Laajoja poistoja ei sen sijaan ole tehty. Kun otetaan huomioon, että Sariola ei päiväkirjojensa mukaan puuttunut lainkaan Blairin käännöksiin (Sariola 1986, 1987), muutokset ovat väistämättä Blairin tekemiä. On periaatteessa mahdollista, että muidenkin

---

¹¹⁵ Walter Mintonin kirje Alex. Matsonille, 7.3.1956, SKS/KIA

¹¹⁶ Eräässä lehtiartikkelissa (*Los Angeles News*, 22.10.1949) mainitaan kuitenkin, että lyhennykset olisivat erikseen palkatun kustannustoimittajan tekemiä.

¹¹⁷ Mika Waltarin kirje Alex. Matsonille, 9.6.1947, SKS/KIA

¹¹⁸ Mika Waltari Alex. Matsonille, 6.2.1956: ”(Jos sen [*Turms kuolemattoman* kääntämisen] aloittaisit maaliskuun alussa, saisit avuksesi [ruotsintaja Thomas] Warburtonin lyhennykset. Hän on yleensä saanut kirjojani lyhennetyksi 10–20 %).” SKS/KIA. Waltarin teosten lyhentäminen, ks. myös kohta Muita toimijoita sekä luku 8.

käännösten kohdalla olisi toimittu samoin eli kääntäjät olisivat saattaneet tehdä teksteihin omia, suhteellisen pieniä muutoksiaan ennen niiden lähettämistä kustantamolle ja painoon. Asiasta on kuitenkin vaikea saada varmaa tietoa.

Esittelen seuraavassa tarkemmin kahden kääntäjän, Alex. Matsonin ja Alan Blairin toimintaa sekä siihen vaikuttaneita tekijöitä.

Kääntäjä I – Alex. Matson

Kääntäjä Alex. Matsonin elämää ja tuotantoa on käsitellyt laajalti Yrjö Varpio (1971), joten en puutu tässä yhteydessä siihen tarkemmin. Lyhyesti todettakoon kuitenkin, että suomalais-brittiläinen Matson oli 1920- ja 1930-lukujen tuotteliain suomesta englanttiin kääntänyt kääntäjä. Aino Kallaksen novellien ja *Seitsemän veljeks*en lisäksi hän oli kääntänyt 1930-luvulla kaksi F. E. Sillanpään kirjaa brittikustantamo Putnam'sille, ja yhteydenpito Putnam'sin kanssa jatkui melko säännöllisenä tämän jälkeenkin aina 1950-luvun lopulle asti. Osia tästä kirjeenvaihdosta on säilynyt kirjallisuusarkistossa, jonne on talletettu myös kopioita Matsonin lähettämistä kirjeistä.

Matsonin saamista kirjeistä käy ilmi, että Matson suositteli useaan otteeseen erilaisia uudehkoja kirjoja Putnam'sille, joka torjui kuitenkin kohteliaasti kaikki ehdotukset. Putnam's pyysi myös itse Matsonilta tietoja uusista kirjoista (esim. C. Huntingtonin kirjeet Alex. Matsonille, 28.4.1949, 19.5.1949; John Huntingtonin kirje Alex. Matsonille, 3.1.1950; kaikki kirjeet SKS/KIA). Kustantamo konsultoi Matsonia myös ennen *Sinuh*en kääntämistä ja kääntäjää etsiessään. Myös Matsonia itseään pyydettiin kääntäjäksi (John Huntingtonin kirje Alex. Matsonille, 23.5.1947), mutta hän nähtävästi torjui ehdotuksen ja ehdotti toista kääntäjää, jota ei kuitenkaan valittu. Jonkinlaista kiinnostusta Putnam'sissa herätti myös Väinö Linna ja hänen kirjansa *Musta rakkaus*, joten Matson pyysi WSOY:tä lähettämään kirjan Putnam'sille. Pian tämän jälkeen Putnam'silta otettiin uudelleen yhteyttä Matsoniin (C. Huntington Alex. Matsonille, 23.6.1949). WSOY:lta oli näet saapunut yksi suomenkielinen kappale *Mustaa rakkautta*, jonka yhteydessä ei ollut minkäänlaista viestiä tai tietoa siitä, millainen kirja oli kyseessä ja kenelle se oli tarkoitettu.

Ajoittain Putnam's pyysi myös oma-aloitteisesti Matsonilta tietoja kirjoista tai kirjailijoista, joista kustantamon edustajat olivat lukeneet esimerkiksi *New York Times Book Review* -lehdestä (John Huntington Alex. Matsonille, 3.1.1950). Kysymykset osoittavat kustantamon ajoittain vähäiset tiedot suomalaisesta kirjallisuudesta: esimerkiksi 24.8.1951 kustantamon John Huntington tiedusteli, voisiko Matson kertoa Aleksis Kiven uusimmasta tuotannosta. Tämä antanee hyvän käsityksen myös siitä, miten hyvin brittikustantamot suomalaista kirjallisuutta tunsivat.

Matsonin toimintaan kuului siis kirjojen suosittelu ulkomaille ja pitkäaikainen yhteydenpito ulkomaisten kustantamojen kanssa. Runsaista kirjeyhteyksistä huolimatta hänellä vaikuttaa kuitenkin olleen varsin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa ulkomaisiin kustantamoihin.

Esimerkiksi SKS:n kirjallisuusarkistossa oleva kirjeenvaihto osoittaa Matsonin tarjonnan esimerkiksi Putnam'sille, Knopfille ja Simon & Schusterille yhteensä toistakymmentä kirjaa, joista ainoastaan Yrjö Kokon *Neljän tuulen tie* ilmestyi myöhemmin englanniksi (*The way of the four winds*, 1954). Tämäkin tapahtui vasta yli viisi vuotta sen jälkeen, kun sekä Putnam's että Simon & Schuster olivat hylänneet Matsonin ehdotuksen vuonna 1948.¹¹⁹ Myös kääntäjänä Matson vaikuttaa olleen heikossa asemassa ja ilman valtaa. Hänen käännöstapansa olivat lähdekulttuurikeskeiset ja korostivat kirjojen suomenkielisen luonteen analysoimista ja tuomista esiin käännöksessä, usein esimerkiksi vanhahtavaa kieliasua käyttämällä.¹²⁰ Kirjeessään Walter Mintonille hän mainitsee kuitenkin kokeilleensa *Turms, kuolemattoman* kääntämistä Naomi Walfordin käyttämällä tyylillä: ”I had a shot at a freer handling of the material in something like the same style”.¹²¹ Myös aiemmin, F.E. Sillanpään romaaneja kääntäessään, Matson oli oma-aloitteisesti puuttunut kirjan loppuun parannellakseen sitä (Matsonin 1930-luvun kirjeenvaihto, SKS/KIA). Alkutekstin lyhentäminen ja muokkaaminen jossain määrin oli siis ainakin Matsonin omien käännöstopojen mukaista, ja myös yhdysvaltalainen Putnam's suosi selvästi tällaista toimintaa (”Frankly the three pages are far, far better and are far more what we had in mind”; Walter Minton Alex. Matsonille, 1.5.1956, SKS/KIA). Kustantamo pyysikin Matsonia soveltamaan samaa käännöstekniikkaa myös *The unknown soldierin* kanssa ja ehdotti, että tämä voisi

work on this translation somewhat attempting to do it somewhat more freely as you did with the few pages of *Turms* you sent just recently. To show you what we have in mind, I can send you the first 100 pages of the manuscript which we have worked over. (Ibid.)

Kustantamo pyrki siis ohjailemaan Matsonin käännöstoimintaa varsin tarkasti ja esimerkkien avulla sekä *The Etruscanin* että *The unknown soldierin* kohdalla. Matson kuitenkin kieltäytyi, sillä kustantamon vaatimat muutokset sotivat hänen käännösnormejaan vastaan.¹²² Matson huomautti kustantamolle myös, että suomalainen ja ruotsalainen lehdistö huomaisi varmasti muutokset (ibid.). Muutokset kuitenkin tehtiin, ja kustantamo tinki myös Matsonin käännöspalkkiosta. Tämä osoittaa, miten vähän valtaa Matsonilla kääntäjänä oli käännösprosessissa.

Oman käännös- ja esittelytyönsä lisäksi Matsonin tiedetään osallistuneen myös Mika Waltarin kirjojen käännösprosessiin, lähinnä avustamalla tuolloin englantia osaamatonta Waltaria tämän kirjeenvaihdossa mm. englantilaisen kustantamon kanssa.¹²³ Waltari kiittää Matsonia myös ”antamistasi Englantia ja Amerikkaa koskevista kustantajavihjeistä”.¹²⁴ Waltarin kirjojen käännöksiä julkaissut kustantamo Putnam's oli jo entuudestaan säännöllisesti yhteydessä Matsonin kanssa, kuten edellä mainittiin. On silti epäselvää, missä määrin juuri Matson vaikutti *Sinuhen* ja muiden Waltarin kirjojen hyväksymiseen käännettäväksi. Kirjeen-

¹¹⁹ Putnam's Alex. Matsonille, 2.2.1948 ja Simon & Schuster Alex. Matsonille, 3.2.1948, SKS/KIA.

¹²⁰ Matsonin käännöstyyliliä suomentajana on analysoinut lähemmin Pekkanen (2010).

¹²¹ Alex. Matson Walter Mintonille, 26.4.1956, SKS/KIA.

¹²² Alex. Matson Walter Mintonille, 28.6.1956 sekä Alex. Matson Mark Bonham Carterille, 20.12.1956, SKS/KIA.

¹²³ Mika Waltari Alex. Matsonille, 11.9.1949, SKS/KIA.

¹²⁴ Mika Waltari Alex. Matsonille, 9.6.1947, SKS/KIA.

vaihdon perusteella voidaan olettaa, että hän osallistui prosessiin aktiivisesti, mutta oli lähinnä avustavassa roolissa. Kustantamo tiedusteli Matsonilta mm. *Sinuhe egyptiläisen* päähenkilön nimen ääntämisohjeita.¹²⁵

Kokonaisuutena ajatellen Matsonin voidaan katsoa toimineen aktiivisesti sekä kääntäjänä että uusien kirjojen esittelijänä eri kustantamoille. Hänen toimintansa oli tässä mielessä erityisen tärkeää siksi, että suomalaisten kustantamojen kiinnostus omien kirjojensa kääntämisen edistämiseen oli näinä ajanjaksoina hyvin vähäistä. Matson esitteli pitkäaikaisten kontaktiensa kautta kymmeniä suomalaisia teoksia brittiläisille ja yhdysvaltalaisille kustantamoille, mutta käytännön tulokset jäivät silti vähäisiksi. Käännöstyössä Matsonin suurena ongelmana oli nähtävästi taipumus hyvin alkuteksti- ja alkukielipainotteiseen ilmaisuun.

Kääntäjä II – Alan Blair

Toinen 1950-luvun kääntäjä, jonka toimintaa on hyvä tarkastella lähemmin, on runsaasti suomen- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta kääntänyt englantilainen Alan Blair, jonka kirjeenvaihtoa eri henkilöiden kanssa on säilynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa ja kustannusyhtiö Otavan arkistossa. Näiden arkistojen materiaalista saa melko hyvän kuvan Blairin työstä kirjallisuuden kääntäjänä sekä hänen osallistumisestaan käännöstoimintaan.

Blairin kirjeenvaihto Otavan kanssa alkaa vuodelta 1953, jolloin hän otti yhteyttä jo aiemmin tapaamaansa Otavan Heikki Reenpään ja mainitsi tekemistään kahdesta käännöksestä, jotka hän lähetti Reenpään tarkasteltaviksi. Samalla Blair pyysi, että Reenpää ehdottaisi jotakin kirjaa hänen käännettäväkseen, sillä vaikka hänen omat suomen taitonsa eivät vielä riittäneet, hän ehdotti kääntävänsä tekstin ystävänsä Lassi Vuoren avulla. Saman vuoden syksyllä kustantamo hyväksyi Blairin ehdotuksen kääntää K. M. Walleniuksen *Miesten meren* novelli ja lähettää se Staples Pressille. Toinen Blairin tekemä käännös hyväksyttiin samoihin aikoihin *Suomen Kuvalehden* englanninkieliseen *Finlandia Pictorial* -liitteeseen. Otavan arkistoissa oleva kirjeenvaihto päättyy vuonna 1958, jolloin kustantamosta kerrottiin Blairin ystävälle Lassi Vuorelle, että *Berijan tarhojen* englanninkieliset oikeudet ”on jo myyty huomattavasta summasta”.¹²⁶

Kirjallisuusarkiston materiaali taas kattaa hieman pidemmän ajanjakson, Alan Blairin kirjeenvaihdon suomalaisen kirjailijan Marko Tapiion kanssa vuosina 1954–1961. Rungas kirjeenvaihto antaa mielenkiintoisen kuvan tilanteesta. Blair lähetti ensimmäisen kirjeensä Tapiolle WSOY:n kautta, kertoi siinä olevansa ”aivan tuntematon englantilainen, jonka toinen koti on Suomessa”,¹²⁷ ja lähetti Tapiolle käännöksensä Tapiion novellista *Tikka-Joonatan*, jonka hän halusi lähettää brittiläiseen aikakauslehteen. Myöhemmistä kirjeistä käy ilmi, että käännös julkaistiin *Finlandia Pictorialissa* ja agentin välityksellä myös lontoolaisessa *The Norseman*

¹²⁵ C. Huntington Alex. Matsonille, 28.4.1949, SKS/KIA.

¹²⁶ Otava Lassi Vuorelle, 1.3.1958, Otavan arkisto.

¹²⁷ Alan Blair Marko Tapiolle, 5.12.1954, SKS/KIA.

-lehdessä. Blair mainitsi myös useita muita novellikäännöksiä esimerkiksi *Finlandia Pictorialissa* sekä kertoi muista käännöstöistään, joihin kuului muutaman suomalaisen kirjan (*Ystäviä ja vihollisia, Berijan tarhat*) lisäksi myös useita ruotsalaisia romaaneja, mm. Pär Lagerkvistin, Göran Schildtin ja Lars Ahlinin teoksia. Blair asui tuolloin useiden vuosien ajan Ruotsissa ja vieraili säännöllisesti kesäisin Suomessa, joskin hän oli nähtävästi oppinut sittemmin erittäin hyväksi kehittyneen suomen kielen taitonsa vasta 1950-luvun alussa. Kirjeistä tulevat esille myös hänen erittäin laajat kontaktinsa suomalaisen kirjallisuusmaailman kanssa. Lassi Vuoren, Otavan ja WSOY:n lisäksi hän oli säännöllisessä yhteydessä myös Lauri Suojan ja F. E. Sillanpään kanssa. Myös Mauri Sariola mainitsee päiväkirjoissaan 1970-luvulla (Sariola 1986, 1987) yhteydenpitonsa kirjojensa kääntäjän Alan Blairin kanssa, ja Sariola-seuran arkistossa onkin muutamia Blairin tekemiä julkaisemattomia käännöksiä Sariolan romaaneista sekä kirjeenvaihtoa, jossa näitä käännöksiä tarjotaan Yhdysvaltoihin.¹²⁸ Blairin käännöstoiminta jatkuikin vielä 1970-luvulle saakka, ja Skotlannin kansalliskirjaston tietojen mukaan häneltä julkaistiin uusia käännöksiä vielä useaan otteeseen 1970-luvun lopulla.¹²⁹ Pääosa näistä käännöksistä on tehty ruotsista.

Kirjeenvaihdon perusteella vaikuttaa siltä, että Blair osallistui aktiivisesti sekä kirjojen tarjoamiseen ulkomaille että myös suomalaiseen kulttuurielämään ja loi täällä runsaasti kontakteja. Britannian-kontakteista hän ei mainitse, mutta niiden on kuitenkin täytynyt olla huomattavan hyvät ottaen huomioon hänen pitkäaikaisen käännöstoimintansa nimenomaan Ison-Britannian kustantamoille. Pitkäaikainen asuminen Ruotsissa ei vaikuta olleen tältä kannalta ongelmallista. Sen sijaan runsaat Suomen-vierailut näyttävät hioneen Blairin suomen kielen taidot erinomaiselle tasolle¹³⁰ ja mahdollistaneen myös suomenkieliset tuttavuus-suhteet, joiden avulla hän sai palautetta ja korjausehdotuksia käännöksiinsä (esim. Marko Tapio, Reenpää, Lassi Vuori).

Blairin varsin runsaaseen kääntäjän toimeenkuvaan kuului siis kirjojen suosittelua sekä suomalaisille että englantilaisille kustantamoille¹³¹ sekä useille eri kirjallisuuslehdille, osin nähtävästi agenttien välityksellä¹³². Hänellä oli selvästi yhteyksiä sekä suomalaisiin että ulkomaisiin kustantamoihin, ja esimerkiksi *Miesten meren* käännös syntyiinkin Blairin aiemman kontaktin kautta.¹³³ Tässä tapauksessa Blair otti aktiivisesti yhteyttä suomalaiseen kustantamoon, valitsi brittikustantamon ja tarjosi kirjaa menestyksekkäästi sille. Talven *Ystävien ja vihollisten* kohdalla Blairin rooli kirjan kääntämisessä on epäselvä. Kirjaa ei mainita Otavan kirjeenvaihdossa, eikä myöskään Blairin omasta kirjeenvaihdosta selviä, miten hän päätyi sitä kääntämään. Blairin nimi puuttuu myös käännöksen julkaisutiedoista. *Berijan tarhojen* kohdalla taas Otavan kirjeenvaihto osoittaa Blairin halunneen tarjota kirjaa

---

¹²⁸ Sariola-seuran arkisto. Julkaisematta jääneet englanninkieliset käännökset ovat sittemmin toimineet esimerkiksi ranskankielisten Sariola-käännösten alkuteksteinä.

¹²⁹ Lähde esim. National Library of Scotlannin verkkohaku, www.nls.uk, käytetty mm. 1.6.2006.

¹³⁰ Blairin suomen taidot käyvät hyvin ilmi hänen runsaasta suomenkielisestä kirjeenvaihdostaan (SKS/KIA).

¹³¹ Alan Blairin ja Otavan kirjeenvaihto, mm. 5.9.1953, 9.10.1953, 1.3.1958, Otavan arkisto.

¹³² Alan Blair Otavalle 5.9.1953, Otavan arkisto; Alan Blair Marko Tapiolle 10.5.1955, SKS/KIA.

¹³³ Heikki Reenpää Alan Blairille, 3.8.1953 ja 9.9.1953, Otavan arkisto.

englantilaisille kustantamoille, mutta sen oikeudet oli jo myyty.¹³⁴ Blair päätyi kuitenkin kirjan kääntäjäksi ja lisäsi käännökseensä metatekstin muodossa laajalti omia huomioitaan esimerkiksi Suomen poliittisesta tilanteesta (”Translator’s notes”). Hän käytti vastaavaa meta-tekstiä vähemmässä määrin myös *Miesten meren* käännöksen alussa esitelläkseen suomesta lainaamansa termit (mm. *ahkio*).

Käännöstavoissaan Blair noudatti varsin vapaata käännöstyyliä, mutta toisaalta tuotti ainakin kahdessa tapauksessa kattavia käännöksiä ilman poistoja (*Miesten meri*, *Feeliks onnellinen*). Myös Sariola-seuran arkistoissa säilytettävät Blairin tekemät julkaisemattomat käännökset antavat kiintoisan käsityksen Blairin käännöstavoista. Kuten jo edellä mainittiin, käännökset ovat pääosin uskollisia, mutta sieltä täältä on kuitenkin poistettu pieniä kappaleita esimerkiksi ympäristön kuvausta. Kun otetaan huomioon, että Sariola ei päiväkirjojensa mukaan puuttunut lainkaan käännöksiin (Sariola 1986, 1987), muutokset ovat väistämättä Blairin tekemiä. Tämä osoittaa, että poistot ovat olleet myös Blairin mielestä sinänsä hyväksyttävä strategia, vaikkakaan hän ei käyttänyt sitä kaikissa käännöksissään.

1950-luvun kääntäjien käännöstoimintaa tarkasteltaessa huomataan selvästi, että kääntäjien ensisijainen vaikuttamismuoto oli verkostoituminen eri maiden toimijoiden kanssa ja verkostojen ylläpito. Tässä tarkastelluista kääntäjistä tämä näyttää onnistuneen Blairilta olen- naisesti Matsonia paremmin, nähtävästi pitkälti siksi, että hän asui ainakin kirjeenvaihtonsa kattamana aikana säännöllisesti Suomessa ja Ruotsissa ja kykeni siten pitämään säännöllistä yhteyttä sekä brittiläisiin kustantamoihin että suomalaisiin kirjallisuuspiireihin, joihin hän näyttää osallistuneen aktiivisesti. Myös Matsonilla oli runsaasti kontakteja suomalaisissa kirjallisuuspiireissä, mutta hänen brittiläiset kontaktinsa olivat oleellisesti heikompia nähtäväksi Suomessa asumisen vuoksi. Mielenkiintoista on myös se, että molemmat kääntäjät käänsivät useampaa kuin yhtä kielisuuntaa. Matson oli kirjallisuuden alalla lähinnä englannin- kielisen kirjallisuuden suomentaja, Blair taas käänsi tekstejä eri kieliltä Englantiin päin. Voidaan olettaa, että hänellä oli siksi enemmän käytännön kokemusta nimenomaan Englantiin kääntämisestä ja englanninkielisen käännöstekstin tuottamisesta, kun taas Matsonin käännös- kokemus ja kontaktit painottuivat ulkomaankontakteista ja kaksikielisydestä (ks. Varpio 1971) huolimatta ensisijaisesti Suomeen. Tämä taas voi selittää, miksi Matsonin käännökset ovat saaneet osakseen niin runsaasti kritiikkiä: Matsonin sinänsä runsaaseen käännös- kokemukseen ei näet sisältynyt paljoakaan kokemusta kaunokirjallisuuden kääntämisestä nimenomaan Englantiin päin.

Mitä itse käännöksiin tulee, sekä Blair että Matson hyväksyivät selvästi ainakin jonkin- suuruiset poistot, mutta eivät kuitenkaan välttämättä käyttäneet niitä kaikissa teksteissään. Yleisesti ottaen 1950-luvun kääntäjillä oli nähtävästi vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa käännöstekstin lopulliseen asuun. Mielenkiintoiselta vaikuttaa Blairin kirjeenvaihdossaan

---

¹³⁴ Otava Lassi Vuorelle 1.3.1958, Otavan arkisto.

kuvaama tilanne, jossa esimerkiksi aikakauslehdet saattoivat julkaista käännöksiä pelkästään kääntäjän kirjallisen yhteydenoton perusteella, siis ilman eri sopimusta ja mahdollisesti käännöksiä jonkin verran muokaten. Kääntäjän vallassa oli siis käytännössä mahdollisuus ehdottaa sopivaa tekstiä eri kustantamoille tai lehdille. Itse lopputulokseen hän ei kuitenkaan pystynyt välttämättä vaikuttamaan, vaan käännöksen lopullinen asu riippui kustantamon ja kustannustoimittajan päätöksistä ja mahdollisesti varsin aktiivisesta toimitustyöstä (josta äärimmäisenä esimerkkinä ovat *The unknown soldierin* toimitusvaiheessa tehdyt muutokset).

Muita toimijoita

1950-luvun käännöstoimintaan osallistui kääntäjien, kirjailijoiden ja kustantamojen lisäksi myös kirjallisuusagentteja. Kustantamojen henkilöstöstä taas kustannustoimittajilla ja muilla kustannusavustajilla oli tärkeä merkitys. Kirjallisuusagenteista on eniten ollut esillä Mika Waltarin kirjallisuusagentti Marion Saunders, joka osallistui useiden Waltarin kirjojen englanninkieliseen käännösprosessiin. *Sinuhe egyptiläisen* englanninkielisen käännöksen saatua suurta suosiota Yhdysvalloissa ja Britanniassa myös Saunders sai runsaasti huomiota suomalaisessa lehdistössä, joka julkaisi esimerkiksi useita hänen haastattelujaan.

Kuten esimerkiksi *Maakansassa* (11.7.1950) kerrotaan, ”Miss Saunders tutustui Waltarin tuotantoon jo ennen sotia, mutta ei ennen ’Sinuhea’ ole voinut kuitenkaan saada muita julkaistuksi”. Saunders oli näet esitellyt toistuvasti Waltarin teoksia useille eri yhdysvaltalaiskustantamoille pienten käännösnäytteiden ja yhteenvedojen avulla. Esimerkiksi *Sinuhe egyptiläisen* kohdalla hän mainitsi (*Uusi Aura* 30.11.1949), että ”[e]sitettävänä minulla oli parin luvun englantilainen koekäännös ja yhteenveto sisällöstä”. Lähestymistapa jäi melko tuloksettomaksi, sillä ”[k]okonaista kahdeksan kustantajaa hylkäsi ’Sinuhen’ painatus-tarjouksen Yhdysvalloissa 1947–1948” (*Maakansa* 11.7.1950; tieto vahvistetaan useissa muissa lähteissä). *Sinuhe egyptiläinen* päätyikin lopulta englanninkielisille markkinoille täysin muuta kautta, nimittäin Putnam’sin henkilökohtaisten kontaktien välityksellä (*Los Angeles News*, 22.10.1949). *The Egyptianin* suursuosion vuoksi Waltarin teosten kääntäminen englanniksi pääsi hyvään alkuun. Marion Saunders jatkoi toimintaansa Waltarin agenttina useiden muidenkin historiallisten romaanien parissa, joskin yhteistyö katkesi sittemmin täysin. Useita vuosia jatkuneen yhteistyön aikana Saunders ehti kuitenkin lähettää Waltarille muun muassa satoja lehtileikkeitä ja käännösarvosteluja, joita säilytetään tällä hetkellä SKS:n kirjallisuusarkistossa.

Toisin kuin monet muut saman aikakauden kirjailijat, Mika Waltari huolehti erittäin oma-toimisesti teostensa kustannussopimuksista ja yhteyksistään ulkomaisten kustantamojen kanssa. Hän hoiti myös kirjeenvaihdon ulkomaisten kustantamojen kanssa pääosin itse, tarvittaessa tosin suomalaisen kustantamonsa avustuksella.¹³⁵ Waltarin hyvät yhteydet ulkomaisiin kustantamoihin selittävätkin osaltaan, miksi huomattavan suuri osuus Waltarin kirjoista

---

¹³⁵ Sirku Klemolan henkilökohtainen tiedonanto haastattelussa vuonna 2006.

käännettiin myös englanniksi, vaikka suomalaisten kirjojen kääntäminen englanniksi oli 1940- ja 50-luvuilla muutoin hyvin vähäistä. Kustantamot eivät tuolloin panostaneet erityisen aktiivisesti kirjailijoidensa käännösoikeuksien vientiin, joten kääntämiseen ja kirjallisuusviennin edistämiseen liittyvä käytännön työ jäi lähes täysin kirjailijan tai hänen agenttiansa vastuulle. Toisin kuin monesti on esitetty, Waltari oppi nähtävästi ajan mittaan riittävästi englantia hoitaakseen myös englanninkielistä kirjeenvaihtoaan aktiivisesti. Saundersin kanssa tapahtuneen yhteistyön päätyttyä Waltarin kirjeenvaihdossa ovat nähtävästi avustaneet useat muut tahot, mm. Valittujen Palojen toimittaja Maija-Liisa Virtanen¹³⁶ ja Sirkku Klemola¹³⁷.

Muista kirjallisuusagenteista tiedetään kuitenkin hyvin vähän. Alan Blair mainitsee kirjeenvaihdossaan maksaneensa *The Norseman* -lehden käännöspalkkiosta tietyn summan agentin palkkiona, mutta agentin henkilöllisyys ei tule lainkaan esille.¹³⁸

Kustannustoimittajilla ja kustantamon muulla henkilöstöllä taas on ollut suuri rooli käännösten muokkaamisessa. Heidän käyttämistään tarkoista lyhennysstrategioista ei ole täsmällistä tietoa, ja myös kääntäjät itse ovat tehneet poistoja. Siksi onkin yleensä vaikeaa päätellä, mitkä muutokset (lähinnä poistot) lopullisessa tekstissä ovat kääntäjän ja mitkä kustannustoimittajan tai muun henkilöstön tekemiä. Matsonin käännösten ja kirjeenvaihdon ja Blairin julkaisemattoman käsikirjoituskäännöksen perusteella vaikuttaa siltä, että kääntäjien itse tekemät poistot olivat suhteellisen suppeita ja kohdistuivat lähinnä kuvauksiin. Tämän perusteella voidaan olettaa, että laajemmat, kirjan luonnetta tai rakennetta selvästi muuttavat muutokset kuten *The unknown soldierin* muokkaus ja *The Egyptianin* lyhentäminen olivat todennäköisesti pikemminkin kustantamon henkilöstön kuin kääntäjän käsialaa. Useimmissa tapauksissa eri osapuolten osuus jää silti epävarmaksi. Muutamassa tapauksessa asiasta on kuitenkin tietoa. *The Egyptianin* kääntämisestä kerrotaan yhdysvaltalaisessa lehtileikkeessä, että kustantamon lukija oli arvellut kirjan sopivan käännettäväksi, mutta olevan liian pitkä. Kustantamo oli tällöin palkannut saman lukijan lyhentämään ruotsista tehdyn käännöksen nykymittaansa (*Los Angeles News*, 22.10.1949). Käännöstä ei siis lyhentänyt kääntäjä Naomi Walford, vaan toinen, erikseen tehtävään valittu henkilö. Jää epäselväksi, antoiko kirjailija itse luvan kirjansa lyhentämiseen vai oliko päätös täysin kustantamon oma. Yleisesti ottaen Waltari suhtautui kuitenkin hyvin sallivasti kirjojensa muokkaamiseen ja hyväksyi esimerkiksi kirjojen lyhentämisen käännösprosessin aikana.¹³⁹

The unknown soldierin kohdalla vaikuttaa Alex. Matsonin kirjeenvaihdon perusteella siltä, että Matson noudatti käännöksessään mahdollisimman uskollista linjaa. Käännöksen muutokset olivat siis kustannustoimittajan tekemiä. Sama kustantamo, Putnam's, tilasi keväällä 1956 Matsonilta myös *The Etruscanin* käännöksen, joka sittemmin peruuntui.

---

¹³⁶ Mika Waltari Alex. Matsonille, 21.3.1956, SKS/KIA.

¹³⁷ Henkilökohtainen tiedonanto haastattelussa vuonna 2006.

¹³⁸ Alan Blair Marko Tapiolle, 10.6.1955, SKS/KIA.

¹³⁹ Ks. esim. Mika Waltarin kirje Alex. Matsonille 27.2.1956, SKS/KIA: ”[*Turmsin* ruotsintaja Thomas] Warburton on lyhentänyt kirjaa noin 150 sivua, ja vein juuri tänään hänelle takaisin kappaleen tarkistettuani lyhennykset”.

Matson ehti kuitenkin käydä kyseisestä käännöksestä jonkin verran kirjeenvaihtoa Mika Waltarin kanssa, joka huomauttaa kirjeessään:

Amerikasta taas sain tiedon että he ovat lähettäneet Sinulle käännössopimuksen ja että he haluavat täydellisen käännöksen, siis ilman Warburtonin lyhennyksiä. Ehkä se onkin selvintä. Onhan heillä sitten itsellään tilaisuus lyhentää kirjaa sikäli kuin haluavat. (Mika Waltari Alex. Matsonille 24.2.1956, SKS/KIA.)

Tämä osoittaa varsin selvästi, että ainakin Putnam'silla oli sekä teoreettinen mahdollisuus lyhentää käännöksiä omatoimisesti että myös käytännössä tapana tehdä niin. Samasta todistaa myös *The unknown soldierin* kääntämistä koskeva kirjeenvaihto.¹⁴⁰ Tässäkin tapauksessa Putnam's muokkasi siis kääntäjältä saamaansa tekstiä omatoimisesti.

Edellä mainitut esimerkkitapaukset, joissa kustantamo muokkasi käännöstä omatoimisesti, koskevat kaikki kustantamo Putnam'sia. Jääkin epäselväksi, missä määrin samaa tapaa käytettiin muissa kustantamoissa. Putnam'sin toimintatavoilla on kuitenkin suuri merkitys, sillä kyseinen kustantamo käännätti kaikki Waltarin kirjojen käännökset ja *The unknown soldierin* eli yhteensä kymmenen Isossa-Britanniassa vuosina 1949–1959 julkaistuista 14 käännöksestä.

Yhteenveto

1950-luvulla käännöstoiminnassa ei ollut mukana julkisesti rahoitettuja toimijoita, ja järjestelmälliset pyrkimykset kirjallisuuden vientiin ulkomaille (ks. Dollerup 1997) olivat hyvin vähäisiä. Suomesta Englantiin käännetyt kirjat käännettiin yleensä kohdekulttuurin kutsusta (Mika Waltarin kirjat, *The unknown soldier*, *Beria's gardens*) tai kohde- ja lähdekulttuurien välillä toimineiden kääntäjien ja agenttien toiminnan pohjalta (*The men's sea*). Kohdekulttuurin valitsemat kirjat edustivat kohdekulttuurissa tunnettuja ja tuolloin suosittuja kirjallisuuslajeja, kuten sota- ja keskitysleiriromaaneja tai historiallista viihdekirjallisuutta. Tämä helpotti niiden pääsyä kohdekulttuuriin ja asetti ne hyvin tuttuun kirjalliseen viitekehykseen, jonka suosio ja suuret myyntiluvut tarjosivat jonkinlaisen takeen sille, että kirja saisi huomiota. Kysymyksessä ei ollut yksinomaan sattuma, vaan myös tietoinen ratkaisu kustantamon taholta. Putnam's-kustantamon yhdysvaltalainen ennakkomainos *Johannes Angeloksen* käännöksestä *Dark Angel* ilmaisee asian varsin selvästi:

There are two reasons why *The Egyptian*, *The Wanderer* and *The Adventurer* have been such terrific successes for everybody connected with them. *First*, they're wonderful stories. *Second*, we've spent more than \$62,000 promoting their sale. (Lehtileike WSOY:n arkistossa, ei julkaisutietoja)

Myös poliittiset tekijät, kuten Suomen asema Neuvostoliiton naapurimaana, Suomen ja Neuvostoliiton sodan kuvaus ja Britannian asema lännen edustajana lisäsivät suomalaisen

---

¹⁴⁰ Walter Minton Alex. Matsonille, 1.5.1956, SKS/KIA.

kirjallisuuden relevanssia, sillä suomalainen kirjallisuus sijoittui vastaanottavalle kulttuurille erittäin tuttuun kontekstiin. Tämä koskee erityisesti eniten tähän kontekstiin sidottua kirjatyyppejä, sota- ja keskitysleiriromaaneja. Sosiaalisilla ja poliittisilla tekijöillä olikin suuri merkitys kyseisen aikakauden käännöstoiminnalle.¹⁴¹

7.3 1990-luvun ja nykyhetken käännöstilanne ja toimijat

Esittelen aluksi lyhyesti tämänhetkisen käännöstilanteen tärkeimmät institutionaaliset toimijat, kuvaan hieman niiden taustoja ja nykytilannetta sekä esittelen tarkemmin kääntäjien roolia niiden toiminnassa. Tarkastelen aluksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) alaisuudessa toimivia tahoja, Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskusta (FILI) ja *Books from Finland* -kirjallisuuslehteä, ja tämän jälkeen eri kustantamojen toimintaa käännöstoiminnassa. Lopuksi käyn läpi kirjailijoiden osuutta käännöstoiminnassa ja eri kääntäjien kokemuksia käännöstoiminnasta. Tässä luvussa esittämäni tiedot perustuvat tekemiini haastatteluihin sekä muihin, erikseen mainittuihin lähteisiin.¹⁴² Haastattelujen toteutusajankohdan (vuodet 2004–2007) vuoksi tiedot vastaavat lähinnä 2000-luvun puolenvälin tilannetta, eikä aivan viime vuosina tapahtuneita muutoksia ole enää ehditty ottaa huomioon.

7.3.1 Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus (FILI)

Vuonna 1977 perustetun Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen (FILI, <http://www.finlit.fi/fili/>) tehtävänä on lisätä suomalaisen kauno- ja tietokirjallisuuden tunnetusta ulkomailta ja tukea suomenkielisen, suomenruotsalaisen ja saamenkielisen kaunokirjallisuuden kääntämistä muille kielille. Vuodesta 2003 alkaen FILI on myöntänyt tukea myös vähälevikkisen laatukirjallisuuden suomentamiseen ja tieteellisen ja tietokirjallisuuden ruotsintamiseen. Käsittelen työssäni ainoastaan ensimmäistä tehtävää eli Suomesta ulkomaille suuntautuvaa kirjallisuustiedotusta ja kirjallisuusviennin edistämistä.

FILI tekee yhteistyötä kääntäjien, kirjailijoiden ja kustantamojen kanssa sekä osallistuu erilaisiin hankkeisiin ja pohjoismaisiin ja kansainvälisiin projekteihin (mm. Network North -ohjelma, Literature Across Frontiers -yhteisprojekti muiden tiedotuskeskusten kanssa). Lisäksi se osallistuu kirjamesseihin ja kirjallisuustapahtumiin ja tekee yhteistyötä ministeriöiden, suurlähetystöjen, kulttuuri- ja tiedeinstituuttien, yliopistojen ja muiden maiden

¹⁴¹ Aikakauden poliittisen tilanteen on katsottu vaikuttaneen voimakkaasti myös Mika Waltarin historiallisten romaaniin suosioon. Kyseessä oli toki kohdekulttuurissa hyvin tunnettu, menestynyt kirjatyyppejä, mutta esimerkiksi Vähämäki (2000: 567) katsoo ensimmäisen käännöksen, *Sinuhe egyptiläisen*, suurmenestyksen perustuvan siihen, että tekstissä käsiteltiin sodanjälkeiselle aikakaudelle keskeisiä teemoja:

Set in ancient Egypt, *Sinuhe the Egyptian* derives its success from [...] its particular relevance to the post-World War II generation: its story of how the individual loses faith in old ideals, searches for a new foundation for existence, yet ends up lonely, disillusioned, and marginalized. (ibid.)

¹⁴² Haastattelujen toteutusta on käsitelty tarkemmin luvussa 3.2.

kirjallisuuden tiedotuskeskusten kanssa. Keskus järjestää myös yleisempää tiedotustoimintaa, esimerkiksi kustantamovierailuja kustantamojen ja lehdistön edustajille, ja ylläpitää yhteyksiä mm. kustantamoihin. Henkilökohtaiset, pitkäaikaiset yhteistyösuhteet koetaan toiminnassa tärkeiksi. Niiden kautta FILI saa myös tietoa siitä, millainen kirjallisuus kutakin toimijaa kiinnostaa, mikä helpottaa tiedotuksen kohdentamista tulevaisuudessa.¹⁴³

Nykytoiminta¹⁴⁴

FILIn nykytoiminnassa korostuu tiedotuskeskuksen nykyisen johtajan Iris Schwanckin kehittämä kolmpilarimalli, joka on herättänyt laajaa kiinnostusta myös ulkomailla. Mallin kolme pilaria ovat kääntäjien koulutus, kirjallisuuden promootio ja käännöstuki. Käsittelen näitä seuraavassa lähinnä Schwanckin antaman haastattelun sekä muiden, erikseen ilmoitettujen lähteiden perusteella.

FILI järjestää aktiivisesti kääntäjien koulutusta, jonka tavoitteena on luoda uusille kääntäjille työssä tarvittavia valmiuksia. Keskus korostaa tätä aluetta toiminnassaan, sillä suomenkielisen kaunokirjallisuuden kääntämistä ei heidän tietojensa mukaan opeteta missään yliopistossa Suomen ulkopuolella. Suomea opetetaan yliopistotasolla useissa eri maissa,¹⁴⁵ mutta nimenomaan kaunokirjallisuuteen erikoistunutta suomen kääntäjän koulutusta ei tarjota missään muualla kuin Suomessa. FILI on siis ainoa tällaista koulutusta ja taitojen kehittämistä tarjoava taho, joten sen rooli on erityisen tärkeä. Aloitteleville kääntäjille järjestetään kursseja, joilla tarkastellaan kääntämistä suomesta eri kohdekielille ja tutustutaan Suomen kieleen ja kulttuuriin. Nuoria kääntäjiä voidaan myös perehdyttää tiedotuskeskuksen toimintaan harjoittelujakson avulla. Kuusi kuukautta kestävä harjoittelujakson aikana harjoittelija tutustuu tiedotuskeskuksen toiminnan eri alueisiin sekä jatkaa omaa käännöstyötään, jonka osuus kokonaistyömäärästä on kuitenkin vain 20 %. Harjoittelujaksojen tavoitteena ei olekaan ainoastaan tukea suomesta kääntämisen oppimista, vaan uusille kääntäjille pyritään pikeminkin antamaan mahdollisuus oppia muita kääntäjän tarvitsemia taitoja ja luoda sopivia verkostoja. Iris Schwanck kuvasi tilannetta haastattelussa seuraavasti:

Näin pienestä kielestä kääntävä kääntäjä ei voi tehdä pelkästään [kaunokirjallisuuden] käännöksiä, vaan hänen täytyy kääntää erilaisia tekstejä ja antaa lausuntoja kustantamoille [...] ja nimenomaan myös ymmärtää, mikä on tämä kirjallisuuden viemisen, kääntämisen ja kustantamisen mekanismi.

Kyseessä on vaativa ja monialainen toiminta, jota ”ei opita viikossa”. Kuudessa kuukaudessa kääntäjillä on kuitenkin hyvin aikaa luoda verkostoja ja tutustua toimintaan. Samalla he saavat melko realistisen kuvan esimerkiksi siitä, millaisella kirjallisuudella on mahdolli-

¹⁴³ FILIn verkkosivut <http://www.finlit.fi/fili/> sekä Iris Schwanckin nauhoitettu haastattelu 17.8.2004.

¹⁴⁴ Ellei toisin mainita, tämän osion tiedot perustuvat Iris Schwanckin nauhoitettuun haastatteluun 17.8.2004 ja ovat kyseisen ajankohdan mukaisia. Lainausmerkeissä olevat kohdat ovat suorina, yleiskielisiksi muokattuja lainauksia kyseisestä haastattelusta.

¹⁴⁵ Lähde: *Suomea Finska Finnish: Studies in Finnish language and culture 2005*, Centre for International Mobility (CIMO), Helsinki 2005

suuksia tulla käännettyksi ja hyväksytyksi ja millaisiin hankkeisiin käännostukea on mahdollista saada.

Alalla jo toimivien kääntäjien kohdalla FILI tukee täydennyskoulutusta esimerkiksi järjestämällä 3–4 kääntäjäseminaaria vuosittain. Osa seminaareista on aiheeltaan melko erikoistuneita; vuonna 2006 tällaisia olivat mm. saksantajien ja draamakääntäjien seminaarit. Lisäksi FILI voi myöntää kääntäjille hakemuksen perusteella myös matka-apurahoja, joita kukin kääntäjä voi hakea kahden vuoden välein.

Toisena keskeisenä toiminta-alueena on suomalaisen kirjallisuuden promootio eli sen viennin edistäminen. Promootiotoiminnassa ovat viime vuosina korostuneet keskuksen ns. korttikirjailijat eli laajemman tietokortin ja käännösnäytteen avulla esimerkiksi messuilla esiteltävät kirjailijat, jotka ovat ”aina kyseisen vuoden palkittuja kirjailijoita”. Omassa aineistossani tällainen korttikirjailija on Johanna Sinisalo, jonka *Ennen päivänlaskua ei voi* voitti Finlandia-palkinnon vuonna 2000. Myös esimerkiksi Maria Peuran ja Kjell Westön kirjoja on käännetty englanniksi.

Käytännössä promootio tapahtuu siten, että tiedotuskeskus esittelee suomalaista kirjallisuutta ja kirjailijoita kaupallisille toimijoille esimerkiksi erilaisissa kirjallisuustapahtumissa ja kirjamesseilla. Näistä suurimmat ovat jokasyksyiset Frankfurtin kirjamesset. Mukaan otetaan usein valmiita englanninkielisiä käännösnäytteitä, joiden perustella kirjailijoita voidaan esitellä, sekä mahdollisesti nuorten kirjallisuudentutkijoiden kirjoittamia esseitä kyseisistä kirjoista. Kirjoista ja esimerkiksi niiden juonesta ja tyylistä kerrotaan perusteellisesti, ja jos ulkomainen kustantamo kiinnostuu kirjasta, sille annetaan suomalaisen kustantamon tarkemat yhteystiedot. FILI siis toimii lähinnä suomalaisen kirjallisuuden ja kirjojen esittelijänä, minkä jälkeen kustantamot käsittelevät asiaa keskenään ilman FILIn välitystä. Mikäli kirjan esittely johtaa käännöspäätökseen, FILI saa useimmiten tiedon asiasta viimeistään käännostukea haettaessa, sillä käännostukea haetaan lähes kaikelle suomesta käännettävälle kaunokirjallisuudelle.

Iris Schwanck kuvaa kirjojen promootiota kustantamoille hyvin hienovaraiseksi ja herkäksi toiminnaksi, jossa FILIn roolina on kuunnella kustantamoja, ehdottaa niille sopivilta vaikuttavia kirjoja ja antaa tietoa, jonka pohjalta kustantamo voi tehdä päätöksensä:

On kyllä osa tätä ammattitaitoa ja tätä ammatillista osaamista, että kuuntelemme hyvin herkästi vastaanottajaa, ensinnäkin kustantajaa joka on kiinnostunut ylipäänsä suomalaisesta kirjallisuudesta ja sitä kautta myös ulkomaalaista lukijaa.

Schwanckin mukaan suomalaiset tahot eivät lähtökohtaisesti voikaan tietää, millainen kirjallisuus ulkomaisia lukijoita kiinnostaa, sillä ulkomainen kustantamo ja lukija ovat tässä asiassa oman maansa asiantuntijoita ja kirjallisuuden ”tuputtaminen” heille on hyödytöntä.

FILIn nykyinen linja pyrkii siis lähinnä edistämään suomalaisen kirjallisuuden omaehtoista tuontia kohdekulttuuriin, ei niinkään tehostamaan kirjallisuuden vientiä.

Tapahtumiin osallistumisen ja niiden yhteydessä tapahtuvan kirjallisuuden promootion lisäksi FILI edistää suomalaisen kirjallisuuden tunnettuutta ulkomailla ja luo kontakteja mm. järjestämällä seminaareja esimerkiksi pohjoismaisen kirjallisuuden vastaanotosta tai kääntämisestä. Myös yhteistyö muiden Pohjoismaiden ja niiden vastaavien organisaatioiden kanssa on tärkeää.

FILIn toiminnan kolmas keskeinen ”pilari” on käännöstuki, jota myönnetään suomen-, ruotsin- tai saamenkielisen suomalaisen kirjallisuuden kääntämiseen vieraille kielille, suomenkielisen kirjallisuuden ruotsintamiseen, saamelaisen kirjallisuuden suomentamiseen sekä vähälevikkisen ulkomaisen kirjallisuuden suomentamiseen. Vain ensimmäinen näistä alueista on oleellinen tämän tutkimuksen kannalta.¹⁴⁶

FILIn verkkosivujen¹⁴⁷ mukaan tiedotuskeskuksen neuvottelukunta¹⁴⁸ myöntää vuosittain noin 230 000 euroa käännöstukea suomalaisen kirjallisuuden kääntäjille ja kustantajille. Ulkomainen kustantamo voi hakea tukea tehtyään suomalaisen oikeudenomistajan kanssa kustannussopimuksen tietyn teoksen kääntämisestä sekä laadittuaan käännössopimuksen kyseisen kääntäjän kanssa. Hakemukseen liitetään myös lyhyt perustelu siitä, miksi teos halutaan kääntää. Ensimmäisen hakemuksen yhteydessä kääntäjältä pyydetään ansioluettelo, ja tuki myönnetään vain, jos kääntäjällä on jo aiempaa ammattikokemusta. Jos kääntäjä on suomalainen, tulee hankkeessa olla mukana myös toinen kääntäjä, joka puhuu kohdekieltä äidinkielenään. Ensi kertaa hakevalta kustantamolta vaaditaan kustantamon esittely, johon kuuluu myös markkinointisuunnitelma.

Kustantamot voivat saada käännöstukea kolmeen ensimmäiseen kustantamaansa saman suomalaiskirjailijan kirjaan. Jos kustantamo on valmis kustantamaan jo neljännen saman kirjailijan kirjan, sen katsotaan olevan niin varma kirjan kaupallisesta menestyksestä, että käännöstukea ei enää tarvita. Tukea myönnetään ainoastaan käännöskuluihin, joista se saattaa kattaa jopa 70–80 prosenttia. Mahdollisuus hakea käännöstukea vaikuttaakin merkittävästi käännöspäätökseen: ”ilman tämmöistä aika moni kirja jäisi julkaisematta”. Kustantamot voivat hakea erilaisia tukia myös muista lähteistä, kuten Englannin Arts Councililta ja EU:n Kulttuuri 2000 -ohjelmasta. Esimerkiksi Arts Council tukee englanniksi käännettävää ja Englannissa julkaistavaa kirjallisuutta ja sponsoroi myös vuosittaista Independent Foreign

---

¹⁴⁶ Suomenkielisen kaunokirjallisuuden kääntäminen ruotsiksi olisi sinänsä relevanttia tämän tutkimuksen aihepiirin kannalta, jos kyseiset käännökset julkaistaisiin pääsääntöisesti muualla kuin Suomessa. Suomesta ruotsiin käännettävän kaunokirjallisuuden käännöstuki on kuitenkin suunnattu yksinomaan Suomessa julkaistaville ruotsinnoksille eikä siten liity kuin hyvin välillisesti tämän tutkimuksen aiheeseen.

¹⁴⁷ Luettu esim. 6.1.2008.

¹⁴⁸ <http://www.finlit.fi/fili/fi/fili/yhteystiedot/filineuvottelukunta.html>, luettu esim. 6.1.2008.

Fiction Prize -käännöspalkintoa.¹⁴⁹ Mikäli kustantamo saa tukea käännöksen julkaisuun FILIn lisäksi myös joltakin muulta taholta, yhteenlaskettu tuki ei saa ylittää varsinaista käännöspalkkiota. Näin pyritään varmistamaan, että kustantamo joutuu sitoutumaan käännöspäätökseen ja panostamaan kirjaan rahallisesti, jolloin se panostaa enemmän myös esimerkiksi kirjan promootioon sen ilmestyttyä. Tämä onkin erittäin tärkeää, sillä

jotta kirja menestyy siellä oikeasti, siihen minusta tarvitaan se, että ulkomainen kustantamo itsekin uskoo kirjaan ja pitää sitä hyvänä kirjana, haluaa markkinoida, on ylpeä kirjasta.

Schwanck katsoo tästä syystä, että Suomessa aiemmin käytetty valtiojohtoinen julkaisuttamispolitiikka oli täysin virheellinen. Kirjojen ”tuputtaminen” ulkomaille tai kaikkien kääntämiseen liittyvien kulujen maksaminen, jotta kirja saataisiin julkaistuksi, ei lopultakaan edistä suomalaisten kirjojen menestystä tai leviämistä Suomen ulkopuolelle. Kyseisestä käytännöstä onkin luovuttu jo kauan sitten. Kysyessäni toiminnan kehittymisestä Schwanck kuvasi kirjallisuuden tukemisen muuttuneen monilla muillakin tavoin huomattavasti entistä ammattimaisemmaksi ja tehokkaammaksi verrattuna toiminnan alkuvuosien ”opiskeluun”, jossa vasta pyrittiin selvittämään sopivia, ammatillisia toimintatapoja ja työskentelytarpeita. Hän korosti, että myös käännösten laatuvaatimuksia on tiukennettu. Esimerkiksi käännöstuki on nykyään rajoitettu koskemaan vain suoraan suomen, ruotsin tai saamen kielestä käännettäviä teoksia, kun taas aiemmin sitä on myönnetty myös välikielen kautta tehdyille käännöksille. Tätä ei nykyään pidetä enää hyväksyttävänä.

Ulkomaisille kustantamoille suunnattavan käännöstuen lisäksi FILI myöntää myös käännösnäytetukia, jotka on taas suunnattu suomalaisille kustantamoille. Tarkoituksena on edistää kustantamojen omaa promootiotyötä maksamalla käännösnäytetukea, jolla rahoitetaan 10–15 sivun mittaisten käännösnäytteiden kääntämistä kyseisten kustantamojen itse valitsemista kirjoista. Käännösnäytetuen hakemiseen pätevät samat laatuvaatimukset kuin muuhunkin toimintaan. Kirjan pitää siis olla ns. laatu kirjallisuutta, eikä esimerkiksi viihdekirjallisuuden kääntämiseen todennäköisesti myönnettäisi kovin helposti käännösnäytetukea.

FILIn kirjallisuusviennin edistäminen kattaa laajan osan käännöstötoiminnasta aina koulutuksesta käännöstukiin asti. Sen osuus käännösprosessissa kuitenkin päättyy, kun kirja julkaistaan ja käännöstuen maksamista varten vaadittavat viisi kappaletta lähetetään tiedotuskeskukselle. FILIssä toivottaisiin kylläkin tietoa kirjojen menestyksestä, mutta käytännössä sillä ei ole resursseja seurata systemaattisesti kirjojen saamaa vastaanottoa kohdemaassa, niiden myyntiä tai uusia painoksia. FILI ei välttämättä saa edes tietää, onko uusia painoksia otettu, sillä käännöstukea ei niihin tietenkään myönnetä. Joitakin tietoja saatetaan saada esimerkiksi lähetystöiltä tai kustantamoilta, mutta tämä on melko sattumanvaraista. FILillä on

---

¹⁴⁹ Lähde esim. Arts Council of Englandin kotisivu, http://www.artscouncil.org.uk/aboutus/project_detail.php?browse=recent&id=417. Luettu 25.4.2006.

kutenkin pitkäaikaiset suhteet monien kustantamojen kanssa, joten FILIn tukeman kirjan menestyksestä saatetaan saada tietoa seuraavan projektin tai vierailun yhteydessä.

Toinen kohta, jota malli ei kata, on käännösten tarkastus ennen niiden julkaisua. FILI katsoo, että käännösten mahdollinen toimittaminen on kustantamon oma asia, johon keskus ei puutu. Schwanck mainitsi myös arvelevansa, että käännöksiä ei edes pitäisi joutua tarkastamaan. Kääntäjien ammattitaidon tulisi näet taata käännösten virheettömyys joka tapauksessa ilman eri tarkastusta. Tämä on hieman yllättävää, sillä monet kääntäjät kuitenkin toivovat itse, että heidän käännöksensä tarkastettaisiin. Tämä pätee myös hyvin kokeneisiinkin kääntäjiin.¹⁵⁰

Kääntäjien rooli toiminnassa

Kääntäjillä on arvostettu rooli FILIn toiminnassa, sillä hyvä käännös on kirjallisuuden edistämisen kannalta keskeinen. Kääntäjän ammattitaidon ymmärtämistä pidetään ”osana tällaisen organisaation professionalismia”, ja sen katsotaan olevan keskuksen työn kannalta välttämätöntä. Kaunokirjallisuuden kääntäjän työ katsotaan FILIssä erittäin vaativaksi; se on ”yksi maailman vaikeimmista ammateista”. Keskus pyrkiikin tukemaan kääntäjien toimintaa monin tavoin, kuten tarjoamalla koulutusta, seminaareja ja matka-apurahoja edellä mainittuun tapaan. Harjoittelujaksojen avulla uusille kääntäjille pyritään antamaan mahdollisuuksia luoda toimivat verkostot ja oppia ymmärtämään kääntämisen ja kustantamisen mekanismeja.

FILI voi edistää kääntäjien toimintaa myös välittämällä kiinnostuneille kustantamoille kääntäjien yhteystietoja. Tällöin korostuu laadun ja kääntäjän taitojen tärkeys. FILI suosittelee kustantamoille vain hyväksi havaitsemiaan kääntäjiä, joiden lähettämän käännösnäytteen joku keskuksen varttuneemmista ”seniorikäntäjistä” on todennut riittävän laadukkaaksi. Välikielen kautta kääntämistä ei hyväksytä.

Keskuksen yhteydenpito kääntäjiin tapahtuu kahdesti vuodessa kaikille kääntäjille lähetettävän tervehdyskirjeen avulla. Lisäksi FILIn järjestämät tapahtumat tarjoavat kääntäjille mahdollisuuden tutustua toisiin kääntäjiin ja verkostoitua kollegojen kanssa. Esimerkiksi FILIn draamakääntäjien kurssille osallistuneet kääntäjät jatkoivat kurssin jälkeen yhteydenpitoa ja muodostivat verkoston, jossa pohdittiin esimerkiksi käännösongelmia. Kääntäjien yhteydenpito ei välttämättä tapahdu kieliryhmän sisällä, vaan yhteyksiä muodostuu ”poikkitieteellisesti” eri kielten kääntäjien välillä. Keskuksen yhteydessä olevien kääntäjien kokonaismäärä on melko suuri, mutta yksittäiseen kieleen kääntäviä on silti yleensä melko vähän. Eri kielten kääntäjien yhteistyö on koettu toimivaksi, ja esimerkiksi haastattelemani kääntäjä David Hackston piti eri kielten käännösongelmien ja -ratkaisujen pohtimista antoisana ja hyödyllisenä käännöstyön kannalta.

---

¹⁵⁰ Tämän tutkimuksen haastatteluissa mm. erittäin runsaasti kääntänyt Herbert Lomas mainitsi toivovansa, että käännökset tarkastetaan. Hildi Hawkins taas kertoi lähettävänsä käännökset normaalisti kirjailijan tarkastettaviksi. Samoin toimii ajoittain myös David Hackston.

Käännösnormit

FILIn toiminta keskittyy itse käännöstyötä edeltävään vaiheeseen, joten organisaation käännösnormit ovat pääasiassa ennen käännöstapahtumaa vaikuttavia ennakkonormeja. Käännöstuen hakuprosessi tarjoaa organisaatiolle mahdollisuuden valvoa myös normien toteutumista. On hyvin todennäköistä, että keskuksen normeja rikkoville käännöshankkeille ei myönnetä käännöstukea, mikä asettaa ne taloudellisesti muita hankkeita heikompaan asemaan ja toimii näin epäsuorana mutta tehokkaana taloudellisena ohjailukeinona. Kääntäjien ja suoraan alkutekstistä tapahtuvan käännöstävän valintaa koskevat normit ovat johdonmukaiset. Kääntäjän tulee olla kokenut, ammattitaitoinen syntyperäinen kohdekielen puhuja tai toimia yhdessä syntyperäisen henkilön kanssa. Kääntämisen tulee tapahtua suoraan alkukielestä, eikä välikielen kautta tehtävää kääntämistä suositella eikä hyväksyä. Käännöstuen kautta keskus pystyy edistämään myös tekstinvalintaa ja valittua kustantamoa koskevia ennakkonormejaan, jotka ovat toki huomattavasti kääntäjää ja käännöstapaa koskevia normeja löyhempiä, mutta suosivat silti hyvälaatuisiksi koetun kirjallisuuden kustantamista ja heikentävät samalla tehokkaasti mahdollisuuksia viihdekirjallisuuden tai liian marginaaliseksi koetun kirjallisuuden kääntämiseen.

Toisaalta FILI ei osallistu suoraan varsinaiseen käännöstapahtumaan, ja organisaation alku- tai toimintanormit ovatkin huomattavasti ennakkonormeja löyhemmät. Niitä sovelletaan käännösnäytteisiin, mutta ei keskuksen tukemiin käännöksiin, joiden toteutuksen katsotaan olevan keskuksen toiminta-alueen ulkopuolella ja yksinomaan kääntäjän sekä kustantamon vastuulla. Haluttujen alku- ja toimintanormien noudattamista voidaan valvoa myös uuden kääntäjän käännösnäytettä tarkasteltaessa, jolloin kokeneempi kääntäjä arvioi, vastaako ehdokkaan käännöstoiminta keskuksen tai arvioijan omia normeja. Normeja rikkova kääntäjä voidaan näin sulkea keskuksen tuomien etujen kuten uusien työtilaisuuksien ulkopuolelle. Mikäli näin tapahtuu käännöstukihakemuksen yhteydessä, tämä voi periaatteessa johtaa normeja rikkovan kääntäjän käännöstukihakemuksen epäämiseen ja vaikeuttaa näin keskuksen normien vastaisen käännöstoiminnan taloudellista toteuttamista. Toisaalta kääntäjiltä ei kuitenkaan pyydetä uutta käännösnäytettä jokaisen käännöshankkeen yhteydessä. Tukijärjestelmä ei siten saa tietää, millaisia normeja kääntäjä kunkin toimeksiannon yhteydessä valitsee käyttöönsä, eikä siis pysty arvioimaan niiden sopivuutta kulloiseenkin tehtävään. Ennakkonormien tiukkuudesta huolimatta instituution alku- ja toimintanormien seuranta ja valvonta näyttää siis olevan vähäistä. Tämä vaikuttaa ainakin periaatteiden tasolla varsin ristiriitaiselta, sillä nimenomaan alku- ja toimintanormit vaikuttavat voimakkaasti lopullisen käännöksen kieliasuun ja siten myös edistämistoiminnan tuloksiin.

7.3.2 *Books from Finland*

Books from Finland (<http://dbgw.finlit.fi/fili/bff/>¹⁵¹) on vuodesta 1967 saakka ilmestynyt suomalaista kirjallisuutta ja kulttuuria esittelevä lehti, joka toimii nykyään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alaisuudessa opetusministeriön rahoittamana. Myös ulkoministeriö on useiden vuosikymmenten ajan ostanut lehden vuosikertoja lähetystöilleen, joskin se on viime vuosina vähentänyt huomattavasti englanninkielisten kulttuurilehtien ostojaan. Osa lehden kunkin numeron sisällöstä on esillä lehden verkkosivuilla, joiden arkisto ulottuu vuoteen 1988. Lehti on siirtynyt vuodesta 2009 alkaen täysin verkkojulkaisuksi.

Books from Finland sisälsi alkuaikoinaan useille eri kielille, muun muassa ranskaksi ja saksaksi käännettyjä käännösnäytteitä. 1980-luvulla lehden ainoaksi kieleksi valittiin kuitenkin englanti. Lehdessä esitellään kauno- ja tietokirjallisuutta sekä käsitellään artikkeleissa ja kirjaesittelyissä myös suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Kyseessä on siis sekä kirjallisuus- että kulttuurilehti, jossa kirjallisuus on kuitenkin etusijalla.

Lehden toimituksesta vastaa tämänhetkisen päätoimittajan Kristina Carlsonin ja pitkäaikaisen, lehdessä vuodesta 1983 toimineen toimitussihteerin Soila Lehtosen lisäksi monijäseninen toimituskunta.¹⁵² Lehden toimitustehtävissä toimii vuosittain myös lehden pitkäaikainen kääntäjä Hildi Hawkins.

Nykytoiminta

Kuvaan seuraavassa lyhyesti lehden nykyistä käännöstoimintaa toimitussihteerin Soila Lehtosen 24.3.2004 antaman nauhoitetun haastattelun pohjalta. Ellei muuta erikseen mainita, tässä osassa esiintyvät lainaukset ovat suoria lainauksia kyseisestä haastattelusta.

Soila Lehtonen kertoi *Books from Finlandin* keskittyvän tekstivalinnoissaan laadukkaaseen nykykirjallisuuteen, jota on lehden julkaisemasta aineistosta noin puolet. Lehti pyrkii esittelemään uusinta ilmestyvää kirjallisuutta, joka on myös lukijoiden kannalta kiinnostavinta. Toisaalta pyritään kuitenkin tuomaan esille myös klassikoita, haastatteluaihana esimerkiksi Runebergiä tämän syntymän 200-vuotisjuhlien johdosta.

Books from Finlandissa esiteltävät tekstit valitsee lehden toimitus ja toimitusneuvosto. Valintapäätös perustuu ensisijaisesti laatuun, ei esimerkiksi kirjan suosioon Suomessa tai sen saamiin palkintoihin. Jossakin määrin pyritään esittelemään kirjallisuutta, joka ei itsestään selvästi kuulu valtavirtaan, ja painottamaan omaperäistä ja ”ehkä jopa omaperäisesti suomalaista” kirjallisuutta. Tiedyt kirjaryhmät jäävät eri syistä tekstivalintojen ulkopuolelle.

---

¹⁵¹ *Books from Finlandin* ilmestyessä vielä paperilehtenä verkkolehti oli varsinaista julkaisua suppeampi. Lehti siirtyi kuitenkin kokonaan verkkoon vuoden 2009 alussa. Luettu esim. 8.2.2009.

¹⁵² Tarkempaa tietoa toimituskunnan jäsenistä mm. sivulla <http://dbgw.finlit.fi/fili/bff/aboutus.html>. Luettu 1.12.2005.

Viihdekirjallisuuden esittelyä pidetään Lehtosen mukaan tavallaan aiheettomana, sillä samantyyppistä romanttista viihdettä tai jännityskirjallisuutta tuotetaan runsaasti muuallakin, eikä se ole ulkomaisten lukijoiden kannalta erityisen kiinnostavaa. Toisaalta ei välttämättä ole myöskään tarpeellista esitellä jo entuudestaan suosittua suomalaista kirjallisuutta, joka saa todennäköisesti huomiota ulkomailla joka tapauksessa.¹⁵³ Myös lehden julkaisumuoto asettaa tiettyjä rajoituksia julkaistavalle materiaalille: ”kaikkea hyvää kirjallisuutta ei pysty tällaisessa lehdessä kääntämään, koska se ei toimi... se ei toimi eduksi sille kirjalle”. Käännöskatkelmien maksimipituus on noin 12 sivua, joten esimerkiksi jännityskirjallisuutta on rajoitetun sivumäärän takia vaikea esitellä lehdessä. Samasta syystä lehdessä on vaikea esitellä myös tekstejä, jotka vaativat laajaa kontekstin tuntemusta. *Books from Finland* taustoittaa usein esittelemiään käännöksiä pienten lisäartikkelien avulla, jotta lukija saa lisää tietoa aineiston merkityksestä ja suomalaisesta yhteiskunnasta, josta kirjallisuus ”kasvaa” esiin. Esimerkiksi Kari Hotakaisen *Juoksuhaudantien* esittelyn yhteydessä julkaistiin myös lyhyt artikkeli rintamamiestaloista nimellä ”Homes fit for heroes”,¹⁵⁴ jossa taustoitettiin niiden merkitystä kirjan päähenkilölle. Joskus konteksti saattaa kuitenkin olla ulkomaiselle lukijalle niin tuntematon, että tekstiä ei käytännössä ole järkevää esitellä. Lehtosen mukaan esimerkiksi Juha Seppälän kirjan *Routavuosi* taustan ymmärtäminen olisi vaatinut Bobrikoffin ajan ja sortokauden kuvaamista hyvin laajalti, mikä olisi ollut lehden tilan puitteissa vaikeaa.

Books from Finland on valtion tukema julkaisu, jonka toiminta ei ole ensisijaisesti kaupallista. Lehti sisältää kylläkin esimerkiksi kustantamojen ilmoituksia, mutta sen ei toisaalta katsota olevan ”kaupallisesti kiinnostava”. Lehdessä esiteltäviä kirjoja ei valita nimenomaan niiden kaupallisen kiinnostavuuden perusteella. Tämä ei olisi julkaisuaikataulujen vuoksi aina mahdollistakaan, sillä tekstit valitaan joskus jo ennen itse kirjan ilmestymistä. Tarkoituksena on pikemminkin tarjota tietoa ja kokemuksia suomalaisesta kirjallisuudesta mahdollisimman laajalle Suomesta kiinnostuneelle ulkomaiselle lukijakunnalle. Lehti saattaa toisaalta kuitenkin myös vaikuttaa esimerkiksi siinä esiteltyjen kirjojen tai siinä mainittujen kirjailijoiden teosten kääntämiseen vieraille kielille. Lehteä lähetetään työkappaleiksi suomalaisesta kirjallisuudesta kiinnostuneille ulkomaisille kustantamoille, tiedotusvälineille ja kääntäjille, ja se saattaa tätä kautta antaa sysäyksen tietyn kirjan kääntämiseen. Mikäli näin tapahtuu, lehden toimituskunta ei välttämättä saa kuitenkaan asiasta suoraa palautetta, sillä julkaisuun liittyvät yhteydenotot kulkevat suoraan kustantamoiden välillä.

Lehden vaikutusta kääntämiseen on vaikea arvioida myöskään *Books from Finlandin* julkaisutietoja tutkimalla. Isossa-Britanniassa on julkaistu *Booksin* ilmestymisaikana varsin vähän suomesta käännettyjä kirjoja, etenkin proosaa.¹⁵⁵ Käännettyt kirjat ovat yleensä olleet nimekkäiden kirjailijoiden teoksia, ja kyseisten kirjailijoiden teoksia on esitelty myös *Booksissa*. *Booksissa* tapahtunut esittely ei kuitenkaan välttämättä ole kohdistunut kirjaan, joka on

¹⁵³ Tästä linjasta huolimatta lehdessä on silti esitelty myös rikos- ja viihdekirjallisuutta, esimerkiksi Matti Yrjänä Joensuun rikosromaanija ja Arto Paasilinnan romaaneja.

¹⁵⁴ *Books from Finland* 2/2003, s. 110–114

¹⁵⁵ *Books from Finland: Contents 1976–1995*, Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus, Helsinki 1996; s. 3–15 ja 63–

myöhemmin käännetty, eikä kyseessä välttämättä ole ollut sama kääntäjä. Esittelyn ja kirjan julkaisun välillä saattaa myös olla useiden vuosien tauko. Havainnollistan tätä muutamien esimerkein. Leena Krohnin tuotantoa on esitelty lehdessä seitsemän kertaa, joista neljä vuosina 1991–1995. Esitellyt tekstit ovat peräisin viidestä eri kirjasta eli teoksista *Ihmisen vaatteissa*, *Tainaron*, *Rapina ja muita papereita*, *Umbra* ja *Matemaattisia olioita ja jaettuja unia*. Leena Krohnin tuotannosta on kuitenkin julkaistu Isossa-Britanniassa vain yksi kirja, *Doña Quixote and other citizens; Gold of Ophir* (1995), joka perustuu Krohnin kirjoihin *Donna Quijote ja muita kansalaisia* ja *Oofirin kultaa*. Lehti on siis esitellyt Krohnin tuotantoa laajalti ja tehnyt kirjailijaa ja kääntäjää näin tutuiksi ulkomaisille kustantamoille. Kumpaakaan käännettyistä kirjoista ei ole kuitenkaan esitelty *Books from Finlandissa*, eikä *Books from Finlandissa* esiteltyjä Krohnin kirjoja ole käännetty ja julkaistu Isossa-Britanniassa. Julkaisutietojen perusteella on siis varsin vaikeaa selvittää, onko lehden ja julkaisupäätöksen välillä ollut suoraa yhteyttä.

Vuonna 1993 julkaistu Rosa Liksomien kirjojen käänös *One night stands* on puolestaan koostettu kolmesta eri kokoelmasta, joiden tekstejä on esitelty myös *Books from Finlandissa*. Kyseiset katkelmat on kuitenkin julkaistu *Booksissa* selvästi ennen käännettyä kirjaa, ja kyseessä on ollut eri kääntäjä.¹⁵⁶ *Booksissa* esiteltyjä kirjoja on julkaistu tietysti myös saman kääntäjän käänöksinä. Tällaisia kirjoja ovat Arto Paasilinnan *Jäniksen vuosi*¹⁵⁷ ja Johanna Sinisalon *Ennen päivänlaskua ei voi*¹⁵⁸. Ensimmäisessä tapauksessa esittelyn ja kirjan julkaisun välillä on kulunut lähes viisi vuotta, ja jälkimmäisessä tapauksessa käänösaloite on tietävästi tapahtunut muuta kautta.¹⁵⁹

2000-luvulla tilanne on kuitenkin muuttunut selvästi, sillä suomalainen kirjallisuus on noussut huomattavasti voimakkaammin esille Isossa-Britanniassa. Yksi tähän johtaneista syistä saattaa olla esimerkiksi *Booksin* kautta tehty pitkäaikainen työ kulttuuriviennin edistämiseksi. Isossa-Britanniassa julkaistaan tällä hetkellä enemmän suomalaista kirjallisuutta, myös proosaa, kuin milloinkaan aiemmin 1950-luvun jälkeen. Matti Yrjänä Joensuun romaani *Harjunpää ja pahan pappi* julkaistiin käänöksenä vuoden 2006 alussa (*The priest of evil*), Arto Paasilinnan romaani *Ulvova mylläri* (*The howling miller*) ja Maria Peuran *Valon reunalla* (*At the edge of light*) taas vuonna 2007. Sekä *Harjunpää ja pahan pappi* että *Valon reunalla* on esitelty *Booksissa*,¹⁶⁰ ja myös Paasilinnan teoksia on esitelty useaan otteeseen. Tällä hetkellä jää nähtäväksi, missä määrin sama suuntaus jatkuu tulevaisuudessa, mutta tämänhetkinen suunta on suomalaisen kulttuuriviennin kannalta tietenkin hyvin lupaava.

---

¹⁵⁶ Rosa Liksomien kirjoja on esitelty *Books from Finlandissa* seuraavasti: *Yhden yön pysäkki* ja *Unohdettu vartti*, 1/1987; *Tyhjän tien paratiisit*, 3/1989; *Go Moskova Go*, 2/1990; *Bamalama*, 3/1993. Kolmessa ensimmäisessä tapauksessa kääntäjänä on ollut Herbert Lomas, viimeisessä taas *One Night Stands* -kirjan kääntäjä Anselm Hollo.

¹⁵⁷ *Books from Finland* 4/1990, käant. Herbert Lomas.

¹⁵⁸ *Books from Finland* 4/2000, käant. Herbert Lomas.

¹⁵⁹ Päivi Haaralan nauhoittamat haastattelu 13.8.2004 ja Iris Schwanckin nauhoitettu haastattelu 17.8.2004.

¹⁶⁰ *Harjunpää ja pahan pappi*, tausta-artikkeli ja käänös, *Books from Finland* 3/3003; *Valon reunalla*, käänös, *Books from Finland* 3/2005.

Booksissa esiteltyjen kirjojen lisäksi myös *Booksin* omaa aineistoa on julkaistu Britanniassa, ja useat toimituskunnan jäsenet ja kääntäjät ovat itse osallistuneet aktiivisesti Suomen esittelyyn englanninkielisissä kirjoissa ja suomalaisten kirjojen kääntämiseen englanniksi. Esimerkiksi Hildi Hawkins ja Soila Lehtonen ovatkin esitelleet suomalaista kirjallisuutta toimittamissaan kirjoissa *On the border: New writing from Finland* (Hawkins ja Lehtonen 1995) ja *Helsinki: A literary companion* (Hawkins ja Lehtonen 2000).

Kääntäjien rooli toiminnassa

Kääntäjillä on merkittävä, aktiivinen ja arvostettu rooli *Books from Finlandin* toiminnassa, ja he voivat vaikuttaa sekä tekstinvalintaan, kääntämiseen että taustoittamiseen. Tekstien valinnasta päättävät toimitus ja toimitusneuvosto, mutta myös kääntäjät voivat vaikuttaa päätöksiin. Kääntäjät voivat tuoda esille mieleisiään kirjoja ja ehdottaa niiden esittelyä lehdessä. Mikäli toisaalta toimitusneuvoston ehdottama kirja ei kääntäjien mielestä sovi käännettäväksi, siitä voidaan luopua. Näin tapahtuu käytännössä kuitenkin melko harvoin ja selvästi perustelluista syistä. Esimerkiksi David Barrett suositteli, ettei *Alastalon salissa* -kirjasta käännettäisi otetta lehteen, sillä kulttuurierot lähde- ja kohdekulttuurin välillä olivat Barrettin mielestä liian suuret. Lehti päätyi julkaisemaan lyhyen käännöskatkelman, jonka ohessa julkaistiin Barrettin kirje aiheesta (Barrett 1996a, 1996b).

Suomesta kääntävien *Books from Finlandin* kääntäjien joukko on melko pieni, mihin on useita syitä. Suomea osaavia on vähän, ja kaunokirjallisuuden kääntäminen on lisäksi vaativa tehtävä, johon kuka tahansa ei pysty. Alhaisten palkkioiden vuoksi lehteen kääntäminen on myös rahallisesti melko kannattamatonta, joten käytännössä kaikki kääntäjät tarvitsevat muuta työtä tai tuloja. Kaupallisiin käännostariffeihin lehdellä ei toisaalta ole varaa. Soila Lehtonen arveleekin, että lehden kääntäjät ovat sitoutuneet työhönsä nimenomaan henkilökohtaisista syistä, esimerkiksi ylläpitääkseen suhdetta entiseen kotimaahansa tai sukunsa kotimaahan.

Haastatteluajankohtana lähes kaikki *Booksiin* kääntävät henkilöt olivat olleet toiminnassa mukana jo pitkään. Kontakti oli yleensä syntynyt oman yhteydenoton kautta, ja uusia yhteydenottoja tuli ajoittain edelleenkin. Suuri osa aiemmin aktiivisista kääntäjistä oli kuitenkin jäämässä ikänsä vuoksi sivuun käännostoiminnasta, ja tilalle oli toisaalta saatu useita nuoria kääntäjiä. Kääntäjäkunnassa oli siis meneillään selvä sukupolvenvaihdos. Useat uusista kääntäjistä olivat toimineet myös FILIn kääntäjäharjoittelijoina, ja Lehtonen piti todennäköisenä, että tällaisten kääntäjien osuus kasvaa tulevaisuudessa merkittäväksi. Haastattelun jälkeen arvioiden näin näyttää myös tapahtuneen.

Lehti on aina kiinnostunut uusista kääntäjistä, ja yhteyttä ottavien lähettämät käännökset arvioidaan ja niistä pyydetään lausuntoja. Osa näistä kääntäjistä jää *Booksiin* vakiokääntäjiksi. Kaikki eivät kuitenkaan sovellu kaunokirjallisuuden kääntäjiksi, vaikka heillä olisikin pitkä kokemus esimerkiksi asiatekstin tai teknisen alan kääntämisestä, sillä työ vaatii erilaista osaamista. Lehdessä toivotaan myös, että kääntäjillä on edelleen säännöllinen yhteys omaan kulttuuriinsa ja englannin kieleen. Pitkän oleskelun ulkomailla arvellaan kapeuttavan

äidinkielistä ilmaisua niin, että kaunokirjallisuuden kääntäminen käy vaikeaksi tai latteaksi. Säännöstä on kuitenkin yksittäisiä poikkeuksia. On myös välttämätöntä, että englanti eli käännöksen kohdekieli on kääntäjän äidinkieli. Tästä säännöstä on ainoana poikkeuksena alun perin suomalainen Anselm Hollo, joka on asunut pitkään Yhdysvalloissa ja kirjoittanut runsaasti englanninkielistä runoutta sekä kääntänyt runsaasti kaunokirjallisuutta eri kieliltä englanniksi. Hollo myös opettaa englanninkielistä kirjoittamista Naropan yliopistossa Yhdysvalloissa.¹⁶¹

Booksissa lehden kääntäjiä pidetään erittäin taitavina. Tekstin kääntyvyyden ja kohdekulttuurin tuntemuksen suhteen juuri kääntäjät ovat asiantuntijoita: he ”näkevät, mitä kannattaa kääntää... mikä kääntyy, mikä ei käänny”. Kääntäjät ovat siis vastaanottavan kulttuurin asiantuntijoita, joiden tieto ylittää suomalaisten tahojen asiantuntemuksen. Toimitusneuvoston luottamus lehden vakiokääntäjiin on suuri, ja haastattelemieni kääntäjien mukaan lehden toimintatapa ja käännösympäristö ovat myös kääntäjien itsensä kannalta miellyttäviä ja toimivia. Joukon pienuuden vuoksi kääntäjät tuntevat toisensa ja saattavat tavata eri tilaisuuksissa, mutta muu yhteydenpito heidän välillään on Lehtosen tietojen mukaan vähäistä. Kääntäjät eivät hänen tietääkseen yleensä myöskään konsultoi toisiaan käännösongelmien tai -ratkaisujen suhteen, vaan keskustelevat niistä pikemminkin jonkun muun kuin *Booksin* kääntäjäkollegoiden kanssa. Lehden toimitussihteeri käy käännökset läpi ennen julkaisua, joten kääntäjät saattavat keskustella käännösratkaisuista esimerkiksi juuri hänen kanssaan. Toisaalta kääntäjiä pidetään myös niin ammattitaitoisina ja taitavina, että he ”eivät vähästä hätkähdä”, eikä käännösratkaisuja koskeva tuki ole siis myöskään tarpeen.

Käännösnormit

Kuten edellä kuvatusta huomataan, *Books from Finlandilla* on runsaasti ennakkonormeja, jotka säätelevät käännöstapaa (suoraan alkukielestä englantiin), kääntäjien valintaa ja tekstinvalintaa. Kyseessä eivät välttämättä ole absoluuttiset normit, sillä esimerkiksi sekä äidinkielisyyttä että asuinmaanormeista on tietyissä tapauksissa joustettu. Osa ennakkonormeista on toisaalta varsin sitovia; esimerkiksi välikielen kautta tapahtuvaa kääntämistä ei nähtävästi sallita missään olosuhteissa. Eksplisiittisesti ilmoitettuja alku- tai toimintanormeja on vain vähän, sillä alku- ja toimintanormit määritellään pikemminkin lehden funktion kautta. Lehden linjan vuoksi käännösten halutaan olevan sellaisia, että niitä voi lukea ilman juurikaan aiempaa Suomen kulttuurin tuntemusta, mikä taas vaatii kotouttamista, kohdekulttuuriin suuntautunutta kääntämistapaa, sujuvuutta ja helppolukuisuutta sekä mahdollisesti eksplikointia. Tällaiset implisiittiset normit vaikuttavat jo uusia kääntäjiä valittaessa tehtävän käännösnäytteen arvioinnissa, mutta myös myöhemmin, kun lehden toimitushenkilöstö käy saapuneet käännökset läpi. Jää kuitenkin epäselväksi, miten tarkoin käännökset käydään toimitusprosessin yhteydessä läpi ja missä määrin niitä verrataan alkutekstiin. Sekä kääntäjien että Soila Lehtosen kertomien tietojen mukaan kääntäjät saattavat keskustella tarvittaessa Lehtosen kanssa hyvinkin tarkasti käännösratkaisuista, mikä luonnollisesti vahvistaa lehden

---

¹⁶¹ Hollon verkkosivut: <http://www.naropa.edu/faculty/hollo.html>, luettu esim. 5.3.2006.

mahdollisuuksia varmistaa haluttujen käännösnormien mahdollisimman johdonmukainen noudattaminen. Toisaalta vahva luottamus lehden käyttämiin ”tuttuihin” kääntäjiin saattaisi periaatteessa johtaa ajoittain myös huonompilaatuisten käännösten pääsyyn toimituksen seulan läpi, kun tarkempi vertailu katsotaan tarpeettomaksi.

Books from Finlandin käännösnormeja pohdittaessa tulee muistaa, että lehden luonteen vuoksi tekstinulkoisilla tekijöillä on suuri vaikutus käännösten lopulliseen muotoon. Käännösten tulee esimerkiksi olla riittävän lyhyitä ja sellaisenaan ymmärrettäviä, ellei tekstiä taustoiteta lehdessä muuten laajasti. Esimerkiksi kulttuurisesti vieraiden ilmiöiden on oltava helposti lukijan ymmärrettävissä, mikä taas johtanee melko kotouttavaan käännöslinjaan. *Books from Finlandin* kääntäminen poikkeaa tässä mielessä huomattavasti esimerkiksi kirjapituisten, itsenäisten julkaisujen kääntämisestä, mikä on syytä ottaa huomioon lehden käännösnormeja tulkittaessa.

7.3.3 Kustantamot

Edellä kuvattujen julkisten toimijoiden lisäksi tärkeitä käännösprosessiin osallistuvia tahoja ovat luonnollisesti myös kaupalliset tahot, lähinnä kirjallisuutta julkaisevat suomalaiset ja ulkomaiset kustantamot. Haastattelin tutkimusta varten kahden suomalaisen kustantamon, WSOY:n ja Tammen, edustajia ja tiedustelin heiltä, miten kustantamot nykyään edistävät kirjojensa myyntiä ulkomaille.¹⁶² Lisäksi haastattelin kahden brittikustantamon, Serpent's Tailin ja MacLehose Pressin, edustajia sähköpostitse asian tiimoilta.¹⁶³ Alan nopean muuttumisen vuoksi käsittelen tekstini tässä osassa vain alan tilannetta 2000-luvun puolivälin tienoilla enkä puutu lainkaan sittemmin tapahtuneisiin muutoksiin. Suomalaisten kustantamojen toimintaa aiemmin, esimerkiksi 1950-luvulla, on kuvattu tarkemmin edellä.

Suomalaiset kustantamot

Suomalaisten kustantamojen aktiivisuus kirjojen viennissä ulkomaille on voimistunut huomattavasti 1990- ja 2000-luvuilla. Suurempiin kustantamoihin kuten WSOY:hyn ja Otavaan on alettu palkata ulkomaisista käännösoikeuksista vastaavia ns. Foreign Rights Managereja, kun taas pienemmillä kustantamoilla ei resurssien puutteen vuoksi ole välttämättä mahdollisuuksia varata henkilöstöä kirjaviennin edistämiseen ja omien kirjojen markkinoimiseen ulkomaille. Tällöin kirjavienti jää edelleen satunnaisten yhteyksien tai muiden toimijoiden varaan. Tällaisten kustantamojen julkaisemien kirjojen viennissä korostuukin ulkopuolisten tahojen kuten FILIn ja *Books from Finlandin* rooli. Kustantamot ovat säännöllisesti yhteydessä näihin

---

¹⁶² WSOY: n Foreign Rights Manager Sirku Klemolan nauhoitettu haastattelu 5.5.2004 ja nauhoittamaton haastattelu kesällä 2006 sekä Tammen sopimusvastaava Päivi Haaralan nauhoittamaton puhelinhaastattelu 13.8.2004.

¹⁶³ Kustantaja ja kustantamon perustaja Peter Ayrtton, Serpent's Tail, sähköpostihaastattelu 26.9.2006 ja johtaja Christopher MacLehose, MacLehose Press, sähköpostihaastattelu 11.12.2007.

tahoihin. Esittelen tässä kahden suomalaisen kustantamon kokemuksia käännösprosessista ja kääntäjien roolista kyseisen kustantamon toiminnassa.

WSOY

WSOY oli Suomen ensimmäinen kustantamo, jonne palkattiin ulkomaisia käännösoikeuksia myyvä Foreign Rights Manager. Ensimmäiseksi Foreign Rights Manageriksi palkattu Sirkku Klemola,¹⁶⁴ jota haastattelin 5.5.2004 ja uudelleen kesällä 2006, oli siten Suomen ensimmäinen alallaan. Sirkku Klemolan kertoman mukaan Foreign Rights Managerin työkuvaan kuuluu WSOY:ssä esimerkiksi yhteyksien luominen ulkomaisiin kustantamoihin, osallistuminen kirjamesseihin ja muihin tapahtumiin (joista merkittävien ovat jokasyksyiset Frankfurtin kirjamesset) sekä kohdennettu kirjojen tarjoaminen kustantamoille, joiden tuotantoon ne sopisivat. Ulkomaille tarjottavat kirjat valitaan oman kokemuksen perusteella: ”tietysti luen kirjat ja poimin niistä ne joihin itse uskon siinä mielessä, että niissä on jotain, joka saattaisi viehättää lukijoita muuallakin”. Kyseessä on siis kokemukseen perustuva tuntuma, jota on vaikea määritellä. Valittuja kirjoja tarjotaan eri tapahtumien yhteydessä ulkomaisille kustantamoille. Sopivan kustantamon ja kirjan yhdistäminen perustuu työn kautta saatuun kokemukseen siitä, millaista kirjallisuutta kukin kustantamo julkaisee ja mitkä uudet kirjat saattaisivat sillä hetkellä kiinnostaa kyseistä kustantamoita. Suurimman tapahtuman eli Frankfurtin kirjamesseiden yhteydessä korostuu tiukka aikataulu ja kilpailu, sillä kuhunkin tapaamiseen on aikaa hyvin rajoitetusti ja toiminnan on oltava nopeaa ja ennalta kohdennettua. Kustantamojen edustajille tarjotaan heille sopivaksi katsottuja kirjoja ja kerrotaan kirjasta, kirjailijan muusta tuotannosta ja taustasta. Ensikontakti tapahtuu usein juuri tällaisissa tapahtumissa, joskin ulkomaiset kustantamot saattavat toki kiinnostua tietystä kirjasta itsekin saatuaan siitä tietoa esimerkiksi muista maista, FILIn kautta tai seuraamalla *Books from Finland* -lehdessä julkaistavia tekstejä. Näistä kanavista huolimatta ulkomaiset kustantamot kuitenkin yleisesti ottaen tietävät varsin vähän suomalaisesta kirjallisuudesta, eikä edes tieto suurimpien kirjallisuuspalkintojen saajista välttämättä leviä Suomen ulkopuolelle. Klemolan kuvauksen mukaan edes ruotsalaiset kustantamot eivät yleensä tiedä, kenelle kuluvan vuoden Finlandia-palkinto on myönnetty, eivätkä välttämättä edes, mikä Finlandia-palkinto on. Naapurimaiden ulkopuolella tietoa Suomen kirjallisuudesta on vielä vähemmän. Syynä on todennäköisesti suomen kielen kielimuuri.

Mikäli ulkomainen kustantamo kiinnostuu tietystä kirjasta, heille lähetetään Klemolan kuvauksen mukaan yleensä suomenkielinen kappale kyseisestä kirjasta kustantamon yhden tai useamman lukijan arvioitavaksi. Joskus käytetään myös käännösnäytteitä, jotka ovat kustantamon teettämiä lyhyitä kohdekielisiä näytteitä kirjasta ja joiden käännättämiseen voidaan saada tukea esimerkiksi FILiltä. Asia on kuitenkin jossakin määrin ristiriitainen, sillä vaikka hyvä käännösnäyte on eduksi kirjaa markkinoitaessa, huono näyte saattaa ”tappaa” kirjan mahdollisuudet kokonaan. Näytteen siis ”todella täytyy olla hyvä”, jotta sitä voidaan käyttää.

---

¹⁶⁴ Ellei toisin mainita, tämä osa perustuu kahteen haastatteluun Sirkku Klemolan kanssa 5.5.2004 ja kesällä 2006. Ensimmäinen haastattelu oli nauhoitettu. Klemola tarkasti ja hyväksyi valtaosan oheisesta materiaalista ennen kuolemaansa syksyllä 2006. Tämän jälkeen tekemäni muutokset ovat olleet vähäisiä.

Näyte ei myöskään anna riittävän kattavaa kuvaa esimerkiksi romaanista, vaan toimii lähinnä tyylin esittelykeinona. Riippumatta siitä, lähetetäänkö kustantamolle kokonainen kappale vai vain käännösnäyte, avainasemassa käännöspäätöstä tehtäessä ovat kuitenkin kustantamojen lukijat, jotka arvioivat kirjan ja tekevät siitä raportin kustantamolle. Mikäli raportti on suotuista, ulkomainen kustantamo neuvottelee julkaisuehdoista WSOY:n kanssa ja valitsee kääntäjän. Ulkomainen kustantamo on usein ainakin alustavasti valinnut kääntäjän jo ennen kuin sopimus suomalaisen kustantamon kanssa tehdään, mutta noin puolessa tapauksista kääntäjä valitaan vasta sopimuksen teon jälkeen. Kun kääntäjän kanssa on tehty käännös-sopimus, kirjalle saatetaan hakea myös FILIn käännöstukea, joka on hyvin tärkeä etenkin pienempien kielialueiden kohdalla.

Kirjan julkaisemisen jälkeen WSOY seuraa tarkasti ulkomaille myydyin kirjan vastaanottoa kohdemaassa, esimerkiksi sen saamia arvosteluja ja myyntiä. Nämä seikat ovat keskeisen tärkeitä kirjan menestykselle kohdemaassa sekä antavat viitteitä siitä, miten aktiivisesti ulko-mainen kustantamo on pyrkinyt edistämään kyseisen kirjan menestymistä. Tämä vaikuttaa sekä kirjan mahdollisuuksiin tulla käännettyksi uusille kielille että kustantamojen välisen yhteistyön etenemiseen jatkossa. Yleensä pyritään siihen, että sama kustantamo jatkaa saman kirjailijan kirjojen kääntämistä tai ottaa valikoimaansa muitakin suomalaisia kirjoja, mutta näin ei välttämättä tapahdu. Päinvastoin, aiemmat huonot kokemukset esimerkiksi tietyn yhteistyökumppanin mielenkiinnottomuudesta tai kirjojen riittämättömästä markkinoinnista saattavat estää uusien kirjojen oikeuksien myynnin kyseiselle taholle. Oikeuksien myynti mille tahansa kustantamolle ei ole järkevää: ”ei aina kannata riemuista siitä, että joku ottaa kirjan julkaistavaksi, vaan kannattaa myös miettiä, onko kyseessä kustantamo, joka myös satsaa kyseiseen kirjaan”. Jos aiemmat kokemukset tietystä kustantamosta ovat huonoja, saattaa olla aiheellista kieltäytyä jatkamasta yhteistyötä ja pyrkiä löytämään kyseisille kirjoille uusi, aktiivisempi kustantamo. Yhteyksiä eri kustantamoihin on kuitenkin erittäin runsaasti, ja uusia syntyy koko ajan. Esimerkiksi vuonna 2005 WSOY:n kirjailija Arto Paasilinna teki sopimuksen brittiläisen Canongate Books -kustantamon kanssa kahden romaanin kääntämisestä.¹⁶⁵ Kyseessä oli Canongaten ensimmäinen suomalaisen kirjan käännössopimus ja näin ollen WSOY:n kannalta jälleen uusi yhteistyötaho.

Kääntäjien rooli toiminnassa

WSOY lähettää julkaisemiaan kirjoja työkappaleiksi myös lukuisille kääntäjille, joihin kustantamolla on yhteyksiä. Yhteydet muodostuvat yleensä kääntäjän oman yhteydenoton kautta, mutta kontakteja voidaan luoda myös esimerkiksi FILIn kautta ja kirjamesujen yhteydessä. Kääntäjien käydessä Suomessa heidän kanssaan keskustellaan yksityiskohtaisesti heille sopivista ja heitä kiinnostavista kirjoista sekä kirjoista, joita kääntäjä saattaisi ehdottaa ulkomaisille kustantamoille. Monet kääntäjät seuraavat näet aktiivisesti kirjallisuutta, tekevät käännösnäytteitä ja tarjoavat aktiivisesti mieleisiään kirjoja ulkomaisille kustantamoille. Kaikki kääntäjien tekemät ehdotukset eivät johda kustannuspäätökseen, mutta tulokset ovat

---

¹⁶⁵ WSOY: n uutissivu <http://www.wsoy.fi/english/index.jsp?c=page&history=true&id=140>. Luettu 18.4.2006.

kuitenkin yleisesti ottaen hyviä. Klemola kertoikin käännösprosessin olevan usein ”kolmen ihmisen keskustelua”, johon osallistuvat molemmat kustantamot ja kääntäjä. Suomen kielen taitonsa ansiosta kääntäjät toimivat lisäksi usein kustantamojen lukijoina, sillä suomea osaavia lukijoita on muutoin vaikea löytää. Yksittäisillä kääntäjillä on siis monesti hyvin keskeinen rooli kustannuspäätöstä tehtäessä. Osa kääntäjistä pitäytyy kuitenkin enemmän sivuroolissa ja haluaa ainoastaan kääntää kustantamon tarjoaman kirjan osallistumatta prosessin muihin vaiheisiin.

Suomesta englantiin kääntäviä kääntäjiä on melko vähän, ja osa heistäkin keskittyy Klemolan arvion mukaan lähinnä klassiseen kirjallisuuteen. Erityisesti taitavia nykyproosan kääntäjiä on vähän. Sopivan kääntäjän löytyminen riippuu pitkälti käännettävän kirjan luonteesta ja onnistuu siksi joidenkin kirjojen kohdalla helpommin kuin toisten. Erityistapauksissa tiettyjen kirjojen voidaan myös katsoa olevan niin haasteellisia tai merkittäviä, että vain hyvin harvojen kääntäjien uskotaan kykenevän kääntämään ne riittävän korkeatasoisesti. Jos tällaiselle kirjalle ei löydy riittävän taitavaa kääntäjää, ei sen käännooikeuksia voida kustantamon näkökulmasta antaa. Tähän on useita syitä. Huonon tai keskinkertaisen käännoksen julkaiseminen ulkomailla ei ole taloudellisesti kustantamon edun mukaista, sillä huono käännoös saattaa esimerkiksi haitata kirjailijan muiden kirjojen oikeuksien myyntiä ja mahdollisesti myös vääristää kyseisen maan kustantamojen käsitystä suomalaisesta kirjallisuudesta ylipäänsä. Taloudellisten seikkojen lisäksi ajatellaan olevan moraalisesti väärin kirjailijaa kohtaan, että hänen kirjastaan julkaistaan käännoös, joka ei tee alkutekstille oikeutta. Erityisen vaativien kirjojen kääntämiseen suhtaudutaankin tavallista varovaisemmin jo oikeuksien myyntiä suunniteltaessa. Klemolan sanoin ”Intressi ei voi olla se, että kunhan vain saadaan käännettyksi... täytyy olla kriittinen sen suhteen ja täytyy myös olla rohkeutta sanoa jollekulle ei.” Toisin kuin tavanomaisten käännoössopimusten kohdalla, kääntäjän on oltava tiedossa jo ennen sopimuksen tekoa ja häntä saatetaan pyytää toimittamaan käännoösnäytteitä, joita arvioivat sekä useat kustantamon edustajat että mahdollisesti myös kirjailija ja hänen oikeudenomistajansa. Viime kädessä kirjailijalla ja hänen oikeudenomistajillaan on valta päättää, myönnetäänkö käännoösoikeudet vai ei.

Mikäli merkittävänä pidetystä suomalaisesta kirjasta on olemassa vain heikkotasoinen tai vanhentunut käännoös, WSOY saattaa mahdollisuuksien mukaan pyrkiä löytämään kirjalle uuden kääntäjän ja kustantamon. Tämä ei kuitenkaan ole aina helppoa, sillä uutta käännoöstä koskevat laatuvaatimukset ovat tällöin tavanomaista tiukemmat: jos kirjasta on olemassa jonkinlainen käännoös, ”ei ole mitään järkeä panna markkinoille toista keskinkertaista käännoöstä”, vaan uuden käännoöksen tulisi olla varmasti erityisen hyvä.

Käännoösnormit

WSOY:n kirjallisuusvienti- ja -promootiotoiminta keskittyy sekä kirjojen tarjoamiseen ulkomaille että niiden menestyksen seuraamiseen. Käännoösnormit näkyvät kustantamon toiminnassa sekä kirjojen valintaan ja käännoösprosessin suoruuteen tai epäsuoruuteen vaikuttavina ennakkonormeina että toisaalta käännoösten ja käännoösnäytteiden toimivuuden aktiivisena

arviointina. Ennakkonormit perustuvat pitkälti kokemukseräisen intuition käyttöön suositeltavien kirjojen valinnassa, joten niiden määrittely on vaikeaa. Suoraan, ilman välikieltä tapahtuvaa kääntämistä luonnollisesti suositaan. Välikielen kautta kääntäminen ei kuitenkaan ole poissuljettua, jos suoraan kääntäminen ei jostakin syystä onnistu. Jos välikielen käyttöön päädytään, käytettävä välikieli sovitaan tapauskohtaisesti aiempien käännösten laadun ja kääntäjien saatavuuden perusteella.¹⁶⁶

Varsinaisia alku- ja toimintanormeja WSOY voi soveltaa vain käännösnäytteisiin. Julkaistavissa käännöksissä käytettävien alku- ja toimintanormien kohdalla kustantamon vaikutusmahdollisuudet ovat pienemmät. Kustantamon edustaja voi luonnollisesti neuvotella etukäteen kääntäjän kanssa siitä, millainen kirja sopisi hänelle, ja hyödyntää tässä yhteydessä tietojaan kyseisen kääntäjän mielenkiinnon kohteista ja taidoista. Tarvittaessa kääntäjän kanssa voidaan keskustella vielä käännösprosessin aikanakin toimintatason käännösratkaisuisista. Ulkomainen kustantamo valitsee kuitenkin itse haluamansa kääntäjän, ja koska tämä tapahtuu usein vasta käännössopimuksen teon jälkeen, suomalaisella kustantamolla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa valintaan muutoin kuin esimerkiksi suosittelemalla tiettyä kääntäjää. Viime kädessä WSOY:lla ja kirjan oikeudenomistajilla on toki mahdollisuus kieltäytyä ehdotetusta käännössopimuksesta, mikäli sopivaa kääntäjää ei ole löytynyt tai työhön ehdotettua kääntäjää ei pidetä sopivana kyseisen kirjan kääntäjäksi esimerkiksi hänen aiempien käännöstensä tai niissä noudattamiensa toimintanormien vuoksi. Tämä mahdollisuus korostuu erityisen merkittäviksi katsottujen kirjojen kohdalla.

Tammi

Otin työni aikana yhteyttä myös Tammeen, jonka kustantama *Ennen päivänlaskua ei voi* oli käännetty englanniksi vuonna 2003, ja kysyin kustantamon kokemuksia käännösprosessista. Kysymyksiini vastasi sopimusvastaava Päivi Haarala, joka oli kustantamon suunnalta asian parhaiten tunteva henkilö. Hän ei kuitenkaan itse ollut hoitanut kyseisen kirjan oikeuksien myyntiä, eikä asian hoitanut henkilö toisaalta ollut enää mukana kustantamossa. Haarala kertoi kuitenkin jonkin verran tilanteesta yleisemmin.¹⁶⁷

Toisin kuin tietyillä suuremmilla kustantamoilla, Tammella ei ollut missään vaiheessa ennen haastatteluajankohtaa ollut varsinaista Foreign Rights Manageria, vaan kirjojen oikeuksien myyntiä ulkomaille ovat hoitaneet eri henkilöt muun työnsä ohessa. Kirjoja on siis markkinoitu ulkomaille melko vaihtelevin voimin esimerkiksi kirjamesseilla. Osa kustannuskontakteista muodostuu näiden tapahtumien ja kirjojen aktiivisen tarjoamisen kautta, mutta ulkomaiset kustantamot saattavat ottaa myös itse yhteyttä saatuaan tiedon kirjasta jotakin muuta kautta, esimerkiksi FILiltä. Tunnetumpien kirjailijoiden kuten Leena Lehtolaisen kirjoista tulee yleensä melko paljon yhteydenottoja myös suoraan kustantamoilta.

---

¹⁶⁶ Esimerkiksi WSOY: n kirjailija Arto Paasilinnan teos *Ulvova mylläri* käännettiin englanniksi välikielen eli ranskan kautta vuonna 2007.

¹⁶⁷ Ellei toisin mainita, tämä osa perustuu puhelinhaastatteluun Päivi Haaralan kanssa 13.8.2004.

Päivi Haarala ei muistanut Tammessa tehdyn aiemmin sopimuksia englantilaisten kustantamojen kanssa, eikä myöskään kyseisen kirjan kustantaneen Peter Owenin kanssa ollut aiempia yhteyksiä. Tammi ei itse tarjonnut kirjaa Peter Owenille, vaan yhteys syntyi FILIn kautta. Kirjailija Johanna Sinisalo oli näet otettu FILIn korttikirjailijaksi hänen voitettuaan Finlandia-palkinnon vuonna 2000, jolloin FILI oli teetättänyt hänestä tietokortin ja kirjasta käännösnäytteen. Alkuperäisen yhteyden synnyttyä FILIn kautta sopimus tehtiin Tammessa. Esimerkiksi termistö aiheutti tässä vaiheessa tiettyjä teknisiä ongelmia, sillä Tammella ei ennestään ollut selviä käytäntöjä tai sopimus pohjia englantilaisten kustantamojen kanssa asiointia varten. Prosessin lopputulos oli kuitenkin hyvä, ja käännökseen ja sen saamaan julkisuuteen on oltu tyytyväisiä. Englanninkielinen käännös on sittemmin myyty myös Yhdysvaltoihin, tällä kertaa Tammen oman henkilöstön kautta. Eräällä Tammen työntekijöistä oli näet entuudestaan yhteyksiä yhdysvaltalaiseen kustantamoon Grove Pressiin, ja käännöksen oikeuksien välitys tapahtui tätä kautta.

Tammen kohdalla kustantamon rooli käännösprosessissa on melko toisenlainen kuin suuremmissa kustantamoissa, esimerkiksi WSOY:llä. Haastatteluhetkellä toiminta oli edelleen melko järjestäytymätöntä, ja osittain tästä syystä kustantamolla oli vain pienehköt mahdollisuudet esimerkiksi vaikuttaa käännösnormeihin ja edistää kirjojensa vientiä. Kuten edellä tuli esille, kirjallisuuden vientiä englanninkielisiin maihin saattaa vaikeuttaa myös aiemman kokemuksen puute, esimerkiksi tottumattomuus sopimusten tekoon kyseisen kohdemaan toimijoiden kanssa ja tästä aiheutuva oikeuskäytännön ja termistön vieraus. Pitkäaikaisia kontakteja ei välttämättä ole, mikä vaikeuttaa jossain määrin käännösten vientiä.

Brittikustantamot – Serpent’s Tail, MacLehose Press

Haastattelin tutkimustani varten sähköpostitse kahden brittikustantamon, Serpent’s Tailin ja MacLehose Pressin edustajia.¹⁶⁸ Kyseiset henkilöt, Serpent’s Tailin perustaja Peter Ayrton ja MacLehose Pressin perustaja Christopher MacLehose, ovat kustannusalan pitkän linjan ammattilaisia, jotka ovat johtamiensa kustantamojen kautta vaikuttaneet voimakkaasti vierailta kieliltä käännetyn kirjallisuuden tuontiin Britanniaan.

Serpent’s Tail

Serpent’s Tail on vuonna 1986 perustettu, maineikas kustantamo, joka keskittyy oman ilmoituksensa mukaan laadukkaaseen, valtavirrasta poikkeavaan nykykirjallisuuteen, rikoskirjallisuuteen ja käännöskirjallisuuteen.¹⁶⁹ Viime vuosina mainetta ovat saaneet esimerkiksi Nobel-palkittu Elfriede Jelinek, jonka teosten käännöksiä Serpent’s Tail on julkaissut vuodesta 1990 lähtien, sekä Orange Prize -palkinnon voittaja Lionel Shriver. Ainoa Serpent’s Tailin julkai-

---

¹⁶⁸ Kustantaja ja kustantamon perustaja Peter Ayrton, Serpent’s Tail, sähköpostihaastattelu 26.9.2006 ja johtaja Christopher MacLehose, MacLehose Press, sähköpostihaastattelu 11.12.2007.

¹⁶⁹ Kustantamon oma esittely, ks. kotisivut osoitteessa www.serpentstail.com, luettu esim. 13.1.2008.

sema suomesta käännetty proosakäännös on Rosa Liksomien *One Night Stands*, Anselm Hollon kääntämä kokoelma novelleja teoksista *Yhden yön pysäkki*, *Unohdettu vartti* ja *Tyhjän tien paratiisit*. Brittiläinen Profile Books -kustantamo osti Serpent's Tailin keväällä 2007.¹⁷⁰

Kustantajan kiireisyyden vuoksi haastattelu toteutettiin sähköpostitse, lähettämieni lyhyiden kysymysten perusteella.¹⁷¹ Esille otettiin lähinnä käännettävien kirjojen valinta, kääntäjien valinta kutakin projektia varten sekä käännösten toimitusprosessi. *One Night Standsin* käännösprosessia Ayrton kommentoi erittäin niukasti.

Ayrtonin kertoman mukaan kustantamo pyrkii ensisijaisesti tutustumaan käännettävään kirjaan ranskankielisen käännöksen perusteella tai, mikäli tämä ei ole mahdollista, kustantamon luottolukijoiden mielipiteen perusteella. Käännöstukien mahdollisuus ei Ayrtonin mukaan vaikuta käännöspäätökseen, sillä kirjan valinta tapahtuu joka tapauksessa ennen tukimahdollisuuksien selvittämistä. Kääntäjät valitaan ensisijaisesti aiemmin tutuista, luotetuista kääntäjistä. Jos heidän joukostaan ei löydy kyseisen kielen osaajaa, kääntäjiä haetaan muualta verkostosta tai kääntäjäjärjestöjen kautta. Välikielen kautta kääntämistä pyritään normaalisti välttämään mahdollisimman tarkoin. Käännösten valmistuttua niitä ei normaalisti toimiteta alkukielen osaajan tarkastettaviksi tai verrata muuten alkukieliseen tekstiin, sillä kustantamo olettaa käännöksen olevan laadultaan hyvä. Sen sijaan kustantamo toimittaa käännöksen englanninkielisen kieliasun yhdessä kääntäjän kanssa. Englanninkielisen asun toimivuus on ensisijaista esimerkiksi vastaavuuteen nähden ja kirjan menestyksen kannalta keskeisen tärkeää.

MacLehose Press

MacLehose Press kuuluu vuonna 2004 perustettuun, nopeassa kasvussa olevaan Quercus-kustantamoon. Siitä vastaa Christopher MacLehose, joka tunnetaan mm. toiminnastaan runsaasti käännöskirjallisuutta julkaisevan Harvill Press -kustantamon johtajana 1984–2005. Vuonna 1946 perustettu, jo alusta alkaen käännöskirjallisuuteen keskittynyt Harvill oli tuolloin Ison-Britannian johtava käännöskirjallisuutta julkaiseva kustantamo, joka esitteli Ison-Britannian markkinoille useita suurmenestykseen nousseita ulkomaisia kirjailijoita kuten Peter Høegin, Haruki Murakamin ja Henning Mankellin. Harvillin siirryttyä vuonna 2005 Random House -konsernin omistukseen MacLehose on jatkanut toimintaa käännöskirjallisuuden parissa MacLehose Pressissä, joka pyrkii julkaisemaan noin kymmenen kirjaa vuodessa ja keskittyy lähinnä käännöskirjallisuuteen. Christopher MacLehose antoi sähköpostihaastattelun tutkimustani varten 11.12.2007.

Ayrtonin tapaan myös MacLehose korostaa ensisijaisesti toimivien kontaktien ja lukijoiden tärkeyttä. MacLehosen toimiessa Harvillin johdossa lisää kontakteja saatiin esimerkiksi kustantajan ranskalaissyntyisen vaimon kautta; vaimo seurasi esimerkiksi englannin-

¹⁷⁰ http://www.serpentstail.com/content_item?id=148, luettu 24.12.2009.

¹⁷¹ Sähköpostivastaukset Peter Ayrtonilta Raila Hekkaselle, 26.9.2006.

ranskan- ja italiankielistä kirjallisuutta 12 kustantamolle. Myös hyvä lukijaverkosto on kustantamon toiminnalle keskeisen tärkeä. MacLehose mainitsee itse käyttävänsä noin 75 lukijaa, jotka seuraavat uutta kirjallisuutta yhteensä 34 kielellä. Lukijoilla, jotka ovat usein itsekin kääntäjiä, on keskeinen rooli kirjojen valinnassa: uusi kirja tai kirjailija valitaan julkaistavaksi vain vähintään kahden ja mahdollisesti useamman lukijan suosituksesta. Lukijoiden, tuttavien, kääntäjien ja kollegojen verkosto on käännöskirjallisuutta julkaiseville kustantamoille hyvin tärkeä myös siksi, että tiedot uusista kirjailijoista saadaan yleensä nimenomaan tätä kautta. Mitä laadukkaampi verkosto on ja mitä kokeneempia lukijoita siihen kuuluu, sitä todennäköisemmin kustantamo saa tätä kautta tietoa uusista, kiinnostavista kirjailijoista, mutta toisaalta myös siitä, minkä kirjojen ei uskota sopivan käännettäviksi tai julkaistaviksi. Myös jälkimmäinen puoli on tärkeä, sillä kustantamo välttää näin panostamasta tarpeettomasti kirjaan, jonka mahdollisuudet ovat huonot, ja säästää siten aikaa ja vaivaa.

MacLehose kertoo, että kääntäjät valitaan aiemmin tuttujen kääntäjien joukosta. Mikäli kyseessä on uusi tulokas, kustantaja lukee ensin hänen muita käännöksiään. Ennen kääntäjän lopullista valintaa häntä pyydetään toimittamaan noin luvun pituinen käännösnäyte, josta keskustellaan kirjailijan ja hänen kustantamonsa kanssa. Kääntäjien kohdalla on yleensä valinnan varaa, sillä monista kielistä kääntäjiä on runsaasti. Sopivan kääntäjän valitseminen tietylle kirjailijalle vaatii kuitenkin sitä, että kustantaja on pystynyt perehtymään kääntäjän aiempaan tuotantoon perusteellisesti. Myös MacLehose suhtautui varsin varauksellisesti välikielen kautta tehtäviin käännöksiin, vaikka ne joissain tilanteissa tulevatkin kysymykseen. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta hän mainitsi albaniankielisen kirjailijan Ismail Kadaren, jonka tuotanto käännetään usein ranskankielisen käännöksen kautta. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että Ranskassa asuva Kadare pystyy näin osallistumaan itse käännösprosessiin. Erinomaisten albanian kääntäjien löytäminen on sitä paitsi osoittautunut vaikeaksi, joten ranskan käyttö välikielenä helpottaa myös hyvän kääntäjän löytämistä. Käännöksen valmistuttua teksti käydään kääntäjän kanssa läpi, etenkin, jos kääntäjä on uransa alkuvaiheessa. MacLehose katsoi kuitenkin, että käännösten toimittamiseen tottuneen henkilön apu on todennäköisesti hyödyksi lähes kaikille kääntäjille, niin kokeneille kuin uraansa aloittelevillekin. Käännösten läpikäymistä ja toimittamista ei siis pitäisi katsoa epäluottamuksen osoitukseksi, vaan pikemminkin hyödylliseksi vaiheeksi, josta voi olla kääntäjälle nimenomaan apua.

MacLehosen kokemuksen mukaan käännöskirjallisuutta myydään Isossa-Britanniassa lähinnä itsenäisissä, suurten ketjujen ulkopuolisissa kirjakaupoissa melko vakiintuneelle, asiaan paneutuneelle ostajakunnalle. Suurissa kirjakauppaketjuissa taas ostopäätökset tehdään nykyään keskitetysti ja kaupallisin perustein, jolloin pienimenekkinen kirjallisuus kuten käännöskirjallisuus jää lapsipuolen asemaan. Kirjojen menekkiä pyritään normaalisti edistämään tuomalla kustantamojen edustajia Britanniaan kirjailijavierailuille ja esittelemällä heitä esimerkiksi kirjakauppojen ja tiedotusvälineiden edustajille. Tulokset voivat silti jäädä heikoiksi mm. siksi, että kiinnostuneita haastattelihoita saattaa olla lähes mahdoton löytää, eivätkä tiedotusvälineet ja kirjakaupat välttämättä kiinnostu suhteellisen tuntemattomasta

ulkomaalaisesta kirjailijasta. TV:ssä ja radiossa käännöskirjallisuutta käsitellään muutoinkin erittäin vähän; lehdistössä tilanne on jonkin verran parempi.

Kuten monet muutkin lähteet, myös MacLehose pitää pienemmistä kielistä käännettävän kirjallisuuden suurimpana ongelmana tuntemattomuutta. Hän korostaa, että yksikin suuri menestyskirja voi lisätä huomattavasti kyseisen kielen tunnettuutta ja tuoda siten tämän maan kirjallisuuden brittiläisten ja amerikkalaisten kustantamojen tietoisuuteen vakavasti otettavana vaihtoehtona. Esimerkiksi sopii hyvin Peter Høeg, jonka menestys Ison-Britannian markkinoilla lisäsi huomattavasti kustantamojen kiinnostusta tanskalaiseen kirjallisuuteen ja paransi siten suuresti myös muiden tanskalaiskirjailijoiden mahdollisuuksia. Myös säännöllisesti, pitkällä aikavälillä toimivien kääntäjien ja lukijoiden puute on todellinen ongelma. MacLehosen kokemuksen mukaan käännöstoimintaa edistävien kansallisten keskusten tärkeintä antia ovatkin mahdollisuudet kontaktien ja verkostojen aktiiviseen ja pitkäaikaiseen kehittämiseen sekä näin kertyvä hiljainen tieto. Rahallinen tuki on toki sekin tärkeää, jopa oleellista. Keskeistä on kuitenkin nimenomaan toiminnan pitkäjänteisyys sekä brittikustantamon että kirjallisuusvientiä edistävän kansallisen tahon suunnalta. MacLehosen näkökulmasta käännöskirjallisuuden julkaiseminen onkin itse asiassa järkevää ainoastaan osana pitkäjänteistä ohjelmaa:

the work of, the business of translating literature is intensely serious, time-consuming, expensive and there is no point whatever in dipping into it and out of it, just to try to capture one great name. It happens (usually preceded by hype in the media), but it doesn't lead to good publishing or to the continuous and faithful care of an author's work.

Asiaa tiedustellessani MacLehose oli hyvin tietoinen mahdollisuudesta myydä käännöskirjoja nimenomaan niiden omassa lähtömaassa. Hän huomautti esimerkiksi tanskasta englantiin käännettyjen kirjojen myyneen hyvin Tanskassa ja myös Balkanin alueen kieliltä käännetyn kirjallisuuden myyneen hyvin nimenomaan Balkanin alueella. Käännöskirjallisuuden myynti lähdemaa vaihtelee nähtävästi huomattavasti, mutta on siis joissakin tapauksissa hyvinkin suurta.

Yhteenveto Ison-Britannian kustannustahojen haastatteluista

Sekä molemmat haastattelemani kustantamot että muut tahot, esimerkiksi Richard Lea (Lea 2007) ja kääntäjä Eric Dickens (Dickens 2002), korostavat käännöskirjallisuuden heikkoa roolia Isossa-Britanniassa ja muissakin englanninkielisissä maissa kuten Yhdysvalloissa. Kuten usein mainitaan, käännöskirjallisuus vastaa vain noin kahta prosenttia Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen kirjallisuustuotannosta (Venuti 1995, Lea 2007), ja vieraskielisten kirjojen vienti englanninkielisille markkinoille on erittäin vaikeaa. Toisaalta käännöskirjallisuudelle on selvästi markkinoita myös näissä maissa, ja kääntämistä myös tuetaan useilta eri tahoilta. Kuten Peter Ayrton (Lea 2007) ja Boyd Tonkin (Tonkin 2006) toteavat, käännöskirjallisuuden heikko asema englanninkielisissä maissa tarjoaa kustantamoille myös oivan tekosyyn, jonka varjolla kirjan heikon menestyksen voidaan väittää johtuvan käännösten tilanteesta kohde-

maassa yleisemminkin, ei niinkään kustantamon oman toiminnan riittämättömydestä. Tosiasia on, että vaikka käännöskirjallisuuden rooli on englanninkielisissä maissa kansainvälisesti katsoen varsin heikko, alalla toimii silti useita asiaansa paneutuneita ja alallaan menestyviä kustantamoja, ja myös julkiset tahot tukevat pienemmistä kielistä kääntämistä voimakkaasti. Käännöskirjallisuuden julkaisemista englanninkielisissä maissa ei siis kannata pitää niin mahdottomana kuin julkisuudessa usein tuodaan esiin. Myös käännöstoimintaa ja kirjallisuusvientiä edistävien kansallisten tahojen voimistuminen ja lisääntyminen tukee osaltaan ulkomaisen kirjallisuuden kääntämistä englanninkieliselle kielialueelle.

7.3.4 Kirjailijat

Kirjailijan rooli käännösprosessissa vaihtelee tapauskohtaisesti. Prosessin alkuvaihe eli kirjojen käännösoikeuksien markkinointi hoidetaan usein tapauskohtaisella tai avoimella valtakirjalla kirjailijaa edustavan kustantamon kautta, ja kirjailija tulee mukaan prosessiin vasta, kun suomalainen kustantamo on jo saanut tarjouksen ulkomaiselta kustantamolta ja alustava sopimus on laadittu.¹⁷² Joissakin tapauksissa kirjailija järjestää käännösoikeuksien myynnin ja yhteydenpidon ulkomaisiin kustantamoihin itse tai agentin kautta. Tämä on kuitenkin kirjailijan kannalta selvästi työläämpää, sillä hänen on tällöin huolehdittava itse kaikista käytännön asioista.

Riippumatta siitä, miten paljon kirjailija osallistuu kirjojensa markkinointiin ja itse käännösprosessiin, hän omistaa kuitenkin kirjojensa tekijänoikeudet ja voi näin ollen sallia tai kieltää teostensa kääntämisen haluamiensa ehtojen mukaisesti. Kirjailijan kuoltua tekijänoikeudet siirtyvät hänen oikeudenomistajilleen, esimerkiksi perikunnalle. Niiden voimassaolo raukeaa, kun tekijän (tai yhteisteoksen viimeisen tekijän) kuolemasta on kulunut 70 vuotta.¹⁷³ Myös kääntäjälle muodostuu tekijänoikeus hänen tekemäänsä käännökseen, mutta ei ”oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen”.¹⁷⁴

Kirjailijan rooli käännösprosessin aikana vaihtelee sekin. Osa kirjailijoista on yhteydessä kääntäjään käännösprosessin aikana ja keskustelee hänen kanssaan esimerkiksi sanavalinnoista. Esimerkiksi Leena Krohn on kertonut yhteistyöstään englanninkielisen kääntäjänsä Hildi Hawkinsin kanssa¹⁷⁵ ja Johanna Sinisalo yhteistyöstään eri kielten

---

¹⁷² Sirkku Klemola, haastattelu 5.5.2004.

¹⁷³ Tekijänoikeuslaki (8.7.1961/404), 43 §. Tarkistettu esim. 4.5.2006.

¹⁷⁴ Tekijänoikeuslaki (8.7.1961/404), 4 §. Tarkistettu esim. 4.5.2006.

¹⁷⁵ Leena Krohnin haastattelu helmikuussa 2005, haastattelijana Matthew Cheney. Haastattelu on julkaistu mm. Internet-osoitteessa <http://www.sfsite.com/03b/lk196.htm> (luettu 4.5.2006). Englanninkielinen lainaus: MC: “How did you work with Hildi Hawkins on the translation of Tainaron?” – LK: “She did her translation very independently, but naturally I read her text, and we discussed many of the details, such as the names of people or species.” Lähteenä myös Hildi Hawkinsin nauhoittamaton haastattelu 31.5.2006.

kääntäjien kanssa¹⁷⁶. Yksilöllinen vaihtelu on huomattavaa. Esimerkiksi kääntäjä David Hackston kertoi työskennelleensä Johanna Sinisalon kanssa varsin tiiviisti.¹⁷⁷ Sinisalo oli verrannut Hackstonin käännökset tarkasti suomenkielisiin alkuteksteihin, ja yksittäisistä käännösratkaisuista ja tekstien merkityksistä oli keskusteltu runsaasti. Hackstonin kääntäessä Matti Yrjänä Joensuun romaania *Harjunpää ja pahan pappi* tilanne oli hyvin erilainen. Hackston lähetti Joensuulle valmiin käännöksensä tarkastettavaksi, mutta tämä ei halunnut kommentoida sitä juurikaan. Myöhemmin Joensuu oli kertonut luottavansa kääntäjien ammattitaitoon niin paljon, että piti käännöksen kommentoimista tarpeettomana.¹⁷⁸ Myös Hildi Hawkins kertoi kokemuksistaan Leena Krohnin kirjojen kääntäjänä.¹⁷⁹ Hawkins lähettää valmiin käännöksen kokonaisuudessaan Leena Krohnille, joka lukee sen ja kommentoi sitä. Tässä yhteydessä Krohn on kertonut varsin runsaasti esimerkiksi siitä, mistä hän on luonut tietyt sanat tai käsitteet tai mitä lähteitä tai lainauksia hän on käyttänyt. Sekä Hackston että Hawkins pitivät kirjailijoiden kommentteja erittäin hyödyllisinä ja avartavina sekä aiheellisina. He katsoivat niiden parantaneen käännöstä sekä syventäneen omaa alkutekstin ymmärtämistään.¹⁸⁰

7.3.5 Kääntäjät

Työssäni kuvatut 1990- ja 2000-luvulla julkaistut kuusi tekstiä on kääntänyt yhteensä viisi kääntäjää, joista kaikki Anselm Holloa lukuun ottamatta ovat olleet äidinkieleltään englanninkielisiä. Kaikki kääntäjät ovat hyvin kokeneita alallaan, ja jokainen heistä oli kääntänyt ennen kyseessä olevaa kirjaa runsaasti kaunokirjallisia tekstejä joko kirjamuodossa tai esimerkiksi *Books from Finlandia* varten. Osa oli toiminut laajalti asiatekstin kääntäjänä, ja jotkut olivat kääntäneet runsaasti esimerkiksi lastenkirjoja tai runoutta. Monet olivat kääntäneet suomen ja englannin lisäksi myös muista kielipareista.

Kuten kääntäjät yleensäkin, suomalaisen kirjallisuuden kääntäjät erikoistuvat usein tiettyyn kirjallisuuden muotoon tai aihepiiriin. Tietyt kääntäjät ovat kääntäneet runsaasti suomalaista lastenkirjallisuutta, kun taas toiset ovat erikoistuneet esimerkiksi runouteen tai draamaan. Monet kääntävät kaunokirjallisuuden lisäksi myös runsaasti asiatekstejä. Tämä johtuu osin kaunokirjallisuuden kääntämisen vähäisestä työmäärästä ja usein alhaisesta palkkiotasosta. Suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen ei yleensä riitä elämiseen, joten useimmilla kääntäjillä on jokin toinen työ tai muu tulonlähde. Tämä toisaalta kannustaa heitä toimimaan muissakin käännöskirjallisuuteen liittyvissä asiantuntijatehtävissä ja omaksumaan useita rooleja käännösprosessissa. He voivat suositella tekstejä suoraan kustantamoille ja osallistua

---

¹⁷⁶ Keskustelu Johanna Sinisalon ja kääntäjien Anne Colin du Terrail, Maima Grinberga ja Viola Parente-Capková välillä, Helsingin kirjamessut, 25.10.2003. Katri Vala -lava klo 14.00.

¹⁷⁷ David Hackstonin nauhoittamattomat haastattelut 11.5.2004 ja uudelleen keväällä 2006.

¹⁷⁸ David Hackstonin haastattelut 11.5.2004 ja uudelleen keväällä 2006. Molemmat haastattelut olivat nauhoittamattomia.

¹⁷⁹ Hildi Hawkinsin nauhoittamaton haastattelu, 31.5.2006.

¹⁸⁰ Haastattelulähteet edellä.

tekstinvalintaan, toimia kustantamojen lukijoina ja vaikuttaa näin julkaistavaksi valittaviin kirjoihin, antaa lausuntoja kirjoista, arvioida uusien kääntäjien käännösnäytteitä ja osallistua kirjallisiin tapahtumiin.

Kääntäjillä on siis aktiivinen ja sosiaalisesti monipuolinen rooli, jossa riittävät yhteydet oikeisiin tahoihin ovat keskeisiä. Työn saamiseen vaikuttaa olennaisesti kääntäjän oma aktiivisuus, hänen osallistumisensa tapahtumiin ja hänellä olevat kontaktit. Taitojen tuominen esille ja etenkin verkostoituminen on tärkeää. Työmahdollisuuksiin vaikuttaa myös asuinmaa. Suomessa suomenkielisten tekstien kääntämistä on tarjolla suhteessa enemmän, sillä tekstien käännättäjät ovat usein juuri suomalaisia. Suomessa asuminen helpottaa myös kielen seuraamista ja mahdollistaa eri rekisterien oppimisen. Haastatteleman kääntäjä David Hackston piti monipuolista suomen taitoa erittäin tärkeänä: ”Kääntäjän on oltava yhtä kiinnostunut Iltalehdestä kuin Hesarista. Pitää katsoa Salkkareita ja kuunnella ihmisten puhetta, vaikkei pitäisikään siitä.”¹⁸¹ Suomessa asuminen voi kuitenkin olla riski kääntäjän äidinkielen tuotolle. Äidinkielen kannalta kohdekielisessä maassa asuminen olisi ihanteellista, mutta työn tarjonta saattaisi olla tällöin vähäisempää. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa asuvalle kääntäjälle riittävät kontaktit ovat työnsaannin kannalta erityisen tärkeitä.

Työn luonteen ja riittävien kontaktien tarpeen vuoksi alalle pääsy on vaikeaa. Lisäksi kääntäjän tehtävää vaikeuttaa se, että hän on ympäröivästä verkostosta huolimatta työssään suhteellisen yksin. *Books from Finlandissa* julkaistavat käännökset tarkastaa ja niitä kommentoi lehden toimitussihteeri, jolla on tästä pitkäaikainen asiantuntemus. Julkaistavien kirjojen kohdalla mikään taho ei kuitenkaan erikseen tue kirjojen käännösasun tarkastamista, kielentarkastusta tai tekstin vertailua,¹⁸² eivätkä kustantamot sitä yleensä vaadi.¹⁸³ Tekstin julkaiseva kustantamo, sitä mahdollisesti tukeva tiedotuskeskus ja kirjaa lopulta arvosteleva kriitikko luottavat kääntäjän ammattitaitoon.¹⁸⁴ Kääntäjän henkilökohtainen vastuu tuloksesta onkin hyvin suuri.

Kuvaan seuraavassa kolmen haastatteleman kääntäjän kokemuksia käännöstoiminnasta. Haastatteleman kääntäjät halusivat kysyttäessä esiintyä tekstissä omilla nimillään, ja heillä on ollut mahdollisuus tutustua haastattelijeni pohjalta kirjoittamaani materiaaliin ennen sen julkaisua.¹⁸⁵ Yksi heistä, David Hackston, kuuluu nuoreen, uransa alkuvaiheissa olevaan kääntäjäsukupolveen, kun taas Hildi Hawkins ja Herbert Lomas ovat toimineet suomalaisen kirjallisuuden kääntäjinä jo useiden vuosikymmenten ajan.

---

¹⁸¹ “You have to be as interested in Iltalehti as in Hesar. You have to watch Salkkarit and listen to people speak even if you don’t like it.” David Hackstonin nauhoittamaton haastattelu, 11.5.2004 toteutetun haastattelun aikana muistiin kirjoitettu suora lainaus.

¹⁸² Iris Schwanckin nauhoitettu haastattelu 17.8.2004.

¹⁸³ David Hackstonin nauhoittamaton haastattelu 11.5.2004.

¹⁸⁴ David Hackstonin nauhoittamattomat haastattelut 11.5.2004 ja keväällä 2006, Iris Schwanckin nauhoitettu haastattelu 17.8.2004 ja Paul Bindingin nauhoittamaton haastattelu 11.6.2004.

¹⁸⁵ On aiheellista huomata, että alan pienuuden vuoksi kääntäjien olisi myös ollut hyvin vaikeaa tai mahdotonta esiintyä nimettöminä, sillä suuri osa asiaan perehtyneistä lukijoista olisi tunnistanut heidät joka tapauksessa.

Kääntäjä I – David Hackston¹⁸⁶

Haastatteleman kääntäjä David Hackston on syntynyt ja opiskellut Isossa-Britanniassa, mutta asuu ja opiskelee nykyään Suomessa. Ensimmäisen haastattelun aikaan hän oli kääntänyt suomen- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta vajaan viiden vuoden ajan. Hackston kääntää runsaasti erityyppisiä tekstejä, esimerkiksi draamatekstejä ja *Books from Finlandiin* käännettäviä käännöskatkelmia. Lisäksi hän on kääntänyt romaaneja ja antologioita. Hackston sai valtion ulkomaisen kääntäjäpalkinnon yhdessä japanilaisen Hiroko Suenobun kanssa vuonna 2007. Tutkimukseni aikana Isossa-Britanniassa on ilmestynyt useita hänen kääntämiään kirjoja, mm. Maria Peuran *At the edge of light* (2007) ja Matti Yrjänä Joensuun *The priest of evil* (2005) ja *To steal her love* (2008).

Hackston oli Suomeen muuttaessaan FILIn harjoittelijana kuuden kuukauden ajan. Hän piti harjoittelujaksoa hyödyllisenä ja hyvänä mahdollisuutena saada kontakteja ja verkostoitua. Verkostoituminen onkin hänestä käännöstoiminnassa hyvin tärkeää, sillä etenkin näytelmäkääntämisessä työmahdollisuudet riippuvat pitkälti siitä, että toimeksiantaja tuntee kääntäjän tai on kuullut hänestä. Aiemmat käännökset synnyttävät näin uusia työmahdollisuuksia. Verkostoitumisella on suuri vaikutus myös kustannusmaailmassa, sillä kustantamot saattavat ehdottaa tuntemilleen kääntäjille esimerkiksi kirjojen lukemis- ja arviointitehtäviä tai tarjota heille kirjoja käännettäväksi.

Myös asuinmaa vaikuttaa työ- ja verkostoitumismahdollisuuksiin. Kääntäjien toivotaan monesti asuvan kohdekielisessä maassa, mutta Hackstonin mukaan Suomessa asuminen on ollut varsin hyvä ratkaisu. Käännöstöiden löytäminen on Suomessa yleensä helpompaa, sillä toimeksiantajat asuvat täällä. Myös tekstin kontekstin ja nykykielen tunteminen on tärkeää, ja näitä asioita on luonnollisesti helpompaa seurata Suomessa. Ajankohtaisen englannin puhekielen seuraaminen on Suomesta käsin tietenkin vaikeampaa, mutta onnistuu kuitenkin säännöllisten matkojen avulla. Isossa-Britanniassa asuminen tarjoaisi paremmat mahdollisuudet kuulla arkipäivän puhekieltä, mutta toisaalta sopivien käännöstöiden löytäminen vaatisi silloin todennäköisesti vielä paremmat verkostot kuin Suomessa. Pelkkä kohdemaassa asuminen ei myöskään sinänsä takaa kohdekielen sujuvuutta, vaan myös Isossa-Britanniassa asuvan kääntäjän on tietoisesti panostettava kohdekielen ja eri rekisterien hallintaan ja seurattava esimerkiksi nuorten kieltä.

Verkostoituminen ja tutustuminen kustantamoihin ja muihin toimijoihin tapahtuu yleensä kirjamesujen, konferenssien ja vastaavien tapahtumien sekä mahdollisesti FILIn kautta. FILIn tapahtumien kautta Hackston on tutustunut myös moniin muille kielille kääntäviin teatterikääntäjiin, joiden kanssa hän on säännöllisesti yhteydessä ja saattaa keskustella myös kääntämisestä ja käännösongelmista. Eri kielille kääntävät kääntäjät kohtaavat joka tapauksessa samoja ongelmia, joita on hyödyllistä käsitellä yhdessä. Hackston arvelikin eri kielten

---

¹⁸⁶ Nauhoittamaton haastattelu 11.5.2004. Lainausmerkeissä olevat suorat lainaukset ovat haastattelun aikana muistiin kirjoitettuja suoria lainauksia.

kääntäjien yhteistyön olevan monesti hedelmällisempää kuin samojen asioiden käsittelyn muiden samaan kieleen kääntävien kanssa. Hän tuntee kylläkin valtaosan muista suomesta englantiin kääntävistä kääntäjistä, mutta ei ole useimpien kanssa säännöllisessä yhteydessä. Hän ei myöskään yleensä keskustele käännösratkaisuista heidän kanssaan, vaan ottaa ne pikemminkin esille esimerkiksi *Books from Finlandin* toimitussihteeri Soila Lehtosen kanssa. Yhteistyö *Booksin* kanssa on hänen kannaltaan ollut yleensäkin miellyttävää, ja kääntäjällä on lehdessä paljon valtaa vaikuttaa valittaviin teksteihin ja itse kääntämiinsä katkelmiin.

Hackston on myös tarjonnut kirjoja brittiläisille kustantamoille. Kirjan tarjoaminen kustannettavaksi on yleensä vaikeaa, sillä kustantamot saavat runsaasti kirjatarjouksia ja kilpailu on kovaa. Käännöskirjat eivät myöskään ole hyvässä kilpailuasemassa. Osasyynä ovat suuremmat tuotantokustannukset, sillä kirjan käännättäminen on kustantamon kannalta kallista ja tuottaa tuhansien eurojen lisäkustannukset, joita käännöstuki tosin saattaa keventää. Käännöksiä ei myöskään voida toimittaa yhtä vapaasti kuin alun perin englanninkielisiä tekstejä: kääntäjää ei esimerkiksi voida pyytää jättämään tiettyä kohtaa pois tai muuttamaan sitä vastoin alkutekstiä, vaikka kirjailijalta samaa voitaisiin ehkä pyytääkin. Myös kirjailijan tuntemattomuus kohdemaassa on haitta, sillä kustantamot toivovat tunnettua kirjailijaa, jonka nimi myy. (Ulkomainenkin kirjailija voi tietenkin saavuttaa tällaisen aseman; Hackstonin mukaan hyvänä esimerkkinä tästä on vaikkapa Paulo Coelho.) Hackstonin mukaan kirjojen tarjoaminen kustantamoille onkin yleensä hyvin vaikeaa, ja kustantamoja on monesti vaikea saada toimimaan.

Varsinaisessa käännösvaiheessa Hackston saattaa keskustella tekstistä esimerkiksi kirjailijan kanssa. Ulkomainen kustantamo ei sen sijaan yleensä vaikuta juurikaan käännösratkaisuihin. Kustantamo tarkistaa toki, että kohdekielen kieliasu on ymmärrettävä, mutta ei pysty puuttamaan siihen, vastaako käännös alkutekstiä. Kustantamon edustajat eivät yleensä ymmärrä suomea eivätkä siis pysty vertaamaan tekstiä alkukieleen. Käännös voidaan tietenkin toimittaa toisen kääntäjän tarkastettavaksi, mutta tämä on käytännössä hyvin harvinaista. Tämä näkyy myös julkaistuista käännöksistä: niissä voi ajoittain huomata selviä virheitä, jotka suomea taitava lukija olisi helposti huomannut.

Kohdeyleisön Suomen-tuntemukseen Hackston suhtautui hyvin epäilevästi. Sama koskee myös Ruotsin kulttuuria; ”one’s as unknown to the British audience as the other”.¹⁸⁷ Lukijat saattavat toki olla kiinnostuneita Suomesta tai opiskella suomen kieltä tai kulttuuria. Heitä voi myös viehättää käännöksissä nimenomaan niiden uutuus ja vieraus. Käännöstä lukemalla lukija myös oppii ja saa tietoa toistaiseksi tuntemattomasta kulttuurista, ja etenkin klassikot

---

¹⁸⁷ Käytännössä brittiyleisön Suomen- ja Ruotsin-tuntemuksessa on kuitenkin oltava jonkin verran eroa; Ruotsin kirjallisuutta opetetaan esimerkiksi useammissa brittiyliopistoissa (Aberdeen, East Anglia, Edinburgh, Hull, Surrey, University College London), kun taas suomen kieli ja Suomen kirjallisuus on oppiaineena ainoastaan University College Londonissa. Ruotsalaista kirjallisuutta käännetään jonkin verran esimerkiksi pohjoismaiseen kirjallisuuteen keskittyvän Harvill Pressin kautta, kun taas suomalaisella kirjallisuudella ei ole vastaavaa spesifistä leviämiskeinistöä. Voidaan toki pohtia, missä määrin brittiyleisö mieltää esimerkiksi Bergmanin tai Strindbergin nimenomaan ruotsalaisiksi. Sekä Bergmanin että Strindbergin tunnettuus maassa on tietääkseni kuitenkin hyvä.

ovat Hackstonin mielestä hyvä reitti tutustua uuteen kulttuuriin. Tästä syystä hän pitikin hyvänä, että myös suomalaisia klassikoita käännetään, sillä ne helpottavat hänestä kulttuuriin ja maan kirjallisuuteen tutustumista. Itse hän soisi suomesta käännettävien kirjoja, joissa on ajatusta, ”books full of thought”. Kirjan pitäisi myös pystyä vaikuttamaan lukijoihin Suomen ulkopuolellakin, ja myös kaupalliset menestymahdollisuudet on otettava huomioon. Tällainen kirja voisi Hackstonin mielestä olla esimerkiksi Anja Kaurasen *Pelon maantiede*, joka on kaikkialla relevantti, mutta myös kertoo Suomesta. Kiinnostava kirja olisi myös Pentti Holapan *Ystävän muotokuva*.

Kääntäjä II – Hildi Hawkins¹⁸⁸

Äitinsä puolelta suomalainen Hildi Hawkins kertoo kirjan *Helsinki: a literary companion* (Hawkins ja Lehtonen 2000) esipuheessa lapsuudestaan, jolloin hän vietti kesäisin runsaasti aikaa äitinsä sukulaisten luona Suomessa. Hawkins onkin yksi harvoista suomen kääntäjistä, joille suomi on ainakin toinen äidinkieli. Nykyään Lontoossa asuva Hawkins opiskeli sekä Ison-Britanniassa että Suomessa ja palasi tämän jälkeen Isoon-Britanniaan, jossa hän työskenteli muun muassa suomalaisen musiikkifestivaalin järjestäjänä sekä kustantamossa ja sai näin kokemusta esimerkiksi toimitustyöstä.

Hawkins on kääntänyt suomalaista kirjallisuutta jo noin kahdenkymmenen vuoden ajan etenkin *Books from Finland* -lehdessä, jonka toimituskuntaan hän kuuluu. Lisäksi hän on kääntänyt muun muassa useita Leena Krohnin kirjoja, joita ovat esimerkiksi *Donna Quijote ja muita kaupunkilaisia* ja *Oofirin kultaa* (engl. yhteiskäännös *Doña Quixote and other citizens; Gold of Ophir*), Krohnin Finlandia-palkittu *Tainaron* sekä *Pereat mundus*. Kääntäjäksi hän katsoi kuitenkin päätyneensä tavallaan sattumalta *Books from Finland* -lehden kautta opiskelematta alaa etukäteen. Lehdessä tuolloin aktiivinen suomen professori Michael Branch oli ehdottanut lehden toimitustyötä Hawkinsille, joka kiinnostui kääntämisestä nimenomaan lehden toimitustyön kautta. Hawkins kokee edelleen olevansa ensisijaisesti toimittaja ja kirjoittaja, joka ”vain sattuu kääntämään”, jos kyseessä on erityisen hyvä kirja tai toisaalta tehdäkseen toimittamastaan lehdestä mahdollisimman hyvän.

Kääntäjänä Hawkins kertoi pyrkivänsä olemaan hyvin uskollinen ja seuraamaan alkutekstiä mahdollisimman tarkoin. Hänen näkemyksensä mukaan kääntäjällä on työssään ”kääntäjän ääni”, jonka tehtävänä on tuoda kirjailijan ääni mahdollisimman selvästi ja tarkasti lukijan kuuluviin. Kääntäjä itse pysyy kuitenkin näkymättömissä. Alkutekstin muokkaamiseen tai paranteluun hän suhtautui yleisesti ottaen kielteisesti ja koki mahdollisten muokkauksien myös heikentävän käännöksen koherenssia. Muokkauksiin liittyy myös vaaroja: jos lukija huomaa kääntäjän muokanneen tekstiä, hän saattaa tavallaan liittoutua kirjailijan kanssa kääntäjää vastaan. Omissa käännöksissään Hawkins ei halua näin tapahtuvan. Tämä koskee etenkin hänen arvostamansa Leena Krohnin tekstejä, joiden tyyli on erikoinen ja yksityiskohdat hyvin

---

¹⁸⁸ Hildi Hawkinsin nauhoittamaton haastattelu, 31.5.2006. Lainausmerkeissä olevat suorat lainaukset ovat haastattelun aikana muistiin kirjoitettuja suoria lainauksia.

tarkkaan harkittuja. Tästä syystä hän haluaa kääntää Krohnin tekstin mahdollisimman uskollisesti ja olla mahdollisimman tarkka, jotta ei muuttaisi kirjailijan luomaa teosta.

Hawkins kertoi päätyneensä kääntämään Leena Krohnin tekstejä *Books from Finlandin* kautta. Kirjailijan tekstit ovat hänestä erityisen kiehtovia, ja matematiikan opintojensa vuoksi hän koki niiden myös sopivan itselleen erityisen hyvin, sillä tekstit tavallaan liikkuvat tieteen ja taiteen välimaastossa samaan tapaan kuin Hawkins itsekin. Käännösprosessin aluksi hän tekee ensin käännöksen koko tekstistä ja lähettää sen sitten kokonaisuudessaan Leena Krohnille kommentoitavaksi. Hawkinsin mielestä Krohn on kommentoinut tekstejä erittäin tarkasti ja hyödyllisesti ja tuonut esiin yksityiskohtia, joita kääntäjä ei itse ole tunnistanut tai huomannut.

Hawkinsin ensimmäinen käännös Leena Krohnin kirjoista, *Gold of Ophir*, sai alkunsa tiedotuskeskuksen ehdotettua kirjan julkaisua pitkäaikaiselle yhteistyötaholleen Carcanetille. Carcanet haki ja sai tukea kirjan julkaisuun, mutta kirja sai valitettavasti hyvin vähän huomiota Isossa-Britanniassa. Hawkins pyrkii itse aina seuraamaan kirjojensa saamia arvosteluja ja menestystä, mutta ei silti nähnyt *Gold of Ophiria* lainkaan kirjakaupoissa missään vaiheessa. Jostakin syystä kirjaa ei myöskään arvosteltu.

Hawkins teki sittemmin *Tainaronista* käännöksen, joka julkaistiin Leena Krohnin aloitteesta kirjailijan verkkosivuilla. Krohn tarjosi tekstiä eri kustantamoille, ja käännös myytiin lopulta Yhdysvaltoihin, jossa se sai erittäin hyvät arvostelut lähinnä scifi- ja fantasiakirjallisuuden piireissä. Kustantamo oli kiinnostunut myös Hawkinsin sittemmin kääntämästä *Pereat munduksesta*, ja Hawkins arvelikin sen tekevän varmasti parhaansa kirjan menestyksen edistämiseksi. Hän pyrkii myös itse mielellään edistämään kirjojensa menestystä niiden ilmestyttyä ja kirjoittaa mielellään esimerkiksi kansi- ja mainostekstejä. Toisaalta hän odottaa myös kustantamon panostavan kirjaan parhaansa mukaan ja pyrkivän todella edistämään kirjan menestystä.

Hawkins piti suomalaisen kirjallisuuden julkaisemista Britanniassa sinänsä hienona asiana. Mikään itsetarkoitus se ei kuitenkaan ole, ja on hyvin ymmärrettävää, että englanninkieliset maat eivät ole kovinkaan kiinnostuneita käännöskirjallisuudesta. Englanninkielisen kirjallisuuden valikoima on joka tapauksessa sekä aiheiltaan ja rakenteiltaan että myös maantieteellisesti laaja ja kattaa esimerkiksi niin Australian, Yhdysvaltojen kuin Intiankin kirjallisuutta. Muiden kulttuurien kirjallisuus voi kuitenkin Hawkinsin mukaan myös rikastuttaa englanninkielistä kirjallisuutta ja avartaa sitä. Hyville kirjoille, kuten Leena Krohnin kirjoille, on hänen mielestään varmasti tilaa.

Hawkins ei yleensä ole paljonkaan tekemisissä muiden kääntäjien kanssa. Tämä johtuu pitkälti asumissyistä ja pitkistä välimatkoista. Hawkins itse asuu Isossa-Britanniassa, joten yhteydenpito esimerkiksi Suomessa tai Yhdysvalloissa asuvien kollegojen kanssa on vaikeaa. Hän kertoi kuitenkin pitävänsä jonkin verran yhteyttä Lontoossa asuvan David McDuffin

kanssa sekä tapaavansa muita kääntäjiä Suomessa käydessään. Kontakteja muiden kääntäjien kanssa olisi luultavasti huomattavasti enemmän, jos Hawkins asuisi Suomessa ja välimatkat olisivat lyhyemmät. Jossain määrin kyseessä on myös sukupolviero. Suomen kääntäjät ovat pitkään olleet pääasiassa sukupolvea vanhempia miehiä, jotka ovat suhtautuneet yhteydenpitoon melko pidättyvästi, jopa torjuvasti. Hawkins arvelikin, että kääntäjien väliset kontaktit todennäköisesti vilkastuvat uusien sukupolvien myötä.

Kääntäjä III – Herbert Lomas¹⁸⁹

Kolmas haastattelemani kääntäjä on brittiläinen Herbert Lomas, joka on eräs suomalaisen kirjallisuuden pitkäaikaisimpia kääntäjiä. Haastattelin Lomasia puhelimitse 11.3.2007 sekä kävin hänen kanssaan sähköpostikirjeenvaihtoa hänen työstään kääntäjänä.

Brittiläistaustainen Lomas kertoi tutustuneensa suomen kieleen työskennellessään aikoinaan Suomessa englannin kielen lehtorina yli kymmenen vuoden ajan ennen paluutaan Isoon-Britanniaan vuonna 1965. Hän kertoi aloittaneensa kääntämisen alun perin kielen opiskelun yhteydessä ja ryhtyneensä sittemmin *Books from Finland* -lehden kääntäjäksi 1970-luvulla lehdessä aktiivisesti toimineen professori Michael Branchin pyynnöstä. Lomas oli tällöin jo aloittanut oman runoilijan uransa ja julkaissut runokokoelman *Private and Confidential* (Lomas 1974), johon sisältyi myös Aaro Hellaakosken runon käännös. Branch oli korostanut tässä yhteydessä myös sitä, että kääntäjän työn kannalta oli keskeistä asua Isossa-Britanniassa, jotta pystyisi seuraamaan kieltä ja sen muuttumista. Tämä *Books from Finlandissa* edelleen käytössä oleva ennakkonormi on siis todennäköisesti alkujaan Michael Branchin asettama.

Pidempää tekstejä Lomas kertoi alkaneensa kääntää vasta myöhemmin ja yleensä pyynnöstä. Joissakin tapauksissa hän oli kuitenkin myös ehdottanut itse tekstejä kustantamoille. Näin ovat syntyneet esimerkiksi Eira Stenbergin runokokoelman käännös *Wings of hope and daring* (1992) sekä kokoelma *Three Finnish poets* (1999). Niiden lisäksi Lomas on kääntänyt mm. antologiat *Territorial song* (1981) ja *Contemporary Finnish poetry* (1991). Lomasille myönnettiin vuonna 1992 valtion ulkomainen kääntäjäpalkinto hänen ansioistaan suomalaisen kirjallisuuden kääntäjänä.

Useita runokokoelmia kirjoittanut Lomas katsoi itse olevansa ensisijaisesti runoilija, vaikka hänet Suomessa katsotaankin lähes yksinomaan kääntäjäksi. Hän kertoi kääntämisen vaikuttaneen kuitenkin paljolti kirjoitustyöhönsä, sillä se on toisaalta tarjonnut vaikutteita ja toisaalta toiminut myös eräänlaisena kirjoitusharjoituksena omaa runoilijan työtä varten. Kääntäessä on näet harjoiteltava eri tyylien luomista, mikä saattaa tuoda esiin uusia, kiinnostavia ratkaisuja. Kääntäjänä Lomas on ollut ensi sijassa runouden kääntäjä ja kertoi kääntäneensä proosaa vain siinä tapauksessa, että on itse pitänyt kyseisistä teksteistä. Kriitikkona, kääntäjänä ja runoilijana hänellä on ollut runsaasti yhteyksiä eri kustantamoihin,

---

¹⁸⁹ Nauhoittamaton englanninkielinen puhelinhaastattelu 11.3.2007.

ja hän toimi esimerkiksi *London Magazinen* kriitikkona yli 30 vuoden ajan. Valtaosa kustantamokontakteista on kuitenkin Lomasin kertoman mukaan hiipunut ajan mittaan. Lomas on kääntänyt lontoolaiselle Peter Owen -kustantamolle kaksi suomalaista romaania, Arto Paasilinnan *Jäniksen vuoden* ja Johanna Sinisalon kirjan *Ennen päivänlaskua ei voi*, mutta kertoi kuitenkin olevansa kustantamon kanssa varsin vähän tekemisissä. Kummasakaan tapauksessa hän ei esimerkiksi tehnyt aloitetta käännöstyöhön ryhtymisestä, vaan oletti aloitteen tulleen muualta, esimerkiksi FILiltä. Myös käännösten valmistumisen jälkeen kustantamo oli pitänyt häneen erittäin vähän yhteyttä. Haastattelujen yhteydessä kävikin ilmi, että Lomas ei itse asiassa ollut saanut lainkaan tietoa esimerkiksi kirjojensa arvosteluista eikä niistä otetuista uusista painoksista, joita on runsaasti. Myös sovittujen palkkioiden maksamisessa ja rojaltien saamisessa oli ollut hämmästyttävän suuria ongelmia.

Lomasin käsitys käännöksiä julkaisevista kustantamoista oli varsin kriittinen, mikä ei edellä kuvatun valossa ole yllättävää. Hän koki kustantamojen panostaneen hyvin vähän käännöstensä menekin edistämiseen. *Wings of hope and daringin* ilmestyttyä Lomas oli pyrkinyt itse järjestämään esimerkiksi lukutilaisuuksia saadakseen kirjalle julkisuutta, mutta esimerkiksi brittikustantamot eivät ehdottaneet hänelle missään vaiheessa vastaavaa. Suomalaiset kustantamot ja muut suomalaiset tahot ovat toisaalta osoittaneet runsaasti mielenkiintoa hänen työtään kohtaan ja pyytäneet häntä esimerkiksi tilaisuuksiinsa puhumaan. Ristiriita on suuri, sillä Isossa-Britanniassa Lomas ei odottanut omien käännöstensä saavan lainkaan huomiota etenkin kustantamojen toimesta eikä pääsevän edes kirjakauppojen hyllyille. Suomessa Lomasin käännöksiä on toisaalta myyty runsaasti mm. Akateemisessa kirjakaupassa, jossa esimerkiksi *The year of the hare* on ollut myynnissä säännöllisesti. Ainakin näiden kirjojen käännökset ovat selvästi herättäneet huomattavasti suurempaa kiinnostusta Suomessa kuin oletetussa kohdemaassaan Isossa-Britanniassa. Voidaankin hyvällä syyllä kysyä, mikä näiden käännösten todellinen kohdekulttuuri on ollut ja millaisen yleisön ne ovat lopulta saavuttaneet. Voidaan esimerkiksi ajatella, että ne ovat itse asiassa sijoittuneet kulttuurien väliseen interkulttuuriseen tilaan integroitumatta brittikulttuuriin mutta saaneet toisaalta hyvinkin suurta suosiota siinä suomalaisen lähdekulttuurin osassa, joka on kiinnostunut myös englanninkielisestä kirjallisuudesta.

Lomas kertoi aloittavansa käännösprosessin tutustumalla kirjailijan teoksiin yleisemmin, jolleivät ne ole hänelle entuudestaan tuttuja. Tämän jälkeen hän tekee alustavan, kirjaimellisen raakakäännöksen, jota työstää tämän jälkeen edelleen. Työstämisen jälkeen hän toimittaa tekstin aina suomalaisen kielentarkastajan luettavaksi ja pyytää tätä mm. tarkastamaan, ettei käännökseen ole jäänyt väärinymmärryksiä eikä käännösvirheitä. Kun teksti vaikuttaa tarkastuksen ja uuden työstämisen jälkeen muuten valmiilta, hän käy sitä vielä läpi saadakseen sen sellaiseen asuun, johon on täysin tyytyväinen. Lomas mainitsi lähettävänsä tekstin kirjailijan luettavaksi vain harvoin; syynä oli nähtävästi aiempi tapaus, jonka yhteydessä hän oli lähettänyt käännöksen raakaversioon kirjailijalle ja saanut huonoa palautetta, aivan kuin kirjailija olisi olettanut tekstin olevan raakakäännöksen sijasta jo julkaisuvalmis. Kääntäessään Johanna Sinisalon romaania *Ennen päivänlaskua ei voi* hän oli

kuitenkin lähettänyt käännöksen Sinisaloon luettavaksi saatuaan ensin suomalaisen kielen-tarkastajan kommentit tekstistä. Sinisalo oli kommentoinut käännöstä suhteellisen vähän, mutta oli kuitenkin selvästi tarkastanut sen huolellisesti.

Kääntäessään Lomas kuvasi pyrkivänsä sekä saamaan aikaan saman vaikutuksen ja yrittävänsä luoda tekstin, johon lukija voisi reagoida samalla tavalla kuin alkutekstiin, että pyrkivänsä aina tuottamaan toisaalta mahdollisimman tarkan käännöksen, kuitenkin niin, että tekstin luettavuus ei kärsi. Kokonaisuutena Lomasin voidaan siis sanoa soveltavan käännös-työssään dynaamisen ekvivalenssin periaatetta (ks. Nida 1964).

7.3.6 Käsitykset kääntäjän työstä ja käännöstoiminnasta

Eri näkökulmistaan huolimatta eri haastateltavat toivat esille hyvin samanlaisia näkemyksiä. Tiivistän tässä muutamia useiden henkilöiden mainitsemia seikkoja. Kyseessä on yhteenveto, joten en mainitse haastateltavien nimiä erikseen. Valtaosa tässä luetelluista seikoista on kuitenkin löydettävissä kyseistä toimijaa koskevasta osasta edeltä.

Kääntäjän työtä, käännösprosessia ja toimijaverkostoja koskevat näkemykset voidaan niputtaa yhteen esimerkiksi seuraavalla tavalla.

- Kääntäjän työn vaikeus
  - Hyvien kääntäjien vähäisyys
  - Uusien kääntäjien löytämisen vaikeus
  - Kääntäjän yksinäinen rooli
  - Laadun tärkeys
- Käännösprosessin vaativuus
  - Käännösprosessin ammattimaistuminen aiempaan nähden
  - Tulosten seurannan vaikeus
- Toimivien verkostojen tärkeys
  - Verkostot kustantamojen kanssa
  - Kustantamon toiminnan tärkeys
  - Toiminnan hajanaisuus ja osallistujien suuri määrä
- Käännettävän kirjallisuuden piirteet
  - Laadukkuuden vaatimus
  - Nimenomaan suomalaisten kirjojen viennin edistäminen

Kääntäjän työ

Useat käännöstoimintaan osallistuvat haastatellut kertoivat kaunokirjallisuuden kääntäjän työn olevan poikkeuksellisen haastava, jopa ”maailman vaikein ammatti”. Useissa haastatteluissa korostettiin kääntäjän roolin monimuotoisuutta ja vaativuutta, jota ei toisaalta

oteta riittävästi huomioon palkkauksessa. Käännöspalkkiot ovat pienet, eikä työtehtävien jatkuvuudesta ole varmuutta. Toisaalta tämä kannustaa kääntäjiä toimimaan muissakin käännöskirjallisuuteen liittyvissä asiantuntijatehtävissä ja omaksumaan useita rooleja käännösprosessissa, kuten edellä kuvattiin. Toisaalta se on myös johtanut tilanteeseen, jossa suuri osa suomalaisen kirjallisuuden kääntäjistä tekee käännöstyötä vain muun työn ohessa. Tämä hidastaa väistämättä käännöskokemuksen kertymistä ja kääntäjien kasvua asiantuntijarooliin, jossa vastuu on monessa suhteessa monia muita kääntäjäryhmiä suurempi. Suomalaisen kirjallisuuden kääntäjät ovat varsin pitkälti yksin vastuussa esimerkiksi käännösten semanttisesta ja tyyllillisestä vastaavuudesta, sillä brittikustantamojen edustajat eivät osaa suomea eivätkä pysty siis ottamaan kantaa asiaan.

Suomalaisen kirjallisuuden kääntäjäksi pääsemisen katsottiin olevan vaikeaa. Työtehtäviä on vähän, ja ne järjestyvät lähinnä tehokkaiden kontaktien ja verkostojen välityksellä. Osittain tästä syystä alalle pääsy tapahtuu lähinnä portinvartija-asemassa toimivien tahojen kuten FILIn ja *Books from Finlandin* kautta. Esimerkiksi haastattelemani kääntäjät ovat päätyneet aikanaan joko keskeisessä roolissa olleen Michael Branchin kautta (henkilökohtainen kontakti) tai FILIn kääntäjäharjoittelun avulla. Alaa dominoi aiemmin pitkään iäkkäiden mieskääntäjien pieni joukko, mutta tällä hetkellä tulossa on paljon nuoria uusia kääntäjiä, joita perehdytetään toimintaan lähinnä FILIn harjoittelujaksojen ja *Books from Finlandin* käännösten kautta. Useat haastatellut mainitsivatkin, että alalla on meneillään eräänlainen sukupolvenvaihdos (4 haastateltua). Muutamat olivat kuitenkin huolissaan siitä, löydetäänkö tulevaisuudessa nykyisten veroisia kääntäjiä (2 haastateltua). Toistuvasti nousi esiin myös käsitys, että todella pystyviä kääntäjiä on tälläkin hetkellä varsin vähän (3 haastateltua). Kääntäjien puute koskee erityisesti kaunokirjallisuuden kääntäjiä, ja siihen vaikuttavat osaltaan myös kääntämistä hankaloittavat suomen kielen erityispiirteet. Useat haastateltavat toivat esille suomen kielen kääntämisen koetun vaikeuden, esimerkiksi murteellisen sanaston tai tiettyjen kielioppirakenteiden (passiivi, partitiivi) kääntämisen vaikeuden. Tätä taustaa vasten onkin kiinnostavaa huomata, että myös haastattelemani kääntäjät pitivät tärkeänä mahdollisuutta tarkastuttaa käännöksensä vastaavuus suomenkieliseen alkutekstiin nähden. Kohdemaan kustannustahot pystyvät toki neuvottelemaan kääntäjien kanssa kohdekielen käännösratkaisuista, mutta heillä ei ole käytännössä lainkaan mahdollisuuksia arvioida käännösten suhdetta niiden alkukieleen. Toisaalta käännösten vastaavuus alkukieleen nähden nousee kuitenkin usein esiin etenkin suomalaisten arvostelijoiden parissa. Tämä on aiheellista ottaa huomioon jo siksi, että suomesta englanniksi käännettäviä kirjoja myydään ja niiden menestystä seurataan myös Suomessa. Monissa tapauksissa voidaan jopa sanoa, että englanninkielinen käännös on päässyt Suomessa huomattavasti keskeisempään asemaan kuin esimerkiksi kohdemaassaan.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi *The Egyptian*, jota myydään Suomessa edelleen; *The unknown soldier*, josta on otettu Suomessa huomattavasti useampia painoksia kuin Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa yhteensä; ja *The year of the hare*, jota myydään Suomessa vielä yli kymmenen vuoden kuluttua käännöksen ilmestymisestä. Näitä kolmea käännöstä on myös käsitelty toistuvasti suomalaisissa opinnäytetöissä ja akateemisissa tutkimuksissa, kun taas kohdemaissa niiden saama akateeminen huomio on ollut käytännössä olematonta.

Kääntäjän työmahdollisuuksien ja työolojen kannalta oleellinen seikka on myös asuinmaa. Kaikki haastatteleman kääntäjät huomauttivat, että toisin kuin kohdekielenä olevan englannin kehitystä, suomen kielen kehitystä on erittäin vaikea seurata ulkomailta käsin. Säännöllinen vierailu Suomessa on näin ollen välttämätöntä, kun taas englannin kielen kehitystä on helppoa seurata myös ulkomailta käsin. Myös työ- ja verkostoitumismahdollisuudet ovat Suomessa paremmat, sillä esimerkiksi tekstien käännättäjät ovat usein juuri suomalaisia ja myös muiden suomen kääntäjien tapaaminen on Suomessa helpompaa. Nämä näkemykset ovat kiinnostavassa ristiriidassa esimerkiksi FILIn ja *Books from Finlandin* edustaman käsityksen kanssa. Nämä tahot näet pitivät Suomessa asumista lähinnä riskinä kääntäjän äidinkielen tuotolle ja katsoivat kohdekielisessä maassa asumisen olevan ihanteellista. Haastatteleman kääntäjät taas korostivat nimenomaan suomen kielen kehityksen seuraamisen tärkeyttä. Yksi heistä huomautti myös, että pelkkä kohdekulttuurissa asuminen ei sinällään riitä: kääntäjän tulee silti pitää aktiivisesti yllä kohdekielen ja eri rekisterien taitoa, mikä ei tapahdu automaattisesti.

Toinen samantyyppinen ristiriita on havaittavissa tarkastusprosessin kohdalla. Eri tahoilla on selvästi erilaisia näkemyksiä käännösten tarkastuksen merkityksestä. FILIn Iris Schwanck katsoi, että käännösten tarkastamisen ei periaatteessa pitäisi olla tarpeen, sillä kääntäjän ammattitaidon tulisi riittää takaamaan käännöksen laatu. Taustaoletuksena vaikuttaa tässä olleen, että käännöksen tarkastuttaminen johtuisi lähinnä epäilystä, että *kaikki ei ole käännöksessä kohdallaan*. Tämä on jossain määrin ristiriidassa sekä kääntäjien että brittikustantamojen käsityksen kanssa. Kaikki haastatteleman kääntäjät mainitsivat toimittavansa käännöksen kirjailijalle tai suomalaiselle kielentarkastajalle arvioitavaksi ennen sen julkaisua, mikä koettiin erittäin hyödylliseksi. Tämä lähestymistapa näyttää perustuvan ajatukseen, että *hyväkin käännös voi parantua*, kun se toimitetaan asiantuntevan henkilön arvioitavaksi. Tätä kantaa edustaa käsittääkseni myös brittikustantaja Christopher MacLehose, joka mainitsi arvelevansa, että lähes kaikki kääntäjät hyötyvät käännösten toimittamiseen tottuneen henkilön avusta, vaikka heillä olisi runsaastikin aiempaa kokemusta.

Käännösten tarkastusprosessi vaikuttaa olevan ongelmallinen siksikin, että siitä ei ole valmiita pelisääntöjä. Vaikka kaikki haastatteleman kääntäjät kertoivat lähettävänsä tekstejä tarkastettavaksi, heidän kuvauksissaan tarkastajan tekemistä muutoksista oli suurta vaihtelua. Osa tarkastajista käy selvästi tekstin läpi perinpohjaisesti, osa taas ei välttämättä juuri lainkaan. Tämä koskee niin suomalaisia kuin kohdekulttuuriin kuuluvia tarkastajia. Esille ei myöskään noussut, millä perusteilla tarkastajat tekstiin paneutuvat – käsittelevätkö he esimerkiksi lähinnä asiasisällön vastaavuutta vai myös tyylillistä adekvaattisuutta. Vaikka molemmat haastatteleman brittikustantajat kertoivat, että kaikkien heidän kustantamiensa käännösten kohdekielinen asu käydään läpi, on silti epäselvää, toimivatko kaikki kustantamot näin. Yksi haastateltava epäili, että käännöksiä ei kaikissa kustantamoissa käydä aina läpi lainkaan. Käännöstoiminnan ammattimaistumisen kannalta on yllättävää, että tässä lopulliseen käännöstulokseen ehkä suurestikin vaikuttavassa vaiheessa on näin suurta vaihtelua.

Käännösprosessin vaativuus

Kaikki haastatellut korostivat käännösprosessin vaativuutta etenkin sen alkuvaiheissa. Kustannuspäätöksen tekeminen nousi eräänlaiseksi käännekohdaksi, jonka saavuttaminen on vaikeaa, mutta jonka onnistuminen takaa käännösprosessin etenemisen ja vihdoin kirjan julkaisun. Useat haastateltavista kiinnittivät kuitenkin huomiota myös siihen, että kirjan julkaisu ei vielä riitä. Kirjan tuottaminen markkinoille on merkityksetöntä, jos se ei nouse millään tavalla kohdemaan yleisön tietoisuuteen. Kaikki haastateltavani pitivätkin kirjaviennin tulosten, kuten lehti-arvostelujen, seuraamista sekä tärkeänä että kiinnostavana. Kaksi kääntäjää ja yksi kustantamon edustaja kertoivat seuraavansa menestystä ja arvosteluja aktiivisesti. Yllättävän monet keskeiset tahot kuitenkin kertoivat, että systemaattinen seuranta on liian vähäisten resurssien vuoksi mahdotonta. Esimerkiksi lehti-arvostelujen seuraaminen perustui usein lähinnä kustantamojen ja julkaisumaiden lähetystöjen lähettämiin leikkeisiin, joita ei välttämättä tullut paljoakaan. Edes käännösten julkaisua tukeva FILI ei välttämättä saa edes tietää, onko käännöksestä otettu vaikkapa uusia painoksia, sillä saman käännöksen uusille painoksille ei enää myönnetä käännöstukea.¹⁹¹ Tieto uusista painoksista olisi kuitenkin hyödyllinen, sillä se antaisi osaltaan tietoa käännösten kaupallisesta menestyksestä. FILIn kontaktit muun muassa kustantamoihin ovat tosin pitkäaikaisia, joten tietyn käännöksen menestyksestä kohdemaassa saadaan todennäköisesti tietoa seuraavan projektin tai esimerkiksi vierailujen yhteydessä. Myös *Books from Finlandista* todettiin, että lehden levikin seuranta oli vaikeaa. Esimerkiksi lähetystöt jakavat lehteä omissa tilaisuuksissaan, mutta toimitus ei välttämättä saa tietää, minne lehdet päätyvät ja miten ne vaikuttavat käännöspäätöksiin. Suomalaiset kustantamot ovat nähtävästi ainoita, jotka seuraavat aktiivisesti julkaistujen käännösten saamia arvosteluja ja niiden myyntiä. Ne eivät kuitenkaan ilmoita esimerkiksi myyntitietoja tai painoslukuja juuri koskaan ulkopuolisille, joten niille kertyvä hiljainen, mutta oleellinen tieto esimerkiksi kirja-arvosteluista ja kirjojen myynnistä ei päädy muiden samassa prosessissa toimivien tahojen tietoon. Tämä on sinänsä valitettavaa, sillä esimerkiksi kustantamojen kokemukset eri myyntistrategioiden ja yhteistyökumppanuuksien toimivuudesta olisivat hyvin hyödyllisiä myös muille suomalaisen kirjallisuuden vientiä edistäville tahoille.

Verkosto

Toimijaverkostojen keskeisyys käännöstoiminnassa nousi toistuvasti esille lähes jokaisessa haastattelussa. Haastateltavat kuvailivat laajoja, pitkäaikaisia verkostoja, joissa henkilökohtaiset kontaktit ovat oleellisia, vaikka varsinainen yhteydenpito saattaa olla vähäistä. Tyypillisesti verkostoon katsottiin kuuluvan lähinnä kustantamoja, käännöstoimintaa edistäviä tahoja ja kääntäjiä. Kääntäjien keskinäinen verkostoituminen sen sijaan jäi haastatteluissa pieneen sivuosaan. Vaikka suomea englanniksi kääntävät kääntäjät saattavatkin tuntea toisensa ja tavata eri tapahtumissa, he eivät kenenkään haastateltavan mielestä tee juurikaan varsinaista yhteistyötä tai esimerkiksi pohdi yhdessä hankalia käännösratkaisuja. Kääntäjät

---

¹⁹¹ Yhdessä tapauksessa edes kirjan kääntäjälle ei ollut ilmoitettu kirjan uusista painoksista. Tämä viittaa siihen, että ainakin joissakin tapauksissa kustantamojen viestintä muiden käännösprosessiin osallistuvien tahojen kanssa on vähintään niukkaa.

toimivat kylläkin osana erilaisia muita verkostoja ja solmivat kontakteja mahdollisimman moniin tahoihin, mutta kontaktit muihin proosan kääntäjiin eivät ole niissä etusijalla. Tämä johtuu osittain pitkistä välimatkoista ja eri maissa asumisesta. Osa kääntäjistä koki, että syynä olivat myös henkilökiemiat ja asenteet: vanhempi kääntäjäsukupolvi ei ollut innokas olemaan yhteydessä nuorempiin kääntäjiin. Yhteistyötä ei tuotu juurikaan esiin, mutta esille nousi kertaalleen kilpailun mahdollisuus. Eräs kääntäjä arveli näet olevan mahdollista, että kääntäjien välille syntyisi kilpailua esimerkiksi tietyn kirjan kääntämisestä.

Kääntäjien välisten verkostojen sijasta verkostoissa ovat keskeisessä osassa hyvät kustantamoyhteydet (4 haastateltua). Niiden tärkeys korostunee osittain myös siksi, että Iso-Britannia koetaan yleisesti ottaen melko ”itseriittoiseksi”, ”hermeneuttiseksi” (sic), suljetuksi ja vastaanottamattomaksi kohdemaaksi (2 haastateltua). Eräs haastateltu totesi, ettei pidä unohtaa, että ”hehän eivät julkaise käänöskirjallisuutta, muista aina se”. Myös Isossa-Britanniassa toimivat kustantamot korostivat brittiläisen käänöstoiminnan ongelmia, lähinnä kustantamojen ja toisaalta kirjakauppojen, lukijoiden ja laajemmin Ison-Britannian yhteiskunnan vähäistä mielenkiintoa käänöskirjallisuuteen ja ulkomaiseen kulttuuriin. Riskinä on kuitenkin liiallinen pessimismi. Jos Isoon-Britanniaan suuntautuvan käänöstoiminnan katsotaan olevan lähtökohtaisesti erittäin vaikeaa, tämä tarjoaa oivan ja yksinkertaisen selityksen lähes kaikille tilanteille, joissa käänös ei jostakin syystä ole langennut hedelmälliseen maaperään.

Käännettävän kirjallisuuden piirteitä

Eri haastatelluilla oli luonnollisesti jossain määrin erilaisia näkemyksiä siitä, minkälaista kirjallisuutta kannattaa kääntää ja markkinoida ulkomaille. Kaikkien haastateltujen mielestä suomalaisen kirjallisuuden viennissä tulee kuitenkin keskittyä uuteen, edukseen erottuvaan laatukirjallisuuteen. Laadukkaan kirjallisuuden määrittely ei tietenkään ole yksiselitteistä, mutta useat haastateltavat mainitsivat, että käännettäväksi sopivien, laadukkaiden kirjojen tunnistaminen perustuu omaan intuitioon ja ”tuntumaan” ja se taas vuorostaan ammatissa saatuun kokemukseen (4 haastateltua). Kirjojen myyntiarvoa ei yleensä pidetty tärkeimpänä näkökohtana. Toisaalta monet totesivat riittävän myynnin olevan edellytys kirjan julkaisulle, sillä kohdemaan kustantamot eivät julkaise kirjaa, joka jää todennäköisesti kannattamattomaksi (2 haastateltua). Käännettävät kirjat kilpailevat julkaisutilasta kohdemaan omien kirjojen kanssa, mutta niistä kertyy käänöskustannusten vuoksi selvästi suuremmat kulut. Käänöksen myös oletetaan vastaavan uskollisesti alkutekstiä, joten kustantamo ei voi neuvotella esimerkiksi sisällöllisistä muutoksista kääntäjän kanssa. Myös kirjailijat ovat kohdeyleisölle vieraita, mikä vähentää kirjan tuttuutta ja kiinnostavuutta. Tähän voidaan toki vaikuttaa esimerkiksi ulkomaisiin kirjallisuustapahtumiin suuntautuvien kirjailijavierailujen kautta.

Suomalainen aihepiiri ja suomalaisuus koettiin toisaalta hyödyllisenä tekijänä, joka auttaa tšekäläistä kirjallisuutta erottumaan muista. Tietynasteisen eksotiikan ajateltiin olevan ulkomaisten kustantajien ja lukijoiden kannalta pikemminkin kiinnostavaa kuin haitallista: yhden

haastateltavan mukaan ”eivät [ulkomaiset lukijat] halua sellaista, mikä sijoittuu Irlantiin. He haluavat kirjan, joka sijoittuu Suomeen. Tilanne on pikemminkin näin kuin niin, että kirjassa pitäisi olla kansainvälisiä aspekteja”. Suomalaisen kulttuurin ajateltiin olevan ”omaperäinen”, ”omaleimainen”, ”voimakas”. Kaikki suomalainen ei kuitenkaan sovellu käännettäväksi, ja monet mainitsivat myös, että suomalaiseen vetoava kirja ei välttämättä ole ulkomaisen lukijan kannalta kiinnostava (3 haastateltua). Uudet kirjat olivat aina etusijalla, kun taas klassikoiden kääntämiseen suhtauduttiin kaksijakoisesti. Osa haastatelluista piti tärkeänä, että myös suomalaisia klassikkoja olisi saatavilla englanniksi, sillä klassikkoihin tutustuminen tarjoaisi lukijoille helpon keinon tutustua Suomen kirjallisuuteen (2 haastateltua).

7.4 Muuttunut käännöstilanne – eri aikakausien vertailua

Kuullessaan, että tutkimukseen liittyi historiallinenkin osio, useat haastateltavat huomauttivat, että tilanteet eivät heidän mielestään olleet lainkaan vertailukelpoisia. Sen sijaan he katsoivat sekä käännöstoiminnan että käännösten tukemisen parantuneen merkittävästi. Aiempaa kirjallisuuden edistämistoimintaa pidettiin ”opiskeluna”, ja sekä käännösten että kirjallisuuden laadun ajateltiin parantuneen tuonaikaisesta tilanteesta (3 haastateltua). Esimerkkinä käännöslaadun paranemisesta mainittiin mm. välikielen kautta tapahtuvan kääntämisen väheneminen tai lakkaaminen, vaikka ilmiö ei olekaan kadonnut täysin. Muutama haastateltu viittasi tunnettuihin aiempiin käännöksiin, kuten *Sinuhe egyptiläisen*, *Tuntemattoman sotilaan* ja *Seitsemän veljeksien* käännöksiin. Niihin suhtautuminen oli kriittistä sekä puutteellisenä pidetyn käännöslaadun (poistot, tyylin kankeus) että kirjallisuuden valinnan (liian leimallisesti suomalainen kirjavalinta) vuoksi. Aiempaa kirjallisuuden edistämistä pidettiin liian tuputtavana, tuloksettomana ja järjestyttömänä. Valtion edistämisen kirjaviennin koettiin olleen liian voimakasta, jolloin kustantamot saivat tavallaan kaiken valmiina eivätkä sitoutuneet riittävästi kirjojen markkinointiin. Tähän tilanteeseen verrattaessa lähes kaikki arvelivat käännöstoiminnan parantuneen selvästi.

On aivan totta, että käännöstilanne on muuttunut huomattavasti niin Suomen historian aikana kuin 1950-luvun ja 1990-luvun välilläkin. Tilanteessa on tapahtunut myös rakenteellisia muutoksia, joista osa on vielä uusia ja joiden pitkäaikaisvaikutusta on siksi vaikea ennustaa. Keskeistä muutoksissa on toiminnan tehostuminen sen keskittymisen takia sekä toimintaverkoston vahvistuminen ja muuttuminen pitkäaikaisemmiksi.

Kuten edellä kuvasin, itsenäisyyden alkuvuosien ongelmana oli voimakas suomalaisvetoisuus ja autoritäärinen tekstivalinta Suomesta käsin. Yhteydet ulkomaisiin kustantamoihin ja toimijoihin olivat heikot, kääntäjiä oli vähän ja käännöslaadun valvonta oli vaikeaa. Toiminta jäikin pitkälti tuloksettomaksi.

1950- ja 1960-luvut olivat suomalaisen kirjallisuuden kannalta kääntämisen määrällistä kulta-aikaa, jolloin uusia käännöksiä julkaistiin ja uusia painoksia otettiin enemmän kuin

milloinkaan muulloin. Tämän syynä on kuitenkin vain yksi vahva yhteys eli yhden ulkomaisen kustantamon, Putnam'sin, voimakas halu markkinoida tietyn kirjailijan, Mika Waltarin teoksia ulkomaille pääasiassa lyhennytyssä ja muokatussa muodossa. Waltarin teosten ympärille syntyi vahva sidos, joka vahvistui entisestään, kun kirjailijan yhä uusia kirjoja vietiin ulkomaille. Sidos ei kuitenkaan kulkenut varsinaisesti kustantamon kautta, sillä Waltari hoiti kirjojensa käännösoikeuksien myynnin melko itsenäisesti ja ne siirtyivät WSOY:n hoidettavaksi vasta kirjailijan kuoleman jälkeen.¹⁹² Voimakas yhteys oli siis Waltarin ja brittikustantamo Putnam'sin välinen, eikä suomalainen kirjallisuusvienti muutoin hyötynyt siitä juurikaan.

Tätä yksittäistapausta lukuun ottamatta suomalaisen kirjallisuuden vienti oli 1950-luvulla hyvin hajanaista ja perustui yksittäisiin, usein lyhytkestoisiin kontakteihin. Pitkäkestoisimpia yhteyksiä olivat ulkomaisten kustantamojen yhteydet ulkomaisiin kääntäjiin, jotka eivät välttämättä kääntäneet suoraan suomesta, mutta toteuttivat käännöksen ulkomaisen kustantamon toiveiden mukaisesti. Suomen rooli vaihdannassa oli erittäin vähäinen, samoin suomalaisten tahojen kyky vaikuttaa käännökseen. Eri toimijoilla oli lisäksi hyvin erilaiset näkemykset siitä, millainen käännöksen tuli olla. Suomalaisnäkökulmasta korostui kotimaisten kirjojen vienti ulkomaille ja käännöksen vastaavuus,¹⁹³ ulkomaisen kustantamon näkökulmasta taas käännöksen sopivuus paikallisille lukijoille ja sen myyntiodotukset.¹⁹⁴ Suomalaisnäkökulmasta 1950-luvun käännöksiä onkin usein pidetty epäonnistuneina. Osittain tämä johtuu kääntäjistä, kuten Alex. Matsonista, jonka käännöstävät eivät sopineet ainakaan 1950-luvun käännösympäristöön, vaikka niitä olikin arvostelujen mukaan pidetty 1920- ja 30-luvuilla hyväksyttävänä. Suuri vaikutus on ollut kuitenkin myös kustannusverkoston rakenteella ja kääntäjien ja suomalaisten tahojen suhteellisella voimattomuudella ulkomaisiin kustantamoihin nähden. Osansa tässä on myös tekijänoikeuskäytäntöjen puutteellisuudella, joiden vuoksi ulkomaisella kustantamolla oli yksinomaiset tekijänoikeudet syntyvään käännökseen eikä kääntäjien tekijänoikeuksia juuri otettu huomioon.

1950-luvulla vallinneita yhteyksiä eri toimijoiden välillä voidaan nähdäkseni kuvata esimerkiksi kuvassa 7.1 esitettävän verkostomallin avulla. Suomesta ja välikielistä kääntävät kääntäjät mainitaan mallissa erikseen (lyhyemmin nimillä ”suomen kääntäjä” ja ”välikielen kääntäjä”), sillä heidän verkostonsa ovat täysin erilaiset.

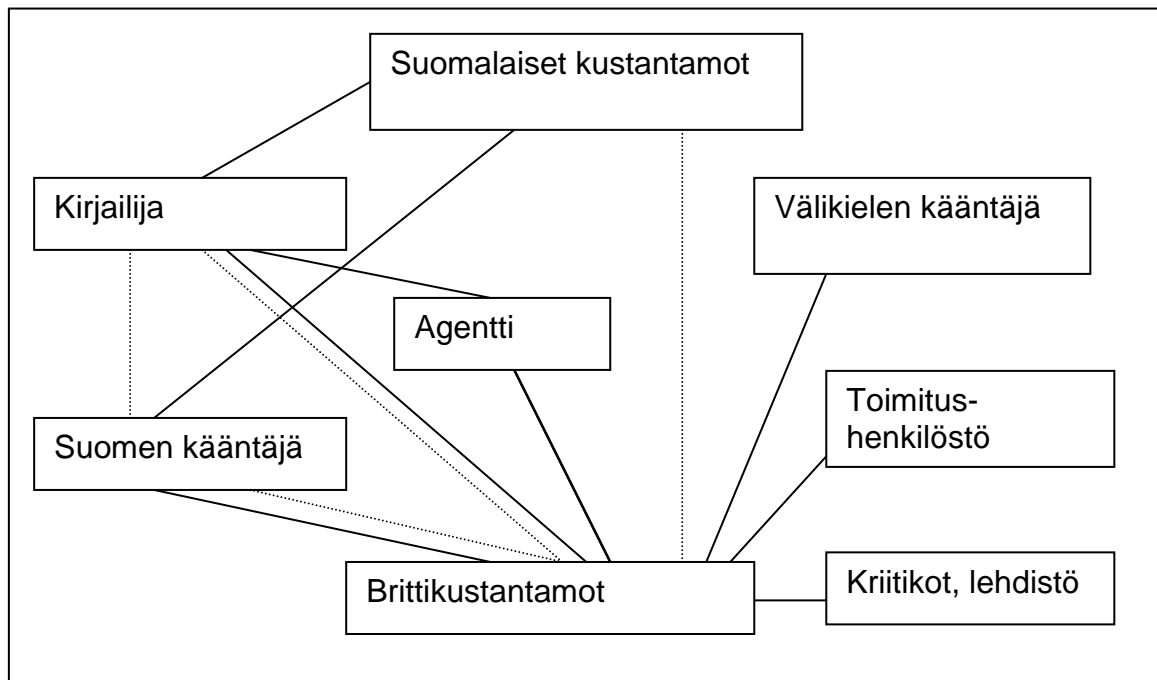
---

¹⁹² Lähde: Sirkku Klemola, nauhoittamaton haastattelu kesällä 2006.

¹⁹³ Ks. esim. *Helsingin Sanomien* ja *Parnasson* artikkelit *Tuntemattoman sotilaan* kääntämisestä (HS 25.8.1957, *Parnasso* 1957: 6) ja *Helsingin Sanomien* artikkelit Mika Waltarin kirjojen kääntämisestä (ks. viite 88 edellä).

¹⁹⁴ Esim. *The Egyptian*, *Los Angeles News*, 22.10.1949. *The unknown soldierin* käännösprosessi, Mark Bonham Carter Alex. Matsonille, 28.12.1955, SKS/KIA: ”I do think it is important... that the book should not read like a translation and that ‘Finnishness’ should be excluded as far as possible.” 21.5.1957, SKS/KIA: ”You will notice that as I have said, your version has been heavily edited, and this has been done because both in our view and in that of the American publisher, it was essential if the book was to achieve a substantial bookshop sale either here or in America.”

Kuva 7.1. Yhteydet eri toimijoiden välillä 1950-luvulla.

Malli selittää melko hyvin useita käännöstoimintaan vaikuttaneita seikkoja. Määrällisesti eniten yhteyksiä on brittikustantamoilla. Ne ovat ainoina toimijoina yhteydessä kaikkiin muihin tahoihin, myös välikielen kääntäjään ja toimitushenkilöstöön, joihin niillä on vahvat yhteydet. Myös suomen kääntäjillä on yhteyksiä sekä suomalaisiin että ulkomaisiin toimijoihin, mutta ulkomaisten kustantamojen kanssa solmittujen yhteyksien vahvuus (ks. Granovetterin heikot ja vahvat siteet, luku 2.2.2) vaihtelee ja osa siteistä on erittäin heikkoja. Suomalaiset kustantamot taas eivät juuri pyri viemään kirjallisuuttaan Britanniaan, ja niiden suhteet esimerkiksi brittikustantamoihin ovat heikot.

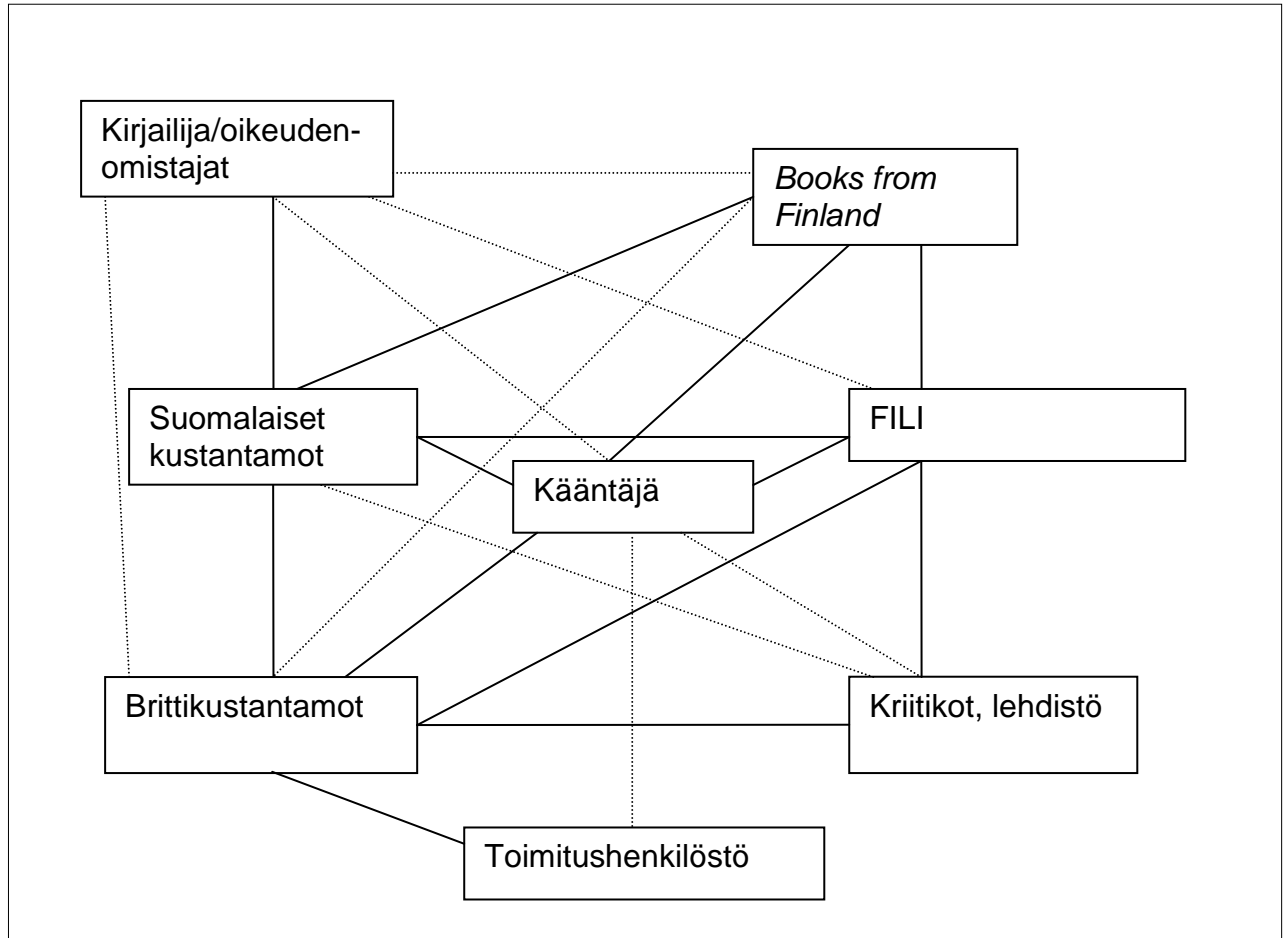
Lopputuloksesta vastaavat viime kädessä brittikustantamo henkilöstöineen sekä välikielen kääntäjä. Kukaan heistä ei ole vahvassa yhteydessä suomalaisiin tahoihin, ja välikielen kääntäjää ja kustantamon henkilöstöä erottaa suomalaisista tahoista sosiaalisen rakenteen aukko (käsitteestä ks. luku 2.2.2), joka estää suomalaisia tahoja vaikuttamasta suoraan käännöksen lopputulokseen tai ilmaisemasta mielipiteitään. Toinen sosiaalisen rakenteen aukko erottaa suomen kääntäjän toimitushenkilöstöstä ja estää siis häntä vaikuttamasta siihen, millaiseksi hänen tuottamaansa käännöstä muokataan. Lopullisen käännöksen tekijänoikeudet jäävät kaikissa tapauksissa brittikustantamolle, jolla on oikeus muokata teksti haluamaansa muotoon ja esimerkiksi lyhentää sitä voimakkaasti esimerkiksi kirjailijan tai kääntäjän oikeuksien tätä estämättä.

Näiden sosiaalisen rakenteen aukkojen sekä toimijoiden välisten siteiden heikkouden vuoksi käännöstoiminta tapahtuu hyvin epätasapainoisessa verkostossa, jossa valta jää pääosin brittikustantamolle. Suomalaisen tahojen todelliset vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset sekä yhteyksien heikkouden ja pienen määrän että tekijänoikeustilanteen vuoksi. Verkosto ja eri

toimijoiden valta-asemat selittävätkin, miksi 1950-luvulla oli mahdollista tuottaa käännöksiä, jotka poikkesivat pitkälti suomalaisten toimijoiden toiveista mutta noudattelivat brittikustantamojen käännösnormeja. Kyseiset käännökset ovat Suomen nykyistenkin käännösnormien mukaisesti ajatellen varsin huonolaatuisia lähinnä laajojen poistojensa ja muutostensa vuoksi. Onkin hämmästyttävää, että osaa näistä käännöksistä myydään Suomessa edelleen tästä huolimatta. Tämä osoittaa toisaalta selvästi myös käännösten lukijan aseman käännöstöiminnan verkostossa. Hän on toiminnan valtarakenteiden ulkopuolella eikä kykene sen paremmin puuttumaan käännösten laatuun kuin saamaan tietoa siitä ja siihen johtaneista syistä.

1990- ja 2000-lukujen tilanne eroaa voimakkaasti aiemmasta käännöstilanteesta, ja muutoksia tapahtuu nopeasti edelleen. Aiemman vientistrategian tilalle on nähtävästi tullut tuontiin houkutteleva tai kannustava strategia, jossa eri tahot – niin suomalaiset kustantamot kuin FILIn ja *Books from Finlandin* kaltaiset julkiset tahotkin – pyrkivät esittelemään suomalaista tuotantoa ulkomaisille kustantamoille kannustaakseen heitä tuomaan suomesta käännettyä kirjallisuutta maahansa. Vaikka toimintaa kutsutaankin usein kulttuurivienniksi, pääpaino näyttää siis olevan ensi sijassa kohdemaan tahojen kannustamisella tai tukemisella suomalaisen kirjallisuuden tuontiin. Tämänhetkistä tilannetta voidaan kuvata lähinnä kuvan 7.2 mallilla.

Kuva 7.2. Yhteydet eri toimijoiden välillä 1990- ja 2000-luvulla.

Kuvien 7.1 ja 7.2 välillä on tiettyjä eroja, sillä 1950-luvun kuvassa mainituilla agenteilla on nykyisessä käänöstilanteessa vähäisempi merkitys.¹⁹⁵ Välikielen kääntäjien käyttö taas on vähentynyt siinä määrin, että heidän läsnäolonsa on pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Olen siksi jättänyt nämä kaksi toimijaa pois tästä kuvasta. Kirjailijoiden kohdalle olen toisaalta lisännyt oikeudenomistajat, joiden rooli oli 1950-luvulla vähäinen, sillä kirjailijat itse olivat kaikissa tapauksissa elossa.

Kun 1990- ja 2000-luvun toimijaverkostoa tarkastellaan suhteessa aiempaan verkostoon (esimerkiksi kuvan avulla), huomataan useita seikkoja. Toimijoiden väliset heikot yhteydet ovat korvautuneet pidempiaikaisilla, vahvemmillä yhteyksillä, joita hoitavat yksittäisten henkilöiden sijasta entistä useammin institutionaaliset toimijat, kuten kustantamot, FILI ja *Books from Finland*. Sosiaalisen rakenteen aukkojen määrä on vähentynyt, eikä verkostoon kuulu enää tahoja, joihin vain yksi osapuoli olisi yhteydessä. Vain harvoilla tahoilla on nytkään kontakteja kustantamojen toimitushenkilöstöön, mutta toisaalta tämän henkilöstön toiminnanvapaus on nyt aiempaa suppeampi eikä enää salli esimerkiksi yhtä laajoja muutoksia kuin vielä 1950-luvulla tehtiin. Muutosten vuoksi yksittäisille toimijoille ei synny

¹⁹⁵ Agenttien käyttö on nähtävästi jälleen yleistymässä. Esimerkiksi Sofi Oksasen teosten oikeuksien markkinoinnista vastaa kirjallisuusagentti Szilvia Molnar (*Kauppalehti*, 14.5.2010). Oksasen *Puhdistuksen* käännös *Purge* julkaistiin kuitenkin vasta 2010, joten en käsittele tapausta tutkimuksessani tarkemmin.

samanlaista valtamonopolia kuin aiemmin. Hyvissä verkostoasemissa olevien toimijoiden määrä on suurentunut, mutta joillakin toimijoilla on silti edelleen lähinnä vain heikkoja yhteyksiä, joten niiden vallankäyttömahdollisuudet ovat rajoitetut.

Tästä huolimatta verkosto on edelleen osin epätasapainoinen. Taloudellisen pääoman kulkuun vaikuttaa voimakkaasti FILIn käännostuki, joka tekee joissakin tilanteissa FILIstä toimija-verkostoteorian mukaisen ns. pakollisen kauttakulkupaikan. Käännohankkeiden rahoitus riippuu näet usein FILIn hyväksynnästä eli käännostuen myöntämisestä.¹⁹⁶ FILIn roolia pakollisena kauttakulkupaikkana vahvistaa myös sen asema uusien kääntäjien auttamisessa mukaan alan verkostoihin esimerkiksi kontaktien, suositusten ja harjoittelun avulla.¹⁹⁷

Verkoston toimintaa hankaloittaa osaltaan sekin, että toiminta perustuu pitkälti hiljaiseen, luottamukselliseen tai jopa salaiseen tietoon, joka ei välttämättä välity verkoston muille toimijoille. Esimerkiksi negatiiviset kokemukset tietystä yhteistyötahosta eivät siis välttämättä leviä muiden toimijoiden tietoon, sillä kukin taho pyrkii suojaamaan omia kasvojaan ja ilmaisemaan kokemuksensa mahdollisimman tahdikkaasti tai välttämään sen ilmaisemista täysin. Tämä on heidän oman toimintansa kannalta välttämätöntä, mutta hankaloittaa jossain määrin verkoston toimintaa kokonaisuutena. Kunkin toimijan omat intressit, joista muut tahot eivät välttämättä ole tietoisia, vaikuttavat siis heidän toimintaansa verkostossa ja siten verkoston muiden toimijoiden mahdollisuuksiin. Jossain määrin kyseessä voi olla myös suora tai epäsuora kilpailuasetelma.

Kääntäjän muuttuva asema

Myös verkoston toimintaan osallistuvien kääntäjien piirteet ovat muuttuneet ajan myötä. Itsenäisyyden alkuvaiheissa kääntäjäksi hyväksyttiin lähes kuka tahansa, jolla oli riittävästi tietoa kohdekielestä. Suurten markkinointipaineiden vuoksi kääntäjiä oltiin innokkaita rekrytoimaan. Toisaalta jo tuolloin ymmärrettiin hyvin, että kuka tahansa ei pysty tuottamaan laadukasta kirjallisuuden käännoä. Ajatuksena oli korjata tilanne käyttämällä kääntäjän tukena paikallista, menestynyttä kirjailijaa. Ajatus ei kuitenkaan koskaan ottanut tulta.

1950-luvulle tultaessa käännoätilanne kehittyi huomattavasti ammattimaisempaan suuntaan. Vastoin nykyisiä oletuksia tuon aikakauden kääntäjät olivat yleensä ammattilaisia ja hallitsivat useamman kuin yhden kieliparin tai kielisuunnan. Valtaosan Suomesta käännoäyistä kirjoista on tuottanut kääntäjä, joka on kääntänyt useammasta kuin yhdestä kielestä äidin-kielelleen. Tällaisia kääntäjiä ovat suomesta ja ruotsista englantiin kääntänyt Alan Blair ja ruotsista ja norjasta englantiin kääntänyt Naomi Walford. Molemmat näistä kääntäjistä olivat

---

¹⁹⁶ Esimerkiksi kaikkiin tässä tutkimuksessa käsiteltäviin 1990-luvun käännoäksiin on saatu käännoästukea, ja toisaalta kielteinen käännoästupäätös on ainakin yhdessä tapauksessa johtanut koko käännoähankkeen kariutumiseen.

¹⁹⁷ Myös FILIn ohittaminen käännoähankkeessa on kuitenkin mahdollista, vaikkakin harvinaista. Näin on nähtävästi toimittu esimerkiksi Arto Paasilinnan *The howling millerin* kohdalla, sillä ranskasta tehty käännoä ei täytä FILIn kriteerejä, joiden mukaan käännoä on tehtävä suoraan alkukielestä, eikä se siten ollut oikeutettu käännoästukeen. Tämä ei kuitenkaan estänyt kirjan julkaisua vuonna 2007.

erittäin tuotteliaita ja käänisivät äidinkielelleen kymmeniä kirjoja.¹⁹⁸ Kuten heidän julkaisemistaan kirjoista voidaan päätellä, heillä oli myös pitkäaikaisia suhteita eri kustantamoihin sekä kontakteja myös kirjailijoiden kanssa. Näitä kääntäjiä voidaankin hyvin pitää todellisina alansa ammattilaisina.

Toisaalta kääntäjän rooli oli 1950- ja 60-luvuilla hyvin erilainen kuin nykyään. Kirjan tekijän-oikeudet omisti normaalisti kohdemaassa toiminut kustantamo, jolla oli myös mahdollisuus tehdä kirjaan huomattaviakin rakenteellisia muutoksia kohdeyleisön tarpeita ajatellen. Pitkien kirjojen kohdalla tämä johti usein kirjan lyhentämiseen jopa 200 sivulla, sillä liian pitkien kirjojen ei katsottu menevän riittävän hyvin kaupaksi.¹⁹⁹ Osa lyhentämisestä on saattanut olla myös kääntäjän tehtävänä, mutta asiasta ei kuitenkaan ole varmuutta. Käännökset tehtiin monesti myös välikielen kautta, mikä asetti omia rajoituksiaan käännöksille. Esimerkiksi Mika Waltarin kirjojen kohdalla käännökset tehtiin yleensä lyhennetystä käännöksestä, ja niitä lyhennettiin myöhemmin edelleen. Tämän seurauksena käännökset ovat erittäin suppeita, ja niissä on laajoja poistoja ja muokkauksia. Toisaalta käännösten kieliasu on useimmissa tapauksissa sujuva ja helposti luettava, eikä vieras alkuperä näy vieraannuttavana kieliasuna.

Nykytilanteessa kääntäjän rooli on muuttunut edelleen. Vain harva kääntäjä tulee toimeen pelkän kaunokirjallisuuden kääntämisen palkkioilla, vaan useimmilla on jokin muu ammatti tai tulonlähde. Osa kääntäjistä on myös jo eläkkeellä ja kääntää siis eläkkeensä ohessa.

Aiempiin aikoihin nähden käännöstoiminnassa ei yllättäen korostukaan vain ammattimaisuus. Pelkkää tekstimäärää ajatellen vain harvat nykyajan kääntäjät ovat yhtä tuotteliaita kuin

---

¹⁹⁸ Ohessa esimerkkejä kunkin kääntäjän kääntämistä kirjoista:

Alan Blair: Dagerman 1950: *A burnt child*, Lagerkvist 1952: *Barabbas*, Wallenius 1955: *The men's sea*, Schildt 1957: *The sun boat*, Hirdman 1958: *With adventures in my rucksack*, Talvi 1958: *Friends and Enemies*, Parvilahti 1959: *Beria's Gardens*, Schildt 1959: *The sea of Icarus*, Waltari 1959: *The tongue of fire*, Pekkanen 1966: *My childhood*, Sillanpää 1966: *People in the summer night*, Sjöwall & Wahlöö 1969: *The man on the balcony*, Sariola 1970: *The Helsinki affair*, Sjöwall & Wahlöö 1970: *The laughing policeman*, Enquist 1973: *The legionnaires*, Bergman 1974: *Scenes from a marriage*, Bergman 1976: *Face to face*, Bergman 1976: *Serpent's egg*, Bergman 1983: *Fanny and Alexander*.

Naomi Walford: Waltari 1949: *The Egyptian*, Waltari 1951: *The sultan's renegade*, d'Eaubonne 1952: *The flight of falcons*, Waltari 1953: *A stranger came to the farm*, Waltari 1953: *The Dark Angel*, Kokko 1954: *The way of the four winds*, Thomsen 1955: *The tyrants*, Waltari 1956: *Moonscape and other stories*, Diehl 1957: *Byzantium: greatness and decline*, Allen 1958: *Young love*, Lagerkvist 1958: *Sibyl*, Bjarnhof 1960: *The good light*, Dagerman 1960: *The games of night*, Poli 1960: *Gentlemen convicts*, Lagerkvist 1962: *The death of Ahasverus*, Lagerkvist 1964: *Pilgrim at sea*, Nisser 1957: *The red marten*, Bjarnhof 1958: *The stars grow pale*, Waltari 1961: *The secret of the kingdom*, Waltari 1961: *The wanderer*, Moberg 1965: *A time on earth*.

Evelyn Ramsden: Hoel 1951: *Meeting at the milestone*, Salminen 1954: *The prince from the sea*, Waltari 1957: *The Etruscan*, Schröder 1959: *The bird that got left behind*, Ibsen 1962: *The Oxford Ibsen*, Lindgren 1963: *The six Bullerby children*, Saxegaard 1964: *My daughter Lisbet*, Franzén 1965: *Agaton Sax and the diamond thieves*, Senje 1965: *Escape*, Holmviik 1968: *The crack of doom*, Lindgren 1968: *Seacrow Island*, Lindgren 1970: *All about the Bullerby children*. Ramsden on kääntänyt huomattavan paljon lasten- ja nuortenkirjoja.

Tiedot etsitty British National Bibliographysta 2.5.2009 ja täydennetty aiemmilla tiedoilla.

¹⁹⁹ On periaatteessa epäselvää, miten samanpituisten tekstien kanssa toimittaisiin nykyään, sillä valtaosa nykyään käännettävistä kirjoista on joka tapauksessa selvästi lyhyempiä. Yhdysvalloissa julkaistut Kalle Päätalon kirjojen ja Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian käännökset ovat kuitenkin olleet varsin laajoja (esim. Päätalon *Storm over the land*, 1993, 579 s; Linnan *Under the North Star*, osa 1, 2001, 398 s, osa 2, 2002, 420 s ja osa 3, 2003, 412 s), eikä niissä ole käytetty laajoja poistoja.

esimerkiksi 1950-luvun kääntäjät Alan Blair ja Naomi Walford. Tämä on sinänsä ongelmallista, koska pienempi käänös määrä hidastaa nykyisten kääntäjien kehitystä alansa asiantuntijoiksi. Nykyajan kääntäjät eivät myöskään välttämättä käänne useammasta kuin yhdestä kielestä, mikä on aiemmin ollut normaalia. Jos ainoana työkielenä on suomi, käänös määrät saattavat olla hyvin pieniä, mikä hidastaa osaltaan kääntäjän ammatillista kehitystä. Toisaalta nykypäivän kääntäjät ovat kuitenkin huomattavasti suuremmassa vastuussa kuin aiempien aikojen kääntäjät. Kustantamot eivät muokkaa heidän käänöksiansä aiempaan tapaan, eikä kääntäjän tekijänoikeuksien suojaamaan työhön voida ainakaan periaatteessa puuttua vastoin hänen tahtoaan. Monet kääntäjät pyrkivät omaehtoisesti keskustelemaan käänöksistään esimerkiksi kustantamon tai kirjailijan kanssa ja saamaan näin palautetta ja tukea työhönsä. Aina tämä ei kuitenkaan ole mahdollista tai siihen ei tarjota tukea, jolloin kääntäjä jää työnsä ja vastuunsa kanssa yksin.

Jää nähtäväksi, miten kääntäjän rooli kehittyy tulevaisuudessa. Viime vuosien aikana etenkin Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus FILI on käynnistänyt runsaasti uusia aloitteita, joilla on pyritty tukemaan kääntäjien ammatillista kehitystä ja luomaan verkostoitumismahdollisuuksia. Näiden aloitteiden pitkän aikavälin tulosten voidaan odottaa olevan hyviä, mutta ne eivät kuitenkaan ole vielä selvillä tätä kirjoitettaessa.

8. Sisäisen käännöshistorian tutkimus: käännösten tekstianalyysi

Olen käsitellyt edeltävissä luvuissa 4–7 suomalaisen kirjallisuuden englannintamisen ulkoista käännöshistoriaa eli kartoittanut käännöstoimintaa keskittyen Isoon-Britanniaan ja vuosiin 1949–2003 (luku 4) sekä esitellyt luvussa 5 valitun kahden pienemmän alaryhmän (vuosina 1955–1959 eli lyhyemmin ”1950-luvulla” ja vuosina 1990–2003 eli lyhyemmin ”1990-luvulla” julkaistujen) käännösten vastaanottoa (luku 6) ja sosiaalista kontekstia, jossa käännökset tuotettiin (luku 7). Luvussa 8 siirryn käsittelemään näiden kahden pienemmän alaryhmän, 1950- ja 1990-lukujen kirjojen, sisäistä käännöshistoriaa eli analysoimaan kyseisten käännösten toteutusta ja niiden tekstipiirteitä suhteessa niin alkutekstiin kuin kohdekieleenkin. Samalla saadaan oletettavasti myös selville, miten 1950- ja 1990-lukujen erilaisissa käännösympäristöissä toteutetut käännökset eroavat mikrotasolla toisistaan. Tarkastelen aluksi käyttämiäni analyysikeinoja ja tämän jälkeen saamiani tuloksia.

Analysoin tässä luvussa lyhyitä katkelmia luvussa 5 valittujen aikakausien eli vuosien 1955–1959 (”1950-luvun”) ja vuosien 1990–2003 (”1990-luvun”) käännöksistä. Jotta analyysi ei liukuisi pelkkään subjektiiviseen tarkasteluun, olen pyrkinyt pitämään sen mahdollisimman tiukasti empiirisenä sekä kuvaamaan käyttämäni menetelmät siinä määrin, että analyysit voidaan haluttaessa toistaa. Valitsin tarkasteltavaksi kolme katkelmaa kustakin käännöksestä sekä yhteensä seitsemän eri tekstipiirrettä, joista neljä kuvaa käännöksen rakenteellista vastaavuutta alkutekstiinsä nähden ja kolme taas sen suhdetta kohdekieleen. Tarkasteltavien piirteiden suurehko määrä vähentää luonnollisesti mahdollisuuksia paneutua esimerkiksi tietyn piirteen sisäiseen vaihteluun. Toisaalta tutkimukseni tavoitteena ei niinkään ole yksittäiseen piirteeseen tai rakenteeseen perehtyminen kuin mahdollisimman monipuolisen kuvan tuottaminen käsiteltävästä ilmiöstä, tässä luvussa siis tarkempaa analyysia varten valitsemieni käännösten tekstipiirteistä.

Luvussa 8 käsiteltävät analyysit ovat pitkälti kvantitatiivisia eli perustuvat määrällisiin aineistoihin ja numeerisiin muuttujiin. Luku eroaa siten suuresti työni muista osista, joiden lähestymistapa on kvalitatiivinen. Lukemisen helpottamiseksi olen sijoittanut suuren osan numerotiedoista alaviitteisiin, jotta lukija saa yleiskuvan tuloksista joutumatta välttämättä perehtymään täsmällisiin numeerisiin arvoihin. Muutamat luonteeltaan lähinnä tarkentavat taulukot on myös sijoitettu liitteeseen 3, jälleen lukemisen helpottamiseksi.

8.1 Analyysimenetelmät

Käännöstekstien analyysi jakautuu tutkimuksessani makro- ja mikrotason analyysieihin. Ensimmäisen ryhmän muodostavat mm. käännöksen kattavuus tai osittaisuus ja mahdollinen metateksti. Niiden analyysi perustuu lähinnä José Lambertin ja Hendrik van Gorpin käsittelemiin käännösten makrotasoa koskeviin seikkoihin (Lambert ja van Gorp 1985). Makrotason analyysi kohdistuu analysoitavaan kirjaan kokonaisuutena.

Toisen ryhmän muodostavat mikrotason kriteerit, joiden avulla tarkastelen toisaalta analysoitavista käännöksistä valittujen katkelmien suhdetta alkutekstiin ja toisaalta käännöksen profiilia kohdekielisenä tekstinä. Tämä ryhmä on jaettu selvyuden vuoksi edelleen kahteen pääryhmään, jotka olen nimennyt S- ja T-käännösstrategioiksi. Jaottelun taustalla on lähinnä Chestermanin esittämä käännösuniversaalien jaottelu S- ja T-universaaleihin (Chesterman 2004), mutta molemmat termiparit pohjautuvat englannin kielen sanoihin *source* ja *target*. S-strategioilla tarkoitan käännöksen suhdetta alkutekstiinsä (engl. source text), T-strategioilla taas kohdetekstin eli käännöksen (engl. target text) omia piirteitä kohdekielisenä tekstinä. Hypoteettisia esimerkkejä S-strategioista voisivat olla esimerkiksi strategiat ”Pyrin säilyttämään alkutekstin virkerajat, mikäli suinkin mahdollista” tai ”Pyrin toistamaan alkutekstin rytmin käännöksessäni myös silloin, kun se on tavanomaisesta poikkeava”. Mahdollisia T-strategioita taas voisivat olla esimerkiksi ”Pyrin välttämään käännöksessäni vaikeiden tai harvinaisten sanojen käyttöä ja korvaamaan ne helpommilla tai yleisemmillä sanoilla, mikäli se on käyttämäni rekisterin puolesta mahdollista” tai ”Käytän käännöksessäni mieluummin hieman arkista kuin ylätyylistä sanastoa, jos joudun valitsemaan näiden vaihtoehtojen väliltä”.

Olen katsonut tutkimuksessani, että T-strategiat eivät ole välttämättä sidoksissa alkutekstiin eivätkä S-strategioihin, ja siksi tietoisesti pyrkinyt tarkastelemaan näitä kahta strategiaryhmää erillisinä. Tämä lähestymistapa poikkeaa jonkin verran ajattelusta, jonka mukaan tekstin käännöspiirteet voitaisiin asetella kohdekielisen hyväksyttävyyden (engl. *acceptability*) ja alkukielisen adekvaattisuuden (engl. *adequacy*) väliselle jatkumolle. Hyväksyttävyydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, missä määrin käännös vastaa kohdekulttuurin normeja, adekvaattisuudella taas käännöksen suhdetta sen alkutekstiin (ks. Toury 1995: 56–57), ei niinkään sen suhdetta käännöstehtävän skopokseen (vrt. Reiss ja Vermeer 1984: 139). Tavoitteena ajatellaan tällöin olevan kulloiseenkin käännöstilanteeseen sopivan tasapainon löytäminen niin, että teksti ei painotu liian voimakkaasti sen paremmin kohdekielen kuin alkukielenkään puoleen. Tämä näkökulma on mielestäni kuitenkin tarpeettoman yksiuulotteinen. Näkisin pikemminkin, että kyseessä on kaksi eri akselia, jotka voidaan esittää esimerkiksi seuraavana nelikenttänä:

Suuri hyväksyttävyyys Pieni adekvaattisuus	Suuri hyväksyttävyyys Suuri adekvaattisuus
Pieni hyväksyttävyyys Pieni adekvaattisuus	Pieni hyväksyttävyyys Suuri adekvaattisuus

Mikäli käännosten ajatellaan sijoittuvan adekvaattisuuden ja hyväksyttävyyden muodostamien kahden ääripään väliselle janalle, niiden oletetaan sijoittuvan aina joko tämän nelikentän vasempaan yläkulmaan tai sen oikeaan alakulmaan eli alueille, joissa toinen koordinaatti on suuri ja toinen pieni. Tasapainoinen käännoös taas sijoittuu näin ajateltaessa mahdollisimman lähelle nelikentän keskipistettä. Pidän nelikenttää kuitenkin käsitteellisesti parempana ratkaisuna, sillä se selittää janamallia paremmin sekä käännoökset, jotka ovat samanaikaisesti sekä alkutekstille uskollisia että kohdekielisinä erittäin hyväksyttäviä, että toisaalta käännoökset, jotka eivät ole kumpaakaan näistä. Sen etuna on myös, että hyväksyttävyyttä ja adekvaattisuutta ei aseteta toistensa vastakohtiksi, ts. niiden toteutumisen välillä ei vallitse ristiriitaa. Olen seuraavassa kuvaamillani tavoilla pyrkinyt tutkimaan näiden kahden seikan toteutumista aineistoni käännoöksissä niin, että tarkastelen S-strategioiden avulla käännoöksen adekvaattisuutta (tietyltä rajatulta alueelta) eli tässä tapauksessa sen rakenteellista yhtäläisyyttä alkukielisen tekstin kanssa ja T-strategioiden avulla taas käännoöksen hyväksyttävyyttä kohdekielisenä tekstinä.

Tässä luvussa tutkimani S- ja T-strategiat eivät ole suorassa yhteydessä toisiinsa, vaan tarkastelevat samaa ilmiötä eli toteutuneita käännoöksiä kahdesta eri näkökulmasta eli toisaalta alkutekstin ja toisaalta kohdekielen kannalta. Tarkastelukulmat eivät nähdäkseni ole keskenään ristiriidassa, vaan pikemminkin tukevat toisiaan ja tarjoavat samalla monipuolisemman kuvan käännoöstekstin piirteistä kokonaisuutena kuin kumpikaan tarkastelukulma tarjoaisi yksinään.

Kun tarkastelun kohteena on niinkin laaja aihe kuin käännoösten tekstipiirteet, mahdollisia analysoitavia seikkoja on lukemattomasti ja kaikkien käsittely samanaikaisesti on käytännössä mahdotonta. Valitsemani analyysikohteet ovat siksi kritisoitavissa. Voidaan pohtia, onko juuri näiden tekijöiden käyttö analyysissa aiheellista tai järkevää. Perustelen valintaani sillä, että olen valinnut analysoitaviksi käännoöksen, alkutekstin ja kohdekielen suhdetta mielestäni melko yksinkertaisesti kuvaavat tekstipiirteet, joiden analysointi on lisäksi ollut teknisesti joko suhteellisen helppoa tai ainakin toteutettavissa omien tutkimusresurssieni puitteissa. Kuvaan seuraavassa valitsemiani analyysikriteerejä eri pääryhmiin jaettuna.

Analyysiin valitsemani tekstipiirteet ovat luonteeltaan puhtaasti rakenteellisia. Tämän ratkaisun tarkoituksena oli vähentää tulkinnanvaraisuutta, vaikka sitä ei voinutkaan eliminoida täysin. Puhtaasti rakenteelliset kriteerit määrittelemällä voidaan kuitenkin parantaa tulosten verrattavuutta sekä keskenään että muiden tutkimusten kanssa. Tulosten keskinäinen

verrattavuus on erityisen tärkeää siksi, että kyseessä on suuri tekstimäärä, 14 teosta, joista kustakin on otettu tarkasteltavaksi yhteensä vähintään 9 000 sanan pituinen osuus. Kokonais-tekstimäärä on siis vähintään 126 000 sanaa. Kun kustakin kirjasta on otettu kolme katkelmaa ja kussakin katkelmassa on vähintään 100 virkettä, saadaan kokonaisvirkemääräksi vähintään 4 200 virkettä. Todellinen virkemäärä on huomattavasti suurempi (ks. taulukot 8.1 ja 8.2).

Taulukko 8.1. Ensimmäisen ajanjakson (vuosien 1955–1959) aikana julkaistujen käännösten katkelmat sana- ja virkemäärineen.

Kirja	Katkelma	Sanamäärä	Virkemäärä
<i>Beria's gardens</i>	1	3001	146
	2	3033	122
	3	3001	117
<i>The Egyptian</i>	1	3010	127
	2	3008	145
	3	3011	181
<i>The Etruscan</i>	1	3015	201
	2	3009	172
	3	3012	138
<i>Friends and enemies</i>	1	3000	145
	2	3002	239
	3	3003	309
<i>The men's sea</i>	1	3003	227
	2	3020	185
	3	3015	192
<i>Moonscape</i>	1	3013	133
	2	3002	296
	3	3037	160
<i>The unknown soldier</i>	1	3006	223
	2	3016	247
	3	3000	210
<i>The tongue of fire</i>	1	3013	281
	2	3000	319
	3	3003	241
Yhteensä		72 233	4 756

Taulukko 8.2. Toisen ajanjakson (vuosien 1990–2003) aikana julkaistujen käännösten katkelmat sana- ja virkemäärineen.

Kirja	Katkelma	Sanamäärä	Virkemäärä
<i>Blood, sweat and bears</i>	1	3010	202
	2	3005	233
	3	3000	250
<i>Doña Quixote</i>	1	3004	257
	2	3006	220
	3	3022	197
<i>My brother Sebastian</i>	1	3014	231
	2	3017	256
	3	3005	222
<i>Not before sundown</i>	1	3010	211
	2	3007	208
	3	3006	255
<i>One night stands</i>	1	3003	255
	2	3008	260
	3	3015	205
<i>The year of the hare</i>	1	3000	290
	2	3004	232
	3	3006	257
Yhteensä		54 142	4 241

Näin suuren tekstimäärän johdonmukainen käsittely vaatii etukäteen päätetyt ja mahdollisimman yksiselitteiset analyysikriteerit. Subjektiivisuutta ei tällöinkään voida sulkea täysin pois. Jo tekstien valinta analysoitaviksi on ollut jossain määrin subjektiivinen päätös, ja myös eri virkkeiden ja lauseiden analyysissä oli ajoittaista tulkinnanvaraisuutta, joskin vähän. Tässä tapauksessa analyysi oli kokonaan saman henkilön tekemä. Ihannetilanteessa olisi pyritty siihen, että kunkin virkkeen ja lauseen olisi arvioinut kaksi eri henkilöä ja arvioita olisi verrattu keskenään, mikä olisi vähentänyt subjektiivisten tulkintojen mahdollisuutta. Tämä ei kuitenkaan ollut tutkimusresurssien kannalta mahdollista.

8.1.1. Makrotason käännöspiirteet

Kuten edellä todettiin, makrotason käännöspiirteiden analyysi pohjautuu pitkälti José Lambertin ja Hendrik van Gorpin käsittelemiin käännösten yleistasa ja makrotasoa koskeviin seikkoihin (Lambert ja van Gorp 1985). Näitä ovat tekstin otsikointi, mahdollisen metatekstin (kääntäjän esipuhe, alaviitteet tms.) käyttö, käännöksen osittaisuus tai kattavuus, tekstin jako lukuihin ja lukujen otsikointi. Käännöksen kattavuudella tarkoitan makrotason analyysissä

sitä, että käännökseen ei ole tehty laajoja, vähintään viiden virkkeen suuruisia poistoja. Lambert ja van Gorp käsittelevät mallissaan myös kerrontatekniikkaa ja sisäistä kerrontarakennetta, joita en kuitenkaan tarkastele työssäni. Esittelen makrotason analyysin tuloksia lähemmin luvussa 8.2.1.

8.1.2 Mikrotason S-strategiat

Tarkastelemalla alkutekstiin liittyviä käännösstrategioita eli ns. S-strategioita pyrin mittaamaan, miten läheisesti käännös vastaa alkutekstiään. Valitsin tähän analyysiin neljä muuttujaa, joiden suhteen vertaan käännöstä alkutekstiinsä. Joissakin tapauksissa tilannetta mutkistaa välikielen käyttö. Tällöin olen verrannut englanninkielistä käännöstä sekä alkutekstiin että välikieliseen tekstiin. Käännöksellä tarkoitan tässä luvussa englanninkielistä, Isossa-Britanniassa julkaistua käännöstä. Alkutekstillä taas tarkoitan suomenkielistä alkuteosta, johon käännös perustuu. Useissa tapauksissa välikielenä on käytetty ruotsia, jolloin ruotsinkieliseen käännökseen viitataan välikielisen tekstin tai välikäännöksen nimellä. Välikielinen teksti on luonnollisesti yhtä aikaa sekä alkutekstin käännös että myöhemmän englanninkielisen käännöksen alkuteksti.

Vaikka olen tarvittaessa verrannut englanninkielistä käännöstä sekä alkutekstiin että välikieliseen tekstiin, pääasiallisena kiinnostuksen kohteenani on ollut sen suhde suomenkieliseen alkutekstiin. Käytettäviksi tarkastelukriteereiksi valitsin neljä rakenteellista seikkaa eli lause-tason tai tätä suuremmat poistot ja lisäykset sekä virkerajojen, subjektirakenteen ja lauseen aloitusten säilymisen alkutekstin kaltaisina. Lausetason tai tätä suurempien poistojen ja lisäysten analyysi on luonteeltaan määrällinen ja koskee yksinkertaisesti sitä, paljonko materiaalia kustakin katkelmasta on poistettu tai paljonko sitä on lisätty. Virkerajojen säilyttämistä arvioimalla tarkastelen alkutekstin virkepituuden ja siten myös sen tempon säilymistä, subjektin säilymisen avulla alkutekstin agenttien säilymistä käännöksessä ja lauseen aloitusten avulla elementtien lineaarista järjestystä tekstissä. Kolmen viimeksi mainitun muuttujan analysointi antaa mielestäni varsin hyvän kuvan tekstin rakenteellisten ominaispiirteiden säilymisestä. Kyseiset seikat ovat myös luonteeltaan sellaisia, joihin kääntäjällä on mahdollisuus tietoisesti vaikuttaa.²⁰⁰

---

²⁰⁰ Kääntäjällä ei tosin ole aivan aina mahdollisuutta noudattaa alkutekstin rakenteita, halusipa hän tai ei, ja ratkaisu on tällöin tavallaan ennalta saneltu. Tarkastelen tässä analyysissä kuitenkin rajattua virke- ja lausejoukkoa, josta on erikseen nimenomaisesti rajattu pois lauseet ja virkkeet, joissa tämä olisi ollut erityisen vaikeaa, esimerkiksi nollasubjektilla lauseet sekä finiittiverbillä alkavat lauseet (ks. tarkemmin jäljempänä). Tästä huolimatta kääntäjä joutuu todennäköisesti tietyissä tilanteissa hylkäämään alkutekstissä käytetyn rakenteen. Tällaisia tilanteita on todennäköisesti kuitenkin määrällisesti melko vähän, eivätkä ne todennäköisesti tule erityisen suuresta määrin esiin kvantitatiivisessa analyysissä.

Poistot ja lisäykset

Käännökseen mahdollisesti tehtyjen lisäysten tai poistojen määrittelemiseen käytetään useasti Mary Snell-Hornbyn (1989) määrittelemää *integraalisen käännöksen* käsitettä. Integraalisella käännöksellä tarkoitetaan käännöstä, joka ei sisällä mitään virketason ylittäviä lisäyksiä tai poistoja (”contains no additions or deletions transcending the sentence level”; ks. Snell-Hornby 1989: 154). Tässä tutkimuksessa analysoitavista tekstikatkelmista vain harva olisi täyttänyt integraalisen käännöksen määritelmän, sillä etenkin 1950-luvun käännöksiin oli tehty erittäin runsaasti poistoja. Suuri osa poistoista oli tapahtunut virketasolla, mutta teksteissä oli runsaasti myös lausetason poistoja, esimerkiksi yksittäisten sivulauseiden poistoja. Näin ollen käytin poiston määritelmänä sitä, että tekstistä oli poistettu vähintään kokonainen pää- tai sivulause. Mikäli poistojen analyysissä olisi käytetty tiukempaa määritelmää, etenkin joissakin 1950-luvun käännöksissä olisi varmasti havaittu vielä tässä esitettyä enemmän poistoja. Myös lisäyksen määritelmänä käytin sitä, oliko tekstiin lisätty vähintään kokonaisen pää- tai sivulauseen verran materiaalia. Sekä poistojen että lisäysten kokonaismäärä kussakin katkelmassa laskettiin poistettuina tai lisättyinä sanoina, ts. alkutekstistä poistettujen tai siihen lisättyjen lauseiden sisältämänä sanamääränä.

Virkerajat

Virkerajojen tarkastelussa lähtökohtana oli käännöksen virkerajojen vertaaminen alkutekstin virkkeisiin ja mahdollisten muutosten luokittelu. Samalla kerättiin tietoa tapahtuneiden muutosten tyypistä (virkkeen laajennus, supistus,...). Virkerajojen määrittely perustuu alkutekstin ja käännöksen ortografisiin virkkeisiin. Nämä voidaan määrittellä kahden pisteen tai muun virkkeen päättävän välimerkin välissä sijaitseväksi yksiköksi.

Virkerajojen muuttuminen ja säilyminen on keskeistä tekstin rakenteelle, sillä se luo tekstiin rytmin, jonka käännös usein välittää myös toiselle kielelle. Lyhyillä virkkeillä voidaan ilmaista tapauksesta riippuen esimerkiksi kiireisyyttä, hektisyyttä tai lyhytjännitteisyyttä. Pitkät virkkeet taas hidastavat tekstin kulkua. Selvää on, että virkkeen pituus ja rakenne on kirjailijan tietoinen valinta. Virkkeiden tavanomainen pituus vaihtelee jonkin verran eri kielten välillä, mikä voi vaikuttaa kääntäjän päätöksiin. Kaunokirjallisen tekstin käännösten kohdalla tämä tekijä menettää kuitenkin merkitystään, sillä kielten välisiä eroja suurempana tekijänä nousee usein esiin kunkin kirjailijan halu aikaansaada tekstiinsä tietty rytmillinen rakenne, mahdollisesti luontevan virkepituuden sääntöjä rikkoen. Kansainvälisesti tunnettu esimerkki tästä on esimerkiksi nobelisti José Saramago, joka käyttää romaaneissaan usein pitkiä, jopa sivun pituisia virkkeitä.²⁰¹ Vastaavia esimerkkejä löytyy toisaalta myös omasta aineistostani, jossa tietyt kirjailijat käyttävät selvästi tavanomaisesta poikkeavia virke-

---

²⁰¹ Huomattava virkepituus näkyy myös Saramagon kirjojen englanninkielisissä käännöksissä. Laviosa-Braithwaiten (1996) korpuksessa käännöksen *The Gospel according to Jesus Christ* virkepituus oli keskimäärin 44,12 sanaa ja käännöksen *The stone raft* taas keskimäärin 52,93 sanaa (ibid.: 141).

pituuksia tyylikeinona. Esimerkkinä voidaan mainita esimerkiksi seuraavat katkelmat Leena Krohnin kirjasta *Oofirin kultaa*:

Mutta Kullanhuuhtajat tiesivät, että nuo, joita he keräsivät ja myöhemmin söivät, olivat hetkellisiä ja ohimeneviä, ja että se, mikä pysyi ja mistä ne itse syntyivät, jäi piiloon maan alle. Niiden rihmastot haarautuivat kaikkialla karikkeen ja kellastuneiden kotkansiipien alla. Satoi vettä ja satoi lunta, maa jäättyi ja sulii taas, sieni työntyi maasta ensimmäisenä päivänä, toisena paisui ja kolmantena jo mustui ja mätäni. Ja se, joka ei tiennyt, ei olisi voinut aavistaa, että ensimmäisen päivän pyöreä muna oli sama olento kuin toisen päivän leveälakkinen, jyrkähahmo, sama kuin kolmannen päivän mustunut, nesteeksi sulava tynkä...

[...]

Niitä tarkastellessaan Kullanhuuhtajat alkoivat aavistella, että voimat, joita ne palvelivat – kaaos ja lahoaminen – olivat samaa alkuperää kuin kasvun ja järjestyksen, muodon ja lisääntymisen...

Vain rihmasto säilyi vuodesta vuoteen. Sitä ei voinut nähdä ellei kaivanut sitä esiin, ja silloin se kuivui ja kuoli niin kuin salaisuus aina kuolee, kun se paljastetaan.

Elämä ja jatkuvuus oli siinä, sen näkymättömyydessä, ei itse sienissä, jotka nähtiin ja poimittiin ja jotka syntyivät maan päälle yhtä satunnaisesti kuin unien ja kuvien kaikkialle haarautuva rihmasto työntää päivänvaloon omat perillisensä.

He kulkivat ja etsivät eksyttävässä maassa ja heidän äänensä kajahtivat kauas ja häipyivät sitten. Heidän sanansa ja ajatuksensa – ne olivat vain pölyä, vain savua, vain usvaa, ne pöllähtivät heidän huuliltaan tuulien tielle kuin itiöpilvi heltojen teristä ja haihtuivat jälkeäkään jättämättä, siltä tuntui.²⁰²

Oheisessa näytteessä on 217 sanaa ja 10 virkettä eli 21,7 sanaa/virke. Vaikka osa lauseista onkin hyvin lyhyitä ("Satoi vettä ja satoi lunta, maa jäättyi ja sulii taas"), virkepituus ylittää siis selvästi suomenkielisen virkkeen keskipituuden, joka on asiaproosassa keskimäärin 13,3 sanaa (Hakulinen ym. 1980: 138).²⁰³ Kuten kyseisen katkelman käännöksestä havaitaan, näinkin pitkävirkkeinen teksti voidaan silti kääntää ainakin englannin kielelle alkuperäisiä virkerajoja noudattaen. Myös Sara Laviosa-Braithwaiten väitöskirjassaan tekemä analyysi osoittaa, että käännösvirkkeet voivat olla hyvinkin pitkiä rikkomatta käännösendlannin normeja vastaan (Laviosa-Braithwaite 1996: 141–2). Laviosa-Braithwaiten korpus sisältää mm. käännöksiä, joiden keskimääräiset virkepituudet ovat jopa 44,1 sanaa ja 52,9 sanaa/virke. Kyseisen korpuksen käännösvirkkeiden keskipituus on 24,1 sanaa/virke, kun taas alkuperäisenglannin virkkeet ovat keskimäärin selvästi lyhyempiä (keskipituus 15,6 sanaa/virke).

Käännöstieteen lähteissä on ajoittain viitattu siihen, että kääntäjän olisi aiheellista pyrkiä kääntämään virke virkkeellä ja noudattamaan siis virkerajoja. Tällaisia lähteitä ovat esimerkiksi Baker (1995) ja Berman (1985). Joissakin tilanteissa virkerajojen muuttaminen on todennäköisesti väistämätöntä, mutta useimmissa tapauksissa kääntäjä pystyy päättämään itse,

²⁰² Alkutekstin 1. painos (1987), s. 170–171.

²⁰³ Samassa 10 149 lauseen ja 66 851 saneen aineiston analyysiin nojaavassa lähteessä todetaan lauseiden keskipituudeksi 6,6 sanaa (ibid.: 137) ja lauseiden määräksi virkettä kohti 1,8–1,9 (ibid.: 136). Lauseiden määrän katsotaan ko. lähteessä olevan sama kuin finiittiverbien määrä; lauseen määritelmästä ko. lähteessä tarkemmin, ks. ibid.: 10–11.

pyrkiikö hän säilyttämään virkerajan samana vai haluaako hän muuttaa sitä. Puhtaasti deskriptiiviseltä kannalta ajatellen virkerajojen säilyttämisellä tai muuttamisella ei tietenkään ole minkäänlaista arvottavaa merkitystä.

Subjekti

Subjekti on predikaatin ohella toinen lauseen keskeisistä lauseenjäsenistä, jonka merkitykselle on luonteenomainen ”tekijän eli agentin rooli” (Hakulinen ym. 2004: 866). Subjektilla on lauseessa ”verbin täydennyksistä eniten AGENTIN eli tekijän ominaisuuksia” (Hakulinen ym. 2004: 870, kapiteelit lähteessä). Agentin ominaisuuksiksi Hakulinen ym. määrittelevät toiminnallisuuden, omavoimaisen liikkeen, kyvyn panna alulle tapahtumia, tajunnallisuuden ja kyvyn tuntea ja aistia, joskaan ”[k]aikki nämä piirteet eivät välttämättä ole läsnä samassa subjektitarkoitteessa” (ibid.) eikä kieliopillinen subjekti aina viittaa lauseen agenttiin. Tästä huolimatta subjekti viittaa hyvin usein lauseen agenttiin, ja voidaan ajatella, että tekstin subjektivalinnat luovat siihen tietynlaisen agenttien eli tekijöiden ketjun. Olen lähtenyt analyysissäni oletuksesta, että analysoimalla rakenteellista samanlaisuutta eli subjektin säilymistä käännöksissä voidaan myös selvittää, miten läheisesti käännöksen agentit vastaavat alkutekstin agenteja.

Subjektin säilymistä on tarkastettu käännöstutkimuksessa aiemminkin. Esimerkiksi Stig Johansson on artikkelissaan *Why change the subject?* (Johansson 2004) tutkinut, missä määrin kääntäjät säilyttävät subjektin tai vaihtavat sitä kääntäessään, ja todennut kääntäjien pyrkivän useimmiten säilyttämään subjektin.²⁰⁴ Johansson viittaa myös Jean-Claude Chevalierin ja Marie-France Delportin tutkimukseen, jonka mukaan käännöksissä pyritään valitsemaan elollinen subjekti elottoman sijasta (Chevalier ja Delport 1995). Chevalierin ja Delportin teksti perustuu kuitenkin lähes anekdoottiseen materiaaliin, joka ei anna todellista kuvaa eri tyyppien yleisyydestä. Johanssonin tutkimuksessa taas vertaillaan indoeurooppalaisia kieliä, joiden rakenteet ovat tältä osin huomattavasti lähempänä toisiaan kuin suomen ja englannin rakenteet. Tämä vähentää Johanssonin mainitsemien kielten välisten erojen (Johansson 2004: 32) merkitystä. Suomen subjektirakenteen vertaamista suoraan englannin rakenteisiin sen sijaan hankaloittavat suomen kolme subjektityyppiä eli perussubjekti, eksistentiaalisubjekti eli e-subjekti ja genetiivisubjekti, joista vain perussubjekti on helposti verrattavissa englannin subjektiiin. Hakulinen ym. (2004: 868) määrittelevät nämä subjektityypit seuraavasti.²⁰⁵

- ”PERUSSUBJEKTI on nominatiivimuotoinen NP, jonka kanssa finiittiverbi kongruoi persoonan ja luvun suhteen”; esim. *Sinä olet oikeassa, Koira kävelee tiellä.*
- ”E-SUBJEKTI eli EKSISTENTIAALISUBJEKTI on eksistentiaalilauseen subjekti[...]. Se on partitiivissa, jos sen tarkoite on jaollinen, samoin yleensä kieltolauseessa [...]. Muutoin se on nominatiivissa. [...] Lisäksi e-subjekti poikkeaa perussubjektista verbinjälkeisen

²⁰⁴ Subjekti muuttui 7,6 prosentissa tapauksista novellia käännettäessä ja 11,1 prosentissa tapauksista asiatekstiä käännettäessä (Johansson 2004: 33); ks. tarkemmin edempänä.

²⁰⁵ Esimerkit ovat Hakulisen ym. (ibid.) tai omiani.

sijaintinsa ja indefiniittisyytensä vuoksi”, esim. Pöytäliinaan tuli *tahroja*, Pöydässä on jo *lasit ja lautaset*.

- ”GENETIIVISUBJEKTI on nesessiivirakenteen ja infiniittisen rakenteen subjekti. Se vastaa niissä perussubjektia.” Esim. *Minun* täytyy mennä, *Anna koiran* mennä ulos.

Näiden erojen takia olen rajannut analyysiä niin, että kielten väliset erot eivät nousisi siinä liiaksi etusijalle. Johanssonin tapaan olen ottanut analyysiin vain päälauseet ja vain täydelliset deklaratiivilauseet ja sulkenut siitä pois kysymys- ja käskylauseet. Suomen subjekti- ja lauseenmuotojen vuoksi olen myös rajannut subjektien säilyttämisen analyysin ainoastaan monikäyttöisiin lausetyyppisiin,²⁰⁶ mikä pienentää analysoitavaa lausemäärää ja selkeyttää tulkintaa. Tarkastelen subjektia vain päälauseissa, joissa on subjekti, mikä sulkee pois passiivilauseet ja nollasubjekttilauseet (nollasubjektista ks. Hakulinen ym. 2004: 1284–1292). Tämä rajaa tarkasteltavat päälauseet täydellisiin deklaratiivilauseisiin, joiden lausetyyppi on jokin monikäyttöinen lausetyyppi ja joissa on subjekti. Toisin kuin Johansson (2004), en ole kuitenkaan rajannut tarkastelua kunkin virkkeen ensimmäiseen päälauseeseen, vaan tarkastellut subjektin säilymistä tai vaihtumista kaikissa muotokriteerit täyttävissä päälauseissa; tästä lisää edempänä.

Subjektien vaihtuminen tai säilyminen samana on analysoitu seuraavalla tavalla:

1. Käännöslauseen subjekti on sama kuin alkutekstin lauseen
2. Käännöslauseen subjekti on eri kuin alkutekstin lauseen, sillä
  - 2.1. Subjekti on eksplikoitu eli siihen on lisätty informaatiota
  - 2.2. Subjekti on simplifioitu eli siitä on poistettu informaatiota
  - 2.3. Lauseessa on muodollinen subjekti
  - 2.4. Lauseeseen on vaihdettu muu subjekti
3. Subjektin sisältävä aktiivirakenne on muutettu rakenteeksi, jossa ei ole subjektia tai joka ei ole deklaratiivilause (esimerkiksi imperatiiviksi tai kysymykseksi)

Subjektin eksplikoitumisella tarkoitan esimerkiksi seuraavaa tilannetta, jossa subjektiin on lisätty informaatiota:

FI: Kapteeni piti häntä suuressa arvossa...

EN: Captain *Kaarna* held Koskela in the highest esteem...

(Lähde: *Tuntematon sotilas / The unknown soldier*)²⁰⁷

Lisättyä informaatiota on tässä tapauksessa kapteenin sukunimi.

---

²⁰⁶ Monikäyttöisiä lausetyyppejä ovat transitivi-ilause, intransitiivi-ilause ja kopulalause; asiasta tarkemmin ks. Hakulinen ym. 2004: 848.

²⁰⁷ Alkutekstin luku 1.

Subjektin simplifioitumisella taas tarkoitan seuraavanlaista tilannetta, jossa subjektista on poistettu tietoa:

FI: Muistakin tapauksista lääkintöneuvos näytti selviytyvän yhtä helposti...

EN: The doctor got rid of his other cases equally easily.

(Lähde: *Berijan tarhat / Beria's gardens*)²⁰⁸

Tässä *lääkintöneuvos* on muutettu epätarkemmaksi *lääkäriksi*.

Kuten edellä mainittiin, analyysiin on otettu mukaan kaikki muotokriteerit täyttävät päälauseet riippumatta niiden paikasta virkkeessä. Tämä poikkeaa hieman muualla käytetyistä ratkaisuista. Esimerkiksi Johansson (2004) käsittelee artikkelissaan englanninkielisen alkutekstin subjektien säilyttämistä tai muuttamista norjankielisten käännösten kunkin virkkeen ensimmäisessä päälauseessa. Päädyin kuitenkin välttämään tätä rajausta omassa analyysissäni, sillä kolmella tekstikatkelmalla tekemäni koanalyysi osoitti, että ensimmäiseen päälauseeseen rajattu analyysi ei ole yhtä edustava kuin kaikkien päälauseiden analyysi. Subjekti muuttuu näet käännettäessä suhteellisesti useammin päälauseissa, jotka eivät sijaitse virkkeen alussa, kuin virkkeen ensimmäisissä päälauseissa. Erityisen suuria eroja on alkutekstin lauseiden muuttumisessa subjektittomiksi rakenteiksi. Kun kaikki päälauseet analysoitiin, muutoksia havaittiin vähintään kolmanneksen ja jopa puolet enemmän kuin pelkkiä ensimmäisiä päälauseita tarkasteltaessa (ks. liite 3, taulukot 1 ja 2). Tämän pienimuotoisen kokeilun perusteella vaikutti siltä, että muutoksia löytyisi vielä selvästi enemmän, jos päälauseiden lisäksi analysoitaisiin myös sivulauseet. Se oli kuitenkin tässä tutkimuksessa mahdotonta tutkimusresurssien ja aineiston laajuuden vuoksi.

Subjektirakenteita analysoitaessa ei otettu huomioon virkerakenteen mahdollista muuttumista, sillä esimerkiksi virkerajan siirtyminen tai virkkeen pilkkominen osiin ei välttämättä vaikuta mitenkään virkkeen sisältämien päälauseiden subjekteihin. Virkerakenteen muutokset tulivat toisaalta joka tapauksessa esiin virkerajojen analyysissä, joten asiaa olisi ollut tarpeetonta tarkastella uudelleen subjektin analyysin kohdalla.

Lauseiden aloitusten säilyttäminen

Kolmantena tarkasteltavana seikkana on ollut alkutekstin elementtien lineaarisen järjestyksen säilyminen käännöksissä. En ole pyrkinyt tarkastelemaan asiaa esimerkiksi M.A.K. Hallidayn (1994) määrittelemien lauseen *teemojen* kautta, sillä tämä aiheuttaisi todennäköisesti metodi-ongelmia jo kielten erilaisen sanajärjestyksen ja rakenteen vuoksi (ks. esim. Bakerin lyhyt kuvaus ongelmista, joita Hallidayn teemakäsitteen soveltaminen eri kieliin voi aiheuttaa, Baker 1995: 140–141; systeemis-funktionaalisen kieliopin soveltamisesta suomeen ja suomen

---

²⁰⁸ Alkutekstin 1. painos (1957), s. 18–19.

informaatorakenteesta, ks. Shore 1992). Sen sijasta valitsin tarkasteltavaksi väljemmän *lauseen aloituksen* käsitteen. Käytän tätä nimitystä tarkoittamaan englanninkielisissä teksteissä käytettyä *sentence onset* -käsitettä, jonka säilymistä käännöksissä on tutkittu useaan otteeseen (mm. Johansson 2005; Altenberg 1998, Hasselgård 1998). Lauseen aloituksen tarkastelun etuna on suurempi käsitteellinen yhtäläisyys eri kielten välillä. Tämä käsitevalinta ohittaa myös esimerkiksi Hallidayn ja Prahan koulukunnan erilaisiin teemakäsityksiin liittyvät ongelmat (joista esim. Baker 1995: 140- ja 160-). Määrittelenkin tässä lauseen aloitukset Johanssonin (2005) esittämällä tavalla eli verbinetisiksi konstituenteiksi, jotka kattavat suomen kielessä teemapaikan ja esikentän (aiheesta tarkemmin ks. Hakulinen ym. 2004: 1306). Kuten Johansson toteaa, lauseen aloitus voi olla joko yksinkertainen tai kompleksinen (*multiple onset*). Niissä tapauksissa, joissa lauseen aloitus on ollut kompleksinen, olen rajoittanut tarkastelun ensimmäiseen elementtiin eli tarkastellut kyseisistä lauseista ainoastaan niiden ensimmäisen elementin säilymistä alkuperäisellä paikallaan.

Johanssonin, Altenbergin ja Hasselgårdin edellä mainitut tutkimukset, joissa on tarkasteltu lauseen aloitusta, käsittelevät englannin, ruotsin ja norjan välillä tapahtuneita käännöksiä, joten niihin vaikuttaa sekä kielten rakenteellinen samankaltaisuus että ruotsin ja norjan V2-rajoite (verbin sijoittuminen toiseen paikkaan). Kyseisissä tutkimuksissa käsitelläänkin laajalti sitä, miten kääntäjät pystyvät sovittamaan yhteen englannin mahdolliset useat aloitukset ja ruotsin tai norjan ainokaisen paikan lauseen alussa. Suomen kielen kohdalla näiden kysymysten relevanssi on pieni, sillä suomessa V2-rajoitetta ei ole. Päinvastoin, suomenkielisen lauseen esikenttään voidaan sijoittaa huomattava määrä ainesta (Hakulinen ym. 2004: 1318–). Suomenkielinen lause eroaa kuitenkin monin muin tavoin englanninkielisestä lauseesta.

Lauseiden aloitusten käännöksiä koskevassa tutkimuksessa on toistuvasti otettu esille kysymys, tuleeko käännöksessä pyrkiä valitsemaan lauseen aloitukseksi sama elementti kuin alkutekstissä. Erityisen voimakkaasti asiaan on ottanut kantaa Ventola (1995), joka on verrannut englannin- ja saksankielisiä akateemisia tekstejä ja niiden käännöksiä temaattisen vastaavuuden suhteen. Ventola ohjeistaa kääntäjiä säilyttämään teemarakenteen käännöksissä ja kritisoi kääntäjien mahdollista päätöstä valita lauseen alkuun jokin muu elementti kuin alkutekstissä. Käsittelemiensä akateemista asiaproosaa edustavien esimerkkien perusteella hän mm. huomauttaa:

Already these examples make a linguist wonder why these differing choices have been made by the creators of the texts, by the author and the translator. The choices clearly create somewhat different meanings. The readers are forced to focus on different things – orientation to ‘the starting-point’ in the forthcoming text is different. (Ibid.: 88.)

Ventola katsoo, että syynä teemarakenteen muutoksiin on yleensä lähinnä kääntäjien tiedon puute, ja toteaa: “Too little linguistic information that can be useful for translators has yet filtered through to the translation theories and to the educational system constructed for training translators” (ibid.). Näkemys on tarpeettoman yksinkertaistava ja unohtaa muut

käytännön käännöstilanteissa vaikuttavat tekijät, mm. tyylilliset ja tekstuaaliset tekijät, kielten rakenne-erot ja jopa kustannustoimittajien mahdollisen vaikutuksen käännöksen lopulliseen muotoon. Hasselgård (1998) huomauttaa toisaalta nimenomaan Ventolan tekstin pohjalta, että

Ventola (1995: 102) points out that functional theories of word order and thematic structure have to a very limited extent reached handbooks for translators. One can thus perhaps not expect translators to pay conscious attention to such issues during the translation process. Besides there does not appear to have been much work done on the extent to which the meaning of a sentence is preserved even if the word order of the translation differs substantially from that of the original. (Ibid.: 145–146.)

Käännöksen sanajärjestyksen vaikutusta esimerkiksi lukukokemukseen on tutkittu hyvin vähän, ja on epäselvää, missä määrin esimerkiksi tietty sanajärjestys vaikuttaa lukijan käsitykseen tekstistä. Asian selvittäminen vaatisi laajaa, empiiriseen tietoon perustuvaa tutkimusta.

Hasselgård toteaa englannin ja norjan välillä tapahtuvaa kääntämistä koskevissa tutkimuksissaan, että lauseiden teemaosan sanajärjestyksestä muutetaan erittäin yleisesti, jopa lähes 50 prosentissa tapauksista (Hasselgård 1997). 1200 lauseen korpuksessa 54 % lauseista sijoittuu Full Match -luokkaan, jossa käännöksessä on samat elementit samassa järjestyksessä. Toiseksi yleisin tilanne kyseisessä aineistossa on samojen elementtien järjestyksen muutos (30 % tapauksista; Hasselgård 1998). Hasselgård tarkastelee myös lähemmin 553 käännösparia, joissa on tapahtunut syntaktinen muutos, ja toteaa teeman säilyneen samana 83 prosentissa tapauksista (ibid.: 151).

Altenberg (1998) taas tarkastelee lauseen aloitusten (onset) säilymistä tai muuttumista englannista ruotsiin käännettyissä teksteissä ja toteaa, että englannin ja ruotsin välillä on tässä suhteessa suuria eroja mm. ruotsin V2-rajoitteen vuoksi. Hän pohtii myös, miten teemojen erilainen jakautuminen englannin- ja ruotsinkielisissä teksteissä vaikuttaa lauseiden kommunikatiivisiin vaikutuksiin. Kuten edellä todettiin, asian selvittäminen ilman laajaa empiiristä tutkimusta on kuitenkin vaikeaa, ja tämä sinänsä mielenkiintoinen kysymys jää ratkaisematta.

Omassa analyysissäni olen pyrkinyt keskittymään ensisijaisesti rakenteellisiin muutoksiin arvottamatta niitä suuntaan tai toiseen. Alkutekstin rakenteen orjallinen säilyttäminen käännöksessä on tuskin välttämätöntä, mutta toisaalta lauseiden aloitusten pysyminen pitkälti samoina kuin alkutekstissä johtaa todennäköisesti myös käännöksen tyylin säilymiseen melko samankaltaisena kuin alkutekstissä. Eri kääntäjien välillä on todennäköisesti suuria eroja tässäkin suhteessa.

Käytännön syistä olen tarkastellut myös lauseiden aloitusten kohdalla ainoastaan monikäyttöisiin lausetyyppisiin kuuluvia deklaraatiivilauseita samaan tapaan kuin subjekteja analysoidessanikin. Subjektin tarkastelun kohdalla havaittujen kattavuuskysymysten takia olen tarkastellut virkkeen ensimmäisten päälauseiden aloitusten sijasta jokaisen päälauseen

aloitusta erikseen. Englannin kielen asettamien rajoitteiden vuoksi olen toisaalta rajannut tarkastelusta pois finiittiverbillä alkavat lauseet, myös lauseet, joiden ensimmäisenä sanana on kieltoverbi *ei*. Näiden lauseiden kohdalla kääntäjän olisi käytännössä hyvin vaikeaa aloittaa englanninkielinen käännöslause samalla tavalla. *Ei*-alkuisia lauseita oli tutkimusaineistossani erityisen paljon Rosa Liksomien novelleissa (esim. ”Ei tästä mitään tuu.”, ”Eihän meidän sinne pitänyt stopata.” ja ”Ei tuntunut paljon paskaltakaan.” kirjoissa *Tyhjän tien paratiisit* ja *Yhden yön pysäkki*). Tällaisten lauseiden ottaminen mukaan analyysiin olisi väistämättä suurentanut muuttuneiden aloitusten osuutta. Tämä ei kuitenkaan olisi ollut kovinkaan informatiivista, kun muistetaan, että saman aloituksen käyttäminen käännöstekstissä olisi ollut lähes mahdotonta.

8.1.3 Mikrotason T-strategiat

Kuten edellä todettiin, olen pyrkinyt S-strategioiden tarkastelun avulla vertaamaan käännösten alkutekstiin eli analysoimaan näin käännöksen ja alkutekstin rakenteellista suhdetta. T-strategioiden tarkastelun avulla taas olen pyrkinyt mittaamaan käännöksissä käytettyä kohdekieltä. T-strategioiden tarkastelussa käyttämäni lähestymistapa perustuu melko yksinkertaisiin korpuslingvistisiin välineisiin, joita on kuitenkin käytetty runsaasti käännöstutkimuksessa (ks. mm. Laviosa-Braithwaite 1996, Laviosa 1998, Baker 2000, *Metan* erikoisnumero 43: 4 [1998]). Baker käyttää artikkelissaan käännösten sanastoa mittaavaa TTR-arvoa (*type-token ratio*), joka voidaan laskea esimerkiksi WordSmith Tools -ohjelmalla, sekä keskimääräistä virkepituutta, Laviosa-Braithwaite taas TTR-arvoa ja leksikaalista tiheyttä. (TTR-arvon ja leksikaalisen tiheyden määritelmät, ks. tarkemmin jäljempänä tässä osassa.) Olen valinnut omaan analyysiini TTR-arvon ja leksikaalisen tiheyden sekä tarkastellut myös keskimääräistä sanapituutta. Lisäksi olen tarkastellut yleisimpien sanojen prosenttiosuutta käännöksissä käyttäen Laviosa-Braithwaiten (1996) käyttämää sanaluetteloa, joka on alkujaan peräisin Michael Stubbsilta.²⁰⁹ Joissakin julkaisuissa (mm. Baker 2000) on tarkasteltu myös keskimääräistä virkepituutta. En kuitenkaan käytä tätä indikaattoria omassa työssäni, sillä käännöksen virkepituus riippuu pitkälti siitä, onko alkutekstin virkerajat säilytetty. Tätä taas on jo tarkasteltu edellä S-strategioiden kohdalla.

Tarkastelemalla mikrotason tekstipiirteiden avulla sekä käännösten S- että T-strategioita olen pyrkinyt ottamaan huomioon Bernardinin (2005) kuvaaman ongelmatilanteen, jossa yksikielinen vertaileva tutkimus (esimerkiksi korpustutkimus) häivyttää tekstien tyylieroja sen sijaan, että paljastaisi ne (ibid.: 14). Bernardini ehdottaakin, että käännöksiä tulisi verrata sekä muihin kohdekielisiin teksteihin että alkutekstiin, ”moving on from a two-way analysis (Original in lang. B – Translation into lang. B) to a three-way analysis (Original in lang. B – Translation into lang. B – Source text in lang. A)” (ibid.: 11). Tämä on sinänsä hyvä näkö-

---

²⁰⁹ Laviosa-Braithwaite kertoo saaneensa luettelon Michael Stubbsilta henkilökohtaisena tiedonantona 3.5.1996 (Laviosa-Braithwaite 1996: alaviite 34).

kohta. TTR-arvojen vertailu erikielisten tekstien välillä saattaisi tosin aiheuttaa ongelmia esimerkiksi kieliopillisten erojen vuoksi.

Suhtaudun kuitenkin tietyin varauksiin Bernardinin näkemykseen alkutekstin tekstipiirteiden vaikutuksesta käännökseen. Bernardini osoittaa artikkelissaan, että alkutekstin leksikaalinen tiheys voi vaikuttaa huomattavasti käännöksen leksikaaliseen tiheyteen. Käännöksen leksikaalista tiheyttä ei hänen mielestään ole järkevää tarkastella sellaisenaan, vaan se tulisi nähdä suhteessa alkutekstiin (ibid.: 13–15). Onkin selvää, että alkuteksti voi vaikuttaa huomattavasti käännöksen kohdekielisiin tekstipiirteisiin. Alkutekstin suuri tai pieni leksikaalinen tiheys, mahdolliset toistorakenteet tms. voivat johtaa esimerkiksi tavallista laajemman tai kapeamman sanaston käyttöön tai suurempaan toistoon. Näin tapahtuu kuitenkin vain, jos kääntäjä päättää niin tehdä. Aina näin ei ole, ja onkin esimerkiksi tiedossa, että monet kääntäjät vähentävät alkutekstissä esiintyvää toistoa tuottaakseen sujuvampaa kohdekieltä (ks. esim. Jääskeläinen 2004). Tämä tendenssi on yhteydessä oletettuihin kääntämisen universaaleihin, kuten normalisaatioon eli käännosten oletettuun taipumukseen pyrkiä lähemmäksi tavanomaista kohdekieltä kuin alkutekstinsä. Osa kääntäjistä saattaa myös pyrkiä käyttämään laajaa tai poikkeuksellista sanastoa esimerkiksi vieraannuttaakseen kohdetekstiä lukijasta (vieraannuttamisesta mm. Venuti 1995). Nämä päätökset eivät kuitenkaan johdu sinänsä suoraan alkutekstistä, eikä alkuteksti vaikuta niihin kuin korkeintaan välillisesti. Ne perustuvat pikemminkin kääntäjän näkemyksiin siitä, millaista hän haluaa kohdekielisen käännostekstin olevan. Kohdekielen tekstipiirteet ovat itsenäisiä valintoja, jotka riippuvat siitä, millaista kieltä kääntäjä pyrkii kohdetekstissään tuottamaan.

Käyn seuraavassa lyhyesti läpi T-strategioiden analyysissä käyttämäni kolme analyysikohtetta eli TTR-arvot, leksikaalisen tiheyden ja yleisimpien sanojen osuuden. Todettakoon vielä uudelleen, että kaikki kolme muuttujaa ovat kvantitatiivisia, koneellisesti laskettavia suhdelukuja, joihin pätevät siis menetelmän yleisemmin asettamat edut ja rajoitukset.

T-muuttujat: TTR-arvo, leksikaalinen tiheys ja yleisimpien sanojen osuus

TTR-arvo eli type-token-ratio on yleisesti käytetty suhdeluku, joka vertaa tekstin eri sanamuotojen (types) määrää tekstin kaikkien saneiden (tokens) määrään. Sen voidaan siis sanoa mittaavan tekstin leksikaalista variaatiota. Eripituisia tekstejä käytettäessä on kuitenkin ongelmallista, että TTR riippuu voimakkaasti tekstin pituudesta, joten eripituisien tekstien TTR-arvot eivät ole verrannollisia keskenään. Yleisimmin käytetäänkin ns. standardoitua TTR-arvoa, jolloin TTR lasketaan aina tiettyä sanamäärää (esimerkiksi tuhatta sanaa) kohti ja lopullinen arvo saadaan näiden arvojen keskiarvosta. Standardoidut TTR-arvot ovat siis verrannollisia keskenään tekstin pituudesta riippumatta, mikäli standardoinnissa on käytetty samaa sanamäärää. Yleisin sanamäärä on 1 000, ja myös tämän analyysin luvut on laskettu sitä käyttäen. Laskin tutkimuksessani eri tekstikatkelmien standardoidut TTR-arvot

WordSmith Tools -ohjelman avulla käyttäen ohjelman perustilastoja. Samalla mittasin myös katkelmien keskimääräisen sanapituuden.

Leksikaalinen tiheys taas mittaa kieliopillisten sanojen määrää tekstissä suhteessa leksikaalisten sanojen määrään. Kyseessä on laskutoimitus, jossa tekstin leksikaalisten sanojen määrä jaetaan tekstin kokonaissanamäärällä ja tulos muunnetaan prosenttiluvuksi (Baker 1995: 237). Näin saatava prosenttiluku osoittaa leksikaalisten sanojen osuuden tekstin kaikista sanoista. Aihetta on käsitelty runsaasti esimerkiksi Michael Stubbs (esim. Stubbs 1986, 2001). Tätäkin indikaattoria on käytetty melko runsaasti käännöstutkimuksessa, ks. esim. Baker (1995), Nevalainen (2005), Laviosa-Braithwaite (1996) ja Laviosa (1998). Baker (1995) esittää, että pieni leksikaalinen tiheys olisi yhteydessä tekstin helppolukuisuuteen ja suuri leksikaalinen tiheys taas tekisi tekstistä raskaslukuisen ja kankean (ibid.: 237–238). Hän esittääkin oletuksen, että käännöstekstien leksikaalinen tiheys on suhteessa pienempi kuin alkuperäisten tekstien. Laviosa-Braithwaite on sittemmin verrannut käännösenglannin ja alkuperäisenglannin leksikaalisia tiheyksiä ja todennut käännösproosan leksikaalisen tiheyden olevan erittäin merkittävästi pienempi kuin alun perin englanniksi kirjoitetun proosan leksikaalisen tiheyden (Laviosa-Braithwaite 1996: 142).²¹⁰ Laviosa-Braithwaite havaitsee myös aineistonsa analyysissä, että käännösenglannin TTR-arvo on merkittävästi pienempi kuin alun perin englanniksi kirjoitetun tekstin ja että käännösenglannissa käytetään runsaammin kielen yleisimpiä sanoja. Hän arvioi näiden tulosten osoittavan, että käännösenglanti on näiden mittareiden suhteen kielellisesti yksinkertaisempaa kuin alun perin englanniksi kirjoitettu teksti, ja tukevan näin simplifikaatiohypoteesia (ibid.: 145).

Sampo Nevalainen taas on tarkastellut TTR-arvon ja leksikaalisen tiheyden avulla käännös-suomen normaalitumista eli sitä, ovatko suomenkieliset käännökset tiettyjen mittareiden kuten leksikaalisen tiheyden suhteen lähempänä toisiaan kuin alkutekstit (Nevalainen 2005). Laviosa-Braithwaiten ja Nevalaisen löydöksistä voidaan havaita oletettu käännösuniversaali eli käännösten yksinkertaistuminen ja mahdollisesti normalistuminen suhteessa muuhun kieleen. Nämä hypoteettiset universaalit on aiheellista pitää mielessä myös omaa aineistoani tarkasteltaessa. Kahden aineistoryhmän välillä kulunut aika ja käännöstoiminnan muutokset antavat myös hyvän lisäsyyn vertailla eri aikakausien tekstejä näiden muuttujien suhteen.

Kolmantena T-muuttujana olen käyttänyt englannin kielen *yleisimpien 200 sanan osuutta* käännöstekstien sanamäärästä. Kyseisten sanojen osuus on laskettu käyttäen Laviosa-Braithwaiten väitöskirjassa (Laviosa-Braithwaite 1996: 148) olevaa luetteloa englannin 200 yleisimmästä sanasta (ks. tietoruutu 8.1). Kuten edellä mainittiin, luettelo on alkujaan peräisin korpustutkija Michael Stubbsilta, joka on tuottanut sen Collins Cobuild -korpukselta ja antanut sen Laviosa-Braithwaitelle henkilökohtaisesti. Kyseistä korpusta on koottu noin vuodesta 1980 alkaen. Kielessä ajan mittaan tapahtuvien muutosten vuoksi on periaatteessa

---

²¹⁰ Käännösenglannin leksikaalinen tiheys 52,87, alun perin englanninkielisten tekstien leksikaalinen tiheys 54,95.

mahdollista, että tällaiselta ajanjaksolta kerätty materiaali ei pätsi sinällään esimerkiksi tässä analysoitavaan 1950-luvulta peräisin olevaan aineistoon. Käytännössä suuret muutokset ovat kuitenkin epätodennäköisiä. Olen näin ollen käyttänyt samaa luetteloa tästä riskistä huolimatta ja ottaen lisäksi huomioon, että samassa luettelossa pitäytyminen mahdollistaa oman aineistoni tulosten vertailun Laviosa-Braithwaiten käännös- ja alkuperäisenglantia edustavien aineistojen tuloksiin.

Tietoruutu 8.1. Englannin kielen 200 yleisintä sanaa. Lähde: Laviosa-Braithwaite 1996.

a about after again against all also always an and another any are around as at away back be because been before being between both but by came can children come could course day did didn't do does don't down each end er even every fact far few find first for from get go going good got great had has have he her here him his home house how i i'm if in into is it its it's just kind know last left life like little long look looked made make man many may me mean me might more most mr much must my never new no not nothing now of off oh old on once one only or other our out over own part people perhaps place put quite rather really right said same say says see she should so some something sort still such take than that that's the their them then there these they thing things think this those though thought three through time to too two under up us used very want was way we well went were what when where which while who why will with without work world would year years yes you your

8.1.4 Tilastollinen analyysi

Mahdollisten yhteyksien löytämiseksi tai toisaalta poissulkemiseksi eri muuttujista saadut numeeriset tiedot analysoitiin tilastollisesti. Analyysissä käytettiin ensisijaisesti yksinkertaisia peruslukuja eli vaihteluväliä, keskiarvoja, mediaania jne. Joissakin tapauksissa laskettiin myös eri muuttujien välinen korrelaatio. Eri aikakausien ja kirjaryhmien väliset tilastolliset merkitsevyysarvot laskettiin tällöin ottamalla kunkin kirjan kohdalla tutkittavan muuttujan suhteen keskiarvo eri katkelmien yli ja käyttämällä kyseisen kirjan tunnuslukuna tätä keskiarvoa.²¹¹ Tämän jälkeen laskettiin merkitsevyysarvot käyttäen kahta menetelmää, jotka olivat yksisuuntainen ei-parametrinen ANOVA²¹² ja satunnaistamistesti, jossa testimuuttujana käytettiin kahden ryhmän keskiarvojen erotusta.²¹³

²¹¹ Merkitsevyysarvot laski ja niiden laskentamenetelmät valitsi professori Otso Ovaskainen Helsingin yliopiston biotieteellisestä tiedekunnasta.

²¹² ANOVA eli analysis of variance on normaalijakaumaoletuksen sisältävä testi, jolla voidaan selvittää, onko ryhmien keskiarvoissa eroa.

²¹³ Satunnaistamistestissä muuttujan merkitsevyys (positiivinen tai negatiivinen) testattiin sekoittamalla tunnusluvut kirjojen kesken 10 000 kertaa ja laskemalla testimuuttuja kullekin sekoitukselle. Oikeaa testimuuttujaa verrattiin tähän jakaumaan laskemalla, kuinka lähellä jakauman oikeaa tai vasenta häntää se sijaitsi (paikka/10 000). Hypoteesia, että tunnusluku olisi esim. nimenomaan positiivinen, ei testattu, joten p-arvo kerrottiin kahdella (kaksitahoinen testaus).

Käytännössä tilastollisen analyysin mahdollisuuksia rajoitti selvästi aineiston pieni koko, joka korostuu, jos saman tekstin eri katkelmien sisäinen vaihtelu (toistot) suljetaan pois analyysistä. Erot osoittautuivatkin merkitseväksi vain muutamissa tapauksissa, jotka mainitaan erikseen tulososiossa.

8.2 Tekstianalyysin tulokset

Esittelen seuraavassa tarkemmin eri analyysikohtien tuloksia ja käyn sitten läpi näin muodostuvan kokonaisuuden piirteitä. Selvyuden vuoksi käsittelem eri analyysikohtat samassa järjestyksessä kuin edellä.

8.2.1 Makrotason käännöspiirteet

Valitsemieni 14 kirjan makrotason analyysi ei paljasta erityisen yllättävää tietoa. 1950-luvun ja 1990-luvun käännösrhymien välillä on kuitenkin joitakin selviä eroja. Olennaisin on käännosten osittaisuudessa tai kattavuudessa tapahtunut muutos. 1950-luvulla missään käänöksessä ei erikseen mainita, että kyseessä ei olisi kattava, kokonainen käänнос, jonka tekstiä ei olisi lyhennetty. Käytännössä kuitenkin valtaosaa 1950-luvun käänöksistä (*Beria's gardens*, *The Egyptian*, *The unknown soldier*, *Friends and enemies*) on lyhennetty huomattavasti käännosprosessin aikana, ja niistä on poistettu vähintään viiden virkkeen kokoisia yksiköitä kustakin (ks. makrotason kattavuuden määritelmä edellä kohdassa 8.1.1). Poistojen koko vaihtelee muutamien sanojen pituisista lauseista ja virkkeistä aina useisiin kappaleisiin tai lähes kokonaisiin lukuihin saakka (ks. esim. *The Egyptianin* luku 1, josta on poistettu yli puolet). Toisaalta yhtä tekstiä (*The tongue of fire*) ei ole lyhennetty lainkaan, ja yhdestä tekstikokoelmasta (*The men's sea*) on poistettu yksi novelli, mutta muut novellit on käännetty kokonaisuudessaan. Yksi kirja (*Moonscape*) on koostettu useista eri lähteistä, pääasiassa novellikokoelmasta *Kuun maisema*, jonka lisäksi mukaan on otettu mukaan mm. novelli *Kultakutri*.

Toisen aikakauden eli 1990-luvun aikana laajoista makrotason poistoista on käytännössä luovuttu. Analysoimissani katkelmissa ei ollut lainkaan makrotason eli vähintään viiden virkkeen kokoisten yksiköiden poistoja. Yksi kirjoista, *One night stands*, on yhdistelmä *Yhden yön tarinoista*, *Tyhjän tien paratiiseista* ja *Unohdetusta vartista*. Tässä kokoelmassa tekstien aihepiiri on kuitenkin muuttunut olennaisesti alkuteksteihin nähden, sillä kokoelmaan on valittu eri kirjoista pääasiassa urbaaneja tekstejä ja esimerkiksi maaseudulle sijoittuvat tai murteella kirjoitetut novellit on jätetty pois.²¹⁴

---

²¹⁴ *Tyhjän tien paratiisit* on sittemmin käännetty Yhdysvalloissa kokonaisuudessaan nimellä *Dark paradise* (2007). Julkaisumaan ja -ajankohdan vuoksi kyseinen käänнос ei kuulu oman tutkimusaineistoni piiriin.

Tekstin otsikoinnissa ja lukuihin jakamisessa on käytännössä kaikissa käännöksissä noudatettu alkutekstin otsikointia ja lukujakoa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (mm. *The men's seassa* novellin ”Valaskala tuli Illepin kartanolle” otsikoksi on muutettu ”Illep and the Whale”, ja *Moonscapessa* novellin ”Ennen maailmanloppua” nimeksi on muutettu ”Before the twilight of the gods”).

Hivenen yllättäen metatekstin kuten alaviitteiden ja kääntäjän esipuheiden käytössä ei ole suuria eroja eri ajanjaksojen välillä. *The men's sean* alussa on pieni sanasto, jossa selitetään englanniksi sanat *ahkio/akja*, *peski*, *sauna* ja *seita*. Sanoja käytetään tämän jälkeen koko tekstissä. Toinen 1950-luvun teksti, jossa käytetään metatekstiä, on *Beria's gardens*, jossa on runsaasti kääntäjän huomautuksia ja alaviitteitä. Niissä käsitellään lähinnä Suomen poliittista tilannetta ja muuta taustaa. Useimmissa käännöksissä (*The Egyptian*, *The Etruscan*, *Friends and enemies*, *Moonscape*, *The tongue of fire*, *The unknown soldier*) ei kuitenkaan ole lainkaan metatekstiä. 1990-luvun käännöksissä taas noin puolessa on jonkinlaista metatekstiä. *Doña Quixotessa* on mm. suomalaista kulttuuritaustaa koskevia alaviitteitä, kun taas *The year of the haressa* on esitelty kääntäjän ratkaisuja, lähinnä päätöstä muuntaa markka-arvot punniksi. *Blood, sweat and bearsissa* on kääntäjän kiitosten lisäksi noin kolmannessivun laajuinen Suomen 1900-luvun historiaa käsittelevä esipuhe, jonka tekijää ei kuitenkaan mainita.

8.2.2 Mikrotason S-strategiat

Käyn seuraavaksi läpi analyysini tuloksia käännöksen ja alkutekstin suhdetta koskevien neljän mikrotason muuttujan suhteen. Kuten edellä tarkemmin kuvattiin, kyseiset muuttujat ovat poistot ja lisäykset sekä alkutekstin virkerajojen, subjektien ja lauseen aloitusten säilyminen käännöksessä. Lopuksi teen lyhyen yhteenvedon.

Poistot

Kuten edellä mainittiin, moniin käännöksiin on tehty runsaasti poistoja, jotka vaikuttavat tapauksesta riippuen sekä tekstien makro- että mikrorakenteeseen. Poistojen määrä vaihtelee jonkin verran molemmilla aikakausilla, mutta riippuu suuresti tekstin julkaisuaikakaudesta. 1950-luvulla käännettyjen tekstien joukossa poistot ovat pikemminkin sääntö kuin poikkeus, ja mukana on vain yksi teksti, *The tongue of fire*, jossa poistoja ei ole tehty lainkaan. Toisessa ääripäässä ovat Waltarin historialliset romaanit *The Egyptian* ja *The Etruscan*, joissa poistoja on massiivisesti. *The Egyptianin* kolmesta katkelmasta on poistettu yhteensä 2 321 sanan verran materiaalia, *The Etruscanin* kolmesta katkelmasta taas yhteensä 2 221 sanan verran. Keskimäärin 1950-luvun käännöksistä on poistettu 284 sanaa kutakin katkelmaa kohti.²¹⁵

---

²¹⁵ Vaihteluväli 0–1 021.

Poistojen toteutustapa vaihtelee yksittäisten sivu- ja päälauseiden poistosta laajoihin useiden kappaleiden tai sivujuonten poistoon (esim. *The Etruscanin* toinen katkelma). Poistetut kohdat ovat yleensä sellaisia, jotka eivät ole välttämättömiä juonen etenemisen kannalta, Waltarin kirjoissa esimerkiksi filosofiaa, eettisiä kysymyksiä tai tapoja käsitteleviä kohtia. Myös *The unknown soldierin* ja *Friends and enemiesin* poistot on toteutettu samaan tapaan nimenomaan eettisiä kysymyksiä käsittelevissä tai henkilöiden ajatuksenkulkua kuvaavissa kohdissa. Etenkin sotaa kuvaavissa kirjoissa (*The Egyptian, The unknown soldier, Friends and enemies*) poistot vaikuttavat suuresti mm. tekstistä välittyvään arvomaailmaan. Esimerkiksi *Friends and enemiesin* kolmannen osan luvusta 5 on poistettu sotaa kritisoiva kohta, josta tässä ote:

Oliko väärin, jos hän kapinoi näin? Mutta eikö tämä ollutkin järjetöntä – keskellä tällaista erämaata, tällaista arktista seutua, neljän-viidenkymmenen asteen pakkasessa, lumessa, jota oli miehen korkeudelta... järjetöntä, järjetöntä lähettää hyökkäykseen berliiniläisdivisioonaa, joka ennen tätä ei ollut nähnytkään metsää, lunta ja pakkasta ja jonka taistelumoraali oli mennyt...

Ilman talvivarusteita, ilman riittävää lämmintä ruokaa, ilman suksia ja hiihtotaitoa, ilman majoittumisvälineitä, ilman kamiinoita, ilman polttopuita, ilman – niin, melkein ilman vaatteita... Majuri Welke pudisti rajusti päätään saadakseen kauhukuvat pois silmistään. Divisioonaa, joka jossakin lauhkeassa ilmastossa oli voinut taistella suurenmoisesti, oli täällä avuton, kuoleman oma. Täydellisesti kelvoton se oli. Hän itse oli käynyt sairaalassa – paleltumia, kuolioita, tahallaan aiheutettua sairautta. Satoja, satoja miehiä. Mitä merkitsi, jos jalka menikin – olisihan sota ikuisesti sen jalan osalta loppu! Lähetettäisiin kotiin – vihdoinkin kotiin! Ei yhtään hyökkäystä enää... mitä siis merkitsikään yksi jalka sen rinnalla?²¹⁶

Pienempikin poisto voi muuttaa tekstin sävyä suuresti. Tästä esimerkkinä on vaikkapa *The unknown soldierin* luvun 1 pieni poisto:

FI: Siinä he seisoivat, hieman vaivalloisesti aikaansaadussa rivissä, ***nämä Suomi-Äidin maailmanhistorialle valitsevat uhrin.***

EN: There they stood, their ranks still ragged and untrained.

Myös luvun 7 muutos, vaikkakin pieni, vaikuttaa silti selvästi katkelman tyyliin:

Ruumiit nostettiin polun varteen rinnakkain. Koskela otti heidän manttelinsa ja levitti ne peitoksi. ***Tarpeeton toimenpide tietysti, mutta epäilemättä jollakin tavoin kaunis. Se oli kuin siunaus. Nämä miehet eivät halunneet paljon puhua kuolemasta. Laihtuneilla ja väsyneillä*** kasvoilla oli vain outo vakavuus. Varovasti, ***hellävaraisen kunnioittavasti*** miehet ottivat heidän patruunansa taskuista, sillä ainoatakaan ei sopinut jättää hukkaan.

They laid the bodies out side by side beside the path, and Koskela spread their overcoats over them. The men's faces were strangely solemn. Carefully they extracted the cartridges from the dead men's pockets, for they were too precious to be wasted [...]

---

²¹⁶ Alkutekstin 1. painos (1954), s. 178.

The Egyptianin ensimmäisestä käännöskatkelmasta on poistettu runsaasti materiaalia, siitäkin lähinnä Sinuhen synkkää ja sotaa kritisovaa pohdintaa, kuten seuraava kohta luvusta 1:

Minä, Sinuhe, näin pojan kolhivan isänsä hengiltä kadun kulmassa. Näin köyhien nousevan rikkaita vastaan ja jumalien jumalia vastaan. Näin miehen, joka oli juonut viininsä kultaisista maljoista, kumartavan kurjuudessaan ammentamaan kämmenellään virran vettä. Ne, jotka olivat punninneet kultaa, kerjäsivät katujen kulmissa ja heidän vaimonsa myivät itsensä kuparirenkaan hinnasta maalatuille neekereille ostaakseen leipää lapsilleen.

Mutta niin on ollut myös ennen. Myös paimenkuninkaiden aikana makasi loistokatoksen varjossa mies, joka oli viettänyt yönsä savilattialla. Myös silloin vieraat tulivat ja löivät lasten päät murskaksi talojen kynnyksiin ja sitoivat orjiksi vaimot, jotka olivat pukeutuneet kuninkaalliseen pellavaan. Silloinkin miehet, jotka olivat rakentaneet itselleen hautoja lännen vuoriin, lyötiin hengiltä ja heidän ruumiinsa viskattiin virtaan.

Ei siis ole tapahtunut mitään uutta silmiäni nähden, vaan mikä on ennen tapahtunut, on tapahtuva myös vastaisuudessa. Niin kuin ihminen ei muuttunut ennen, niin hän ei ole muuttuva vastaisuudessakaan. Ne, jotka tulevat jälkeeni, ovat samoja, jotka elivät ennen minua. Miten he siis voisivat ymmärtää minun viisauteni? Miksi toivoisin heidän lukevan minun sanani?

Mutta minä, Sinuhe, kirjoitan tämän itseni tähden, koska tieto kalvaa sydäntäni lipeän kaltaisena ja kaiken iloni olen menettänyt elämästä.

Tämä kohta osoittaa myös hyvin ruotsinkieliseen ja englanninkieliseen käännökseen tehtyjen poistojen välisen suhteen. Ruotsinkielisestä käännöksestä on poistettu kappale ”Mutta niin on ollut myös ennen...”, mutta loppuosa otteesta on edelleen mukana. Muun materiaalin poisto on siis tehty joko englanniksi käännettäessä tai englanninkielistä käännöstä muokattaessa.

Poistojen suurta määrää ajatellen on kiintoisaa, että sekä *The Egyptiania* että *The unknown soldieria* myydään Suomessa edelleen ja niistä otetaan uusia painoksia. Käännöksiin tehtyjä poistoja ei erikseen mainita, joten ostaja olettaa todennäköisesti käännöksen vastaavan sisältöltään ja arvomaailmaltaan alkutekstiä. *The Egyptianin* ja *The unknown soldierin* kohdalla näin ei missään tapauksessa ole asian laita. Tiedot kyseisten käännösten toteutus kontekstista selittävät lopputulosta jonkin verran, sillä niistä selviää, että käännös on molemmissa tapauksissa annettu alkuperäisen kääntäjän jälkeen kustantamon valitseman henkilön toimitettavaksi. Kyseisen henkilön saaman tehtävän luonnetta ei tiedetä tarkemmin, mutta kirjeenvaihdosta ja muusta materiaalista päätellen tavoitteena on ollut nimenomaan lyhentäminen ja myynnin edistäminen (ks. luku 7).

1950-lukuun verrattuna poistot ovat olleet 1990-luvun käännöksissä varsin vähäisiä, mutta niitä on silti tehty, vaikkakin vähän. 1990-luvun käännöskatkelmista on poistettu keskimäärin 21 sanaa katkelmaa kohti, mutta vaihtelu on suurta. Joistakin käännöskatkelmista on poistettu vain yksi sivulause (*Doña Quixote*, 2 sanaa), toisista taas enimmillään 132 sanaa eli 9 virkettä (*Blood, sweat and bears*). *Blood, sweat and bears*issa ja *My brother Sebastianissa* poistoja on selvästi muita tekstejä enemmän. Useimmiten kyseessä ovat sivulauseet, kun taas kokonaisten

virkkeiden poistoja on vähän. 1950-luvun tilanteeseen verrattuna poistot ovat siis muuttuneet paitsi määrällisesti – poistot ovat vähentyneet alle 10 prosenttiin 1950-luvun vastaavasta määrästä – myös laadullisesti, sillä aiempien useiden virkkeiden tai jopa useiden kappaleiden pituisten makrotason poistojen sijasta käytetään vain pieniä, muutaman sanan suuruisia mikrotason poistoja.

Virkerajat

Yleisesti voidaan todeta, että kaikki kääntäjät muuttavat virkerajoja jossain määrin. Aineistossa on vain yksi tekstikatkelma, jossa kääntäjä ei ole muuttanut ainoatakaan virkerajaa (*Doña Quixoten* ensimmäinen katkelma). Samana säilyneiden virkerajojen osuus on kuitenkin suuri, 15 katkelmassa yli 90 %. Toisaalta monissa katkelmissa hyvin suuri osa virkerajoista on muutettu. Kuudessa katkelmassa alle 70 % virkerajoista on säilynyt samana. Eniten muuttuneessa käännöskatkelmassa lähes puolet käännöksen virkkeistä on alkutekstin virkerajoja pienempiä.²¹⁷ Kyseessä on 1950-luvulla ruotsin kautta tehty *Sinuhe egyptiläisen* käänнос, joka on käännösvaiheen jälkeen annettu muokattavaksi kustantamon palkkaamalle henkilölle (*Los Angeles News*, 22.10.1949; ks. luku 7.2). Toisaalta myös eräässä 1990-luvulla suoraan suomesta tehdyssä käännöksessä (*The year of the hare*) on katkelma, jonka virkkeistä vain hivenen yli puolet noudattaa alkutekstin virkerajoja ja yli 40 % on alkutekstin virkerajoja pienempiä.²¹⁸ Kuten kuvasta 8.1 huomataan, käänöstävät ovat tässä suhteessa pysyneet eri vuosikymmenillä varsin samanlaisina.

Tulkinnan kannalta on tärkeää päättää, tarkastellaanko sitä, miten suuri osuus kohdetekstin virkerajoista vastaa alkutekstin virkerajoja, vai sitä, miten suuri osuus alkutekstin virkerajoista on säilynyt kohdetekstissä. Kyseessä on saman ilmiön kaksi eri puolta, mutta analyysitulokset ovat silti melko erilaisia. Kummassakin lähestymistavassa on ongelmansa.²¹⁹ Näistä syistä olen tarkastellut molempia muuttujia ja mainitsen tekstissä erikseen, mihin lukuihin analyysi perustuu.

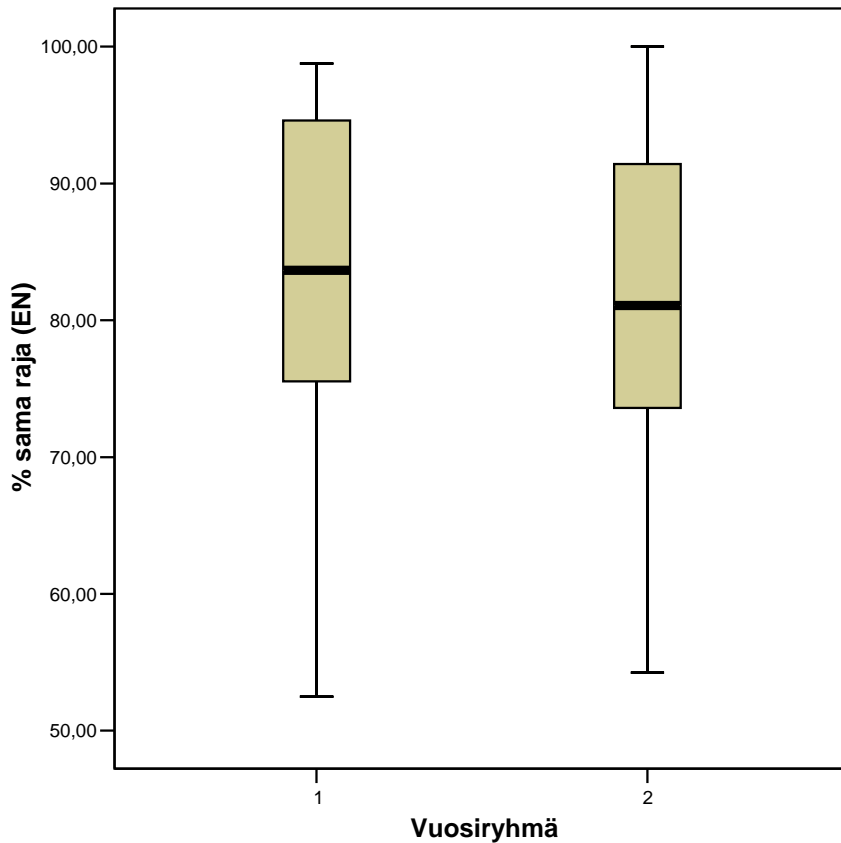
---

²¹⁷ Yhteensä 181 virkettä, joista 94 (51,9 %) noudattaa alkutekstin virkerajoja ja 86 (47,5 %) on alkutekstin virkerajoja pienempiä.

²¹⁸ Yhteensä 258 virkettä, joista 140 (54,3 %) noudattaa alkutekstin virkerajoja ja 106 (41,1 %) on alkutekstin virkerajoja pienempiä. 38 alkutekstin virkettä on jaettu kahteen osaan ja 8 virkettä vielä pienempiin osiin, jopa viiteen osaan.

²¹⁹ Jos analyysissä tarkastellaan vain sitä, miten suuri osuus kohdetekstistä vastaa alkutekstin virkerajoja, jää huomiotta, miten suuri osuus alkutekstin virkkeistä on muutettu. Jos taas tarkastellaan vain muutosten osuutta suhteessa alkutekstiin, voi vastaavasti jäädä huomaamatta, miten moneen osaan virkkeet on jaettu.

Kuva 8.1. Käännöskatkelmien virkkeet, joiden virkerajat vastaavat alkutekstin virkerajoja. Osuus kaikista käännöskatkelman lauseista. Ryhmä 1 = 1950-luvun käännökset, ryhmä 2 = 1990-luvun käännökset. Laatikko-viiksidiagrammin viikset osoittavat aineiston vaihteluvälin, laatikkoalue taas alueen, jolle aineiston kaksi keskimäistä neljännestä sijoittuu, ja vaakaviiva keskiarvon.

Kuten kuvasta 8.1 huomataan, virkerajoiltaan alkuperäistä vastaavien ns. samarajaisten virkkeiden osuus kaikista käännöskatkelman virkkeistä vaihtelee 1950-luvun käännöksissä hieman enemmän kuin 1990-luvulla.²²⁰ 1950-luvulla samarajaisten virkkeiden osuuden keskiarvo ja mediaani ovat hieman suuremmat kuin myöhemmällä aikakaudella (ks. liite 3, taulukko 3), mutta ero ei ole merkitsevää. Virkerajojen säilyttämisen suhteen käännöstävät ovat siis muuttuneet varsin vähän. 1990-luvulla virkerajojen säilyminen vaihtelee hieman vähemmän kuin 1950-luvulla, mutta käännöksissä on keskimäärin hieman vähemmän samarajaisia virkkeitä kuin aiemmin.

Ryhmien väliset erot ovat varsin pienet, eivätkä ne ole merkitseviä. Toisaalta suuret vaihteluvälit viittaavat siihen, että saman ryhmän käännösten välillä on suuria eroja. Virkerajat muistuttavat eniten ja johdonmukaisimmin alkutekstin virkerajoja *Doña Quixotessa*, jonka katkelmissa keskimäärin 99,1 % virkerajoista vastaa alkutekstin virkerajoja. *The Egyptianissa* taas vain keskimäärin 61,4 % käännöskatkelmien virkkeistä on samarajaisia alkutekstin virkkeiden

²²⁰ Vaihteluvälit 1950-luvulla 51,9–98,8 ja 1990-luvulla 54,3–100, keskihajonnat 1950-luvulla 13,4 ja 1990-luvulla 12,4.

kanssa, ja *The year of the haressa* vastaava luku on vain 64,5 %.²²¹ Viimeksi mainituissa teksteissä siis selvästi yli kolmannes käännöksen lauseista on joko laajempia tai pienempiä kuin alkutekstissä, minkä seurauksena käännöksen virkerajat ja siten myös sen tempo ovat hyvin erilaiset kuin alkutekstin. *The year of the haressa* tämä johtuu alkutekstin virkkeiden toistuvasta katkomisesta lyhyempiin osiin, minkä seurauksena keskimäärin lähes kolmannes (31,4 %) käännöksen virkkeistä on alkutekstin virkkeitä pienempiä.²²² Osa alkutekstin virkkeistä on pilkottu jopa kuuteen osaan, jolloin tekstin tempo ripeytyy selvästi ja pitkät, verkkaiset virkkeet käyvät lyhyiksi, jopa hakkaaviksi. Näin esimerkiksi seuraavassa tapauksessa kirjan luvussa 1:

FI: Kuvaaja kertoi: – Se lähti yhtä jänistä hakemaan sinne mäkeen eikä tullut takaisin. Minä kyllä huutelin, mutta se ei edes vastannut ja niin minä jätin sen sinne, tai kai se itse sinne halusi jäädä. (3 virkettä, keskimäärin 11 sanaa/virke)

EN: 'He went off after a hare,' he told her. 'On this hill. Then never came back. Of course I kept shouting, but not a squeak from him. So I left him there. Probably he wanted to stay there.' (7 virkettä, keskimäärin 5,4 sanaa/virke)

Tässä esimerkissä alkuperäiset virkkeet ovat olleet melko lyhyitä, joten niiden jakaminen ei selvästikään ole johtunut niiden liiallisesta pituudesta vaan jostakin muusta syystä. Käännösvirkkeet taas ovat kauttaaltaan hyvin lyhyitä. Tällainen virkkeiden lyheneminen on leimallista *The year of the harelle* ja vaikuttaa voimakkaasti käännöksen tempoon.

Myös *The Egyptianissa* lähes kolmannes (31,8 %) virkkeistä on alkutekstin virkkeitä pienempiä,²²³ mutta syynä on pikemminkin materiaalin poisto kuin virkkeiden jakaminen osiin. Tekstiä on näet lyhennetty huomattavasti sekä ruotsinkielisessä että englanninkielisessä käännösprosessissa, ja lyhentäminen on toteutettu sekä poistamalla kokonaisia virkkeitä että tyypistämällä käännöksen virkkeitä poistamalla niistä esimerkiksi yksi tai useampia sivu- tai päälauseita seuraavaan tapaan:

FI: ***Totisesti, herrani, tämä on maanpäällinen lännen maa palvelijoille, sillä*** jos isäntä suuttuu palvelijaansa ja käskää hänet pois talostaan, ***mikä täällä on pahin rangaistus,*** niin palvelijan tarvitsee vain piiloutua ja palata takaisin seuraavana päivänä ja isäntä on jo unohtanut kaiken. (korostus minun)²²⁴

EN: **Ø** If a master be wroth with his servant and order him to leave his house, **Ø**, the servant has but to hide and return the following day when his master has forgotten the whole matter.

---

²²¹ Vaihteluväli *Doña Quixotessa* 98,2–100 %, *The Egyptianissa* 52,5–77,3 % ja *The year of the haressa* 54,3–72,8 %.

²²² Vaihteluväli 23,8–41,1 %.

²²³ Vaihteluväli 7,0–46,4 %.

²²⁴ Alkutekstin 8. kirja, luku 3.

Tässä tapauksessa poisto on toteutettu vasta englanniksi käännettäessä, sillä kyseiset kohdat ovat edelleen mukana ruotsinkielisessä käännöksessä:

SV: *Sannerligen, herre, detta är ett jordiskt land i väster för tjänare, ty om en husbonde vredgas på sin tjänare och befäller honom lämna hans hus, vilket här är det svåraste straffet, så behöver tjänaren bara dölja sig och återvända följande dag och husbonden har redan glömt allt.*

The Egyptianin kolmessa tarkasteltavana olevassa katkelmassa onkin hyvin runsaasti poistoja, yhteensä 2 321 sanaa eli keskimäärin 774 sanaa/katkelma. Tässäkin tapauksessa virkkeet lyhenevät ja tempo nopeutuu, joskaan muutos ei ole yhtä selvä kuin *The year of the haressa*. Myös muita virkerajojen muutoksia, kuten virkkeiden laajentamista, esiintyy runsaasti.

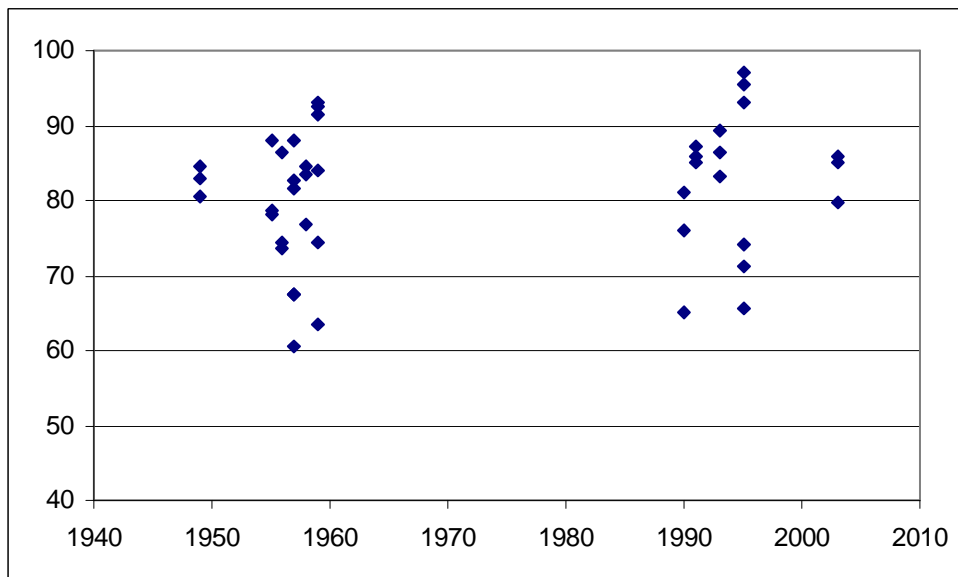
Subjektit

Kuten Johansson (2004) toteaa, kääntäjillä on voimakas taipumus säilyttää alkutekstin subjektit käännöksessään. Johanssonin aineistossa subjekti onkin muuttunut vain 7,6 %:ssa novellin lauseista ja 11,1 %:ssa asiatekstin lauseista (Johansson 2004: 33). Johansson olettaa eron johtuvan siitä, että ”translators of non-fictional prose feel freer to depart from the form of the original text” (ibid.) Myös omassa aineistossani näkyy selvä taipumus subjektin säilyttämiseen. Se ei kuitenkaan ole läheskään yhtä voimakas kuin Johanssonin aineistossa, vaikka aineistossani on ainoastaan kaunokirjallisia tekstejä. Joissakin katkelmissa subjekti on säilynyt samana vain hieman yli 60 prosentissa lauseista. 1950-luvulla subjekti on säilynyt samana keskimäärin 80,4 %:ssa tapauksista eli hieman harvemmin kuin 1990-luvulla, jolloin vastaava luku on 82,7 %. Eri käännöskatkelmien välinen vaihtelu on ollut 1990-luvulla hieman suurempaa kuin aiemmalla ajanjaksolla.²²⁵ Suuri vaihtelu eri käännösten ja katkelmien välillä tulee silti selvästi esiin molemmilla aikakausilla (ks.kuva 8.2).

---

²²⁵ 1950-luvun käännökset: n = 5 240, n/katkelma 107–363, vaihteluväli 60,4–93,1 %, keskihajonta 8,8.
1990-luvun käännökset: n = 4480, n/katkelma 172–326, vaihteluväli 65,1–97,1 %, keskihajonta 9,2.

Kuva 8.2. Säilyneiden subjektien osuus alkutekstin subjekteista, %.

Subjektin muuttumisessa on vain harvoin kyse aktiivilauseen muuttumisesta passiivilauseeksi, toisin kuin Johanssonin aineistossa (ibid.). Sen sijaan aktiivilauseen muuttuminen subjektitomaksi on melko yleistä. Keskimäärin noin joka kahdeskymmenes aktiivilause muuttuu tällaiseksi rakenteeksi.²²⁶ Valtaosassa tapauksista aktiivilause kuitenkin säilyy aktiivilauseena, ja subjektissa mahdollisesti tapahtuvat muutokset ovat tyypillisesti subjektin simplifiointeja tai eksplikointeja (määritelmät, ks. luku 8.1.2) tai subjektin vaihtumista kokonaan toiseksi subjektiksi. Eksplikointia esiintyy joissakin yksittäisissä teksteissä runsaasti. Tällainen yksittäistapaus on esimerkiksi *The unknown soldier*, jossa subjekti on eksplikoitu poikkeuksellisen usein, 5,4–12,8 %:ssa lauseista.²²⁷ Subjektiin on tällöin yleensä lisätty informaatiota poistetuista lauseista, joita tässä tekstissä on erittäin paljon. Esimerkiksi seuraavassa tapauksessa luvussa 1 lauseet on yhdistetty lisäämällä ensimmäisen lauseen materiaali toisen lauseen subjektiin seuraavasti:

FI: *Hän* oli komppanianpäällikkö, jääkärikapteeni Kaarna. *Hän* oli iältään viisissäkymmenissä ja niin suoraryhtinen ja puhdaspiirteinen, että hän pienestä koostaan huolimatta vaikutti komealta. (päälauseiden subjektit kursivoitu, kursiivi minun)

EN: *The company commander, Kaarna, formerly of the 27th Jaeger Battalion*, was a greyish captain in his fifties who held himself so well that he was, in spite of his small stature, a commanding figure. (subjekti kursivoitu, kursiivi minun)

Huomattavasti yleisempää on kuitenkin subjektin simplifioituminen tai sen vaihtuminen kokonaan toiseksi. Näissäkin seikoissa on pieniä eroja eri aikakausien välillä. Subjektin simplifioituminen on hieman tavallisempaa 90-luvulla, jolloin 4,7 % subjekteista on simpli-

²²⁶ Keskiarvo 1950-luvulla 4,6 %, 1990-luvulla 4,7 %; vaihteluvälit 0–10,1 % ja 0–8,0 %.

²²⁷ N = 187–240.

fioitu. 1950-luvun käänöksissä luku on 3,7 %.²²⁸ Subjektin vaihtuminen kokonaan toiseksi taas on yleisempää 1950-luvulla, jolloin 5,4 % subjekteista on muuttunut kokonaan toiseksi; 1990-luvulla vastaava luku on 3,9 %. Subjektittomiksi rakenteiksi muuttuminen on ollut molemmilla aikakausilla samaa luokkaa, 1950-luvulla 4,9 % ja 1990-luvulla 5,0 %.²²⁹

Lauseen aloitukset

Lauseen aloitukset vaikuttavat säilyneen 1990-luvun käänöksissä jonkin verran useammin kuin aiemmalla aikakaudella, mutta toisaalta vaihtelu ryhmien sisällä on jälleen kerran laajaa. 1990-luvulla 82,2 % alkutekstin virkkeiden aloituksista on säilynyt myös käänöksessä, 1950-luvulla taas vastaava luku on 78,2 %.²³⁰ Kuten ehkä voidaan odottaakin, lauseiden aloitukset ovat säilyneet useimmin ennallaan silloin, kun lauseen alussa on ollut subjekti. Adverbiaalirakenteilla alkavia lauseita taas on muutettu useammin esimerkiksi subjektiivisiksi, mikä onkin yksi tämän analyysikohdan yleisimmistä muutoksista. Toinen yleinen muutos on toisaalta päälauseiden muuttuminen fragmentiksi. Tällainen muutos tapahtuu esimerkiksi edellä käytetyssä esimerkissä:

FI: Lämehdit kuin vesi puhuessasi etkä koskaan pysy paikallasi vaan muutut joka hetki.
EN: You're like rippling water, never still, changing every moment.
(Lähde: *Turms, kuolematon / The Etruscan*)²³¹

Kyseisessä kohdassa kaksi virkkeen kolmesta lauseesta on muutettu fragmenteiksi, jotka eivät ole itsenäisiä lauseita eikä niillä siis voi olla myöskään lauseen aloitusta tässä tarkoitettussa mielessä. Suuri osa lauseiden aloitusten muutoksista selittyykin nimenomaan lauseiden muuttumisella fragmenteiksi. Se on hiukan yleisempää 1990-luvulla (5,6 %) kuin 1950-luvulla (5,2 %), mutta erot aikakausien välillä ovat varsin pieniä.²³²

---

²²⁸ Vaihteluväli 1950-luvulla 0–9,6 % ja 1990-luvulla 0–14,5 %.

²²⁹ Vaihteluväli 1950-luvulla 0–10,1 % ja 1990-luvulla 0–7,8 %.

²³⁰ 1950-luvun käänökset: n = 5 076, n/katkelma = 145–362, vaihteluväli 64,9–88,4 %. 1990-luvun käänökset: n = 4 486, n/katkelma = 180–328, vaihteluväli 71,7–96,1 %.

²³¹ Alkutekstin 1. painos (1955), s. 270.

²³² 1950-luvulla siis keskimäärin 11,1 muutosta/katkelma, 1990-luvulla keskimäärin 17,9 muutosta/katkelma. Huomaa, että subjektin säilymisen kohdalla käsitelty lauseen muuttuminen subjektiiviseksi rakenteeksi koskee osittain eri lausejoukkoa, sillä subjektia tarkasteltaessa joukosta oli rajattu pois mm. lauseet, joissa oli nolla-subjekti. Lauseiden aloituksia tarkasteltaessa taas pois rajattiin esimerkiksi lauseet, jotka alkoivat sanalla ”ei”. Näin ollen luvut ja prosenttiosuudet ovat näitä muuttujia tarkasteltaessa väistämättä hieman erilaiset.

Mikäli lauseen aloitus on muutettu, mutta lause ei kuitenkaan ole muuttunut fragmentiksi, yleisin muutos on adverbiaalialkuisen rakenteen muuttuminen subjektialkuisiksi esimerkiksi seuraavaan tapaan:

FI: *Samaan varastoon* toivat brigadiirit korjattavaksi miestensä virsut...

EN: *The brigadiers* brought their men's wicker shoes *to the same depot* to be mended...

(Lähde: *Berijan tarhat / Beria's gardens*)²³³

Adverbiaalialkuisten rakenteiden muuttuminen subjektialkuisiksi on sekä 1950- että 1990-luvun käänöksissä yleinen muutos, mutta 1950-luvulla selvästi 1990-lukua yleisempi ja jopa yleisempi kuin fragmentiksi muuttaminen (1950-luvulla keskimäärin 7,5 % ja 1990-luvulla 4,4 %).²³⁴ Adverbiaalialkuisen lauseen muuttamisella subjektialkuisiksi on ehkä pyritty välttämään liiallista suomen kielen topikaalistamisen kopiointia käänöksessä ja siitä aiheutuvaa epäluonnollista lausejärjestystä, jota joskus kutsutaan nimellä ”Yoda-speak”: ”Luke, when gone am I, the last of the Jedi will you be”.²³⁵ Suomen kielessä topikaalistaminen on varsin yleistä, ja esimerkiksi Hakulinen ym. (1980) toteavat topikaalistettuja konstituentteja esiintyvän omassa aineistossaan jopa 43 %:ssa lauseista (ibid.: 150). Hakulinen ym. toteavat, että ”[y]livoimaisesti yleisintä on adverbiaalinen sijoittuminen alkuun, mutta typologisesti kiinnostavaa on myös objektin herkkä siirtyminen” (ibid.). Omassa aineistossani objekti-alkuisia lauseita oli varsin vähän, ja vaikka suuri osa niistä olikin muutettu toiseen muotoon – lähinnä subjektialkuisiksi –, tällaisten muutosten kokonaismäärä oli liian pieni tarkempaa analysointia varten.

Edellä kuvatun ”adverbiaalialkuinen subjektialkuisiksi” -muutostyyppin ja fragmentiksi muuttamisen jälkeen yleisin muutostyyppi on sekä 1950- että 1990-luvulla ollut subjektialkuisen lauseen muuttaminen adverbiaalialkuisiksi. Tämä muutostyyppi on selvästi kahta edellä mainittua tyyppiä harvinaisempi, ja sitä on käytetty molemmissa ryhmissä suurin piirtein saman verran, noin 3 %:ssa lauseista.²³⁶

Yleisesti ottaen lauseiden aloituksia on käsitelty molempina aikakausina suhteellisen samaan tapaan. Aloitus on pysynyt alkutekstin mukaisena keskimäärin yli kolmessa neljänneksessä lauseista, ja yleisimmät muutokset koskevat lauseiden muuttumista fragmenteiksi (yleisin muutos 1990-luvulla) sekä adverbiaalialkuisten lauseiden muuttumista subjektialkuisiksi (yleisin muutos 1950-luvulla). Muista muutoksista yleisin on subjektialkuisen lauseiden muuttuminen adverbiaalialkuisiksi. Hildi Hawkinsin *Doña Quixote* -käännös erottuu tämän muuttujan suhteen selvästi muista, sillä se on ainoa teksti, jossa yli 90 prosenttia lauseiden

²³³ Alkutekstin 1. painos (1957), s. 118.

²³⁴ 1950-luvulla siis keskimäärin 15,9 tapausta/katkelma ja 1990-luvulla keskimäärin 10,9 tapausta/katkelma.

²³⁵ Hyviä esimerkkejä tästä ensisijaisesti koomisena pidetystä ilmiöstä on runsaasti esimerkiksi osoitteessa www.yodaspeak.co.uk. Olen keskustellut aiheesta nimenomaan kääntämistä sivuten pohjoismaisten kielten kääntämistä Edinburghin yliopistossa opettaneen prof. Peter Gravesin kanssa. Esimerkki on peräisin elokuvasta *Star Wars VI: Return of the Jedi*.

²³⁶ 1950-luvulla keskimäärin 3,2 %:ssa lauseista eli 6,8 kertaa/katkelma, 1990-luvulla taas keskimäärin 2,6 %:ssa lauseista eli 6,6 kertaa/katkelma.

aloituksista on säilytetty – vieläpä kaikissa kolmessa tutkitussa katkelmassa. Missään muissa 13 kirjassa ei ole noudatettu vastaavaa rakenteellista tarkkuutta.

Yhteenveto S-strategioiden analyysituloksista

Yhteenvetona voidaan sanoa, että suurin 1950- ja 1990-lukujen välillä tapahtunut S-strategia-muutos on ollut makrotason poistojen väheneminen aiemmista huomattavan suurista ja runsaista poistoista nykyisiin kooltaan ja määrältään pienempiin mikrotason poistoihin. Muiden analysoitavien seikkojen suhteen ryhmien väliset erot ovat varsin pienet. Molemmissa ryhmissä on sekä tekstejä, joissa kohdetekstin virkerajat vastaavat johdonmukaisesti alkutekstin virkerajoja, että tekstejä, joissa virkerajoja on muutettu jopa noin joka kolmannessa virkkeessä. Ryhmien sisäinen vaihtelu on siis suurta, mutta niiden väliset erot pieniä. Myös subjekteja ja lauseen aloituksia tarkasteltaessa ryhmien väliset erot ovat pieniä. Subjektin simplifioituminen on hieman yleisempää 90-luvulla, subjektin vaihtuminen kokonaan toiseksi taas 1950-luvulla. Alkutekstin päälauseiden muuttaminen subjektittomiksi rakenteiksi on ollut molemmilla aikakausilla yhtä yleistä. Myös lauseiden aloituksia on käsitelty molempina aika-kausina suhteellisen samaan tapaan. Aloitus on säilytetty ennallaan noin kolmessa lauseessa neljästä, ja yleisimpiä muutoksia ovat olleet alkutekstin päälauseiden muuttuminen fragmenteiksi sekä adverbiallalkuisten lauseiden muuttuminen subjekti-alkuisiksi.

On mielenkiintoista huomata, että vaikka virkerajojen säilyminen ei sinänsä vaikuta lauseiden subjekteihin (ks. luku 8.1.2), subjektin ja virkerajan säilymisellä on ajoittain selvä yhteys. 1990-luvun käänöksissä subjekti vaihtuu useimmin niissä käänöksissä, joissa myös virkerajat muuttuvat, ja säilyy useimmin niissä, joissa myös virkeraja säilyy. 1950-luvun käänöksissä vastaavaa yhteyttä ei ole. Kyseessä voi olla eräänlainen käänösstrategioiden polarisoituminen. Joissakin teksteissä noudatetaan tarkasti virkerajoja ja säilytetään alkutekstin subjektit, kun taas toisissa sekä virkerajoja että subjekteja muutetaan huomattavasti useammin. Ensimmäistä ryhmää edustavat aineistossani esimerkiksi kaikki *Doña Quixoten* katkelmat, joissa on noudatettu erittäin tarkkaa käänöstapaa. Yli 98 % lauseista noudattelee alkutekstin virkerajaa, ja yli 92 % alkutekstin subjekteista on säilytetty. Kyseinen käänös onkin S-strategioidensa suhteen poikkeuksellisen tarkka. Toisaalta esimerkiksi *The year of the hare* ja *Blood, sweat and bears* ovat käänöstavoiltaan huomattavasti vapaampia sekä subjektien että virkerajojen säilyttämisen suhteen. Molempien kirjojen katkelmissa yli viidennes alkutekstin subjekteista on muutettu. *Blood, sweat and bears*issa on 1990-luvun kirjoista eniten poistoja ja lisäyksiä, ja myös *The year of the haressa* on muihin 1990-luvun teksteihin verrattuna melko runsaasti molempia. *The year of the haressa* myös lähes neljännes (22,3 %) alkutekstin virkerajoista on muuttunut, mikä on muihin teksteihin verrattuna varsin paljon.

Yllättäen S-strategioiden analyysin perusteella vaikuttaa paljolti siltä, että S-strategioissa ei ole tapahtunut aikakausien välillä käytännössä mitään suuria muutoksia suurten poistojen

vähennemistä eli käännöksen kattavuuden paranemista lukuun ottamatta. Aikakausten välisten erojen sijasta huomio kiinnittyy suureen vaihteluun kummankin tekstiryhmän sisällä. Omana tapauksenaan nousee esiin Hildi Hawkinsin kääntämä *Doña Quixote*, joka on niin virkerajojen, subjektien kuin lauseen aloitustenkin suhteen erittäin uskollinen alkutekstilleen. Niin virkerajoista, päälauseiden subjekteista kuin päälauseiden aloituksistakin on kaikissa tämän käännöksen katkelmissa säilytetty yli 90 prosenttia ja siten selvästi enemmän kuin missään muussa käännöksessä. Muita käännöksiä, jotka vastaavat tavallista tarkemmin alkutekstiään useiden rakenteellisten muuttujien suhteen, ovat esimerkiksi *The tongue of fire*²³⁷ ja *Friends and enemies*²³⁸. Molemmat on kääntänyt 1950–70-luvuilla pitkään Suomessa vaikuttanut kääntäjä Alan Blair. Hawkinsilla ja Blairilla on nähtävästi ollut strategiana tuottaa rakenteellisesti alkutekstiä hyvin läheisesti vastaavia käännöksiä. Blairin käännökset *The men's sea* ja *Beria's gardens* eivät kuitenkaan vastaa alkutekstiensä rakenteita yhtä täsmällisesti.

Vastaavasti esiin nousee useita käännöksiä, joissa lähes kaikkia tässä tarkasteltuja alkutekstin piirteitä on muutettu voimakkaasti. Silmiinpistävä esimerkki on *The unknown soldier*, jonka käännös eroaa kaikkien tässä analysoitujen piirteiden suhteen suuresti alkutekstistään. Sen kohdalla erot ovat myös selvästi suuremmat kuin esimerkiksi ruotsin kautta käännettyjen Mika Waltarin tekstien kohdalla. Esimerkiksi välikielen kautta käännetty *The Egyptian, The Etruscan* ja *Moonscape* vastaavat suomalaisen alkutekstinsä rakenteita täsmällisemmin kuin suoraan suomesta käännetty *The unknown soldier*. Välikielen käyttö käännöksessä ei siis välttämättä heikennä käännöksen tarkkuutta ainakaan tässä tarkoitettussa rakenteellisessa mielessä. Olisikin mielenkiintoista arvioida, miten esimerkiksi vuonna 2007 suomesta ranskan kautta Englantiin käännetty *The howling miller* vastaa alkutekstinsä rakenteita verrattuna suoraan suomesta käännettyihin teksteihin.

Mielenkiintoista kylläkin, kustakin käännöksestä valitut kolme analysoitavaa katkelmaa eroavat usein toisistaan jonkin verran. Tämä johtunee joko siitä, että käännösstrategiat eivät ole täysin johdonmukaiset läpi tekstin, tai siitä, että kyseisten katkelmien muut piirteet (esim. sijainti kirjan alussa tai lopussa) ovat vaikuttaneet strategioihin. Aina katkelmien välillä ei ole eroja; esimerkiksi edellä mainitun *Doña Quixoten* kolme katkelmaa ovat keskenään hyvin samankaltaisia suhteessaan alkutekstiin. Sama pätee myös esimerkiksi *The unknown soldieriin*, jonka kaikki kolme katkelmaa ovat yhtäläisen kaukana suomalaisesta alkutekstistään. Joidenkin kirjojen kohdalla tilanne on kuitenkin toinen, ja esimerkiksi *My brother Sebastianin* kolme katkelmaa eroavat toisistaan huomattavasti virkerajojen säilyttämisen suhteen ja *Beria's gardensin* katkelmat taas subjektien säilyttämisen suhteen. Myös saman kääntäjän eri käännökset voivat erota toisistaan. 1950-luvulla vaikuttaneen Alan Blairin neljä käännöstä – *The men's sea, Friends and enemies, The tongue of fire* ja *Beria's gardens* – on toteutettu keskenään melko samanlaiseen tyyliin, alkutekstin virkerajoja varsin tarkoin noudattaen ja aloituksia muihin 1950-luvun teksteihin verrattuna hieman tarkemmin säilyttäen.

---

²³⁷ Virkerajat ja subjektit ovat yli 90-prosenttisesti alkutekstin kaltaiset, mutta lauseen aloituksia on kuitenkin muutettu enemmän.

²³⁸ Teksti vastaa alkutekstiään suhteellisen tarkoin kaikkien muuttujien suhteen.

Myös *The Egyptianin* ja *Moonscapen* 1950-luvulla kääntänyt Naomi Walford on noudattanut näissä kahdessa käännöksessä keskenään varsin samanlaisia strategioita. Molemmissa käännöksissä on muutettu varsin runsaasti sekä virkerajoja, lauseiden aloituksia että subjekteja. *Moonscapessa* poistoja on kylläkin tehty huomattavasti vähemmän kuin *The Egyptianissa*. Tekstien samankaltaisuus saattaa tosin johtua kääntäjän ratkaisujen lisäksi myös toimitushenkilöstön ratkaisuista. Molemmat kirjat julkaisi näet sama kustantamo, Putnam's, jonka tiedetään antaneen ainakin *The Egyptianin* ulkopuolisen henkilön muokattavaksi ja muokanneen muitakin käännöksiä voimakkaasti (ks. luku 7.2). On mahdollista, että myös *Moonscapen* käännös on annettu Walfordin jälkeen toisen henkilön muokattavaksi. Näistä vaiheista ei kuitenkaan ole tietoa.

1990-luvun aineistossani ainoastaan yksi kääntäjä, Herbert Lomas, on toteuttanut useampia kuin yhden käännöksen. Hänen kaksi käännöstään, *Not before sundown* ja *The year of the hare*, on kuitenkin toteutettu rakenteiden vastaavuutta ajatellen monessa suhteessa keskenään eri tavoin. *Not before sundown* on näistä kahdesta selvästi tarkemmin alkutekstinsä rakenteita noudattava, kun taas *The year of the hare* alkutekstin subjekteja, lauseiden aloituksia ja virkerajoja on muutettu selvästi keskivertoa ja myös *Not before sundownia* enemmän.

8.2.3 Mikrotason T-strategiat

Käyn seuraavaksi läpi analyysini tuloksia käännöksen ja kohdekielen suhdetta koskevien kolmen mikrotason muuttujan suhteen. Kuten edellä tarkemmin kuvattiin, kyseiset muuttujat ovat tekstien TTR-arvo, leksikaalinen tiheys ja yleisimpien sanojen osuus tekstistä. Lopuksi teen lyhyen yhteenvedon.

TTR-arvot

Analysoitujen käännöskatkelmien (tuhatta sanaa kohden laskettu eli standardoitu) TTR-arvo oli keskimäärin 44,0, mutta vaihteli jonkin verran eri aikakausina. 1950-luvun teksteissä TTR-arvot ovat säännönmukaisesti hieman pienemmät kuin 1990-luvun teksteissä, mutta ero ei ole merkitsevä. 1950-luvulla TTR-arvojen keskiarvo on 43,4, 1990-luvulla taas 44,8.²³⁹ Saman tekstin eri katkelmien TTR-arvot olivat yleensä melko lähellä toisiaan; suurinta vaihtelua oli *The unknown soldierin* katkelmissa.²⁴⁰ Tämän indikaattorin perusteella vaikuttaa siltä, että leksikaalinen variaatio on hieman lisääntynyt 1990-luvulle tultaessa ja on yleensä melko samaa suuruusluokkaa kunkin käännöksen kaikissa kolmessa katkelmassa. Mahdolliset muutokset ovat kuitenkin hyvin pieniä. On myös hyvä huomata, että molempien ryhmien keskimääräiset TTR-arvot olivat hieman suuremmat kuin esimerkiksi Bernardinin (2005: 15)

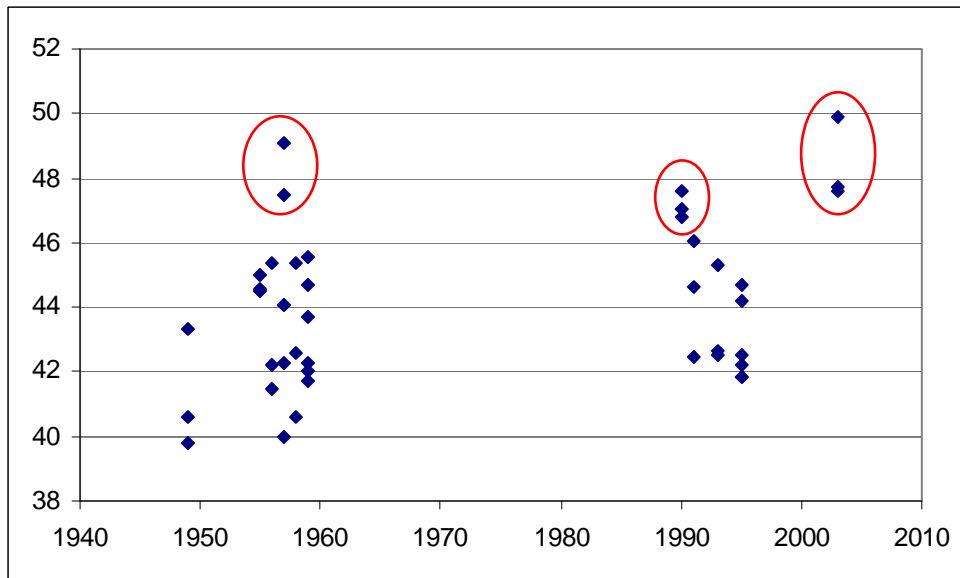
---

²³⁹ 1950-luvun vaihteluväli 39,8–49,1, 1990-luvun vaihteluväli 41,8–49,8.

²⁴⁰ Vaihteluväli 44,1–49,1.

käyttämä englanninkielisten tekstien vertailu-TTR-arvo 43,24.²⁴¹ Molemmissa tekstiryhmissä esiintyisi tämän muuttujan mukaan siis hieman enemmän sanallista vaihtelua kuin englanninkielisissä teksteissä keskimäärin. Erot ovat tässäkin tapauksessa hyvin pieniä.

Kuva 8.3. Tekstien standardoitu TTR-arvo julkaisuvuoden mukaan.

Kuvasta on ympyröity kolme tekstiä, vuonna 1955 julkaistu *The unknown soldier*, vuonna 1990 julkaistu *Blood, sweat and bears* ja vuonna 2003 julkaistu *Not before sundown*.

Pelkkä tieto leksikaalisen variaation määrästä ei toisaalta kerro paljoakaan käännöksen kielestä, sillä samansuuruinen variaatio voi johtua sekä alkutekstin monipuolisen sanaston toistumisesta käännöksessä että esimerkiksi tietoisesta erikoisuuden tavoittelusta sanastoltaan melko tavanomaistakin tekstiä käännettäessä (ks. esim. Bernardini 2005). Voidaan kuitenkin tarkastella, missä teksteissä TTR-arvo on ollut johdonmukaisesti aineistoni keskiarvoa korkeampi. Tällaisia käännöksiä on aineistossani neljä: *The unknown soldier*, *The men's sea*, *Blood, sweat and bears* ja *Not before sundown*. *The men's sea* TTR-arvot ovat vain hieman keskiarvoa korkeammat, mutta muiden kolmen tekstin arvot erottuvat selvästi muusta aineistosta. Tämä käy ilmi esimerkiksi kuvasta 8.3, jossa nämä kolme tekstiä on ympyröity. Toisaalta aineistoon kuuluu myös neljä tekstiä, joiden TTR on aina keskiarvoa pienempi: *The Egyptian*, *The Etruscan*, *The tongue of fire* ja *Doña Quixote*. Tekstien aihepiirit viittaavat siihen, että suuri TTR-arvo ei ainakaan tässä käsiteltävissä teksteissä todennäköisesti johdu yksinomaan alkutekstin aiheen erikoisuudesta, esimerkiksi sotahistorian tai peikkojen biologian kuvauksen yksityiskohdista. Myös *The Egyptian*, *The Etruscan* ja *Doña Quixote* sisältävät hyvin yksityiskohtaisia historiallisia ja teknisiä kuvauksia, jotka eivät ole kuitenkaan johtaneet TTR-arvojen suurenemiseen. Kääntäjät ovat ehkä pyrkineet tasapainotamaan näiden kuvauksien aikaansaamaa vierautta käyttämällä tietoisesti suhteellisen yksin-

²⁴¹ Laviosa-Braithwaiten (1996) analyysissä laskettu TTR-arvo ei tässä yhteydessä sovi vertailukohteeksi, sillä TTR-arvot on siinä standardoitu kutakin sataa eikä kutakin tuhatta sanaa kohti.

kertaisesti ja helposti luettavaa kieltä. Suuret TTR-arvot taas saattavat vastaavasti kertoa siitä, että kääntäjä ei ole kokenut tekstin sanaston vaihtelua ongelmaksi eikä siis ole pyrkinyt tasa-painottamaan sitä vastaavaan tapaan.

Leksikaalinen tiheys

Samoin kuin TTR-arvot, myös tutkimieni katkelmien leksikaaliset tiheydet vaihtelevat suuresti. Vaihtelu on vähentynyt hieman 1990-luvulle tultaessa, mutta on edelleen huomattavaa. 1950-luvulla leksikaalinen tiheys on keskimäärin hieman pienempi kuin 1990-luvulla (1950-luvulla keskimäärin 53,7 ja 1990-luvulla 54,7). Ero on merkitsevä ($p = 0,019$).²⁴² Molemmat arvot vastaavat kuitenkin varsin hyvin esim. Laviosa-Braithwaiten (1996) aineistoa, jossa käännöselnglannin leksikaalinen tiheys on 52,87 ja alkuperäiselnglannin taas 54,95 (Laviosa-Braithwaite 1996: 142). Eri aikakausien vaihteluvälit osoittavat, että 1990-luvun käännökset ovat huomattavasti lähempänä toisiaan leksikaalisen tiheyden suhteen kuin 1950-luvun käännökset.²⁴³ 1950-luvulla käännettyjen Mika Waltarin kirjojen leksikaalinen tiheys on näet pieni (keskimäärin 51,2), mutta samalla aikakaudella käännettyjen sota-aiheisten romaanien taas tavallista suurempi (keskimäärin 56,7).²⁴⁴ Aiempi kirjaryhmä jakautuu siis tavallaan kahteen toisistaan leksikaalisen tiheyden suhteen eroavaan alaryhmään, kun taas 1990-luvun käännökset sijoittuvat niiden välimaastoon.

Kun eri aikakausien tekstejä verrataan keskenään leksikaalisen tiheyden suhteen, huomataan, että tekstit jakautuvat myös leksikaalisen tiheyden suhteen toisistaan eroaviksi ryppäiksi. Viidessä käänöksessä jokaisen tarkastellun katkelman leksikaalinen tiheys on koko otoksen keskiarvoa (54,1) suurempi. Nämä ovat *Beria's gardens*, *Blood, sweat and bears*, *Friends and enemies*, *The unknown soldier* ja *The year of the hare*. Toisaalta viidessä tekstissä kaikki katkelmat ovat leksikaaliselta tiheydeltään keskiarvoa pienempiä. Näitä tekstejä ovat kaikki neljä Mika Waltarin tekstien käännöistä sekä *One night stands*.

Yleiset sanat

Yleisimpien sanojen²⁴⁵ määrä aineistossani noudattaa pitkälti samoja linjoja kuin Laviosa-Braithwaiten väitöskirjassa, jossa yleisimpien sanojen osuus oli käännöstekstien korpuksessa 59,7 % ja ei-käännettyjen tekstien korpuksessa 58,5 %. Omassa aineistossani yleisimpien sanojen osuus on 59,4 % eli hyvin lähellä Laviosa-Braithwaiten käännöskorpuksen lukuja. Keskiarvoon pysähtymisen sijasta on kuitenkin hyvä tarkastella yleisimpien sanojen määrää eri teoksissa ja eri aikakausina, sillä niiden jakauma on paljastava.

---

²⁴² ANOVA; satunnaistamistestin p-arvo 0,0172.

²⁴³ 1950-luvulla vaihteluväli on 49,4–58,1, 1990-luvulla taas 52,1–58,2.

²⁴⁴ Waltarin kirjoissa vaihteluväli on 49,4–53,7, sota-aiheisten romaanien taas 55,8–58,1.

²⁴⁵ Luettelo, ks. tietoruutu 8.1; tarkemmat tiedot, ks. luku 8.1.3.

Yleisesti ottaen yleisimpien sanojen osuus on hieman suurempi 1950-luvulla (59,9 %) kuin 1990-luvulla (58,8 %), mutta ero ei ole merkitsevä. 1950-luvun kirjat jakautuvat jälleen kahteen ryhmään, Mika Waltarin kirjojen käännöksiin ja muihin kirjoihin, joita ovat aineiston kolme sota-aiheista kirjaa ja *The men's sea*. Mika Waltarin käännöksissä yleisimpien sanojen osuus on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta aina selvästi koko aineiston keskiarvoa suurempi, yli 60 %, kun taas muissa kirjoissa se on aina aineiston keskiarvoa pienempi ja enimmilläänkin vain 58,7 %. *The unknown soldierissa* ja *Friends and enemiesissä* yleisimpien sanojen osuudet ovat keskimäärin vain 57,0 % ja 55,3 %, joten ne eroavat suuresti Waltarin kirjojen käännöksistä. Myös 1990-luvun kirjat jakautuvat yleisimpien sanojen käytön suhteen kahteen erilaiseen alaryhmään. *Blood, sweat and bears*, *Not before sundown* ja *The year of the hare* sisältävät vähemmän yleisiä sanoja kuin *Doña Quixote*, *My brother Sebastian* ja *One night stands*, joissa yleisimpien sanojen osuus taas on aina koko otoksen keskiarvoa suurempi. Ero ei kuitenkaan ole merkitsevä.

Yhteenveto T-strategioiden analyysituloksista

Kuten edellä todettiin, 1950-luvun ja 1990-luvun käännökset eivät eroa toisistaan merkitsevästi juuri minkään muuttujan suhteen. Ryhmien välillä oli merkitsevä ero ainoastaan leksikaalisessa tiheydessä (ks. edellä). Huomio kiinnittyi sen sijaan ryhmien sisäiseen vaihteluun.

Jos eri T-strategioiden välisiä yhteyksiä tarkastellaan tilastollisesti, huomataan, että käännösten leksikaalinen tiheys on melko voimakkaasti yhteydessä TTR-arvoon.²⁴⁶ Se on myös selvässä käänteisessä yhteydessä kohdekielen 200 yleisimmän sanan prosenttiosuuteen käännöksessä.²⁴⁷ Teksteissä, joiden leksikaalinen tiheys on pieni, käytetään siis nähtävästi tavallista enemmän yleisimpiä sanoja. Nämä seikat lisäävät kohdetekstin helppolukuisuutta ja saattavat helpottaa lukijan tutustumista tekstiin. 1950-luvulla julkaistuissa Mika Waltarin käännöksissä leksikaalinen tiheys on varsin pieni ja yleisimpien sanojen osuus yleensä suuri. Näiden piirteiden voidaan ajatella johtuvan sujuvaan ja helppolukaiseen englantiin pyrkivästä käännösstrategiasta, joka on tullut esille aiemmin tässä analyysissä leksikaalista tiheyttä tarkasteltaessa. Yleisten sanojen osuus on suuri myös *Doña Quixotessa*, jossa myös TTR-arvo oli tavallista pienempi, sekä *One night standsissa*, jossa leksikaalinen tiheys oli keskiarvoa pienempi. Voidaan ajatella, että näiden tekstien englanti on tässä käytetyillä mittareilla arvioituna muita käännöksiä helppolukuisempaa ja sujuvampaa, sillä yleisten sanojen osuus on suuri ja TTR-arvo ja/tai leksikaalinen tiheys muihin käännöksiin nähden pienehköjä. Ainakin Mika Waltarin käännösten kohdalla on mahdollista, että käännösten voimakas muokkaus mm. kustannustoimittajien käsissä on vaikuttanut osaltaan tähän tulokseen.

---

²⁴⁶ $r = 0,59$.

²⁴⁷ $r = -0,88$.

8.2.4 Yhteenveto ja pohdintaa

Eri muuttujien välisiä yhteyksiä on helppo tarkastella tilastollisesti. On luonnollisesti eri asia, miten näin mahdollisesti esiin nousevia yhteyksiä kannattaa tulkita ja mikä niiden käytännön relevanssi on. Tilastollinen tarkastelu voi toisaalta tuoda esiin uusia näkökulmia, jotka olisivat muuten jääneet huomaamatta. Tämän tutkimuksen kohdalla eräs tällainen kysymys on se, missä määrin erilaisilla käänösstrategioilla on yhteyttä toisiinsa. Kun eri muuttujien välisiä yhteyksiä tarkastellaan tilastollisesti, huomataan esimerkiksi, että käänösten leksikaalinen tiheys on käänteisesti yhteydessä subjektin säilymiseen etenkin 1990-luvulla.²⁴⁸ Tämän voidaan ajatella viittaavan siihen, että luonteeltaan erilaisten käänösstrategioiden välillä olisi yhteys. Subjektin säilyminen samana on puhtaasti käänöksen suhdetta alkutekstiin kuvaava piirre, leksikaalinen tiheys taas puhtaasti kohdekielistä toteutusta koskeva suure. 1990-luvulla julkaistuissa käänöksissä vaikuttaa siis siltä, että teksteissä, joissa S-strategiana on subjektin säilyttäminen mahdollisimman usein, käytetään myös pienen leksikaalisen tiheyden T-strategiaa. Pieni leksikaalinen tiheys vaikuttaa olevan myös yhteydessä alkutekstin virkerajojen säilymiseen 1990-luvulla.²⁴⁹ 1950-luvulla yhteys on päinvastainen: virkerajojen säilymistä ennustaa nimenomaan suuri leksikaalinen tiheys.²⁵⁰

On mielenkiintoista huomata, että Mika Waltarin kirjojen 1950-luvulla julkaistut käänökset muistuttavat toisiaan monien T-strategioiden suhteen. Pienen leksikaalisen tiheyden lisäksi niille on tyypillistä pieni TTR-arvo, lyhyt keskimääräinen sanapituus sekä yleisimpien sanojen suuri osuus. Näiden muuttujien perusteella Waltarin kirjojen käänösten kieli on siis johdonmukaisesti muita tämän aineiston käänöksiä yksinkertaisempaa ja tavanomaisempaa. Kyseiset neljä kirjaa on kääntänyt kolme eri kääntäjää, minkä lisäksi myös mm. kustannustoimittajat ovat todennäköisesti tai varmasti osallistuneet kirjojen toimittamiseen (aikakauden toimintaympäristö, ks. luku 7.2). Käänösten yhteiset piirteet eivät siis todennäköisesti johdu tietyn kääntäjän tyylistä, vaan saattavat hyvin olla kustannusprosessin muiden osanottajien kuten toimitushenkilöstön johdonmukaisen toiminnan tuottamia. Tästä ei kuitenkaan voida saada varmaa tietoa, sillä alkuperäisiä, muokkaamattomia käänöstekstejä ei ole saatavilla.

On myös kiintoisaa, että juuri nämä Mika Waltarin kirjojen käänökset ovat ainoa suomalainen kirjaryhmä, joka on koskaan saavuttanut suurempaa kansainvälistä suosiota englanniksi käännettynä. Osasyynä on ehkä ollut kirjojen helppolukuinen kieliasu, joka on saavutettu käänöstekstin kielellisellä yksinkertaisuudella nimenomaan T-strategioiden suhteen. S-strategioiden suhteen tekstit eroavat toisistaan enemmän. Kaikkien Waltarin kirjojen käänöksissä on kylläkin säilytetty sama subjekti hieman useammin kuin muiden kirjojen käänöksissä, mutta ero ei ole merkitsevä. Toisaalta ruotsin kautta käännettyissä kolmessa

---

²⁴⁸ $r = -0,69$.

²⁴⁹ $r = -0,41$.

²⁵⁰ $r = 0,40$.

Waltarin tekstissä on runsaasti poistoja ja virkerajan muutoksia, joita *The tongue of firessa* ei ole juuri lainkaan. Lauseen aloitusten suhteen tekstit eivät juuri eroa toisistaan.

Myös sota-aiheisten romaanien ryhmä on melko yhtenäinen, mutta eri tavalla. Sille ovat ominaista suuri TTR-arvo, suuri leksikaalinen tiheys ja suuri sanapituus. Näiden tekstien tyypilliseksi piirteeksi muodostuukin raskaslukuisuus, joka johtuu esimerkiksi epätavallisten sanojen runsaasta käytöstä ja voi selittää osaltaan niiden vähäistä suosiota Ison-Britannian kohdekulttuurissa.²⁵¹

Kokonaisuutta ajatellen huomio kiinnittyy siihen, miten runsaasti tämän suhteellisen pienen käännösryhmän sisällä on vaihtelua sekä S- että T-strategioiden suhteen. Jos tarkastelusta jätetään sivuun laajat makrotason poistot, joita on 1950-luvun käännöksissä runsaasti, mutta uudemmissa käännöksissä tuskin lainkaan, huomataan, että 1950- ja 1990-lukujen käännökset eivät eroa johdonmukaisesti ja suuresti toisistaan juuri minkään muuttujan suhteen. Esimerkiksi leksikaaliselta tiheydeltään sekä johdonmukaisesti erityisen suurten että johdonmukaisesti erityisen pienten tekstien joukkoon mahtuu molempien aikakausien käännöksiä (ks. edellä). Sama pätee myös yleisten sanojen osuuteen ja alkutekstin virkerajojen säilymiseen: molemmissa ryhmissä on suurta sisäistä vaihtelua, jonka laajuus ylittää ryhmien välisen vaihtelun. Vaikuttaa yllättäen siltä, että käännösaikakausien välillä kuluneet 40 vuotta ovat tiettyjä poikkeuksia, lähinnä kattavuuden oleellista paranemista eli makrotason poistojen vähenemistä, lukuun ottamatta vaikuttaneet käännösten toteutukseen vain vähän. Käännösstrategioiden suhteen ei nähtävästi ole noudatettu kovinkaan johdonmukaisia toimintatapoja sen paremmin 1950- kuin 1990-luvulla tiettyjä yksittäistapauksia (Mika Waltarin kirjojen käännökset) lukuun ottamatta. Kriittinen tarkastelija voisi todeta, että kaunokirjallisen käännöksen tilaaja ei nykytilanteessa voi ainakaan aiempien käännösten perusteella välttämättä arvioida, millaisia käännösstrategioita käyttäen toteutetun käännöksen hän lopulta saa. Sekä käännösten rakenteellinen vastaavuus alkutekstiin nähden että niiden kohdekieliset piirteet vaihtelevat huomattavasti, eikä selviä suuria linjoja ole havaittavissa.²⁵²

---

²⁵¹ Ilmiö ei nähtävästi ole vaikuttanut suuremmin ainakaan *Tuntemattoman sotilaan* käännöksen menekkiin Suomessa. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että ostopäätös perustuu Suomen markkinoilla eri syihin (alkutekstin status) kuin Ison-Britannian markkinoilla (käännöksen luettavuus).

²⁵² Tämän voidaan tulkita johtuvan siitä, että yhteisesti hyväksytyjä käännösnormeja ei ole, vaan päätökset tehdään tapauskohtaisesti ja usein mahdollisesti kääntäjien omien preferenssien perusteella. Eri kääntäjät saattavat myös toteuttaa periaatteessa samoja normeja hyvin eri tavoin. Asiaa olisi kiintoisaa tutkia tarkemmin.

9. Loppupäätelmät

Tutkimukseni tavoitteena oli kartoittaa suomalaisen proosakaunokirjallisuuden kääntämistä englannin kielelle ja sen käännösten julkaisemista Isossa-Britanniassa lähinnä vuosina 1945–2003, selvittää, millaisessa kontekstissa käännökset on toteutettu, sekä tarkastella käännösten tekstipiirteitä. (Tarkat tutkimuskysymykset, ks. luku 1.) Aihetta oli tutkittu aiemmin vain vähän. Suunnittelinkin tutkimukseni varsin laaja-alaiseksi, jotta ilmiöstä saisi sen kautta kattavamman kokonaiskuvan kuin vain yhteen aihepiiriin keskittymällä ja jotta työni tarjoaisi aihetta myöhemmin lähestyville tutkijoille mahdollisimman laajan pohjan, jonka perusteella he voisivat tutkia aihetta tarkemmin ja kohdennetummin. Halusin myös tietoisesti lähestyä aihetta tavalla, jossa pääroolissa ei olisi tekstianalyysi, vaan käännöstoiminnan sosiologinen konteksti: millaisissa käännösympäristöissä tekstit oli tuotettu ja millaiset tekijät olivat vaikuttaneet niihin? Kuka oli viime kädessä päättänyt, millainen lopullisesta käännöksestä muodostuisi? Entä millaisen vastaanoton käännökset olivat saaneet kohdemaassaan?

Tämän alkuperäisen tavoitteen pohjalta olen edellä tarkastellut eri näkökulmista suomalaisen kaunokirjallisen proosan kääntämistä englanniksi Isossa-Britanniassa lähinnä vuosina 1945–2003. Tämän aikakauden sisällä olen keskittynyt kahteen tarkastelujaksoon, joista toinen sijoittuu vuosille 1955–59 (”1950-luku”) ja toinen vuosille 1990–2003 (”1990-luku”). Valitsin nämä ajanjaksot tarkasteltaviksi toisaalta siksi, että Isossa-Britanniassa julkaistiin niiden aikana enemmän suomesta englanniksi käännettyä kaunokirjallista proosaa kuin milloinkaan muulloin 1900-luvun aikana, ja toisaalta siksi, että kahden aikakauden vertailu tarjosi mahdollisuuden tarkastella käännöstilanteen kehittymistä ajan mittaan. Olen tarkastellut näinä aikakausina julkaistuja käännöksiä sekä käännösten vastaanoton (luku 6) että niiden tekstipiirteiden kannalta (luku 8) sekä analysoinut käännösten tekstipiirteitä deskriptiivisesti alkutekstejä ja käännöksiä vertaillen sekä korpustyökalujen avulla. Lisäksi olen käsitellyt käännöstoiminnan sosiologista kontekstia ja eri toimijoiden rooleja (luku 7) mm. toimijaverkostoteoriaa hyödyntäen. Teen tässä luvussa yhteenvedon tutkimukseni tuloksista, nostan esiin mahdollisia ongelmakohtia sekä pohdin tutkimuksen yleistettävyyttä ja mahdollisuuksia tässä työssä käsiteltyjen aiheiden tarkasteluun tulevaisuudessa.

Yleisesti voidaan sanoa, että Isossa-Britanniassa on julkaistu vain hyvin vähän suomesta englanniksi käännettyä kaunokirjallista proosaa. Vuosien 1949–2003 välillä suomesta englanniksi käännettiin vain 28 yhden kirjailijan nimellä julkaistua romaania ja novellikokoelmaa. Vaikka käännöstoiminta onkin vilkastunut huomattavasti viime vuosina, tämän tutkimuksen ollessa jo meneillään, suomesta englanniksi käännettyjen kaunokirjallisten proosateosten määrä on edelleen pieni.

Kun suomesta englanniksi käännettyjä romaaneja ja novellikokoelmia tarkastellaan lähemmin, kirjojen valinta käännettäväksi vaikuttaa varsin sattumanvaraiselta. Useimmissa

tapauksissa kultakin kirjailijalta on käännetty vain yksi teos, ja mikäli teoksia on ollut useampia, kunkin käännöksen on yleensä julkaissut eri kustantamo. Näin on käynyt esimerkiksi Leena Krohnin ja Arto Paasilinnan kohdalla. Ainoa poikkeus säännöstä on Mika Waltari, jonka kirjojen kaikki käännökset julkaisi 1950-luvulla Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa vaikuttanut suorkustantamo Putnam's. (Aiheesta tarkemmin ks. luvut 4 ja 5.)

Mika Waltari on myös ainoa suomalainen kirjailija, jonka kirjojen käännökset ovat saavuttaneet Isossa-Britanniassa suurempaa menestystä. Isossa-Britanniassa julkaistiin vuosina 1949–66 yhteensä kaksitoista Waltarin teosta, mikä vastaa noin 40 prosenttia kaikesta vuosina 1945–2003 suomesta englantiin käännetystä yhden tekijän kaunokirjallisesta proosasta. Waltarin suosituimman teoksen, *Sinuhe egyptiläisen*, englanninkielisestä käännöksestä *The Egyptian* otetaan Suomessa edelleen säännöllisesti uusia painoksia. Kuten monet muutkin 1940-, 50- ja 60-luvuilla julkaistut Mika Waltarin teosten käännökset, *The Egyptian* on kuitenkin toteutettu nykypäivän käännösnormeista suuresti poikkeavin keinoin. Teksti on käännetty ruotsinkielisestä käännöksestä, ja sitä on lyhennetty voimakkaasti sekä ruotsinnos- että englanninnosvaiheissa. Kuten luvussa 8 havaittiin, esimerkiksi kirjan ensimmäisistä luvuista on poistettu jopa noin neljännes. Poistot on toteutettu sekä pieninä, muutaman sanan lyhennyksinä että suurina, useiden lauseiden tai jopa kappaleiden pituisina makropoistoina. Ne ovat kohdistuneet etenkin pohtiviin osiin, jotka eivät sinänsä edistä tarinan kulkua. (Tarkemmat esimerkit, ks. luku 8.2.2.) Pohtivien osien vähentyessä tekstin romantiikka ja toiminta ovat tulleet aiempaa enemmän esille, joten käännösprosessi on johtanut tekstin viihteellistymiseen. Käännösten kansikuvien (ks. kuva 4.1) perusteella vaikuttaa siltä, että muitakin Waltarin teoksia on tarkoituksella viihteellistetty ja niiden viihteellistä puolta on korostettu myös niiden markkinoinnissa.

The Egyptian ja muut Mika Waltarin historiallisten romaanien käännökset ovatkin hyvä esimerkki siitä, miten suuresti käännösnormit ovat muuttuneet viime vuosikymmenien aikana. Kuten monista muistakin käännöksistä – esimerkiksi Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* käännöksestä *The unknown soldier* – havaitaan, suomesta englantiin tapahtuneessa käännös-toiminnassa suosittiin vielä 1950-luvulla voimakkaasti muokkaavaa menetelmää, jossa ulkomaisen kustantamon henkilöstö toimitti tekstin vastaamaan kustantamon ja kohdekielisen yleisön toiveita. Nykyään laajoihin muutoksiin ja esimerkiksi poistoihin ei suhtauduta yhtä sallivasti, joten kyseisellä ajanjaksolla julkaistut käännökset vaikuttavat nykyisten käännös-normien mukaan huonolaatuisilta ja jopa julkaisukelvottomilta lähinnä huonon kattavuutensa eli massiivisten poistojen vuoksi. Tämä ei kuitenkaan ole estänyt kustantamoja jatkamasta näiden käännösten painatusta ja myyntiä Suomessa.

Muutoin käännösstrategioiden voidaan katsoa muuttuneen suhteellisen vähän. Suurin muutos on se, että käännöksiin tehdään nykyään vähemmän laajoja makrotason poistoja kuin aiemmin. Käännösten kattavuus on siis parantunut oleellisesti. Kun toisaalta tarkastellaan erilaisia mikrotason piirteitä ja analysoidaan niiden avulla sekä käännöksen rakenteellista suhdetta alkutekstiinsä (alkutekstin virkerajojen, subjektien ja lauseiden aloitusten säilymistä

käännöksessä) että käännöksen kielen suhdetta sen kohdekieleen eli englantiin (TTR-arvo, leksikaalinen tiheys ja yleisimpien 200 sanan osuus koko tekstistä), havaitaan, että käännöstavat ovat pysyneet näiden tekijöiden suhteen suhteellisen ennallaan. (Analyysin toteutuksesta tarkemmin, ks. luku 8.) Taipumus alkutekstin virkerajan säilyttämiseen käännöksessä ei ole muuttunut juurikaan, mutta on jakautunut 1990- ja 2000-luvuilla jossakin määrin kahteen eri ryhmään, joista toisessa virkerajaa on muutettu vain hyvin harvoin ja toisessa suhteellisen usein. Samanlaista kaksijakoisuutta tavataan myös subjektin säilyttämisen suhteen. Lauseiden aloitusten säilymisissä ei ollut suuria eroja aikakausien välillä, ja TTR-arvoissa, leksikaaliosuudessa ja yleisimpien sanojen osuudessa havaitut erot olivat eri aikakausien sisällä samaa luokkaa kuin niiden välillä. Toisaalta molempien aikakausien sisällä on runsaasti vaihtelua. 1950-luvun kirjoissa suurinta vaihtelua esiintyy Mika Waltarin kirjojen käännösten sekä toisaalta sota-aiheisten romaanien välillä. 1990-luvulla taas yksi käännös eli *Doña Quixote* erottuu muista: se on sekä muita uskollisempi tässä tarkastelluille alkutekstin rakenteille että TTR-arvoltaan ja leksikaaliselta tiheydeltään pieni ja yleisimpien sanojen osuudeltaan suuri. Teksti eroaakin voimakkaasti esimerkiksi *Blood, sweat and bearsista*, *My brother Sebastianista* ja *The year of the haresta*, joissa rakenteellisia muutoksia on enemmän, itse asiassa varsin runsaasti. Käännöstavat eivät siis ole 1990-luvulla yhdenmukaistuneet, vaan esimerkiksi käännösten suhde alkutekstiin vaihtelee edelleen yhtä paljon kuin aiemminkin. (Tarkemmat tiedot, ks. luku 8.)

Nykyajan tarkastelijasta saattaa vaikuttaa yllättävältä, että käännöksiä on niinkin äskettäin kuin 1950-luvulla typistetty ja muokattu näin voimakkaasti. Vastuuta tästä on ajoittain aseteltu kyseisen aikakauden kääntäjien harteille (esim. Vähämäki 2000, tutkimukseni haastattelumateriaali). Tutkimukseni perusteella tällainen käsitys on kuitenkin virheellinen. 1950-luvun käännökset tuotettiin näet toimintaympäristössä, jossa kääntäjillä ei ollut sen paremmin tekijänoikeuksia käännökseensä kuin mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millaiseksi kustantamo tekstiä muokkasi. Tekstejä saatettiin esimerkiksi lyhentää runsaasti kustantamon vaatimuksesta tai sen työntekijöiden, mm. kustannustoimittajien, toimesta. Tämä pätee esimerkiksi Mika Waltarin historiallisten romaanien käännöksiin ja *The unknown soldieriin*. Nykytietojen pohjalta on vaikeaa selvittää, missä määrin kääntäjät itse ovat osallistuneet tekstien lyhentämiseen. Ainakin kahdessa tapauksessa on kuitenkin viitteitä siitä, että tekstiä on lyhennetty jo ennen sen toimittamista kustantamolle, mutta nämä muokkaukset ovat silti olleet suhteellisen vähäisiä verrattuna kustantamojen tekemiin muutoksiin. On myös tiedossa, että kustantamot ovat sekä kehottaneet kääntäjiä lyhentämään tekstejä että palkanneet muita lyhentämään valmista käännöstä. 1950-luvun käännösten suuret poikkeavuudet alkutekstistä johtuvat siis todennäköisesti pikemminkin muiden toimijoiden osuudesta käännösten toimittamiseen kuin kääntäjien päätöksistä. (Aiheesta tarkemmin ks. luku 7.2.)

1950-luvun ja 1990-luvun välillä kustannusympäristö ja jotkin käännösnormit (välikielen käyttöä ja käännöksen kattavuutta koskevat normit) ovat muuttuneet voimakkaasti, ja myös suomalaisten kirjojen kääntämistä edistävät organisaatiot ovat kehittyneet. Suuria muutoksia ovat esimerkiksi kustantamojen promootioiminnan kehitys, kirjojen käännösoikeuksien

aiempaa laajempi markkinointi ulkomailla, suomalaisen kirjallisuuden promootio ulkomailla esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen FILIn toimesta sekä suomalaisen kirjallisuuden kääntäjien koulutus ja kurssitus Suomessa. Tästä huolimatta kauno-kirjallisuuden kääntäminen suomesta englantiin on lisääntynyt vasta aivan viime vuosina, ja vaikka kirja saataisiinkin käännettyksi ja julkaistuksi, sen arvostelu- ja myyntimenestys on edelleen epävarmaa. Syynä saattaa olla osaltaan Ison-Britannian ja muiden englanninkielisten maiden maine vaikeina, jopa mahdottomina kohdemaina, joissa käännöksen ei voida odottaakaan menestyvän. Kuten luvussa 7 todettiin, käännösten mahdollinen huono menestys, arvostelujen vähyys tai olemattomuus ja heikko myynti on helppo tulkita automaattisesti toimintaympäristön hankaluudesta johtuviksi. Tämä voi synnyttää itseään ruokkivan noidankehän. Tosiasiassa Isossa-Britanniassa toimii useita menestyneitä, lähinnä käännösten julkaisuun keskittyneitä kustantamoja, maassa jaetaan säännöllisesti käännöspalkintoja ja käännöksille on tarjolla myös muuta rahallista tukea. Käännöksiä arvostellaan säännöllisesti useissa suurissa päivälehdissä ja erikoistuneissa julkaisuissa *Independentistä* aina *Times Literary Supplement* -lehteen asti. Käännöskirjallisuuden julkaisu Isossa-Britanniassa ei ole helppoa, mutta siinä on siis täysin mahdollista onnistua. Tämä pätee suomesta käännettyihin teksteihin aivan samoin kuin muistakin alkukielistä käännettäviin kirjoihin.

Käännöstoiminnan kehittymiseen on vaikuttanut suuresti suomalaisten tahojen ja ulkomaisten kustantamojen yhteyksien ammatillistuminen ja institutionaalistuminen. Aiemmin, esimerkiksi 1940- ja 50-luvuilla, käännöstoiminta perustui pitkälti muutamien keskeisten henkilöiden yksilötason kontakteihin, joita oli erityisen runsaasti esimerkiksi suomalaista kirjallisuutta kääntäneellä Alex. Matsonilla ja Alan Blairilla sekä kirjailija Mika Waltarilla. Toisaalta käännöstilannetta leimasi suomalaisten kääntäjien ja kirjailijoiden alisteinen asema käännöstoiminnassa, jonka lopullisesta tuloksesta päätti yksinomaan ulkomainen kustantamo. Nykyään käännösprosessi tapahtuu pysyvämmässä toimintaverkostossa, jossa esimerkiksi FILIn ja suomalaisten kustantamojen asema on aiempaa parempi. Suomalaisilla toimijoilla on silti edelleen varsin heikot mahdollisuudet vaikuttaa käännösten lopulliseen menestykseen, esimerkiksi niiden markkinointiin ja promootioon kohdemaassa.

Suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen englanniksi poikkeaa monista muista käännösympäristöistä siinä mielessä, että vaikka käännökset on periaatteessa tarkoitettu ulkomaisille markkinoille, niitä luetaan, myydään ja arvostellaan sekä niiden menestystä seurataan runsaasti myös Suomessa. Esimerkiksi suomesta englanniksi käännettyihin kirjoihin kohdistuva akateeminen tutkimus on Suomessa huomattavasti voimakkaampaa kuin Isossa-Britanniassa tai muissa englanninkielisissä maissa. Suomessa klassikkoaseman saavuttaneiden teosten käännöksiä myös myydään Suomessa pitkään, jopa kymmenien vuosien ajan, vaikka ne olisivat esimerkiksi Isossa-Britanniassa poistuneet markkinoilta jo kauan sitten. Tästä syystä voidaankin katsoa, että suomesta englanniksi käännettävillä teksteillä on vähintään kaksi kohderyhmää: suomalaiset ja englanninkieliset lukijat. Etenkin Suomessa suurta suosiota saavuttaneiden teosten kohdalla käännöksen myynti ja sen näkyvyys julkisuudessa

on hyvin todennäköisesti suurempaa Suomessa kuin käännöksen varsinaisessa kohdemaassa, esimerkiksi Isossa-Britanniassa.

Suomesta englantiin käännettävien tekstien päätyminen tavallaan kaksinkertaiseen kohdekulttuuriin, sekä Suomeen että esimerkiksi Isoon-Britanniaan, asettaa käännöksille tiettyjä erityisvaatimuksia. Esimerkiksi käännöksen tarkkuus suhteessa alkutekstiin voi olla suomalaisen yleisön kannalta tärkeämpää kuin englanninkielisen yleisön kannalta. Käännösten suomalaisilla ostajilla voi olla oleellisesti paremmat valmiudet arvioida esimerkiksi käännöksen tyylillistä vastaavuutta kuin ulkomaisilla lukijoilla. On tosin epäselvää, missä määrin tämä todella vaikuttaa käännösten vastaavuuden arviointiin käytännössä, etenkin, kun suuri osa käännöksistä ostetaan todennäköisesti lahjaksi suomea osaamattomille. Käännösten vastaavuutta alkutekstiin nähden ei kuitenkaan seurata järjestelmällisesti käännösprosessin yhteydessä, eikä käännösten tarkastamiseen tarjota tukea, vaikka esimerkiksi monet kääntäjät toivovat, että käännökset tarkastettaisiin. Käännösten lopullinen tarkastus ja toimitus riippuvat yksinomaan kyseisen kääntäjän ja brittikustantamon omasta paneutumisesta asiaan. Kustantamojen paneutuminen toimitustyöhön taas vaihtelee suuresti.

Käännösten sijoittuminen näin tiiviisti lähdekulttuuriinsa ja näin löyhästi kohdekulttuuriinsa herättää kysymyksiä käännöstutkimuksessa yleisesti käytetyistä olettamista. Näistä selvin on Gideon Touryn kuuluisa lausuma, että käännökset ovat kohdekulttuuriinsa sijoittuvia tekstejä:

translations are facts of target cultures; on occasion facts of a special status, sometimes even constituting identifiable (sub)systems of their own, but of the target culture in any event (Toury 1995: 29).

Tämä lausuma on deskriptiivisen käännöstutkimuksen piirissä tulkittu usein tavalla, joka elää jossakin määrin omaa elämäänsä eikä välttämättä vastaa aina sen paremmin Touryn tekstin laajempaa kontekstia (ks. *ibid.*: 23–39) kuin sen ajatustakaan. Lausuman on tulkittu esimerkiksi tarkoittavan sitä, että käännökset sijoittuvat yksinomaan kohdekulttuuriinsa eivätkä juuri lainkaan lähdekulttuuriinsa. Toury huomauttaa itse asiassa, että käännökset voivat hyvinkin vaikuttaa lähdekulttuuriinsa ja lähdetekstinsä:

This is not to say that, having been severed from it [the original source culture], a translation would never be in a position to bear on the source culture again, on occasion even on the source text itself. Texts, and hence the cultural systems which host them, have been known to have been affected by translations of theirs [sic]. (*Ibid.*: 26.)

On kuitenkin aiheellista pohtia tarkemmin, mistä tässä olettamassa on kysymys, etenkin, kun otetaan huomioon sen tärkeä rooli deskriptiivisessä käännöstutkimuksessa, joka on nykyään keskeisessä asemassa käännöstutkimuksen kentässä. Voidaan hyvällä syyllä kysyä, mitä tarkoitetaan sillä, että käännös on “a fact of a target culture”. Voidaanko käännöksen ajatella kuuluvan tiettyyn kohdekulttuuriin pelkästään siksi, että se on julkaistu tietyssä maassa? Kuuluuko teksti todella tällä perusteella kyseiseen kohdekulttuuriin, vaikka sitä ei esimerkiksi

myytäisi, markkinoitaisi eikä luettaisi lainkaan kyseisessä maassa eikä sillä näin ollen olisi minkäänlaista *vaikutusta* kohdekulttuuriinsa tai *merkitystä* siinä? Tutkimukseni suomesta englanniksi käännettyt tekstit on toki julkaistu Isossa-Britanniassa, mutta joidenkin niistä on vaikea ajatella päässeen millään tavalla osaksi Ison-Britannian kohdekulttuuria ja sen kirjallisuuden polysysteemiä. On esimerkiksi täysin mahdollista, että kyseisiä käännöksiä ei ole ollut lainkaan myynnissä Isossa-Britanniassa eikä niitä ole arvosteltu brittiläisissä julkaisuissa. Tällaisten tekstien pääsy Ison-Britannian kohdekulttuuriin on ollut lähinnä teoreettinen: ne ovat periaatteessa (mutta eivät välttämättä käytännössä) kuuluneet sen piiriin, koska ne on julkaistu englannin kielellä ja brittiläisessä kustantamossa. Niiden asema kyseisessä kulttuurissa on silti hyvin perifeerinen, jopa olematon. Mielestäni käännösten ei voida katsoa sijoittuvan varsinaisesti kohdekulttuuriinsa, edes sen polysysteemin kaukaisimpaan periferiaan, elleivät ne vaikuta tähän kulttuuriin juuri millään havaittavissa olevalla tavalla. Sen sijaan niillä saattaa olla huomattavasti voimakkaammat siteet lähdekulttuuriin ja huomattavasti keskeisempi asema tässä kulttuurissa. Käännöstutkimuksen näkökulmasta tällainen tilanne voidaan tulkita monin eri tavoin. Sen voidaan katsoa falsifioivan osaltaan käsitystä, että käännökset kuuluisivat lähinnä kohdekulttuuriinsa, sillä edellä kuvaamissani tapauksissa käännösten asema niiden kohdekulttuurissa on ollut hyvin perifeerinen ja niiden sidokset kyseiseen kulttuuriin hyvin löyhät – etenkin verrattuna siihen, miten voimakkaasti ne ovat sidoksissa lähdekulttuuriinsa ja miten paljon keskeisemmän aseman ne ovat siellä saavuttaneet. Toisaalta voidaan ajatella, että nämäkin käännökset sijoittuvat kyllä kohdekulttuuriinsa, mutta vain, jos kohdekulttuuria ei määritellä esimerkiksi Isoon-Britanniaan, Yhdysvaltoihin tai ylipäänsä englanninkielisiin maihin sijoittuvaksi, vaan jollakin muulla tavoin. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tarkasteltujen suomesta käännettyjen englanninkielisten kirjojen kohdekulttuuriksi voitaisiin katsoa englantia osaavat lukijat, joiden saataville englanninkieliset käännökset tuodaan. Tämä kattaisi esimerkiksi englantia osaavat henkilöt, joilla on jostakin syystä yhteyksiä Suomeen tai suomalaiseen kulttuuriin, sekä englantia äidinkielenään puhuvat henkilöt, joiden saataville suomesta käännettyt tekstit tulevat. Tässä tulokinnassa esimerkiksi kaikkien Isossa-Britanniassa asuvien ei siis edes oleteta kuuluvan tekstin potentiaaliseen kohdekulttuuriin, ellei teksti ole käytännössä heidän saatavillaan. Käytännön saatavuus taas on seikka, johon esimerkiksi kustantamo voi omilla toimillaan vaikuttaa. Käännöksen kohdekulttuuri ei siis ole staattinen, esimerkiksi tietyn maan asukkaiden ryhmä, vaan dynaaminen joukko, jonka suuruuteen voidaan vaikuttaa erilaisin toimin, esimerkiksi mainonnalla.

Jälkimmäinen edellä esitetyistä tulkinnoista muistuttaa Pymmin (2000) esittämää interkulttuurien ajatusta (ks. luku 2.1.1). Suomalaisten, englannin kieltä osaavien henkilöiden voidaan tällöin ajatella sijoittuvan suomalaisen ja englanninkielisen kulttuurin väliseen interkulttuuriin. Sama pätee myös esimerkiksi henkilöihin, jotka ovat pääasiassa englanninkielisen kulttuurin vaikutuspiirissä mutta joilla on silti kontakteja Suomeen. He sijoittuvat samantyyppiseen interkulttuuriin suomalaisen ja englanninkielisen kulttuurin välille. Vaikuttaa siltä, että ainakin suomalaisen kirjallisuuden englanninkielisten käännösten kohdalla nimenomaan tällaiseen interkulttuuriin kuuluvat henkilöt ovat olleet käännösten tärkein kohdeyleisö.

Vastaavalla interkulttuurilla voi olla tulevaisuudessakin olennainen merkitys suomalaisen kirjallisuuden englanninkielisten käännösten vastaanoton kannalta, minkä voisi hyvin ottaa huomioon myös tulevien käännösten suunnittelussa ja toteutuksessa. Oleellisia seikkoja saattavat olla esimerkiksi tieto siitä, että suomesta käännettyjen kirjojen lukijakunta voi kiinnittää tavallista enemmän huomiota käännöksen vastaavuuteen alkutekstiin nähden, sekä siitä, että käännöstä saatetaan käyttää nimenomaan suomalaisen kulttuurin tuntemuksen edistämiseen ulkomaisten lukijoiden parissa. Tilanne poikkeaa tässä mielessä voimakkaasti monien muiden kieliparien ja käännösuuntien kohdalla vallitsevasta tilanteesta. Näitä tietoja voitaneen hyödyntää myös käännöstukia suunniteltaessa.

Toinen yleisemmin käännöstutkimuksen kannalta oleellinen seikka on kaikkien käännösprosessiin osallistuvien tahojen osuuden ja vastuun tuominen selvästi esiin. Käännöstutkimuksessa on pitkälti keskitytty tarkastelemaan kääntäjän toimintaa ja jättämään muut samaan prosessiin osallistuvat toimijat vähemmälle huomiolle. Samalla kääntäjän on katsottu olevan käytännössä yksin vastuussa lopullisesta käännöksestä, ja muiden toimijoiden kuten kustannustoimittajien ja tarkastajien merkitys on jäänyt taka-alalle. Tutkimusaineistoni tekstit osoittavat varsin selvästi, että tämä lähestymistapa ei aina ole toimiva. Tämä tulee erityisen selvästi esiin 1950-luvun käännösten kohdalla. Tällä aikakaudella useissa lähteissä on näet mainittu, että myös muut tahot olivat osallistuneet käännösten toimittamiseen ja tehneet niihin suuria muutoksia (ks. tarkemmin luku 7.2). Kuten Mika Waltari mainitsee kirjeessään Alex. Matsonille,²⁵³ kustantamoilla oli kyseisellä aikakaudella mahdollisuus muokata käännöstä haluamallaan tavalla. Kääntäjä ei pystynyt vaikuttamaan näihin muokkauksiin, mutta oli kuitenkin ainoa henkilö, joka saatettiin katsoa olevan omalla nimellään vastuussa lopullisesta käännöksestä. Tämä on ongelmallista esimerkiksi siinä tapauksessa, että kustantamo on lyhentänyt tai muokannut käännöstä voimakkaasti.

Käännösprosessin muiden toimijoiden näkymättömyys voi olla ongelmallista myös päinvastaisessa mielessä. Esimerkiksi kustantamon yhdessä kääntäjän kanssa tekemä toimitustyö voi parantaa oleellisestikin käännöksen laatua. Tätä ei kuitenkaan oteta välttämättä huomioon, vaan myös kunnia hyvästä lopputuloksesta annetaan yksin kääntäjälle. Tällöin hyvän toimitusprosessin tarpeellisuuteen ei välttämättä kiinnitetä riittävästi huomiota eikä sen toteutumisen varmistamiseen välttämättä paneuduta tarpeeksi tehokkaasti.²⁵⁴ Esimerkiksi suomesta englanniksi käännettävien kirjojen kohdalla tämä merkitsee sitä, että kustantamojen tekemää toimitustyötä ei seurata järjestelmällisesti, vaan sen katsotaan olevan kustantamon oma asia ja merkitykseltään toissijaista varsinaisen käännöksen tuottamiseen nähden. Olisi kuitenkin aivan yhtä mahdollista tarkastella tilannetta päinvastaisesta näkökulmasta ja todeta, että huolellinen toimittaminen on oleellinen osa käännöksen julkaisuun johtavaa prosessia.

---

²⁵³ Mika Waltari Alex. Matsonille 24.2.1956, SKS/KIA.

²⁵⁴ On hyvä myös huomata, että esimerkiksi käännöstoimintaa koskeva CEN-standardi EN 15038 (Suomessa SFS-EN 15038) edellyttää, että käännökset käy aina läpi myös toinen henkilö. Standardia laadittaessa on siis katsottu oleellisiksi, että käännös käy vähintään kahden henkilön (kääntäjän ja tarkastajan) tarkastettavana ennen julkaisua. Kyseinen standardi ei sinänsä koske suoraan kaunokirjallista kääntämistä, mutta voidaan olettaa, että käytäntö olisi hyödyllinen myös sen piirissä.

Jos käännöksen toimittamiseen ei kiinnitetä riittävää huomiota, esimerkiksi tekstiin mahdollisesti jääneet absurdit käännösilmaisut, joihin Delisle ym. (1999) viittaavat nimellä *non-sens*, voivat jäädä toimitusvaiheessa huomiotta ja päätyä sellaisinaan julkaistuu tekstiin. *Non-sens*-tyyppisiä ilmaisuja on totuttu pitämään ensisijaisesti kääntäjän virheinä. Mikäli tällaisia ilmaisuja kuitenkin esiintyy julkaistussa käännöksessä, voidaan nähdäkseni olettaa, että kustantamo ei ole paneutunut riittävästi käännöksen toimittamiseen ja tarkastamiseen. Kyseessä ei ole yksinomaan menneiden aikojen ongelma, vaan myös joissain tässä tutkimuksessa tarkastelluissa 1990- ja 2000-luvuilla julkaistuissa käännöksissä esiintyi *non-sens*-tyyppisiä ilmaisuja.

Käännöstutkimuksen kannalta laajemminkin kiinnostavaa on myös käännösnormien asema tässä tutkimuksessa. Normit on totunnaisesti mielletty lähinnä sosiaalisesti ja ulkoa päin valvotuiksi rakenteiksi, jotka syntyvät lähinnä vuorovaikutuksessa muiden kääntäjien tai käännösalan toimijoiden kanssa ja joiden valvonnassa voidaan potentiaalisesti käyttää esimerkiksi sanktioita. Omien tulosteni perusteella näin ei vaikuta olevan asian laita. Joistakin normeista, lähinnä ennakkonormeista, on toki olemassa konsensus, jonka mukaan käännökset tulisi esimerkiksi toteuttaa mieluiten suoraan alkukielestä kohdekieleen välikielen käyttöä välttäen. Tarkempia ja konkreettisempia toimintanormeja käsitellään kuitenkin nähtävästi vain vähän etenkin yhteisöllisesti. Joissakin tilanteissa tämä olisi vaikeaa jo siksin, että eri toimijat ovat vain harvoin tekemisissä keskenään. On vaikeaa kuvitella, missä kontekstissa käännösnormeista päätettäisiin ja niitä valvottaisiin, jos toimijoiden väliset kontaktit ovat niin vähäisiä kuin tässä tutkimuksessa on useaan otteeseen käynyt ilmi. Normien ulkoista eli yhteisössä tapahtuvaa valvontaa paljon oleellisemmaksi muodostuu niiden sisäinen valvonta: kääntäjän omat näkemykset siitä, millainen käännöksen tulisi olla. Tämä kaivaa jossain määrin maata perinteisen, ulkoiseen valvontaan perustuvan käännösnormikäsityksen alta. Toisaalta se tuo hyvin esille, miten vähän normien sisäistä valvontaa on tutkittu. On sinänsä hyvä kysymys, onko käännösnormeja tällaisessa tilanteessa aiheellista kutsua normeiksi vai tulisiko mieluummin puhua esimerkiksi sisäistetyistä normikäsityksistä ja niiden sisäisestä valvonnasta.

Oma kysymyksensä on myös käännösten leviämisen ja vastaanoton seuranta, johon käännöstoimintaa tukevilla tahoilla on tällä hetkellä vain vähän resursseja. Esimerkiksi useat haastattelemistani henkilöistä katsoivat, että käännösten huono vastaanotto aiempina ajanjaksoina on johtunut todennäköisesti nimenomaan niiden laadun riittämättömyydestä. Toteutunut vastaanotto osoittaa kuitenkin, että esimerkiksi käännösten kattavuudella on vain vähäinen merkitys niiden vastaanoton kannalta (ks. tarkemmin luku 6 ja 8). Kustantamon panostuksella kirjan markkinointiin on selvästi suurempi merkitys. Haastattelemieni kääntäjien kokemuksista päätellen käännösten markkinointi ja edistäminen on kuitenkin jäänyt usein vähäiseksi vielä 1990-luvullakin (ks. luku 7.3). Kustantamojen riittävä panostus on kuitenkin välttämätöntä, jotta käännöstoiminta ylipäänsä olisi mielekästä.

Kääntäjien roolin käsittely sekä ajoittain sensitiivisen materiaalin työstäminen on nostanut esiin myös käännöstutkimuksen etiikkaan liittyviä seikkoja, joita olen käsitellyt laajemmin toisaalla (Hekkanen 2007 sekä lyhyesti tämän tutkimuksen luvussa 3.5). Oleellisia kysymyksiä ovat olleet mm. yksilönsuoja tilanteessa, jossa anonymiteettiä on vaikea varmistaa, ja yksittäisten käännösten kritiikin rooli. Vaikka tutkimukseni sijoittuu deskriptiivisen käännöstutkimuksen alueelle, monia sen tuloksista tarkastellaan todennäköisesti arvottavasti, olipa se tutkijan tarkoitus tai ei. Tässä mielessä tutkija ei voi piiloutua deskriptiivisyyden kaavun alle, vaan hänen on otettava myös huomioon, miten tutkimus vaikuttaa kohteeseensa. Tätä aihepiiriä on toistaiseksi käsitelty käännöstutkimuksessa vain vähän, ja toivon, että työni herättää laajempaa keskustelua asian tiimoilta.

Kuten kaiken tutkimuksen kohdalla, voidaan myös oman tutkimukseni kohdalla aiheellisesti pohtia, missä määrin tutkimuksen tulokset ovat yleistettävissä laajemmin. Olen tutustunut työssäni usealta eri kannalta yksittäiseen käännössuuntaan ja käännöstilanteeseen eli suomesta englanniksi käännettyyn kaunokirjalliseen proosaan ja toimintaympäristöön, jossa käännökset on toteutettu. Voidaan olettaa, että kuvaamalla tilanteella olisi relevanssia myös muiden pienten kielten kääntämisen, pieneltä kieleltä valtakielelle tapahtuvan kääntämisen ja kääntämisen sosiologian suhteen. Lähimpiä vertailukelpoisia esimerkkejä saattaisivat olla esimerkiksi suomesta muille kielille tapahtuvan kääntämisen käännösympäristöt tai toisaalta muiden pienten maiden käännösympäristöt ja niiden kirjallisuuden kääntäminen suurille valtakielille. Tutkimukseni 1950-lukua tarkastelevassa osassa tulee hyvin esiin myös poliittisen tilanteen vaikutus kääntämiseen. Tässä tapauksessa Suomen sijainti Neuvostoliiton rajanaapurina ja toisen maailmansodan tapahtumat tarjosivat hyvän mahdollisuuden aihetta käsittelevien kirjojen kääntämiseen valtakielille ja johtivat siten osaltaan useiden toista maailmansotaa käsittelevien kirjojen kääntämiseen. Esille nousee myös poliittisten ja julkisista varoista rahoitettujen tahojen vaikutus käännösympäristöön. Tätä aihetta on käsitelty tutkimuksessa melko vähän, ja esimerkiksi EU:n laajenemisen vaikutukset uusien jäsenmaiden käännöstoimintaan ja käännöstoiminnan edistämiseen niin uusissa kuin vanhoissakin jäsenmaissa ovat vielä tarkempaa tutkimusta vailla. Ainakin nämä aihepiirit tarjoavat selkeitä ja myös tärkeitä mahdollisuuksia tutkimuksen jatkamiseen ja laajentamiseen kiintoisiin suuntiin.

Kuten mm. tämän tutkimuksen luvussa 3 todettiin, olen tietoisesti pyrkinyt tutkimaan laajaa aluetta monista eri näkökulmista triangulaatiomenetelmää hyödyntäen. Tämä on vähentänyt mahdollisuuksia paneutua yksittäisiin elementteihin, mutta on mielestäni myös mahdollistanut alueen käsittelemisen kokonaisvaltaisemmin kuin muut lähestymistavat olisivat sallineet. Se taas on tärkeää etenkin, kun otetaan huomioon, miten vähän aihetta on tutkittu aiemmin. Kuten edellä todettiin, tutkimus herättää laajempia teoreettisia kysymyksiä muun muassa käännösprosessin eri toimijoiden rooleista ja käännöksen sijoittumisesta sen lähde- ja kohdekulttuuriin tai niiden välimaastoon. Käyttämäni tekstianalyysimenetelmä, joka yhdistää sekä alkukielen rakenteisiin että kohdekieleen tekstipiirteisiin liittyviä strategioita, on uudenlainen ja toivoakseni hyödyksi myös muille tutkijoille. Myös itse aihe, kääntäminen

pieneltä kieleltä suurelle valtakielelle, on relevantti monien eri ympäristöjen ja toimijoiden kannalta. Kuten edellä pohdittiin, tällaisia voivat olla suomesta muille kielille tapahtuvan kääntämisen käänösympäristöt tai toisaalta muiden pienten maiden käänösympäristöt ja niiden kulttuurivientiä edistävät tahot. Toivonkin, että työni avaa laajalti mahdollisuuksia tarkempaan ja rajatumpaan tutkimukseen ja teoreettiseen pohdintaan sekä osoittautuu kiinnostavaksi myös alalla konkreettisesti toimivien tahojen kannalta.

Lähteet

Haastattelulähteet

- Ayrton, Peter. Englanninkielinen sähköpostihaastattelu 26.9.2006.
- Binding, Paul. Englanninkielinen, nauhoittamaton haastattelu 11.6.2004.
- Haarala, Päivi. Suomenkielinen, nauhoittamaton puhelinhaastattelu 13.8.2004.
- Hackston, David. Englanninkielinen, nauhoittamaton haastattelu 11.5.2004. Uusi englanninkielinen, nauhoittamaton haastattelu keväällä 2006.
- Hawkins, Hildi. Suomenkielinen, nauhoittamaton haastattelu 31.5.2006.
- Klemola, Sirkku. Suomenkielinen, nauhoitettu haastattelu 5.5.2004. Uusi suomenkielinen, nauhoittamaton haastattelu kesällä 2006.
- Lehtonen, Soila. Suomenkielinen, nauhoitettu haastattelu 24.3.2004.
- Lomas, Herbert. Englanninkielinen, nauhoittamaton puhelinhaastattelu 11.3.2007.
- MacLehose, Christopher. Englanninkielinen sähköpostihaastattelu 11.12.2007.
- Schwanck, Iris. Suomenkielinen, nauhoitettu haastattelu 17.8.2004.

Arkistolähteet

- Alex. Matsonin kirjeenvaihto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (SKS/KIA).
- Alex. Matsonin ja Mika Waltarin kirjeenvaihto, SKS/KIA.
- Alan Blairin kirjeenvaihto, SKS/KIA.
- Alan Blairin ja Otavan kirjeenvaihto, Otavan arkisto.
- Lassi Vuoren ja Otavan kirjeenvaihto, Otavan arkisto.
- Mika Waltarin leikekokoelma, SKS/KIA.
- Sariola-seuran arkisto.
- Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston asiakirjat, SKS/KIA.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto.
- WSOY:n arkisto.

Tutkimusaineisto

- Idström, Annika 1991: *My brother Sebastian*, ruotsinnoksesta käänt. Joan Tate, Forest Books, London.
- Kokko, Yrjö 1954: *The way of the four winds*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Gollancz, London.
- Krohn, Leena 1995: *Doña Quixote and other citizens; Gold of Ophir*, käänt. Hildi Hawkins, Carcanet, Manchester.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1986: *Harjunpaa and the stone murders*, käänt. Raili Taylor, Gollancz, London.
- Lehtinen, Lasse 1990: *Blood, sweat and bears*, käänt. Jeremy Parsons, Brassey's, London.
- Liksom, Rosa 1993: *One night stands*, käänt. Anselm Hollo, Serpent's Tail, London.
- Linna, Väinö 1957: *The unknown soldier*, käänt. Alex Matson nimettömänä, Collins, London.
- Paasilinna, Arto 1995: *The year of the hare*, käänt. Herbert Lomas, Peter Owen, London.
- Parvilahti, Unto 1959: *Beria's gardens: ten years' captivity in Russia and Siberia*, käänt. Alan Blair, Hutchinson, London.
- Rintala, Paavo 1967: *The long distance patrol*, käänt. Maurice Michael, Allen & Unwin, London.
- Sariola, Mauri 1970: *The Helsinki affair*, käänt. Alan Blair, Cassell, London.
- Sillanpää, F.E. 1966: *People in the summer night*, käänt. Alan Blair, University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee and London.
- Sinisalo, Johanna 2003: *Not before sundown*, käänt. Herbert Lomas, Peter Owen, London.
- Talvi, Jussi 1958: *Friends and enemies*, käänt. Alan Blair, Angus & Robertson, London.
- Wallenius, K. M. 1955: *The men's sea*, käänt. Alan Blair, Staples Press, London.
- Waltari, Mika 1949: *Sinuhe the Egyptian*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1950: *Michael the Finn*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1951: *The sultan's renegade*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1953a: *A stranger came to the farm*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1953b: *The dark angel*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1954: *A nail merchant at nightfall*, käänt. Alan Beesley, Putnam's, London.
- 1956: *Moonscape and other stories*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1957: *The Etruscan*, ruotsinnoksesta käänt. Evelyn Ramsden, Putnam's, London.
- 1959: *The tongue of fire*, käänt. Alan Blair, Putnam's, London.
- 1961: *The secret of the kingdom*, ruotsinnoksesta käänt. Naomi Walford, Putnam's, London.
- 1965: *The tree of dreams and other stories*, käänt. Lily Leino, Alan Beesley ja Paul Sjöblom, Hodder and Stoughton, London.
- 1966: *The Roman*, ruotsinnoksesta käänt. Joan Tate, Hodder and Stoughton, London.

Muita suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä

Aho, Juhani 1893: *Squire Hellman and other stories*, käänt. R. Nisbet Bain, T. Fisher Unwin, London.

Bosley, Keith (käänt. ja toim.) 1990: *I will sing of what I know*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Dauenhauer, Richard ja Philip Binham (toim.) 1978: *Snow in May: An anthology of Finnish writing 1945-1972*, Associated University Presses, Cranbury.

Deutsch, Babette 1940: *Heroes of the Kalevala: Finland's saga*, kuvitettu teksti lapsille, Messner, New York.

Hannikainen, Pietari 1853: *Syskonbarnet: Originalberättelse af Faste Ulla*, käänt. J. F. Lagervall, Turku.

Hawkins, Hildi ja Soila Lehtonen (toim.) 2000: *Helsinki: A literary companion*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

----- (toim.) 1995: *On the border: New writing from Finland*, Carcanet, Manchester.

Henderson, Helena (käänt.) 1992: *The maiden who rose from the sea and other Finnish folktales*, Hisarlik Press, Enfield Lock.

Hirvonen, Elina 2007: *When I forgot*, käänt. Douglas Robinson, Portobello Books, London.

Holappa, Pentti 1999: *A tenant here: selected poems, 1977-1997*, käänt. Herbert Lomas, Daedalus Press, Dublin.

Huovi, Hannele 2000: "The secret is in the book, the book is the secret", käänt. Ian Taylor, Suomen nuortenkirjaneuvosto, Helsinki.

Impola, Richard 1998: *Words of wisdom and magic from the Kalevala*, Penfield Press, Iowa City.

Joensuu, Martti Yrjänä 2005: *The priest of evil*, käänt. David Hackston, Arcadia Books, London.

----- 2008: *To steal her love*, käänt. David Hackston, Arcadia Books, London.

Kalevala 1907: *Kalevala: the land of heroes*, käänt. W. F. Kirby, J. M. Dent & Co., London ja E. P. Dutton & Co., New York.

----- 1950: *Kalevala: a prose translation from the Finnish*, käänt. Aili Kolehmainen Johnson, Book Concern, Hancock.

----- 1963: *The Kalevala, or, Poems of the Kaleva district*, käänt. Francis Peabody Magoun, Jr., Harvard University Press, Cambridge.

----- 1988: *The Kalevala: epic of the Finnish people*, käänt. Eino Friberg, Otava, Helsinki.

----- 1989: *The Kalevala: an epic poem after oral tradition*, käänt. Keith Bosley, Oxford University Press, Oxford.

Kallas, Aino 1924: *The white ship. Estonian tales*, käänt. Alex Matson, Jonathan Cape, London.

----- 1927: *Eros the slayer. Two Estonian tales*, käänt. Alex Matson, Jonathan Cape, London.

----- 1930: *The wolf's bride. A tale from Estonia*, käänt. Alex Matson ja Bryan Rhys, Jonathan Cape, London.

----- 1934: *Bath-Sheba of Saaremaa*, käänt. Alex Matson, Lovat Dickson Ltd, London.

Kivi, Aleksis 1929a: *Seven brothers*, käänt. Alex Matson, Coward McCann, New York.

----- 1929b: *Seven brothers*, käänt. Alex Matson, Faber & Faber, London.

Koivisto, Mauno 1997: *Witness to history. The memoirs of Mauno Koivisto, President of Finland 1982–1994*, Hurst, London.

Liksom, Rosa 2007: *Dark paradise*, käänt. David McDuff. Finnish literature series, Dalkey Archive Press, Champaign.

Linna, Väinö 2001: *Under the North Star*, käänt. Richard Impola, Aspasia Books, Beaverton.

----- 2002: *Under the North Star 2: The uprising*, käänt. Richard Impola, Aspasia Books, Beaverton.

----- 2003: *Under the North Star 3: Reconciliation*, käänt. Richard Impola, Aspasia Books, Beaverton.

Linnankoski, Johannes 1920: *The song of the blood-red flower*, käänt. W. Worster, Gyldendal, London.

----- 1921: *The song of the blood-red flower*, käänt. W. Worster, Moffat, Yard & Co., New York.

Lomas, Herbert (toim.) 1981: *Territorial song*, London Magazine Editions, London.

----- (toim.) 1991: *Contemporary Finnish poetry*, Bloodaxe Books, Newcastle upon Tyne.

----- (toim.) 1999: *Three Finnish poets*, London Magazine Editions, London.

Mannerheim, C. G. E. 1953: *The memoirs of Marshal Mannerheim*, Cassell, London.

Nieminen, Kai 2000: *Serious poems*, käänt. Anselm Hollo, Rain taxi, Minneapolis.

Oksanen, Sofi 2010: *Purge*, käänt. Lola Rogers, Atlantic Books, London.

Paasilinna, Arto 2007: *The howling miller*, Anne Colin du Terrailin ranskannoksesta *Meunier hurlant* kääntänyt Will Hobson, Canongate, Edinburgh.

Pekkanen, Toivo 1966: *My childhood*, käänt. Alan Blair, University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee and London.

Peura, Maria 2007: *At the edge of light*, käänt. David Hackston. Maia Press, London.

Saarikoski, Pentti 2003: *Trilogy*, käänt. Anselm Hollo, La Alameda Press, Albuquerque.

Mauri Sariola 1972: *The Torvick affair*, käänt. Alan Blair, Walker, New York.

Seppänen, Unto 1939: *Sun and storm*, käänt. Kenneth Kaufman, Bobbs-Merrill, Indianapolis.

----- 1940: *The house of Markku*, käänt. Kenneth Kaufman, Duckworth, London.

Siilasvuo, Ensio 1992: *In the service of peace in the Middle East 1967-1979*, Hurst, London.

Sipilä, Jarkko 2009: *Helsinki Homicide: Against the wall*, käänt. Peter Ylitalo Leppa, Ice Cold Crime, Independence.

----- 2010: *Helsinki Homicide: Vengeance*, käänt. Peter Ylitalo Leppa, Ice Cold Crime, Independence.

Sillanpää, F.E. 1933: *Fallen asleep while young*, käänt. Alex Matson, Putnam's, London.

----- 1938: *Meek heritage*, käänt. Alex Matson, Putnam's, London.

Stenberg, Eira 1992: *Wings of hope and daring*, käänt. Herbert Lomas, Bloodaxe Books, Newcastle upon Tyne.

Tiira, Ensio 1954: *Raft of despair*, Hutchinson Co., London.

Tanner, Väinö 1957: *The winter war*, Stanford University Press, Stanford, California.

Tuuri, Antti 2001: *The winter war*, käänt. Anselm Hollo, Aspasia Books, Beaverton.

Kirjallisuuslähteet

- Abdallah, Kristiina 2004: ”Etiikka osana laadun määrittelyä yhteistoimintatilanteessa”. Julkaisematon vierailuluento Kääntämisen sosiologia -luentosarjassa, Helsingin yliopisto, 9.3.2004.
- 2005: “Actor-Network Theory as a Tool in Defining Translation Quality. Panel on Network Theories.” Julkaisematon esitelmä, International Conference Translating and Interpreting as A Social Practice -konferenssi, Grazin yliopisto, Itävalta, 6.5.2005.
- , tulossa: *Translation Quality in Production Networks. From Conflict to Cooperation*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Agorni, Mirella (toim.) 2005: *La traduzione: teorie e metodologie a confronto*, LED, Milano.
- Ahokas, Jaakko 1973: *A History of Finnish Literature*, Indiana University publications, Uralic and Altaic series 72, Indiana University, Bloomington.
- Aijmer, Karin ja Cecilia Alvstad (toim.) 2005: *New Tendencies in Translation Studies: selected papers from a workshop: Göteborg 12 December 2003*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Albertsen, Niels ja Bülent Diken 2003: “What is the Social?”, Department of Sociology, Lancaster University, Lancaster LA1 4YL, Iso-Britannia. Saatavana Lancasterin yliopiston sosiologian laitoksen verkkosivuilta osoitteesta <http://www.lancs.ac.uk/fss/sociology/research/resalph.htm>. Luettu esim. 10.5.2006.
- Altenberg, Bengt 1998: “Connectors and Sentence Openings in English and Swedish”, julkaisussa Johansson ja Oksefjell (toim.) 1998, s. 115–143.
- Álvarez, Román ja Carmen-África Vidal (toim.) 1996: *Translation, power, subversion*, Topics in translation 8, Multilingual Matters, Clevedon.
- Anderman, Gunilla ja Margaret Rogers (toim.) 2007: *Incorporating Corpora – Corpora and the Translator*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Baker, Mona 1995: “Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research”, *Target* 7: 2, s. 223–243.
- (toim.) 1998: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London and New York.
- 2000: “Towards a methodology for investigating the style of a literary translator”, *Target* 12: 2, s. 241–266.
- Barrett, David 1996a: “On not translating Volter Kilpi”, *Books from Finland* 1/1996, s. 20–22.
- 1996b: “Plain Sailing”, käännöskatkelma Volter Kilven teoksesta *Alastalon salissa*, *Books from Finland* 1996: 1, s. 23–25.
- Bartsch, Renate 1987: *Norms of Language: Theoretical and Practical Aspects*, Longman, London and New York.
- Berman, Antoine 1985: “La Traduction comme épreuve de l'étranger“, *Texte* 1985, s. 67–81.

- Bernardini, Silvia 2005: "Reviving old ideas: parallel *and* comparable analysis in translation studies – with an example from translation stylistics", julkaisussa Aijmer ja Alvstad (toim.) 2005, s. 5–18.
- Global Books in Print -tietokanta, www.globalbooksinprint.com.
- Bourdieu, Pierre 1979: *La distinction: critique sociale du jugement*, Éditions de Minuit, Paris. Vuoden 2003 muuttamaton painos.
- 1980: *Questions de sociologie*, Les Éditions de Minuit, Paris.
- 1993: *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, Polity Press (toim. Randal Johnson). Eri kääntäjiä ja useita eri lähteitä.
- 1998: *Les règles de l'art: Gèneses et structure du champ littéraire*, Éditions du Seuil, Paris, 2., korjattu laitos.
- Bourdieu, Pierre ja Loic J.D. Wacquant 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, Iso-Britannia. Kirjan on osittain kääntänyt Loic J.D. Wacquant; ranskankielistä alkutekstiä ei ole saatavilla.
- Boztas, Ismail ja Sirin Okyayuz Yener 2003: "Novels translated from English to Turkish: analysing cultural, literary and linguistic norms in translations", *Translation Studies in the New Millennium 1*, s. 105–123.
- Branch, Michael 1989: "Sillanpää anglosaksisissa maissa: käänösromaani etsii lukijaansa", julkaisussa Laurila ja Rajala (toim.) 1989, s. 97–122.
- Brown, Steven D. ja Rose Capdevila 1999: "*Perpetuum mobile*: substance, force and the sociology of translation", julkaisussa Law ja Hassard (toim.) 1999, s. 26–50.
- Brownlie, Siobhan 1999: "Investigating norms", julkaisussa Vandaele (toim.) 1999, s. 7–21.
- 2003: "Investigating explanations of translational phenomena", *Target 15*: 1, s. 111–152.
- Brunette, Louise 2000: "Toward a terminology for translation quality assessment: a comparison of TQA practices", *The Translator 6*: 2, s. 169–183.
- Brunette, Louise, Chantal Gagnon ja Jonathan Hine 2005: "The GREVIS project: revise or court calamity", *Across Languages and Cultures 6*: 1, s. 29–45.
- Buchanan-Brown, J. (toim.) 1973: *Cassell's Encyclopaedia of World Literature*, Cassell & Co Ltd., London.
- Burt, Ronald S. 1992: *Structural holes: the social structure of competition*, Harvard University Press, Cambridge.
- Buzelin, Helene 2005: "Unexpected Allies: How Latour's Network Theory Could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies", *The Translator 11*: 2, s. 193–218.
- Callon, Michel 1986: "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay", julkaisussa Law (toim.) 1986, s. 196–233. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteessa http://unesco.sciences-po.fr/com/moodledata/3/Callon_SociologyTranslation.pdf. Luettu esim. 22.8.2010.
- 1999: "Actor-network theory – the market test", teoksessa Law ja Hassard 1999, s. 181–195.

- Callon, Michel ja John Law 1982: "On Interests and their Transformation: Enrolment and Counter-Enrolment", *Social Studies of Science* 12, s. 615–625.
- Chesterman, Andrew 1997: *Memes of Translation*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- 1999a: "Description, Explanation, Prediction: A response to Gideon Toury and Theo Hermans", julkaisussa Schäffner (toim.) 1999b, s. 90–97.
- 1999b: "The Empirical Status of Prescriptivism", *Folia Translatologica* 6, s. 9–19.
- 2000: "Kriitikko ja käännösefektit", julkaisussa Paloposki ja Makkonen-Craig (toim.) 2000, s. 62–78.
- 2001: "A Proposal for a Hieronymic Oath", *The Translator* 7: 2, s. 139–154.
- 2004: "Beyond the particular", julkaisussa Mauranen ja Kujamäki (toim.) 2004, s. 33–49.
- 2006: "A note on norms and evidence", julkaisussa Tommola ja Gambier (toim.) 2006, s. 13–20.
- 2006a: "Questions in the sociology of translation", julkaisussa Duarte, Assis Rosa ja Seruya (toim.) 2006, s. 9–27.
- 2009: "The Name and Nature of Translator Studies", *Hermes: Journal of Language and Communication Studies* 2009, s. 13–22.
- Chevalier, Jean-Claude ja Marie-France Delport 1995: *L' horlogerie de Saint Jérôme: problèmes linguistiques de la traduction*, Editions L'Harmattan, Paris.
- Cleve, Anders 1960: *Katukiviä*, käänt. Pentti Saarikoski, Otava, Helsinki.
- Coulthard, Malcolm (toim.) 1986: *Talking About Text: Studies presented to David Brazil on his retirement*, University of Birmingham, Birmingham.
- Craig, Patricia (toim.) 2000: *The Oxford book of detective stories*, Oxford University Press, Oxford.
- De Crom, Dries (toim.) 2009: *Translation and the (Trans)formation of Identities: Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2008*, Centre for Translation Studies (CETRA), University of Leuven, Leuven. Verkkojulkaisu, saatavilla osoitteesta <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html>. Luettu esim. 7.8.2010.
- Delisle, Jean, Hannelore Lee-Jahnke ja Monique C. Cormier (toim.) 1999: *Terminologie de la traduction = Translation terminology = Terminología de la traducción = Terminologie der Übersetzung*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Dickens, Eric 2002: "Selective Xenophobia and Literary Translation in Britain", julkaistu verkkojulkaisussa *Comparative Literature and Culture* 4: 1 osoitteessa <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu> sekä sittemmin CONTEXT-verkkojulkaisussa osoitteessa <http://www.centerforbookculture.org/context/no15/Dickens.html>. Molemmat julkaisut luettu esim. 5.11.2006.
- Dollerup, Cay 1997: "Translation as imposition vs. translation as requisition", teoksessa Snell-Hornby, Jettmarová ja Kaindl (toim.) 1997.
- Duarte, João Ferreira, Alexandra Assis Rosa ja Teresa Seruya (toim.) 2006: *Translation Studies at the Interface of Disciplines*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.

- Eaglestone, Robert 1997: *Ethical Criticism: Reading After Levinas*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Eakin, Paul John 1985: *Fictions in Autobiography: Studies in the Art of Self-Invention*, Princeton University Press, Princeton.
- Even-Zohar, Itamar 1971: *An Introduction to a Theory of Literary Translation*, väitöskirja, Tel Aviv University, Tel Aviv.
- 1990: *Polysystem Studies* (= *Poetics Today* 11: 1), Duke University Press, Durham. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteesta <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf>. Luettu esim. 30.12.2009.
- Fawcett, Peter 2000: "Translation in the Broadsheets", *The Translator* 6: 2, s. 295–307. Fennica-tietokanta, <https://fennica.linneanet.fi/>.
- Fleischmann, W.B. (toim.) 1969: *Encyclopedia of World Literature in the 20th century*, Friedrich Ungar Publishing Company, New York.
- France, Peter (toim.) 2000: *The Oxford Guide to Literature in English Translation*, Oxford University Press, Oxford.
- Frank, Armin Paul 1990: "Forty Years of Studying the American-German Translational Transfer: A Retrospect and Some Perspectives", *Amerika-studien/American Studies* 35, s. 7–20.
- 2004: "Translation research from a literary and cultural perspective: Objective, concepts, scope", teoksessa Kittel, House ja Schultze (toim.) 2004, s. 790–851.
- Gambier, Yves, Miriam Shlesinger ja Radegundis Stolze (toim.) 2007: *Doubts and directions in translation studies: Selected contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Ghadessy, Mohsen (toim.) 1995: *Thematic development in English texts*, Pinter, London and New York.
- Gillham, Bill 2000: *The research interview*, Continuum, London.
- Gouanvic, Jean-Marc 1999: *Sociologie de la traduction: la science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*, Artois Presses Université, Artois.
- 2002: "The stakes of translation in literary fields", *Across Languages and Cultures* 3: 2, s. 159–168.
- Granovetter, Mark 1973: "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380.
- 1983: "The strength of weak ties: a network theory revisited", *Sociological Theory* 1, s. 201–233. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteessa http://rfrost.people.si.umich.edu/courses/SI110/readings/In_Out_and_Beyond/Granovetter.pdf. Luettu esim. 14.12.2009.
- Graves, Peter 1998a: "The Reception of Selma Lagerlöf in Britain", *KVHAA Konferenser* 44, Tukholma, s. 9–18.
- 1998b: "From Depravity to the Salvaging of Civilisation and Beyond: The Reception of Knut Hamsun in Britain 1898–1934", julkaisussa Graves ja Kruse (toim.) 1998.
- Graves, Peter ja Arne Kruse (toim.) 1998: *Hamsun in Edinburgh: papers read at the conference in Edinburgh, 1997*, Hamsun-selskapet, Hamarøy.

- Gullin, Christina 1998: *Översättarens röst: En studie i den skönlitterära översättarens roll med utgångspunkt i översättningar av Else Lundgren och Caj Lundgren*, Lund University Press, Lund.
- Haavikko, Ritva (toim.) 1982: *Mika Waltari, mielikuvituksen jättiläinen*, WSOY, Helsinki.
- Hackett, Alice Payne ja James Henry Burke 1977: *80 Years of Best Sellers: 1895-1975*, R.R. Bowker Company, London and New York.
- Hakulinen, Auli ja Fred Karlsson 1995: *Nykysuomen lauseoppia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hakulinen, Auli, Fred Karlsson ja Maria Vilku 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6, Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos, Helsinki.
- Hakulinen, Auli ja Maria Vilku, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Halliday, M. A. K. 1994: *An Introduction to Functional Grammar*, Edward Arnold, London, Melbourne and Auckland. 2. laitos.
- Hansen, Gyde, Kirsten Malmkjær ja Daniel Gile (toim.) 2004: *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies, Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*, Benjamins Translation Library 50, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Hasselgård, Hilde 1997: "Sentence openings in English and Norwegian", julkaisussa Ljung (toim.) 1997.
- 1998: "Thematic structure in translation between English and Norwegian", julkaisussa Johansson ja Oksefjell (toim.) 1998, s. 145–167.
- Hawkins, Hildi ja Soila Lehtonen (toim.) 2000: *Helsinki: a literary companion*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 783, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hekkanen, Raila 2007: "The role of ethics in translation and in Translation Studies research", *Across Languages and Cultures* 8: 2, s. 231–247.
- 2009: "Fields, networks and Finnish prose: a comparison of Bourdieusian field theory and Actor-Network Theory in translation sociology", verkkojulkaisussa De Crom (toim.) 2009. Saatavilla osoitteesta www.kuleuven.be/cetra/papers/Papers2008/Hekkanen.pdf. Luettu esim. 23.12.2009.
- Helleman, Jarl 1970: "Suomennoskirjallisuus", julkaisussa Tarkka (toim.) 1970, s. 418- 484.
- Hermans, Theo (toim.) 1985: *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Croom Helm, London and Sydney.
- 1991: "Translational norms and correct translations", julkaisussa Leuven-Zwart ja Naaijkens (toim.) 1991, s. 155–170.
- 1996: "Norms and the determination of translation: a theoretical framework", julkaisussa Álvarez ja Vidal (toim.) 1996, s. 25–51.
- 1999a: "Translation and Normativity", julkaisussa Schäffner (toim.) 1999b, s. 50–71.
- 1999b: *Translation in Systems: Descriptive and System-oriented Approaches Explained*, St. Jerome Publishing, Manchester.

- Hesmondhalgh, David 2006: "Bourdieu, the media and cultural production", *Media, Culture & Society* 28 (2): 211–231. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteesta http://www.promusica.se/Library/Electronic%20texts/Hesmondhalgh_2006.pdf. Luettu esim. 14.12.2009.
- Hirsjärvi, Sirkka ja Helena Hurme 2001: *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoriaa ja käytäntöä*, Yliopistopaino, Helsinki.
- Holmes, James 1988a: "The Name and Nature of Translation Studies", julkaisussa Holmes (toim.) 1988b, s. 67–80.
- (toim.) 1988b: *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Rodopi, Amsterdam.
- Hosiaisuusluoma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*, WSOY, Helsinki.
- House, Juliane 1977: *A model for translation quality assessment*, Tübinger Beiträge zur Linguistik 88, Narr, Tübingen.
- 2005: "Valutazione della qualità della traduzione: descrizione linguistica e valutazione sociale", julkaisussa Agorni (toim.) 2005, s. 133–152.
- Huumo, Katja 2006: "*Perkeleen kieli*": *suomen kieli ja poliittisesti korrekti tiede 1800-luvulla*, Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Ihonen, Markku 1999: "Keskustelu romaanista 1800-luvun puolivälissä", julkaisussa Varpio ja Huhtala (toim.) 1999, s. 278–283.
- Index translationum – Répertoire international des traductions – International bibliography of translations*: Unesco, Paris. Vuosittainen julkaisu, saatavilla myös osoitteesta <http://databases.unesco.org/xtrans/xtra-form.shtml> (tiedot vuodesta 1970 alkaen).
- Inghilleri, Moira 2003: "Habitus, field and discourse. Interpreting as a socially situated activity", *Target* 15: 2, s. 243–268.
- Iser, Wolfgang 1978: *The act of reading: a theory of aesthetic response*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Jauss, Hans Robert 1982: *Toward an aesthetic of reception*, Theory and history of literature 2, University of Minnesota Press, Minneapolis. Saksasta kääntänyt Timothy Bahti.
- Johansson, Stig 2004: "Why change the subject? On changes in subject selection in translation from English into Norwegian", *Target* 16: 1, s. 29–52.
- 2005: "Sentence openings in translation from English into Norwegian", *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 23: 1, s. 3–35.
- Johansson, Stig ja Signe Oksefjell (toim.) 1998: *Corpora and Cross-linguistic Research: Theory, Method, and Case Studies*, Rodopi, Amsterdam and Atlanta.
- Jääskeläinen, Riitta 2004: "The fate of 'The Families of Medellín': Tampering with a potential translation universal in the translation class", julkaisussa Mauranen ja Kujamäki (toim.) 2004, s. 205–214.
- Kaipainen, Merja ja Liisa Virtanen 1990: *Nuorisokirjamme maailmalla: kumulatiivinen luettelo suomalaisten lasten- ja nuortenkirjojen käännöksistä*, Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisu 15, Domus-Offset, Tampere.

- Kajanoja, Jouko 2009: ” Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa”, *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1): .72–79. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteessa <http://www.stakes.fi/yp/2009/1/kajanoja.pdf>. Luettu esim. 14.12.2009.
- Kallas, Aino 1955: *Päiväkirja vuosilta 1922–1926*, Otava, Helsinki.
- 1956: *Päiväkirja vuosilta 1927–1931*, Otava, Helsinki.
- Karjalainen, Sakari, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) 2002: *Tutkijan eettiset valinnat*, Gaudeamus, Helsinki.
- Kinnunen, Tuija 2006: *Käännös oikeudenkäyntiaineistona: Lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta*, Acta Universitatis Tamperensis 1173, Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteesta <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6720-5.pdf>. Luettu esim. 31.12.2009.
- Kittel, Harald ja Andreas Poltermann 1998: ”German tradition”, julkaisussa Baker (toim.) 1998, s. 418–428.
- Kittel, Harald, Juliane House ja Brigitte Schultze (toim.) 2004: *Übersetzung; Translation; Traduction = ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung = an international encyclopedia of translation studies = encyclopédie internationale de la recherche sur la traduction*, osa 1, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 26: 1, Walter de Gruyter, Berlin.
- Koskinen, Kaisa 2000a: *Beyond ambivalence: postmodernity and the ethics of translation*, Tampereen yliopisto, Tampere.
- 2000b: “Institutional Illusions. Translating in the EU Commission”, *The Translator* 6: 1, s. 49–65.
- 2008: *Translating institutions: an ethnographic study of EU translation*, St Jerome Publishing, Manchester.
- Koster, Cees 2000: *From world to world: An armamentarium for the study of poetic discourse in translation*, Approaches to Translation Studies 16, Rodopi, Amsterdam and Atlanta.
- Kovala, Urpo (toim.) 1986a: *Maailmankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta: kääntäjäseminaari Jyväskylässä 5.-6.7.1985*, osa 1, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen monisteita 30, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- (toim.) 1986b: *Maailmankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta: kääntäjäseminaari Jyväskylässä 5.-6.7.1985*, osa 2, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen monisteita 31, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- 1992: *Väliin lankeaa varjo: angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 29, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kovala, Urpo ja Erkki Vainikkala (toim.) 2000: *Reading cultural difference: the reception of a short story in six European countries*, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 63, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kujamäki, Pekka 1998: *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder: Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*, Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Gesellschaftswissenschaften 18, Peter Lang, Frankfurt am Main.

- 2000: “*Seitsemän veljeksien* saksannokset ja romaanin saksankielinen vastaanotto – kaksi eri maailmaako?”, julkaisussa Paloposki ja Makkonen-Craig (toim.) 2000, s. 199–227.
- Kuula, Arja 2006: *Tutkimuseetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*, Vastapaino, Tampere.
- Künzli, Alexander 2007: “Translation revision – A study of the performance of ten professional translators revising a legal text”, julkaisussa Gambier, Shlesinger ja Stolze (toim.) 2006, s. 115-126.
- Lacey, Hugh 1999: *Is science value free?: values and scientific understanding*, Philosophical issues in science, Routledge, London and New York.
- Lahdelma, Tuomo, Urpo Kovala ja Arja Ollikainen (toim.) 1983: *Draaman kääntämisestä*, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen monisteita 20, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Lambert, José 1995: “Translation, Systems and Research: The Contribution of Polysystem Studies to Translation Studies”, *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 8: 1, s. 105–152. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteessa <http://www.erudit.org/revue/TTR/1995/v8/n1/037199ar.pdf>. Luettu esim. 30.12.2009.
- Lambert, José ja Hendrik Van Gorp 1985: ”On Describing Translations”, julkaisussa Hermans (toim.) 1985, s. 42–52.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2000: *Rikosten seuraamukset*, Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki.
- Latour, Bruno 1996: “On actor-network theory: A few clarifications”, *Soziale Welt*, 1996: 4, s. 369–381.
- Laurila, Aarne ja Panu Rajala (toim.) 1989: *Sillanpää Suomen kirjallisuudessa – F. E. Sillanpään juhlakirja*, Sillanpää-seura ja Otava, Helsinki.
- Laviosa, Sara 1998: “Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose”, *Meta* 43: 4, s. 557–570.
- Laviosa-Braithwaite, Sara 1996: *The English Comparable Corpus (ECC): A Resource and a Methodology for the Empirical Study of Translation*, julkaisematon väitöskirja, University of Manchester, Manchester.
- Law, John (toim.) 1986: *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, London.
- 1992: “Notes on the Theory of the Actor Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity”, Centre for Science Studies, Lancaster University, Lancaster. Saatavana Lancasterin yliopiston sosiologian laitoksen verkkosivulla <http://www.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/law-notes-on-ant.pdf>, luettu esim. 10.5.2006.
- 1999: “After ANT: Complexity, naming and topology”, teoksessa Law ja Hassard (toim.) 1999, s. 1–15.
- Law, John ja John Hassard (toim.) 1999: *Actor Network Theory and After*, Blackwell, Oxford.
- Laygues, Arnaud 2007: *Pour une éthique du traducteur poéticien*, julkaisematon väitöskirja, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Lea, Richard 2007: ”Lost: translation”, *Guardian* 16.11.2007, saatavilla myös osoitteesta <http://books.guardian.co.uk/departments/generalfiction/story/0,,2212304,00.html>. Luettu esim. 1.1.2008.

- Lefevere, André 1992: *Translation, rewriting and the manipulation of literary fame*, Routledge, London and New York.
- Lejeune, Philippe 1980: *Je est un autre: L'autobiographie, de la littérature aux médias*, Collection Poétique, Éditions de Seuil, Paris.
- 1986: *Moi aussi*, Collection Poétique, Éditions de Seuil, Paris.
- Leppihalme, Ritva 2000: "The two faces of standardization: On the translation of regionalisms in literary dialogue", *The Translator* 6: 2, s. 247–269.
- 2000a: "Kulttuurisidonaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä", julkaisussa Paloposki ja Makkonen-Craig (toim.) 2000, s. 89–105.
- 2002: "Under the North Star by Väinö Linna, tr. Richard Impola", *Translation Review* 64, s. 83–86.
- 2005: "Faithfulness versus fluency: Counting the cost", *Across Languages and Cultures* 6: 2, 221–241.
- Leuven-Zwart, Kitty M. van ja Ton Naaijken (toim.) 1991: *Translation Studies: the state of the art: proceedings of the first James S. Holmes Symposium on translation studies*, Approaches to translation studies 9, Rodopi, Amsterdam.
- Levý, Jiri 1969: *Die literarische Übersetzung – Theorie einer Kunstgattung*, Athenäum, Frankfurt und Bonn.
- Lewis, David 1969: *Convention: a philosophical study*, Harvard University Press, Cambridge.
- Lindqvist, Yvonne 2002: *Översättning som social praktik: Toni Morrison och Harlequin-serien Passion på svenska*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Ljung, Magnus (toim.) 1997: *Corpus-based studies in English: Papers from the seventeenth international conference on English language research on computerized corpora*, Rodopi, Amsterdam.
- Lomas, Herbert 1974: *Private and Confidential*, London Magazine Editions, London.
- Malmkjær, Kirsten 2004: "Censorship or error: Mary Howitt and a problem in descriptive TS", julkaisussa Hansen, Malmkjær ja Gile (toim.) 2004, s. 141–155.
- 2007: "Norms and Nature in Translation Studies", julkaisussa Anderman ja Rogers (toim.) 2007, s. 49–59.
- Martin, Alice 2001: "A translator's view of translation norms", verkkojulkaisussa *Helsinki English Studies* 2001: 1, Helsingin yliopisto, Helsinki. Saatavilla osoitteesta <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-1-special-issue-on-translation-studies/a-translators-view-of-translation-norms-alice-martin/> Luettu esim. 23.12.2009.
- Mauranen, Anna ja Jarmo H. Jantunen (toim.) 2005: *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä*, Tampere University Press, Tampere.
- Mauranen, Anna ja Pekka Kujamäki (toim.) 2004: *Translation Universals: Do they exist?*, Benjamins Translation Library 48, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Miller, J. Hillis 1987: *The Ethics of Reading. Kant, de Man, Eliot, Trollope, James, and Benjamin*, Columbia University Press, New York ja Guildford.
- Milton, John ja Paul Bandia 2009: *Agents of Translation*, Benjamins Translation Library 81, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.

- Mossop, Brian 2007: "Empirical studies of revision: what we know and need to know", *Journal of Specialised Translation* 8. Verkkojulkaisu, saatavilla osoitteesta http://www.jostrans.org/issue08/art_mossop.php. Luettu esim. 28.12.2009.
- Munday, Jeremy 1998: "The Caribbean Conquers the World? An Analysis of the Reception of García Márquez in English Translation", *Bulletin of Hispanic Studies* LXXV: 1 (tammikuu 1998), s. 137–144.
- Nevalainen, Sampo 2005: "Köyhtyykö kieli käännettäessä? – Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten sanastosta", julkaisussa Mauranen ja Jantunen (toim.) 2005, s. 139–160.
- Nida, Eugene A. 1964: *Towards a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*, Brill, Leiden.
- Nord, Christiane 1991: "Skopos, Loyalty and Translational Conventions", *Target* 3: 1, s. 91–109.
- Ollikainen, Arja ja Martti Pulakka (toim.) 1987: *Kääntäjät kulttuurivaikuttajina: kääntäjäseminaari Jyväskylässä 3.-5.7.1986*, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen monisteita 35, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Olney, James (toim.) 1980: *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*, Princeton University Press, Princeton.
- (toim.) 1988: *Studies in Autobiography*, Oxford University Press, Oxford ja New York.
- Paloposki, Outi 2002: *Variation in Translation*, julkaisematon väitöskirja, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- 2007: "Suomennoskriittikin alkuvaiheet", julkaisussa Riikonen ym. (toim.) 2007, s. 414–424.
- Paloposki, Outi ja Henna Makkonen-Craig (toim.) 2000: *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*, Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja 1, Ammattikielten ja kääntämisen opintokokonaisuus (AKO), Helsinki.
- Pekkanen, Hilikka 2010: *The duet between the author and the translator: an analysis of style through shifts in literary translation*, Helsingin yliopisto, Helsinki. Saatavana myös verkko-
väitöskirjana osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6107-3>. Luettu mm. 12.8.2010.
- Puranen, Rauni 1982: "Mika Waltarin teosten käännökset", julkaisussa Haavikko (toim.) 1982.
- Pym, Anthony 1997: *Pour une éthique du traducteur*, Artois Presses Université ja Presses de l'Université d'Ottawa, Artois.
- 1998: *Method in Translation History*, St Jerome Publishing, Manchester.
- 1999: "Two principles, one probable paradox and a humble suggestion, all concerning percentages of translation and non-translation into various languages, particularly English". Saatavilla Anthony Pym:n verkkosivuilta osoitteesta <http://www.tinet.org/~apym/on-line/translation.html>. Luettu esim. 5.11.2006.
- 2000: *Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*. St Jerome Publishing, Manchester.
- Pym, Anthony, Miriam Shlesinger ja Zuzana Jettmarová (toim.) 2006: *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.

- Rahkonen, Keijo 1999: *Not Class But Struggle: Critical Ouvertures to Pierre Bourdieu's Sociology*, Helsingin yliopisto, Helsinki. Saatavana myös verkkoväitöskirjana osoitteesta <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/rahkonen/>.
- Reiss, Katharina ja Hans J. Vermeer 1984: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Niemeyer, Tübingen.
- Rhodes, Jo 2009: "Using Actor-Network Theory to Trace an ICT (Telecenter) Implementation Trajectory in an African Women's Micro-Enterprise Development Organization", *Information Technologies and International Development* 5: 3, s. 1–20. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteessa <http://itidjournal.org/itid/article/viewFile/378/174>. Luettu 12.12.2009.
- Riikonen, H. K. 2000: "Käännöskritiikin historiasta: suuntaviivoja ja esimerkkejä", julkaisussa Paloposki ja Makkonen-Craig (toim.) 2000, s. 34–61.
- 2007: "Suomennoskritiikin vaiheita 1850-luvulta alkaen", julkaisussa Riikonen ym. (toim.) 2007, s. 424–442.
- Riikonen, H. K., Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.) 2007: *Suomennoskirjallisuuden historia 1–2*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1084 ja 1112, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ringmar, Martin 2004: "Vägen via svenska: Om G. G. Hagalins översättning av en finsk ödemarksroman", *Scripta Islandica: Isländska sällskapets årsbok*, s. 59–89.
- 2007: "Roundabout Routes". Some remarks on indirect translations", CETRA papers and publications, <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html>. Luettu esim. 12.5.2009.
- Rojola, Lea (toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria 2 – Järkiuskosta vaistojen kapinaan*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ruuskanen, Petri 2003: *Verkostotalous ja luottamus*, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Ruusuvuori, Johanna ja Liisa Tiittula 2005a: "Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus", julkaisussa Ruusuvuori ja Tiittula (toim.) 2005, s. 22–56.
- Ruusuvuori, Johanna ja Liisa Tiittula (toim.) 2005b: *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, Vastapaino, Tampere.
- Saksa, Silja 2004: *Babelin perilliset: kääntäjien ja kääntämisen historiaa*, Atena Kustannus, Jyväskylä.
- Salinger, J. D. 1961: *Sieppari ruispellossa*, käant. Pentti Saarikoski, Keltainen kirjasto 33, Tammi, Helsinki.
- Saresma, Tuija 2007: *Omaelämäkerran rajapinnoilla: Kuolema ja kirjoitus*, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 92, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Sariola, Mauri 1986: *Mauri Sariolan päiväkirja: parempi kertarutina kuin ainainen kitinä*, toim. Reijo Ikävalko, Gummerus, Jyväskylä.
- 1987: *Mauri Sariolan päiväkirja 1970–1985: Hyvästi, Sammatin kuu*, toim. Reijo Ikävalko, Gummerus, Jyväskylä.
- Schoolfield, George (toim.) 1998: *A History of Finland's Literature*, Histories of Scandinavian Literature 4, University of Nebraska Press, Lincoln.
- Schäffner, Christina 1999a: "The Concept of Norms in Translation Studies", julkaisussa Schäffner (toim.) 1999b, s. 1–8.

- (toim.) 1999b: *Translation and Norms*, Current Issues in Language and Society 5, Multilingual Matters, Clevedon.
- Sela-Sheffy, Rakefet 2005: "How to be a (recognized) translator", *Target* 17: 1, s. 1–26.
- Serafin, Steven R. (toim.) 1999: *Encyclopedia of world literature in the 20th century*, St. James Press, Detroit.
- Sevänen, Erkki 1994: *Vapauden rajat: kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 612, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2007: "Suomennoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä", julkaisussa Riikonen ym. (toim.) 2007, s. 12–22.
- Shore, Susanna 1992: *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*, väitöskirja, Macquarie University, Sydney. Saatavilla myös osoitteesta http://www.helsinki.fi/hum/skl/english/dept/shore_publications.htm. Luettu esim. 26.12.2009.
- Simeoni, Daniel 1998: "The pivotal status of the translator's habitus", *Target* 10: 1, s. 1–39.
- Snell-Hornby, Mary 1989: "Translation and Original: Similarities and Dissimilarities I", *Target* 1: 2, s. 151–181.
- Snell-Hornby, Mary, Zuzana Jettmarová ja Klaus Kaindl (toim.) 1997: *Translation as intercultural communication: selected papers from the EST congress, Prague 1995*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Stackelberg, Jürgen von, 1984: *Übersetzungen aus zweiter Hand. Rezeptionsvorgänge in der europäischen Literatur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Walter de Gruyter, Berlin and New York.
- Stubbs, Michael 1986: "Lexical Density: A Technique and Some Findings", julkaisussa Coulthard (toim.) 1986, s. 27–42.
- 2001: *Words and phrases: corpus studies of lexical semantics*, Blackwell, Oxford.
- Sturrock, John 1993: *The language of autobiography: Studies in the first person singular*, Cambridge University Press, Cambridge and New York.
- Stöckell, Päivi 2007: ----- 2007: "Käännöskritiikki tänään", julkaisussa Riikonen ym. (toim.) 2007, s. 452–458.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käännöstietokanta, <http://dbgw.finlit.fi/fili/kaan.php>, luettu esim. 29.12.2004. Tietoja siirretään Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokantaan.
- Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokanta, <http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/>. Luettu esim. 16.12.2009.
- Suominen, Marja 2001: "Heteroglot Soldiers", *Helsinki English Studies*, Helsingin yliopisto, 2001: 1. Artikkelin saatavilla osoitteesta http://www.eng.helsinki.fi/hes/Translation/heteroglot_soldiers.htm, luettu esim. 28.1.2008.
- Tarkka, Pekka (toim.) 1970: *Suomen kirjallisuus VIII: Kirjallisuuden lajeja*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, Helsinki.
- 2000: "Love and War", *Books from Finland* 4/2000, s. 285–288.
- Tommola, Jorma ja Yves Gambier (toim.) 2006: *Translation and interpreting – training and research*, Department of English Translation Studies, Turun yliopisto, Turku.

- Tonkin, Boyd 2006: puheenvuoro tapahtumassa ”The Writing Business: the Trade of Translation”, Edinburgh International Book Festival -kirjallisuusfestivaalit, 17.8. 2006.
- Toury, Gideon 1980: *In Search of a Theory of Translation*, The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, Tel Aviv.
- 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- 1999: “A handful of paragraphs on ‘translation’ and ‘norms’”, julkaisussa Schäffner (toim.) 1999, s. 9–31.
- 2000: “Norms in Translation”, julkaisussa Venuti (toim.) 2000, s. 198–211.
- Tuomikoski-Leskelä, Paula 1977: *Taide ja politiikka: Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*, Historiallisia tutkimuksia 103, Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002: *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen*, saatavilla osoitteesta <http://www.protsv.fi/tenk/JulkaisutjaOhjeet/htkfi.pdf>, luettu esim. 15.5.2007.
- Tymoczko, Maria 1999: *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*, St. Jerome Publishing, Manchester.
- Ullmann-Margalit, Edna 1977: *The Emergence of Norms*, Clarendon Press, Oxford.
- Vakkilainen, Lassi 1971: *The rendering of colloquial style in Väinö Linna’s “The Unknown soldier”*, julkaisematon pro gradu -työ, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Vallinkoski, Jorma ja A. Juurinen 1978: *Mika Waltari ulkomailla: käänntösten bibliografia*, Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 40, Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- Vandaele, Jeroen (toim.) 1999: *Translation and the (re)location of meaning: Selected Papers of the CETRA Research Seminars in Translation Studies 1994–1996*, CETRA: The Leuven Research Centre for Translation, Communication and Cultures, Leuven.
- Varpio, Yrjö 1971: *Alex Matson kirjallisena vaikuttajahahmona*, Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja 1, Tampereen yliopisto, Tampere.
- 1979: *Pentinkulma ja maailma: tutkimus Väinö Linnan teosten kääntämisestä, julkaisemisesta ja vastaanotosta ulkomailla*, WSOY, Helsinki.
- Varpio, Yrjö ja Liisi Huhtala (toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria 1 – Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ventola, Eija 1995: “Thematic development and translation”, julkaisussa Ghadessy (toim.) 1995, s. 85–104.
- Venuti, Lawrence 1995: *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*, Routledge, London and New York.
- (toim.) 2000: *The Translation Studies Reader*, Routledge, London and New York.
- Vähämäki, Börje 2000: “Finnish and Finland-Swedish”, julkaisussa France (toim.) 2000, s. 567–570.
- Whitaker’s Cumulative Book List*, J. Whitaker, London.
- Williams, Malcolm 2004: *Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centred Approach*, University of Ottawa Press, Ottawa.

----- 2009: "Translation quality assessment", *Mutatis Mutandis* 2: 1, s. 3–23. Saatavilla myös verkkojulkaisuna osoitteesta

<http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/view/1825/1609>,

luettu esim. 31.12.2009.

Wolf, Michaela 2006: "The female state of the art: Women in the "translation field"", julkaisussa Pym, Shlesinger ja Jettmarová (toim.) 2006.

Liitteet

Liite 1. Joitakin Suomen näytelmäkirjailijaliiton ja Teatterin tiedotuskeskuksen julkaisemia näytelmäkäännöksiä.

Liite 2. Haastattelukysymykset.

Liite 3. Sisäisen käännöshistorian analyysejä.

Liite 1. Näytelmäkäännöksiä.

Joitakin Suomen näytelmäkirjailijaliiton ja Teatterin tiedotuskeskuksen julkaisemia näytelmäkäännöksiä. Lähde: SKS:n käännöstietokanta.

Kirjailija	Käännös	Alkuteos	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantaja
Inkeri Kilpinen	<i>Eino Leino, the poet</i>	<i>Eino Leino, runoilija</i>	Silja Ikä- heimonen- Lindgren	1975	Suomen näytelmä- kirjailijaliitto, Helsinki [SNKL]
Laura Susiluoto	<i>Sing a song of sixpence</i>	<i>Tinanappi</i>	Martin Hall	1977	SNKL
Ilmari Turja	<i>Lion into lamb</i>	<i>Särkelä itte</i>	Diana Tullberg	1980	SNKL
Hannu Mäkelä	<i>Mr. Boo</i>	<i>Herra Huu</i>	Tim Steffa	1983	SNKL
Arto Seppälä	<i>Five women in a chapel</i>	<i>Viisi naista kappelissa</i>	Philip Binham	1983	SNKL
Erkki Mäkinen	<i>The last waltz of Viipuri</i>	<i>Viimeinen valssi Viipurissa</i>	Philip Binham	1986	SNKL
Ilpo Tuomarila	<i>In Gehenna's night</i>	<i>Yössä Gehennan</i>	Tim Steffa	1986	SNKL
Jussi Parviainen	<i>God's lover</i>	<i>Jumalan rakastaja</i>	Anselm Hollo	1987	SNKL
Raila Leppäkoski	<i>Conversation for five actors</i>	<i>Keskusteluja viiden näyttelijän kanssa</i>	Tim Steffa	1989	SNKL
Jukka Vieno	<i>The informer</i>	<i>Ilmiantaja</i>	Anselm Hollo	1989	SNKL
Pirkko Saisio	<i>Legend of the lost</i>	<i>Hävinneiden legenda</i>	Anselm Hollo	1990	SNKL
Jussi Kylätasku	<i>Haapoja: a play in 4 acts</i>	<i>Haapoja</i>	Anselm Hollo	1991	SNKL
Laura Ruohonen	<i>Fish or fowl</i>	<i>Lintu vai kala</i>	Anselm Hollo	1992	SNKL
Juha Siltala	<i>Foxtrot</i>	<i>Foxtrot</i>	Anselm Hollo	1992	SNKL
Ilpo Tuomarila	<i>Göring, or, The journey of noblewoman Carin von Kautzow's corpse from Stockholm to Berlin and back again</i>	<i>Hurmaava Herman Göring</i>	Ritva Poom	1992	SNKL
Harri Virtanen	<i>Yum Yum</i>	<i>Nam Nam</i>	Ritva Poom	1992	SNKL
Michael Baran	<i>The Knocking</i>	<i>Koputuksia</i>	Eva Buchwald	1993	SNKL

Kirjailija	Käännös	Alkuteos	Kääntäjä	Julkaisu- vuosi	Kustantaja
Laila Hietamies	<i>The Czar's family and the devil saint</i>	<i>Keisarin perhe ja pyhä pahalainen</i>	Ritva Poom	1993	SNKL
Esa Kirkkopelto	<i>Tomorrow at four o'clock</i>	<i>Huomenna kello neljä</i>	Anselm Hollo	1993	SNKL
Markku Hoikkala	<i>Vandals</i>	<i>Vandaalit</i>	Eva Buchwald	1994	SNKL
Jorma Kairimo	<i>Three weeks in the clouds</i>	<i>Kolme viikkoa pilvissä</i>	Anselm Hollo	1994	SNKL
Sirkku Peltola	<i>The Crow's brother</i>	<i>Variksen veli</i>	Anselm Hollo	1994	Teatterin tiedotuskeskus, Helsinki [TT]
Inkeri Kilpinen	<i>Nora</i>	<i>Nora</i>	Steve Stone	1995	SNKL
Paavo Haavikko	<i>Anastasia and I</i>	<i>Anastasia ja minä</i>	Anselm Hollo	1996	SNKL
Helvi Hämäläinen	<i>A respectable tragedy</i>	<i>Säädylinen murhe- näytelmä</i>	Eva Buchwald	1996	SNKL
Juha Lehtola	<i>Mind speak</i>	<i>Mielen kieli</i>	Eva Buchwald	1996	SNKL
Laura Ruohonen	<i>Olga</i>	<i>Olga</i>	Anselm Hollo	1996	SNKL
Minna Canth	<i>Anna-Liisa</i>	<i>Anna-Liisa</i>	Steven Stone	1996	TT
Minna Canth	<i>Anna-Liisa</i>	<i>Anna-Liisa</i>	Aili ja Austin Flint	1996	TT
Eira Mollberg	<i>The cobbler's children have no feet</i>	<i>Suutarin lapsilla ei ole jalkoja</i>	Anselm Hollo	1998	TT

Liite 2. Haastattelukysymykset.

Alustava pohja, jota muokattiin erikseen kunkin haastattelun tarpeisiin.

	Kääntäjät?	Kustantamot?
Prosessi		
Kuvailkaa käänösprosessia hetkestä, jolloin kirja valitaan käännettäväksi, aina kirjan julkaisemiseen saakka.		
Kuka voi käynnistää prosessin?		
Kuka käynnistää sen yleensä?		
Mikä on oma roolinne tässä prosessissa?		
Millaista yhteistyötä teette muiden siihen osallistuvien kanssa?		
Valintaperusteet / teksti		
Millä perusteilla käännettävät kirjat / tekstit valitaan?		
Millä perusteilla ne tulisi mielestänne valita?		
Kuka valitsee käännettävät kirjat / tekstit?		
Minkä tyyppiset kirjat / tekstit sopivat mielestänne parhaiten käännettäviksi englanniksi? Soveltuvatko kaikki kirjat käännettäviksi?		
Tulisiko käännettävien kirjojen olla suosittuja myös Suomessa?		
Tulisiko käännettävän kirjan tehdä Suomea tunnetuksi kohdemaassaan?		
Tulisiko sen käsitellä suomalaisuutta tai Suomen kulttuuria?		
Onko käännetyllä suomalaisella kirjallisuudella myös muita tehtäviä kohdemaassaan?		
Kuka päättää käännöksen tyylistä?		
Nimetkää kirjoja, jotka tulisi mielestänne kääntää englanniksi, mutta joita ei ole vielä käännetty.		
Valintaperusteet / kääntäjä		
Millä perusteilla tietyn tekstin kääntäjä mielestänne valitaan?		
Tulisiko hänen asua Suomessa tai kohdemaassaan?		
Onko tärkeää, että hän on asunut myös [Suomessa/kohdemaassa]?		
Oletteko yleensä yhteistyössä muiden kääntäjien kanssa?		ei
Miten olette saanut yhteyden nykyään käyttämiinne kääntäjiin?	ei	
Onko teistä helppoa löytää kullekin kirjalle sopiva kääntäjä?	ei	
Voisitko harkita välikieltä käyttävän kääntäjän palkkaamista kääntämään tiettyä kirjaa englanniksi?	ei	

	Kääntäjät?	Kustantamot?
Menestys		
Uskotteko käännettyjen kirjojen menestyvän kohdemaassa huonommin vai paremmin kuin kohdemaan oman kirjallisuuden?		
Uskotteko suomesta käännettyjen kirjojen menestyvän muuta käännöskirjallisuutta huonommin tai paremmin? Miksi?		
Miten arvioitte käännetyn kirjan menestystä kohdemaassa?		
Miten tärkeää on käännetyn kirjan myyntimenestys?		
Seuraatteko kirjojen saamia arvosteluja?		
Entä minkälaista on käännetyn kirjallisuuden kohdeyleisö? (Kenen uskotte lukevan käännettyjä suomenkielisiä kirjoja?)		
Suomen- ja ruotsinkielinen kirjallisuus		
Vertailkaa suomenkielisen ja ruotsinkielisen kirjallisuuden kääntämistä englanniksi.		
Kääntävätkö samat henkilöt yleensä sekä suomen- että ruotsinkielistä kirjallisuutta?		
Kummasta kielestä käännetyn kirjallisuuden uskotte menestyvän paremmin? Miksi?		
Kohdema		
Miten vertailisitte kirjallisuuden markkinointia Isoon-Britanniaan ja muihin Euroopan maihin?	ei	
Minkä tyyppisiä tekstejä markkinoidaan eniten ulkomaille?	ei	
Miten hyvin tunnette Isossa-Britanniassa toimivia kustantajia?		
Millaiset kustantajat julkaisevat suomenkielistä käännöskirjallisuutta?		
Julkaisevatko samat kustantajat tietääksenne myös muuta käännöskirjallisuutta? Mistä kielistä käännettyyn kirjallisuuteen he keskittyvät?		
Mistä syistä englanninkielisiä käännöksiä julkaistaan myös Suomessa?		

Liite 3. Sisäisen käännöshistorian analyysinä.

Taulukko 1. Aktiivilauseen muuttuminen subjektittomaksi rakenteeksi: virkkeiden ensimmäisten päälauseiden subjektien analyysi.

Katkelma	1	2	3
Lauseita (vain monikäyttöiset lausetyypit ja deskriptiivilauseet)	79	100	61
Aktiivilause muuttunut subjektittomaksi rakenteeksi	4	3	4

Taulukko 2. Aktiivilauseen muuttuminen subjektittomaksi rakenteeksi: kaikkien päälauseiden subjektien analyysi.

Katkelma	1	2	3
Lauseita (vain monikäyttöiset lausetyypit ja deskriptiivilauseet)	107	155	74
Aktiivilause muuttunut subjektittomaksi rakenteeksi	7	7	6

Taulukko 3. Samarajaisten virkkeiden osuus eri aikakausina.

Vuosiryhmä	Keskiarvo	N	Keskihajonta	Mediaani	Vaihteluväli
1950-luku	83,1	24	13,4	83,7	46,8
1990-luku	81,9	18	12,4	81,1	45,7
Yhteensä	82,6	42	12,8	82,0	48,1